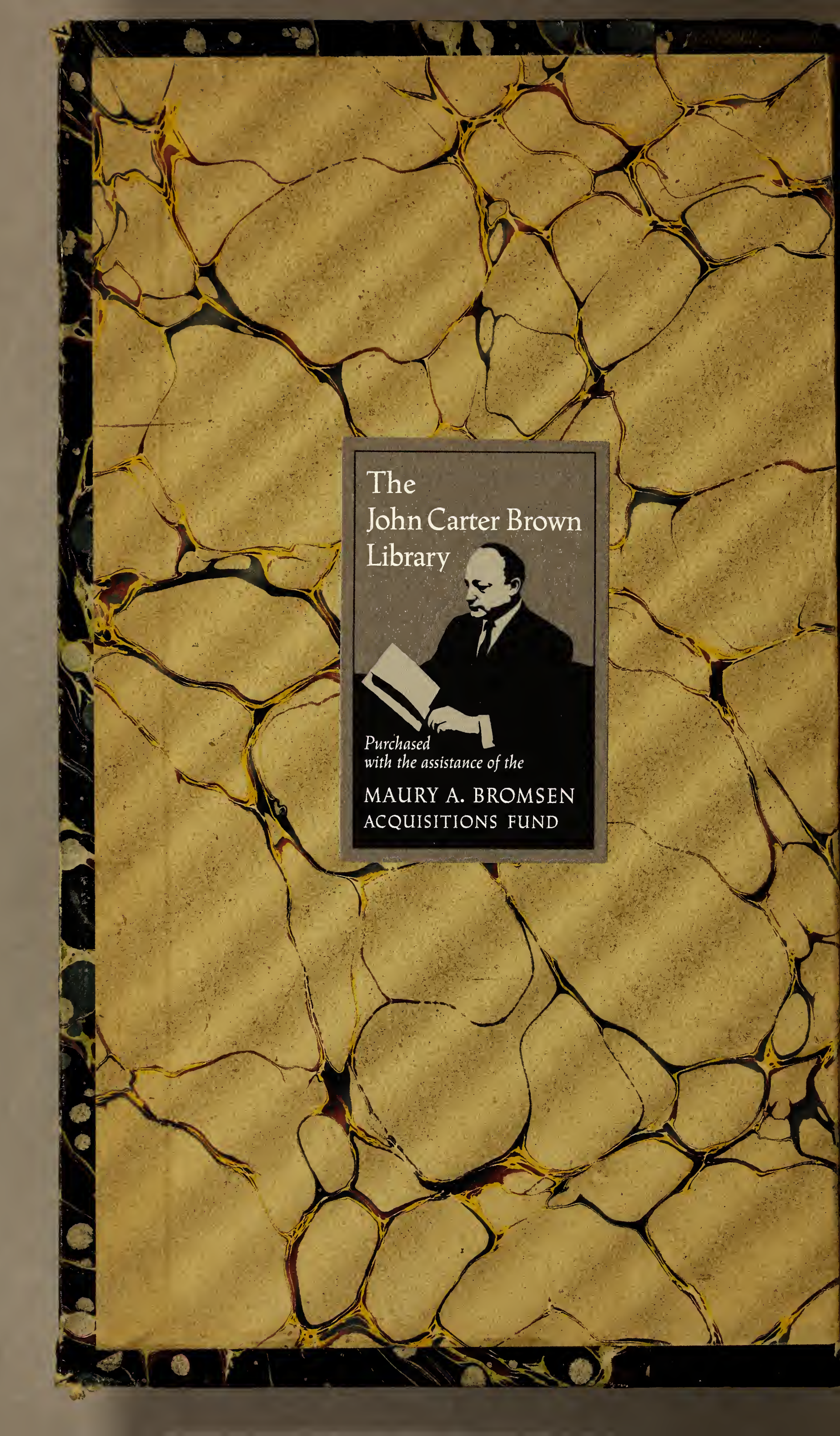
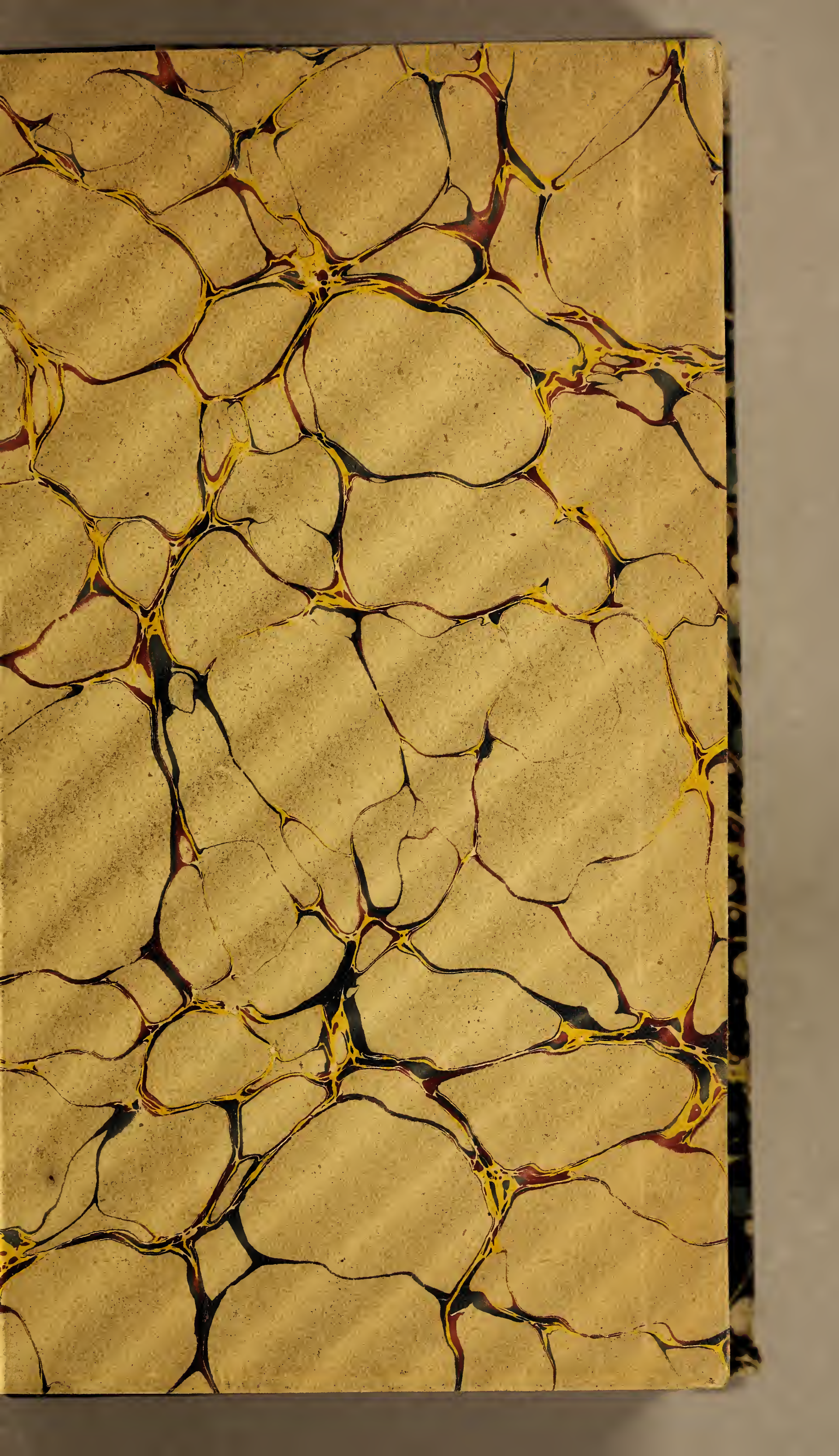
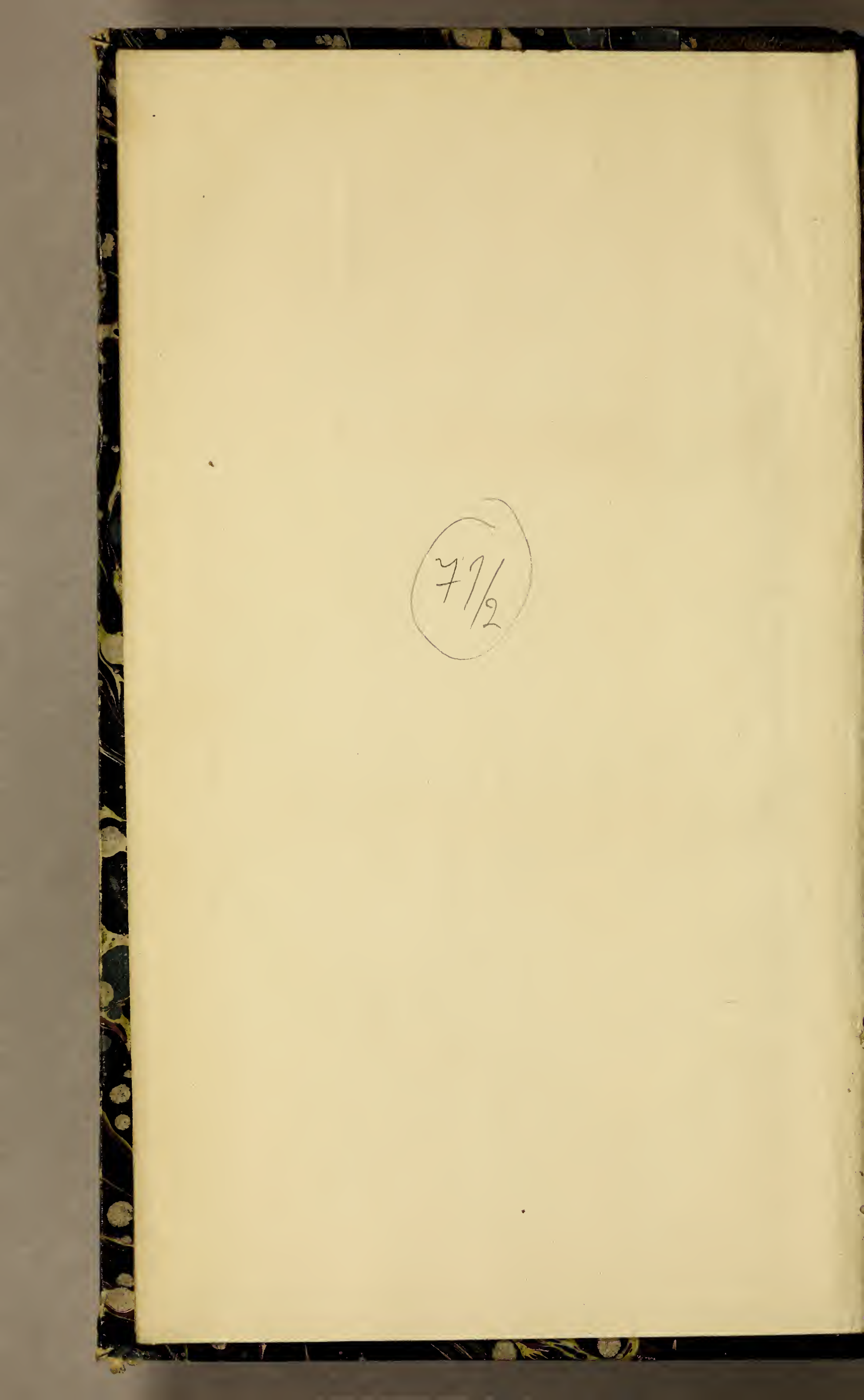
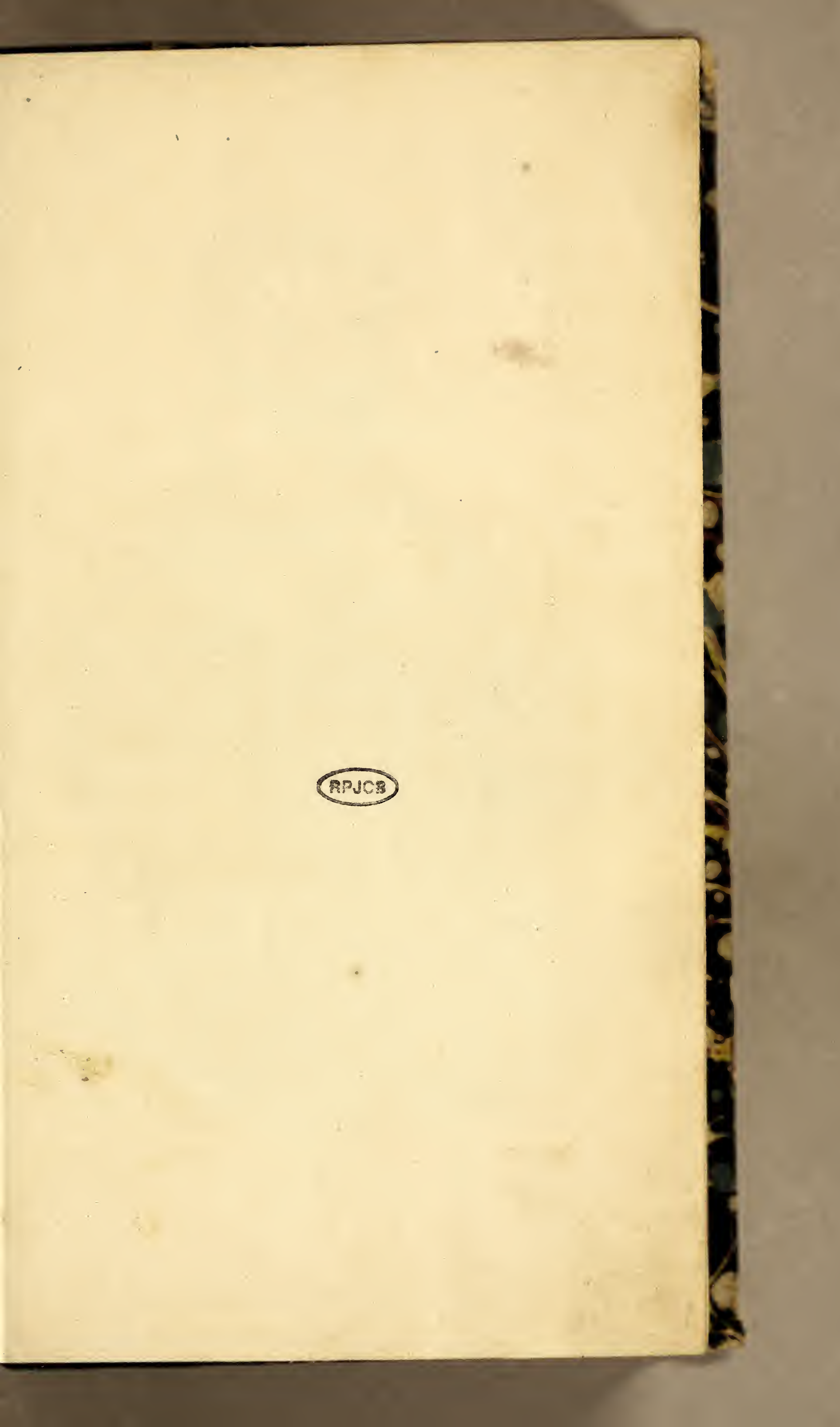

The
John Carter Brown
Library
Purchased
with the assistance of the
MAURY A. BROMSEN
ACQUISITIONS FUND

7 1/2

MAXIMILIAAN

REIZE
NAAR BRAZILIË,
in de jaren 1815 tot 1817,

DOOR

MAXIMILIAAN,
PRINS VAN WIED-NEUWIED.

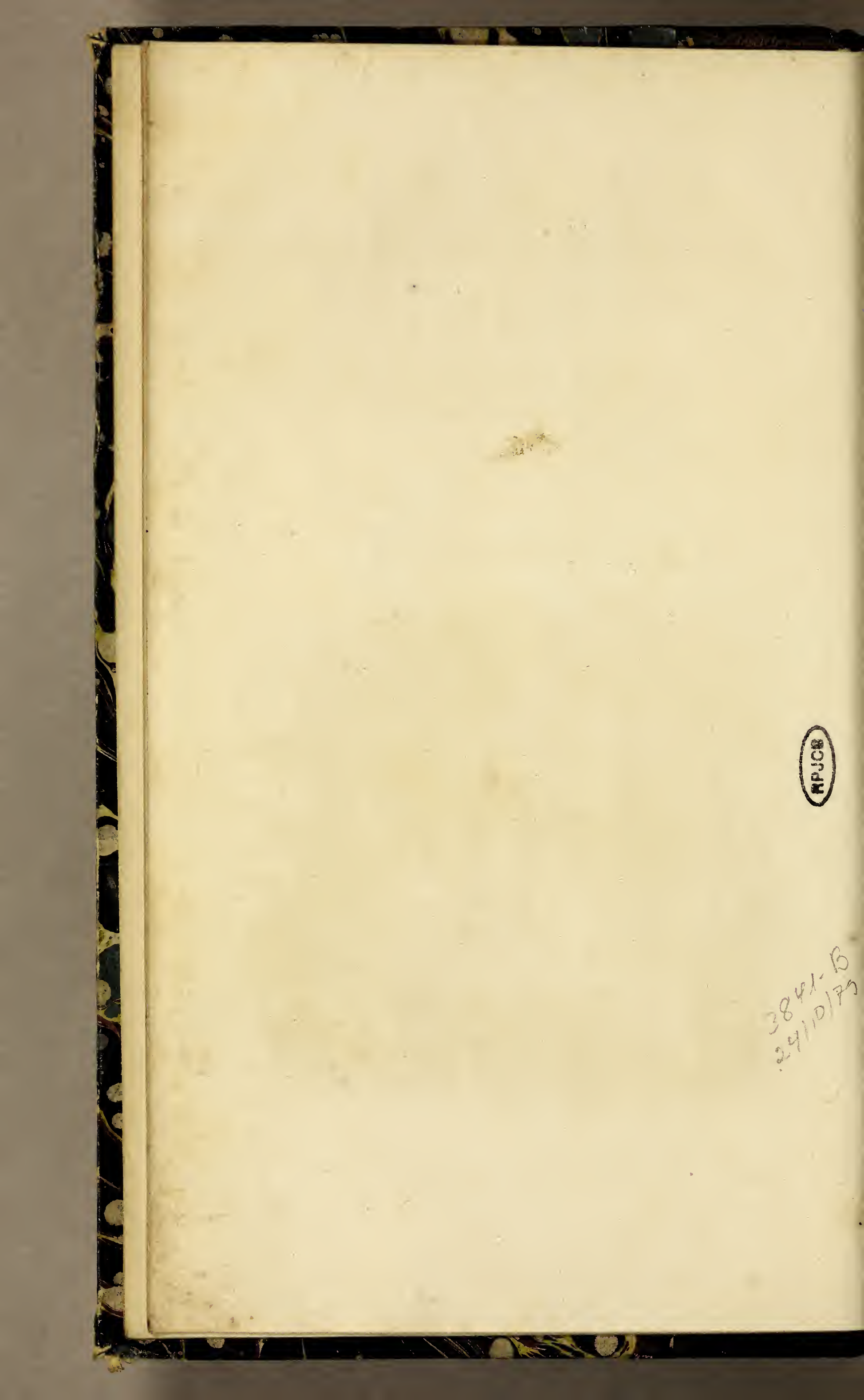
Uit het Hoogduitsch.

MET PLATEN.

TWEEDE DEEL.

Te GRONINGEN, bij
W. VAN BOEKEREN,
MDCCCXXIII.

RPJCB
3841-B
24/10/79

EERSTE HOOFDSTUK.

IETS OVER DE BOTOCOEDO'S.

Onder de stammen der oorspronkelijke bewoners van *Braziliё*, bestaan er heden nog vele, die naauwelijks bij name in *Europa* bekend zijn. Zelfs tusschen de Oostkust, en de hoogere bergrug van *Minas Geraes*, in de groote boschlanden, die zich van *Rio de Janeiro* tot *Bahia de Todos los Santos* uitstrekken (tusschen den 13 en 23 graad N. B.) leven verscheidene rondzwervende wilde horden, van welke wij tot nu toe zeer weinig weten.

Onder dezen kenmerken zich de *Botocoedo's* door menigerlei eigenaardige karaktertrekken.

Tot nu toe heeft geen Reiziger een naauwkeurig berigt van dezen volksstam gegeven. BLUMENBACH heeft daarvan gewaagd in zijne Latijnsche verhandeling *over de oorspronkelijke verscheidenheid van het menschelijke geslacht*, en ook de *Engelschman* MAWE spreekt daarvan ter loops (*); maar in vroegeren tijd kende men hen enkel onder den naam de *Aymoré's*, *Aimbores* of *Ambure's*. MAWE noemt hun Vaderland op zijne kaart slechts het land der menscheneters: want daar men in *Minas Geraës*, waar hij vertoefde, in vijandschap leefde met de *Botocoedos*, kon hij hen zelf niet beschouwen, en dus ook geene naauwkeurige berigten nopens hen mededeelen.

Eertijds waren de *Aymores* in den hoogsten graad geducht voor de zwakke *Portugeesche* volkplantingen, tot men hen later met nadruk aanviel, en in de bosschen terug dreef, waar zij thans onder den naam der *Botocoedos* wonen. In SOUTHEY's geschiedenis van *Brasiliën*, en in de *Corografia Brasilica* leest men berigten over de verwoestingen, door deze Wilden op onderscheidene tijden, vooral te *Porto Seguro*, *S. Amaro*, *Ilheos* enz. aangerigt. Van de *Aymores*, die eertijds aan de rivier *Ilheos* woonden, bestaat nog slechts een klein overschot, een paar afgeleefde personen, die onder den naam

(*) *Reize in de Binnenlanden van Brazilië*. II. D. pag. 39-42. Ned. Vert.

naam der *Guerens* (*Guereins*) aan de rivier *Itahype* of *Taipe* wonen. Maar nog steeds wekt het woord *Aymores* of *Botocoedos* bij de *Europische* volkplanters afgrijzen en schrik, omdat zij den naam hebben, van menscheneters te zijn. Den naam van *Botocoedos* hebben zij van de groote stukken hout, waarmede zij hunnen neus en lippen misvormen; want *Botoque* beteekent in 't *Portugeesch* een duig van een vat. Zij zelve geven zich den naam van *Engeraeckmung*, en hooren zich zeer ongaarne *Botocoedos* noemen. Hoewel van de kust verdrongen, behouden zij nog steeds een ruime streek van ondoordringbare wouden ter ongestoorde schuilplaats. Tegenwoordig bewonen zij de ruimte langs de Oostkust, verscheidene dagreizen van de zee, tusschen 15 en 19½ graad Z. B. of tusschen de rivieren *Pardo* en *Doce*; van de eene tot de andere dier rivieren onderhouden zij eene verbindtenis langs de grenzen van het Kapiteinschap *Minas Geraës*: nader aan de zeekust vindt men eenige andere stammen, de *Patachos*, *Machacalis*, enz. Westelijk breiden zich de *Botocoedos* uit tot de bewoonde streeken van *Minas Geraës*: waar MAWE hunne uiterste woonplaats aan de bronnen van den *Rio Doce* stelt. Zoowel te *Minas* als aan den *Rio Doce*, beoorloogt men hen: in vroeger tijd waren vooral de *Paulisten*, bewoners van de stad en het landschap *S. Paulo*, hunne onverzoenlijke vijanden. Ook

in de *Rio Grande de Belmonte* tot *Minas Novas* opwaarts leven de *Botocoedo's*, maar hier (door den vrede met de *Portugeezen*) in ongestoorde rust. Elke troep heeft zijnen aanvoerder, dien de *Portugeezen Capitam* of *Kapitein* noemen, en die meer of min aanzien heeft, naarmate zijner krijgshaftige eigenschappen. Noordwaarts aan den regter oever van den *Pardo*, zijn zij vijandelijk gezind. Aan weêrszijden van den *Doce* en den *Belmonte* zijn hunne hoofdzitplaatsen; bij de rivier *St. Mattheus* stroopen zij soms nog tot digt aan de zeekust.

Dit zijn de oorden, waar deze stam thans woont. Zijne vroegere geschiedenis, door SOUTHEY uit de werken der *Jezuïten* en van andere schrijvers zamengesteld, bewijst, dat zij altijd tot de ruwste en wildste der *Tapuyas* gerekend, en zeer gevreesd werden; en dit oordeel vindt men ook heden nog bevestigd.

De Natuur heeft aan dit volk eene fraaije leest geschonken, boven de andere stammen. Zij zijn meestal van middelbare gestalte (enkelde bereiken eene vrij aanzienlijke grootte) daarbij zijn zij sterk, schier altijd breed van borst en schouders, vleezig en gespierd, maar toch wel geëvenredigd. Handen en voeten zijn fraai; het gelaat heeft, even als bij de andere stammen, sprekende trekken, en doorgaans breede wangbeenderen, soms een weinig vlak, maar niet zelden regelmatig, de oogen zijn van verschillen-

de

de grootte, maar meestal zwart en levendig, nu en dan ook blaauw; de vrouw van een Opperhoofd werd deswegens voor eene groote schoonheid gehouden (*) mond en neus zijn dik. De neus is sterk, meestal regt, ook wel zachtelijk gekromd, kort, bij weinigen uitstekend, (in 't algemeen verschilt het gelaat bij hen niet minder dan bij ons, hoewel de grondtrekken doorgaans dezelfde zijn). Het achterwaarts wijken van het voorhoofd zal wel geen algemeen kenteeken zijn. Hunne kleur is roodachtig bruin, nu lichter, dan donkerder; sommigen zijn bijna geheel blank, en hebben zelfs een blos op de kaken. Nergens heb ik dit volk zoo donker van kleur gevonden, als sommige schrijvers willen; maar wel meer geelachtig bruin. Hun hoofdhair is stroef, koolzwart, hard en sluik; elders op 't ligchaam zijn de hairen dun en ook stroef; bij de meer blanke verscheidenheid is het hair meer donkerbruin. Wenkbraauwen en baard trekken sommigen uit, anderen laten die groeijen, of snijden ze slechts af: de vrouwen dulden geen hair aan het ligchaam. De tanden zijn fraai en wit. Zij doorboren ooren en onderlip, en maken de openingen wijder door cilindervormige houtjes

(*) Barbot zegt in zijne *Relation of the Province of Guiana* van de *Gabilis*. De oogen der Vrouwen zijn meestal blaauw. Barrère gewaagt hiervan niet. Het is onwaarschijnlijk.

jes van eene ligte soort, die men echter telkens grooter neemt, zoo dat het gelaat daardoor een zeer stuitend en zonderling aanzien bekomt. Daar deze misvorming de Natie wezenlijk kenschetst, zoo deel ik hier mede, wat ik deels daarvan zelf gezien heb, deels door geloofwaardige narigten ben te weten gekomen.

De wil van den Vader bepaalt den tijd, wanneer het kind dat zeldzame sieraad van zijnen stam moet bekomen, gewoonlijk in het zevende of achtste jaar, meermalen zelfs nog vroeger. Men spant tot dat einde de oorlapjes en benedenlip wijd uit, boort met een hard spits hout gaten daarin, en steekt in de openingen de gezegde telkens grootere houten, waardoor dan eindelijk lip en oorlapje eene geweldige breedte bekomen. Ik heb zulk een oorhout van KERENGNATNUCK (*) gemeten, en hetzelve vier duim vier streek middellijns, en anderhalve duim dik gevonden. Deze houten maken zij uit het hout van den *Barrigudo*-boom (*Bombax ventricosa*) dat ligter dan kurk en zeer wit is. Deze witte kleur bekomt het door zorgvuldig droogen aan 't vuur, terwijl daardoor het sap vervliegt. Doch hoe ligt het hout ook is, trekt het toch bij lieden van jaren de benedenlip naar onder; bij jongen daarentegen steekt zij regt uit,

(*) Zie de plaat van het Eerste Deel.

uit, of een weinig omhoog. Dit is een treffend bewijs van de rekbaarheid der vezelen, want de benedenlip verschijnt slechts als een dunne ring, om het hout gelegd, en even zoo de oorlapjes, die bijna tot op de schouders nederhangen. Zij kunnen het hout er uit nemen zoo dikwijls zij willen; als dan hangt de lip slap neder, en de benedentanden liggen bloot. Wanneer met de jaren de spanning toeneemt, scheurt het oorlapje of de lip wel eens: alsdan binden zij de stukken met eene *cipo* (*liaan* of kruipende plant) weder bijeen, en herstellen dus den ring. Bij oude lieden is het eene, of zijn zelfs beide ooren meestal op deze wijze verscheurd. Daar het hout gedurig tegen de benedenste voortanden stoot en wrijft, zoo vallen deze vroegtijdig uit, ja wel eens in het twintigste of dertigste jaar, of zijn toch misvormd en verdraaid. Ik heb den schedel van een' jongen *Botocoedo* van twintig of dertig jaren in het Kabinet van den beroemden BLUMENBACH te *Göttingen* nedergelegd; dezelve is merkwaardig voor de beenkunde. Het houtje had niet alleen de benedenste voortanden geheel weggeschoven, maar ook het kinnebakken zoo sterk ter neêrgedrukt, dat de openingen voor de tanden geheel verdwenen zijn, en het tandvleesch zoo scherp geworden is als de snede van een mes. Ik heb de korte beschrijving van dien schedel, waarmede BLUMENBACH mij heeft willen verpligten, achter dit Hoofdstuk ge-

 voegd;

voegd; en zekerlijk zal deze bijlage, uit de pen van een' zoo grooten Geleerden, zeer wellekom zijn. De lippenstok (*Botoque*) is den *Botocoedo* in het eten zeer hinderlijk, en onzindelijkheid is daarvan het noodzakelijke gevolg. (*) Wanneer wij hun de oorstokken bij ruilhandel afkochten, zoo hingen zij den nu openen wijden rand van het oorlapje boven op het oor. (†) Het vrouwelijke geslacht versiert zich even als het mannelijke met den *botoque*, doch de vrouwen dragen hem kleiner en netter dan de mannen. Zelfs aan de overige stammen der *Tapuyas* of wilde *Braziliërs* komt dit sieraad zeer vreemd voor, en de meesten noemen even als de *Portugeezen* de *Botocoedo's* naa hetzelve. Zoo b. v. noemen hen de *Malalis*, die thans slechts als een overschot van hunnen stam aan de boven-rivier *Doce* wonen, hen *Epcoseck*, dat is *Grootoor*.

Er heerscht bij zeer vele *Americaansche* volksstammen het gebruik, de benedenlip te doorbo-

(*) Zij verkochten ons deze sieraden zonder moeite. Wij merkten daarbij op, dat dezulken, die de waarde van het geld reeds kenden, doch de enkelde stukken nog niet naar de waarde onderscheiden konden, alles aannamen wat men hun bood, mits het rond was. Zij noemden alle *Portugeesche* munten *Patacke*, eigenlijk eene muntsoort, die de waarde heeft van een' Gulden.

(†) Ditzelfde gebruik vond COOK op het *Paascheiland*. Zie deszelfs *Tweede Reis rondom de Wereld*.

boren. De stammen der *Tupinambas* aan de *Brazilische* kust droegen groene *Nephriet*-steenen in dezelve; van de stammen der oorspronkelijke inwoners van *Paraguay* verhaalt AZARA hetzelfde. Volgens hem dragen de *Aguitequedichagas* een rond stuk hout in de ooren, even als de *Lengoas*, die zelfs stukjes van twee duim middellijns zouden hebben gedragen. Deze Volken schuiven ook een houtje in de onderlip, doch het heeft de gedaante eener tong, en is dus niet zoo afzigtig, als dat der *Botocoedo's*. Hetzelfde gebruik vond AZARA bij de *Charruas*, (*) en LA CONDAMINE zag aan den *Maranhao* zulke wijde oorlappen, dat de opening anderhalven duim middellijns had, en de ooren tot op de schouders nederhingen: zij staken echter geene houten, maar bloemruikers in de opening. (†)

Ook op de *Oostindische* en Zuidzee-eilanden vindt men dergelijke gebruiken, (§) b. v. op *Mangeat* ten Z. W. der gezellige eilanden. De bewoners van *Prince William's sound* aan de Noordwestkust van *America* (**) en die van *Oenalashka* (††) dragen beentjes in de benedenlip. LA PÉROUSE beeldt de inwoners van *Port*

(*) AZARA *Voyages dans l'Amérique Méridionale V.* II. *p.* 83. 149.

(†) *Voyage dans l'intér. de l'Amériq. Méridionale*, *p.* 82.

(§) BLUMENBACH *de generis humani varietate nativa.*

(**) COOK's Derde Reize, *Vol.* I. *T.* 2.

(††) *Vol.* II. *T.* 46, 47.

Port des Français met eene opening in dezelve af, en volgens QUANDT (*) bewaren de *Caraïben* en *Worauen* in *Guiana* hunne naalden en spelden in de ooren. De *Gamellas* aan den *Maranhao* droegen, even als de *Botocoedos*, groote houten in de benedenlip enz. Uit dit alles blijkt, dat het gebruik om ooren en onderlip te doorboren, en met sieraden te voorzien, aan den ruwen natuurmensch in alle deelen der Aarde gemeen is; maar dat in *Zuid-America* de treffendste misvormingen van dien aard voorkomen, en dat de *Botocoedos* het in die kunst wel het verst gebragt hebben. Want daar, waar AZARA eene opening van twee duim vond, zag ik die aan de Rivier *Belmonte* van vier duim vier streek *Engelsche* maat: ook vindt men bij de *Botocoedos* zoo wel het oor als de lip zoo wanstaltig vergroot. Doch indien men P. GUMILLA mag gelooven, zouden de *Guamos* aan den *Apure* en *Sarara* het oor zoo verre klieven, dat het een zak wordt. Het losmaken van den geheelen rand des oors, zoo als dit bij de *Noord-Americaansche* volken gevonden wordt, behoort insgelijks tot de merkwaardige afwijkingen van ruwe verbeelding en modezucht.

Eene tweede uitwendige versiering, welke de *Bo-*

(*) QUANDT *Nachrichten von Surinam. p.* 246.

Botocoedo zeer bemint, is zijne wijze van hair snijden. Alle scheren het tot drie vingers breed of nog hooger boven de ooren glad af, zoodat slechts op den schedel eene kruin van hair overblijft, die hen van alle hunne landslieden aan de Oostkust onderscheidt. Voorheen sneden zij het hair met een stukje riet (*taquarà*) hetwelk zij kliefden, en aan de eene zijde scherp slepen, een werktuig zeer geschikt tot het bedoelde einde, maar thans reeds grootendeels door ijzeren messen vervangen. Ook SOUTHEY spreekt in zijn *Geschiedenis van Brazilië* van een dergelijk gebruik bij de *Aymores*, reeds in vroegeren tijd. Aan het ligchaam rukken zij, zoo als gezegd is, meerendeels de hairen uit. Het is verkeerd, dat verscheidene schrijvers de *Americanen* voor baardelooze volken verklaren; velen van hun hebben zelfs een' vrij sterken baard, hoewel dit mannelijk sieraad der natuur bij de meesten slechts uit een dunnen kring om den mond bestaat. Er zijn onder de *Botocoedos* zelfs kinderen, die reeds aan de armen zeer ruig zijn (b. v. de zoon van zeker Opperhoofd aan den *Rio Grande de Belmonte*); doch zij schuwen zulks, en trekken de hairen uit. In tegenoverstelling van het *Ethiopische* ras zijn de mannelijke geslachtsdeelen aller *Zuid-Americaansche* volken eer klein dan groot, ook, zoo ver ik heb kunnen ontdekken, bij het vrouwelijke geslacht, hoewel *Azara* in *Paraguay* het tegendeel wil gezien hebben. De *Botocoedo's*

wik-

wikkelen het mannelijk lid in drooge *Issara* bladen; eene gewoonte die ook bij den stam der *Camacans* heerscht, van welken ik naderhand zal spreken. Dit bedeksel wordt bij het voldoen aan de natuurlijke behoefte telkens afgenomen.

Andere misvormingen des ligchaams hebben er bij de *Botocoedo's* geene plaats. Zij *tatuèren* zich niet gelijk de Zuidzee-Eilanders, (*) maar beschilderen nogtans het ligchaam, met de kleuren van den *Oerocoe*, (*Bixa Orellana*) en met de vrucht der *Genipaba.* De eerste dier kleuren, donkerrood, komt van de huid rondom de zaadkorrels; de tweede geeft een zeer duurzaam blaauw zwart, hetwelk 8 of 14 dagen op de huid zigtbaar is, en waarmede ook thans nog de Christen-*Indianen* aan den *Amazonenstroom* gedaanten van dieren, zon, maan, en sterren, op hunne stoffen schilderen. Met het eerste, 't welk ligter van de huid is aftewasschen, beschilderen zij vooral het gelaat van den mond af naar boven, waardoor zij er zeer woest en vuurrood uitzien. Gewoonlijk beschilderen zij het geheele ligchaam met zwart, uitgezonderd het gezigt, de benedenarmen, en de voeten van de kuit af; aldaar wordt het beschilderde gedeelte van het onbeschilderde door eene roode streep af-

(*) (Ik heb daarvan slechts een voorbeeld in het gezigt van een jongen *Coropo-Indiaan* gezien:)

afgezonderd. Anderen verwen de geheele helft des ligchaams (in de lengte) zwart, en laten aan de andere de natuurlijke kleur, waardoor zij naar de maskers gelijken, die men *dag en nacht* noemt; anderen beschilderen alleen het gelaat gloeijend rood. Slechts deze drie soorten van verwen heb ik bij hun gevonden. Bij een zwart gemaakt ligchaam komt dan gewoonlijk nog eene zwarte streep tusschen het gloeijende rood, die gelijk een knevelbaard van het eene tot het andere oor onder den neus weggaat. Anderen weder hadden zich aan weêrszijden des ligchaams van de schouders tot de voeten zwart geverwd, en slechts het midden opengelaten. De kleuren wrijven zij in de bovenschaal eener schildpad, en voeren dezelve te dier behoeve somtijds onder hunne bagaadje met zich. Aldus in volle staatsie beschilderd, ziet er de *Botocoedo* volgens hem toch nog niet fraai genoeg uit; hij moet nu ook nog een halssnoer van vruchtpitten of zwarte bessen hebben, die aan een' draad geregen worden. Aan den *Rio Doce* maken zij deze halskettingen (*Pohuit*) van harde zwarte bessen, en hechten in het midden tusschen dezelve tanden van apen en roofdieren vast, even als de *Poeris*, en de meeste overige *Braziliaansche* volken. Aan den *Belmonte* schijnen zij deze vruchten niet te bezitten, want zij bedienen zich aldaar tot sieraad van schitterende bruingele vruchtpitten. Meest dient deze opschik voor vrouwen

en

en kinderen, nogthans vond ik dien ook bij sommige mannen zelfs aan het voorhoofd. Aan den *Rio Doce* heeft men dikwerf bevelhebbers met eene menigte dier snoeren versierd gezien, aan welke vooral vele tanden van dieren vast waren.

Gewoonlijk nemen deze wilden op hunne togten allerlei kleinigheden tot sieraad met zich. Om den hals draagt ieder man aan een' sterken band zijn dierbaarste kleinood, een mes, meermalen slechts een scherp stukje ijzer of een lemmet, hetwelk door het vele gebruik bijna geheel is afgesleten, maar ook door gedurig slijpen ongemeen scherp is geworden.

Hunne Opperhoofden onderscheiden zich menigmaal door eenige veêren op het hoofd of op het ligchaam. Eertijds zag men hen ook wel uitgedoscht met een' waaijer van twaalf, vijftien of meer donkergele staartveren van den *Japoe* (*Cussicus cristatus*) opgeschikt, met was aan de hairen van het voorhoofd vastgekleefd, en met een snoer vastgemaakt. (*) Een Opperhoofd te *Linhares* aan den *Rio Doce*, bij een' overval in 1815 gesneuveld, was zeer opgeschikt; hij droeg aan den boven- en benedenarm, aan dijen en kuiten snoeren van donkerroode *Arara*- vederen,

(*) De gele kleur stak niet onaardig bij het koolzwarte hair af. Doch deze waaijer is uit de Mode geraakt; ik heb hem te *Belmonte* nog slechts in hunne hutten gevonden. Andere Opperhoofden versierden zich slechts met een *paar* vogel- meest Papegaaijen-veêren.

ren, (*) aan de beide einden van zijn' boog staken oranjekleurde vederbossen van den *Toucaye* (*Ramphastus dicolorus* L.) Het is ondertusschen zeldzaam dat de *Botocoedos* dit sieraad bekomen; zelfs hunne Opperhoofden gaan naakt, en zijn beschilderd gelijk de anderen. Aan den *Rio Grande del Belmonte*, waar toch een ruilhandel is ingerigt, bekwamen zij wel eenige doeken en andere kleedingsstukken, doch ik heb ze die nooit zien dragen. De vrouwen verkiezen echter snuisterijen en kleinigheden, zoo als rozenkranzen, roode zakdoeken en kleine spiegels, boven bijlen, messen, of ander ijzerwerk, waarop weder de mannen bijzonder gesteld zijn. In alles wat de *Botocoedo's* voortbrengen is geen zweem van kunstgevoel te ontdekken; andere stammen, b. v. de *Camacans* in de bosschen van het kapiteinschap *Bahia*, weten vrij net te werken. De stammen der oorspronkelijke bewoners van *Mexico* en *Perù*, (†) vooral de Volken aan de *Maranhao* of de *Amazonenstroom*, overtreffen in dit opzigt verre de *Botocoedos* en de overige *Tapuyas* der Oostkust, want zij werken zeer aardig in vederen, die zich

(*) De *Botocoedo's* noemen hem HARARAT, met bijvoeging van *Gipakeioë* (de groote of dikke.)

(†) Dus (de laatste lettergreep lang of liever *Peroë*) moeten wij den bekenden naam van het Goud- en Zilverland uitspreken.) Ook ANTONIDES noemde het dus. *Vert.*

zich vooral door hooge schitterende kleuren onderscheiden. In het koninklijke kabinet van Natuurlijke zeldzaamheden te *Lisbon* ziet men eene zeer belangrijke verzameling van zeldzame soorten van opschik, die nabij de bekende sieraden der *Sandwich*-eilanders komen. Een blijk hiervan geeft het merkwaardige, naar eene mumie gelijkend hoofd van eenen *Braziliaanschen* inboorling, in het bezit van BLUMENBACH, en in deszelfs *Decades Craniorum* (*Tab*: 47.) doch zonder zijn tooisel van vederen, afgebeeld. Het vrouwelijke geslacht, hoezeer overal meer neiging tot opschik bezittende, overtreft hier de mannen in dit opzigt slechts weinig. De vrouwen beschilderen haar naakte ligchaam met dezelfde kleuren en op dezelfde wijs als de mannen: zij dragen dezelfde halssnoeren, (*) en bovendien nog eene fijne snoer (*tucum*), slechts de beenen bewoelen zij onder en boven de knie met strikken van bast (*grawatha*) om dezelve dun te houden.

Anders misvormen de *Tapuyas* der Oostkust hun ligchaam niet, gelijk de *Omaguas* of *Cambevas* (†), welke, om het gezigt hunner kinde-

(*) De Schrijver had nogtans boven gezegd, dat hij deze halssnoeren *meest* bij de Vrouwen en kinderen had aangetroffen.

(†) Bij de *Spanjaarden Omaguas*. Zie CONDAMINE *Voyag*. *p*. 69.

deren naar de volle maan te doen gelijken, hun het voorhoofd tusschen twee stukjes hout plat drukten, of zoo als de oude *Tupinambas*, welke zich volgens de oude *Fransche* Reizigers de neus indrukten. Deze zeden hebben echter bij die thans beschaafde Volken geheel opgehouden. De kinderen der *Botocoedo's* zijn doorgaans fraai; de kleine hairbos op hun hoofd doet zich in de kindsheid zeer aardig voor.

Gelijk verscheidene *Brazilische* stammen elkander in uitwendige gedaante zeer gelijken, dus ook ten aanzien van hun zedelijk karakter. Hunne geestvermogens worden door de ruwste zinnelijkheid onderdrukt; maar men heeft dikwerf gelegenheid, de verstandigste oordeelvellingen, en zelfs geestigheid bij hun optemerken. Diegenen, welke men onder de Blanken brengt, merken naauwkeurig alles op wat zij zien, bootsen hetgeen hun belagchelijk voorkomt, met zeer boertige gebaarden en zoo treffend na, dat niemand hun gebaardenspel kan miskennen. Even zoo begrijpen zij ligt, en verkrijgen spoedig menige kunstbekwaamheden, als dansen, muzijk enz. Maar noch door zedelijke beginselen voorgelicht, noch door wetten binnen de palen der burgerlijke orde gehouden, volgen deze ruwe Wilden hun *instinct* en hunne zinnelijkheid, even als het wild in de bosschen. De ruwe, onbeteugelde uitbarstingen der driften, vooral van wraak- en ijverzucht, zijn bij hen des te vrees-

selijker, naar mate zij spoediger opkomen. Menigmaal nogtans verschuiven zij ook de voldoening van hunnen hartstogt tot een bekwamer tijdstip; dan echter vieren zij daaraan ook den teugel ten volle. Eene hem aangedane beleediging wreekt de Wilde onmisbaar, en men mag van geluk spreken, zoo deze wraak slechts gelijk met gelijk vergelt. Even zoo hevig zijn zij in de opwellingen hunner gramschap. Een *Botocoedo*, nabij een' post aan den *Belmonte*, schoot eene zijner vrouwen, die zich naar ligchaam en geest boven de anderen zeer onderscheidde, in eene vlaag van jaloersheid dood. De minste beleediging zet hen in vuur. Een soldaat ging eens met eenige *Botocoedo's* naar het bosch om te jagen; een der anders vreedzame Wilden eischte het mes van dien man (een' Mulat); en toen deze het weigerde, zocht hij het hem met geweld te ontnemen. De soldaat maakte eene dreigende beweging, als of hij den Wilde treffen wilde, en dadelijk schoot deze hem onder den voet. Eenige *Botocoedo's*, eens op den post *Dos Arcos* door eenen onderofficier (in de afwezigheid des officiers) beleedigd zijnde, maakten dadelijk gemeene zaak, trokken voort, en slechts met vele moeite en goede woorden bragt men hen terug. Om elkander bij zulke gelegenheden, waar zij gemeene zaak maken, te beroepen, bezigen zij een korte spreektrompet, uit het staartvel des grooten gordeldiers ver-

vaar-

vaardigd, en door hen *Kuntschung-Cocona* genoemd.

Behandelt men hen echter trouwhartig en welwillend, zoo toonen zij zich ook dikwerf zeer goedhartig, ja zelfs getrouw en genegen. Eene goede behandeling vergeten zij niet ligt, gelijk dit bij onbedorvene natuurmenschen doorgaans het geval is. In de nabijheid van *St. Cruz*, bij het riviertje *don Antonio*, 7 of 8 mijlen van *Belmonte*, woonde een huisgezin, bij hetwelk een jonge *Botocoedo* den toegang had, en goed en minzaam was behandeld geworden. Zijne landslieden stroopten wel eens met vijandelijke oogmerken in die streek. Eens kwam de Wilde in het huis geloopen, en gaf met angstige gebaren te kennen, dat men de vlugt moest nemen; want dat zijne landslieden daar aan kwamen. Men lette niet op deze waarschuwing; maar eensklaps stond een wilde zwerm van *Botocoedo's* voor de deur, drong binnen, en vermoordde bijna alle bewoners van het huis. Nogtans is de omgang zelfs met de beste dier menschen in hunne digte wouden altijd gevaarlijk, want daar zij noch uit-, noch inwendige wetten erkennen, zoo kan dikwijls een nietsbeduidend voorval hen vijandelijk stemmen, en het is dus altijd veilig, hunne bijeenkomsten te ontwijken. Aan den *Rio Grande de Belmonte* zijn zij thans van de goede oogmerken der *Portugeezen* volkomen overtuigd; men waagt het aldaar, met hun in de bos-

schen, en zelfs op de jagt te gaan, maar toch altijd met zekere voorzorg en behoedzaamheid.

Traagheid is insgelijks een hoofdtrek in het karakter der wilden. Natuurlijke werkeloosheid boeit hem aan zijne hut, tot behoefte van voedsel hem roept. Zelfs dan maakt hij gebruik van het regt van den sterksten, en laat zijne vrouwen en kinderen den zwaarsten arbeid verrigten. Nogtans is deze traagheid niet zoo groot, als AZARA die schildert (*), want zij zijn vrolijk, opgeruimd en spreken gaarne. Wanneer men hen wat meel en een' slok brandewijn belooft, zoo gaan zij een' geheelen dag mede op de jagt. De vrouw moet den man slaafs gehoorzamen, en van zijnen opvliegenden toorn getuigen de vele lidteekenen aan het ligchaam der Vrouw. Wat niet tot de jagt en den oorlog behoort, is alles *hare* taak; *zij* moeten de hutten bouwen, allerlei vruchten tot voedsel opzoeken, en op reis zijn zij beladen als lastdieren. Deze menigvuldige en zware werkzaamheden vergunnen haar niet, zich veel met hare kinderen te bemoeijen. Zijn deze klein, zoo dragen zij dezelve gedurig op den rug met zich rond. Zijn zij reeds een weinig grooter, zoo blijven zij aan zich zelven overgelaten, en leeren dan spoedig hunne krachten gebruiken. De jonge *Botocoedo* kruipt in het zand rond, tot hij den kleinen boog kan spannen,

(*) *Voyage etc. Vol.* II. *p.* 60.

nen, alsdan begint hij zich te oefenen, en behoeft ter vorming tot *zijnen* trap van beschaving niets meer dan de lessen van moeder natuur. De liefde tot een vrij, ruw en ongedwongen leven is van jongs af aan diep in zijne ziel geprent, en duurt zijn gansche leven door. Alle die wilden welke men aan hunne natuurlijke bosschen ontrukt, en in het gezelschap der *Europeërs* gebragt heeft, hielden dezen dwang wel een' tijd lang uit, maar verlangden toch spoedig weder naar het geboorteland, en ontvloden dikwijls, wanneer men dien wensch niet vervulde. Wie kent niet de tooverkracht van den vaderlandschen grond, en de vroegere levenswijze? Waar is vooral de jager, die niet naar de bosschen terug verlangt, welke hij van jongs af in het genot der schoone natuur bewoond heeft, wanneer men hem in de benaauwende woeligheid van groote steden verplaatst. Wilden, onder *Europeërs* opgevoed, en die naderhand ontvloden, deden dikwijls aan de *Europische* volkplanters voordeel, wanneer men hen goed behandelde, doch in den oorlog des te meer nadeel, daar zij alle zwakke plaatsen der volkplanting kenden.

Wanneer eene horde van *Botocoedo's* in het bosch aankomt, en zich nederslaan wil, zoo ontsteken de vrouwen, naar de wijze der meeste ruwe volken, terstond het vuur. Zij nemen namelijk een langwerpig stuk hout, met eenige kleine insnijdingen, waarin loodregt eene andere stok word gestoken, maken aan het boveneinde van

den laatsten veelal een stok riet (voor hunne pijlen geschikt) vast, om dien te verlengen en beter te kunnen vatten, nemen dit tusschen de twee vlakke handen, en draaijen den stok snel heen en weder. Onder het dwars liggende stuk hout waarin de punt van den stok moet draaijen, ligt bast van den boom, dien de *Portugeezen päo d'Estopa* noemen (*lecythis*) die door andere personen vast gehouden wordt; de losgedraaide spanen van het hout vatten vuur, en ontsteken de schors. De werking dezer vuurmachine (*), door de *Botocoedo's naem-nan* genaamd, is onfeilbaar, doch kost veel tijd en inspanning; het omdraaijen vermoeit zeer, en velen moeten dikwijls elkander aflossen. Ook de *Portugeezen* bedienen zich dikwijls op hunne reizen in de bosschen van deze soort van vuurslag, bij gebrek van een' ander'. Er behooren twee verschillende houtsoorten daartoe, de eene meest van het geslacht *Gamelera* (*ficus*), en de ander van de *Jubaüba* (*Cecropia*). Brandt het vuur, zoo beginnen terstond de vrouwen de hutten te bouwen, snijden de groote bladen (*frondes*) der wilde kokospalmen af, en steken die gewoonlijk rondom eene langronde ruimte zoo lang in den grond, dat de van natuur rijzige punten van boven in het midden over elkander heenbuigen, en dus eene soort van dak of gewelf maken. Gewoon-

(*) Men vindt dergelijke bij de *Groenlanders*, *Galibis*, de inwoners van *Unalaschka* en *Kamtschatka*, de *Hottentotten*, *Otahiters*, *Nieuwhollanders* enz.

woonlijk zijn deze hutten langwerpig, doch dikwijls ook rond. In het midden derzelven liggen steenen, deels om daartusschen vuur te ontsteken, deels om de harde kokosnoten daartegen opente slaan. In zulk eene hut leven bijkans altijd verscheidene huisgezinnen te zamen, en verscheidene hutten of een gehucht heet *Rancharia.* Blijven zij lang op eene plaats, zoo volmaken zij hunne woning door hout en palen daarbij te voegen, en takken, stroo en *pattioba* bladen (*) daarop te leggen, om het dak digt te maken. Al het huisraad ligt in deze hutten slechts op den grond zonder orde. Het is wel zeer eenvoudig, maar toch nog aanzienlijker dan dat der *Poeris* aan de *Paraïba* te *St. Fidelis.* Ook dit moeten de Vrouwen vervaardigen, althans het meeste daarvan. Men vindt bij hen potten om te koken, die zij uit eene grijze klei weten te bakken, doch alle *Botocoedo's* bedienen zich daarvan niet. Tot drink- en watervaten gebruiken zij meest pompoenschalen, en waar de *Europische* woningen naderbij zijn, somwijlen de vrucht van den kalebasboom (*Crescentia Cuiete L.*) maar

(*) *Folha de Pattioba* noemen de *Portugeezen* de jonge spruiten eener soort van palmboom, de *cocos de patti.* Alle deze schoone gewassen namelijk spruiten met geplooide bladen van 4. of 5. voet breed uit den grond: de *pinnula* of zijblaadjes zijn dan nog hiermede vereenigd, en te zamen geven zij met hun taai lederachtig bladvlies een voortreffelijk deksel der hutten tegen den regen.

maar in de grootste bosschen gewoonlijk lange stokken van eene soort van bamboesriet, 30 tot 40 voet hoog, en ruim een' arm dik. Om een drinkvat te bekomen, snijden zij een lid van het riet zoodanig af, dat de knoest onder aan het stuk blijft zitten, en er den bodem van uitmaakt; dit is alsdan 3 of 4 voet lang, vat dus veel water, maar barst ligt, wanneer zij de opening weder met was toekleven. De Vrouwen en kinderen halen het water, hetwelk in de hutten nooit mag ontbreken; vervaardigen van den *Tucum*-palmboom lijnen voor de vischvangst; en uit de draden eener soort van *Bromelia*, alsmede uit boombast, sterke lijnen en boogpezen. Men laat tot dat einde de vleezige deelen der plant rotten, en trekt er dan de buitenste huid af, zijnde deze draden duurzamer dan hennip. Het ontbreekt over 't algemeen in deze digtbewassene, door dradige gewassen bijkans ondoordringbare bosschen niet aan stof tot touw. Uit den *lecythis* of *pao d'estopa* (*), waarvan ook de *Portugeezen* den zachten bast rijkelijk gebruiken, bereiden deze wilden hunne bedden; want zij slapen niet, gelijk de *Poeris* en de meeste *Zuid-Americaansche* volken, in netten of hangmatten; een stuk bast, op den

gr ond

(*) *Estopa* komt overeen met het *Fransche étoupe*, het geen werk van vlas, en dus eene soortgelijke vezelachtige zelfstandigheid aanduidt. *Vert.*

grond uitgespreid, dient hun tot leger. Een dergelijken bast gebruiken de *Encabelladas Indianen* aan den *Rio Napo* tot dekens en bedden, de volken aan den *Maranhäo* (Amazonen - Rivier) tot beddekens of vloertapijten. Het overige huisraad bestaat in vruchten en andere levensmiddelen en wapenen, het noodige riet en vederen tot pijlen.

De eerste behoefte der wilden is voedsel. Hun eetlust kent geene palen; daarbij zijn zij ongemeen gretig, en gedurende den maaltijd voor al het andere doof en blind. Hunne vriendschap koopt men het best met rijkelijk voedsel; en wanneer men nog eenige geschenken hierbij voegt, zoo is men zeker van hunne verkleefdheid. De Natuur heeft den ruwen mensch zijn voedsel aangewezen in de dieren des wouds. De jagervolken staan op den ondersten trap der beschaving; boog en pijl waren daartoe hunne meestal ruwe uitvinding. Daarvan bedienden zich de *Europeërs*, *Aziaten*, *Africanen* en *Americanen*, en bedienen zich daarvan ten deele zelfs nog. Slechts de bewoners van het vijfde werelddeel staan daaromtrent nog lager op den trap der ontwikkeling: lans en knods zijn hunne eenige wapenen. De *Aziaat* en *Afrikaan* gebruiken knods (*), lans en

(*) Volgens AZARA vindt men wel knodsen bij de *Braziliaanen* der Zuidwestelijke binnenlanden (*Cuiaba* en *Matto Gros-*

en boog, de *Americaan* knods, boog, blaaspijp (*), en speer: de *Australier* knods, lans, en thans zijn vuurgeweer.

Onder alle de wapenen der Wilden zijn de kolossale boog, en de naar evenredigheid groote boog der *Brazilianen* de vreesselijkste van allen. Een gespierde lijvige *Botocoedoe*, met het scherpe oog en den krachtigen arm, van jongs af geoefend, om het stijve taaije hout van den grooten boog te spannen, is in de sombere wouden waarlijk een voorwerp van schrik. De wapenen van alle *Brazilische* Wilden gelijken volkomen op elkander; ondertusschen ziet men toch

Grosso) in hunnen strijd tegen de *Portugeezen*; ook gebruiken die de thans beschaafde *Tupinambas*, de volken aan den *Maranhao*, en die van *Guyana*. Bij de *Tapuyas* in Oost-*Brazilië* heeft men daarvan geene blijken ontdekt. Den speer vindt men zelden in *Zuid-America*, behalve in de vlakten van *Paraguay*, waar de stammen te *paard* hun voedsel zoeken. Hij heeft aldaar eene lengte van 10 voet; aan den *Amazonenstroom* daarentegen draagt men korte lansen, fraai met vederen versierd als reiswapenen. *La Condamine Voyages p.* 158.

(*) De blaaspijp der volken aan de *Amazonen* rivier beschrijft reeds LA CONDAMINE, en noemt dezelve *Sarbacanes* (*esgaravatanas*). De kleine pijl, die uit het 10 of 12 vademen lange riet wordt uitgeblazen, heeft op het eind een' bos katoen, die de opening van den schaft sluit. Het werkzame vergift, waarmede de punt van den pijl bestreken wordt, doodt terstond het daarmede getroffene dier. Ook HUMBOLDT spreekt van blaaspijpen der *Indianen* aan den *Oronoco*, uit grasstengels bestaande, waarvan de knoesten 17 voet verre van elkander staan.

toch kleine veranderingen onder de verschillende stammen. Velen gebruiken tot hunne pijlen eene soort van riet (*taquara*) 't welk groeit in de oorden waar zij zich ophouden, en sterke veêrkrachtige houtsoorten tot den boog. Anderen, aan de Oost-Kust en in *Minas-Geraes* wonende, maken dien uit het dradige, vaste, veêrkrachtige, en toch niet ligt buigzame hout van den *Aïri*-palmboom. Deze boom groeit bij de *Poeris*, en andere stammen, ook bij de *Botocoedo's*, doch niet noordelijker dan de *Rio Doce*. Verder ten Noorden bezigen dus de *Patachos*, *Machacaris*, en de *Botocoedo's* aan den *Rio de Belmonte* eene andere houtsoort, die zij *Hierang*, de *Portugeezen paö d'arco* of *bogenhout* noemen. Het komt van eenen hoogstam, den trompetboom (*Bignonia*); is zeer vast, veêrkrachtig, en heeft een' zwavelgelen kern, doch wordt na de bewerking roodbruin. Dezelfde kleur heeft, reeds in het begin der lente, (*) het loof, waarbij de fraaije donkergele bloemen, die den geheelen boom bedekken, uitnemend afsteken. Met den bast van dezen schoonen boom dekt men de huizen. Het *Aïri*-hout daarentegen is schitterend zwartbruin, en vertoont zich ook fraai in een' gladgepolijsten boog. De grootste sterkte van dezen boog is in 't mid-

(*) Dezelve is hier op het einde van Augustus en het begin van September.

midden, hij loopt kegelvormig naar beide einden toe. Sterke mannen dragen boogen van 6½ tot 7 voet lang; ja ik heb bij de *Patachos* er eenen gezien van 8 voet 9½ duim *Engelsche* maat. De sterke pees tot denzelven maakt men uit de vezelen der *Grawatha* (*).

Tot den schaft der pijlen (dikwijls 6 voet lang) gebruiken de *Botocoedo's* tweeërlei rietsoorten; het *Cannachuba*, glad en zonder knoesten, (hetwelk zich ook door het merg onderscheidt) en het *Ubà*, welke laatste soort aan den *Belmonte* de meest gemeenzame is; doch voeren de *Botocoedo's* aldaar ook andere, bij hun meer geliefkoosde rietsoorten, in. De pijl wordt van onderen met de breede slagpennen van allerlei vogelsoorten bevleugeld, door namelijk aan elke zijde van den pijl eene veder in de lengte met eene *liaan* vast te binden. Men heeft

(*) Ook de *Abiponen*, een krijgshaftig, doorgaans te paard gezeten volk aan de Zuidwestzijde der *Plata* Rivier, dragen een' geduchten boog van mans lengte, en van zeer elastiek hout: de pees wordt gemaakt van vossendarmen, of draden van eene soort van palmboom, en zijn ongemeen sterk. De pijl is ruim 3 voet lang met eene punt van ijzer, hout, of been, liefst van een vossenbeen. De houten punt is gevaarlijker dan de ijzeren, en de beenen de gevaarlijkste van allen, want hij breekt als glas in de wond af. Zie de hoogst merkwaardige *Historia de Abiponibus* door den Jezuït DOBRITZHOFFER, die achttien jaren in *Paraguay* Zendeling was, en de *Recensie* der *Engelsche* vertaling van dat werk in de *Quarterly Review*, Maart 1822, p. 304.
Vert

heeft drieërlei pijlen, die naar de punten verschillen, namelijk den *oorlogspijl*, de *pijl met weêrhaken*, en die tot de jagt van kleine dieren gebruikt wordt. De eerste heeft eene langwerpige, zeer scherpe punt, uit een stuk riet gesneden, hetwelk men brandt, om het vaster te maken, daarna schaaft en snijdt, zoo dat het op zijde scherp als een mes, en van voren spits als eene naald is. Deze pijl veroorzaakt de sterkste wonden, en dient dus ten oorloge, en tot de jagt van grootere dieren. Het riet hol zijnde, zoo heeft het bloed een' vrijen uitloop, waardoor de gekwetste dieren veel bloedverlies lijden. De punt van den pijl met weêrhaken wordt uit hetzelfde hout gemaakt als de boog, is dun en spits, en heeft aan den eenen kant acht of twaalf schuinsche, naar achter gekeerde ingekorvene weêrhaken. Deze pijl wordt zoowel tot den oorlog, als tot de jagt van groote en kleine dieren gebezigd, en maakt eene gevaarlijke wond, daar de pijl uit hoofde der weêrhaken niet gemakkelijk wordt uitgetrokken. De derde soort van pijlen dient enkel tot de jagt van kleine dieren; men gebruikt daartoe knoestige takken, zoo, dat dit wapen niet spits is, maar van voren vijf knoesten of knobbels heeft, die kort afgesneden worden. Om aan de beide eerst genoemde soorten meer vastheid en veêrkracht te geven, wrijft men dezelve met was, en laat dit er dan bij het vuur uittrekken.

Even

Even zoo doet men bij den boog. Pijlkokers kennen de Wilden der Oostkust niet, hunne pijlen zijn te lang, en worden dus altijd in de hand gedragen. Over 't algemeen dragen de *Americaansche* volken lange bogen en pijlen. en onderscheiden zich daardoor van de *Afrikaansche* en *Aziatische* Natiën. Er zijn nogtans in *Zuid-America* ook eenige volken, die korte pijlen gebruiken, en derhalve pijlkokers met zich voeren, doch deze leven meest te paard, gelijk b. v. de *Charruas* en *Minuanes* in *Paraguay*. Vergiftigde pijlen vindt men niet bij de *Tapuyas* van Oost-*Brazilië*, maar wel bij de volken aan de *Amazonen*-rivier.

Om het gebruik der wapenen te leeren, beginnen de knapen zich reeds zeer vroeg te oefenen, waartoe zij kleine ligte boogen en pijlen gebruiken. Aan de waadbare plaatsen, en op de vele zandbanken van den *Belmonte* waren wij meermalen van dergelijke oefeningen getuigen, en zagen die vlugge knapen hunne schichten loodregt, tot eene groote hoogte, in de lucht werpen, en ze dan weder opzoeken. De ouders begunstigen deze oefeningen zeer, en de jeugd maakt daarin snelle vorderingen, zoodat knapen van 14 of 18 jaren reeds deel aan de jagt kunnen nemen.

Het dierenrijk verschaft in deze ruime streken van aaneengeschakelde wouden den bewoner

ner rijkelijk voedsel, en de Natuur levert hun in het rijk der gewassen eene menigte der smakelijkste spijzen. Dus lijden zij geen gebrek, en kennen geene behoeften, te minder, daar de zorg voor de toekomst hen niet bezwaart. Zij kunnen des noods lang honger lijden, maar dan ook weder onmatig eten. Brengt hun het toeval een groot stuk wild in handen, zoo hebben zij daaraan allen gelijkelijk aandeel, en binnen kort is de aanzienlijke voorraad verteerd. Men heeft dikwijls gezien, dat zij, bij de geweldige overlading der maag, elkander wederkeerig op den buik trappen. Matigheid is hun volstrekt onbekend; van dáár, dat brandewijn en alle sterke dranken hun zoo gevaarlijk zijn. Daar zij zelfs nuchter hunne hartstogten niet weten te breidelen, zoo kan men nagaan, hoe ligt in dronkenschap twist onder hen moet ontstaan. In hun hoofdwerk, de jagt, zijn zij zeer bekwaam en geoefend; zij loeren op de dieren met eene verbazende zekerheid, daar hunne zeer fijne zintuigen hen genoegzaam nimmer bedriegen. Zij kennen alle sporen van het wild, en zoeken die te vervolgen, zelfs daar waar onze oogen niets zagen. Daarbij weten zij alle lokstemmen met verbazende juistheid natebootsen. Hun gehard ligchaam doet hun ieder ongemak, zoowel de hette des dags, als de vochtigheid des koelen nachts, zonder hinder verdragen. Moeten zij in het bosch

zon-

zonder hutten slapen, hetwelk zeer dikwijls het geval is, zoo leggen zij een groot vuur aan; ook in hunne hutten laten zij hetzelve des nachts nimmer uitgaan. Wanneer *moskiten* hun naakte ligchaam teisteren, (en dit gebeurt dikwerf), zoo slaan zij die met veel gerucht dood. Nogtans worden zij veel minder van die bloeddorstige dieren gekweld, dan vreemdelingen. Vele schrijvers hebben beweerd, dat het bestrijken des ligchaams met zekere oliën en verwstoffen de huid tegen deze steekvliegen waarborgde; ook is het blijkbaar dat er vele dergelijke stoffen in de bosschen moeten zijn, wier reuk de insekten terug houdt; nogtans schijnen de *Botocoedo's* die ondervinding niet te hebben; zij stellen meestal hun ligchaam geheel ongeverwd aan zon, lucht, en steekvliegen bloot.

Aan water ontbreekt het den Wilden op hunne jagt niet ligt; want behalve de kleine beken, welke overal in die rotsige bergstreken ruischen, zijn hier vele planten met verfrisschende sappen, b. v. *taquarussoé*. Wanneer men hiervan de jongere stammen afhouwt, zoo vindt men in de geledingen eene groote menigte koel, laf zoetachtig water, even als tusschen de stijve bladeren der *bromelia*-struik.

De wilden zwemmen met groote behendigheid; zelfs kleine kinderen van beiderlei kunne. Boomen, zelfs de hoogsten, beklimmen zij

met

met gemak; de *Poeris* hechten daartoe de beide voeten met eene *liane* te zamen, de *Botocoedo's* niet. Ter jagt gaan zij deels alleen, deels in troepen; de beste boogschutters en jagers zijn hunne Opperhoofden. Om bij het afschieten van den boog door de pees niet gekwetst te worden, draagt de *Botocoedo* gedurig om het linker gewricht een' draad gewikkeld, (*de Poeris* hebben dit gebruik niet), en deze draad is gewoonlijk tevens een hengelsnoer, en dient hun tot een dubbeld gebruik, tot jagt en visscherij tevens. De vereischte haken bekomen zij dan in ruiling van de *Portugeezen.*

Groot wild b. v. *Americaansche* wilde zwijnen (*dicotyles labiatus*, cuv., in hunne taal *kuraeck*), of *antas* (*tapirs*, *Ind hochimereng*) zoeken zij in de grootste snelheid te omringen, en is hun dit gelukt, alsdan het dier zoo vele pijlen in het lijf te schieten, als immer mogelijk is, ten einde het door dit bloedverlies te verzwakken, want pijlschoten dooden zelden spoedig. Van den *tapir* eten zij niet alleen het geheele dier, maar zelfs de huid, en laten slechts de grofste beenderen liggen.

Tot de jagt en den oorlog in de bosschen is de pijl een goed wapen, en schoon achterstaande bij onzen geweerkogel, treft hij toch zoo verre, als onze sterkste hagel, en is dan nog veiliger. Het schot heeft in stilte plaats, wordt door geen geluid verraden, en is dus te gevaarlijker; ook de vochtigheid heeft daarop geen' invloed, gelijk op ons

geweer, terwijl de boog nooit weigert. Hoe dikwijls is het weder in *Brazilië's* wouden voor de *Europische* veroveraars noodlottig geweest! Als hun geweer vochtig werd, zoo vielen zij als eene weerlooze prooi der wilden. Daarentegen komt de pijl van dezen uit het digt ineengevlochten loof en de takken dier eindelooze wouden, onvoorziens, onverwacht te voorschijn, zonder dat men bespeurt, van waar hij gekomen is.

Dus kunnen de wilden verscheidene stuks gedierten van eenen troep wegschieten, zonder dat de anderen zulks merken, en daardoor op de vlugt slaan. Nogtans heeft deze jagt ook hare nadeelen; de lange pijl, dien de wilde naar de dieren in de hooge boomtoppen opzendt, blijft zeer dikwijls boven hangen; de jager moet hem als dan van daar terug halen. Onze wilde jagers leiden daarbij altijd hunne kleederen af, daar zij naakt veel gemakkelijker klimmen. Zij schuiven daarbij met hunne zolen, die zij wel eens met speeksel nat maken, in de houding van zwemmende kikvorschen in moerassen naar boven.

Wanneer de *Braziliaan* schieten zal, legt hij den pijl op de linker zijde van den boog, houdt dien met den vinger der linkerhand vast, terwijl de beide eerste vingers van de regter hand dien met de boogpees terug trekken. Het oog wordt in dezelfde rigting gebragt als de pijl, de boog altijd loodregt gehouden. Om het eerste te

on-

onderzoeken, leggen de wilden het oog aan den pijl, en draaijen dien snel tusschen den duim en den wijsvinger rond. Dus moeten ook de veeren aan het benedeneinde van den pijl met de breede punt in hetzelfde vlak leggen. Vier of zes pijlen zijn gewoonlijk het hoogste wat zij met zich dragen; meerderen zouden hen slechts hinderen. Het schot van den *Braziliaan* werkt bij den *kolossalen* boog en geduchten pijl met veel nadruk, en is veel gevaarlijker, dan met een' korten pijl.

Onder al het wild zijn den jager de *apen* het aangenaamste, en gaan voor een lekker beetje door. Bespeuren de inboorlingen dezulken op eene hoogen boom, zoo omgeven zij dien, en letten naauwkeurig waarheen dezelve zoeken te ontsnappen. Is de boom zeer hoog, zoo klimt een jager op eenen naburigen stam, en zoekt van daar op een' kleineren afstand zijn pijl afteschieten. De *Botocoedo's* eten de meeste diersoorten, zelfs van het kattengeslacht, *jaguars*, onces, leeuwen, katten, enz. die zij ook met eenen algemeenen naam *cuparack* noemen. De once of *jaguarete* heet bij hen ter onderscheiding *de groote kat* (*cuparack gipakeioé*). Ook eten zij den miereneter (*myrmecophaga*), en zelfs de krokodil (*jacarè*) versmaden zij niet. Onder de slangen die zij over 't algemeen haten en dooden, gebruiken zij slechts de grootste soort van het geslacht *Boa* (*Sucuriuba* bij de *Portugeezen*

volgens de *lingoa geral*, en *kitomeniop* bij de *Botocoedo's*) Deze waterslang beloeren zij in haren slaap, om haar den pijl met weêrhaken door het hoofd te schieten, en haar dus vast te hechten; doch op deze wijze kunnen zij slechts de jongere kleinere dieren magtig worden. Zij moeten haar vooral om haar vet dooden. Maar zoo als gezegd is: apenvleesch is de geliefkoosde kost der *Botocoedo's*; en daar deze dieren in het uiterlijke zoo veel naar den mensch gelijken, zoo hebben de *Europeërs* bij het vinden van overblijfselen der maaltijden van dit volk dezelve misschien voor menschenvleesch aangezien, en hun hier door den klad van bijzonderen lust tot menschenvleesch aangewreven. Doch wanneer ook, zoo als ik in het vervolg zal aantoonen, deze wilden van het *kannibalismus* niet geheel kunnen worden vrijgesproken, zoo schijnt zulks toch geen gevolg van eetlust, maar van ziedende wraakzucht te zijn, en slechts zelden plaats te hebben. Hetgeen men beweert, dat de *Tapuyas* in 't algemeen het vleesch der Negers boven elk ander de voorkeur geven, kan ik niet beoordeelen, maar men zegt toch ook, dat de *Botocoedo's* de zwarten voor eene soort van apen gehouden, en *aardápen* genoemd hebben.

Alle dieren, voor den maaltijd bestemd, worden eerst door de vrouwen schoon gemaakt, hun daarop aan het vuur de hairen afgezengd, en aan het spit (een langen stok) gestoken. Naauwe-

welijks is het vleesch een weinig doorgebraden, zoo verscheuren zij het met hand en tand, en verslinden het half rauw en nog bloedig. De te voren uitgenomene gedarmten werpen zij intusschen niet weg, maar halen die tusschen de vingers door, om ze te leegen, waarop zij die insgelijks braden en opeten. De koppen knagen zij af, gelijk honden; tot de hardste beenderen toe worden uitgezogen; kortom niets mag verloren gaan.

Het gebied der insekten levert aan de wilden eenige groote in het hout wonende rupsen, (*larven*) waarop zij zeer belust zijn. In den stam van den *Borrigudo*-boom (*Bombax ventricosa*) vindt men de bijkans vingerlange rups van den *prionus cervicornis* en anderen. Om deze uit het zachte merg van den boom te voorschijn te halen, snijden zij stokken met punten, scherpen die aan het benedeneind, boren het insekt daarmede uit zijne schuilplaats, steken er verscheidene te zamen aan 't spit, braden en eten dezelve. Doch enkel eene toevallige ontdekking bezorgt hun dezen maaltijd; zij hebben geene werktuigen om sterke boomen om ver te hakken. Andere rupsen, b. v. die van den *curculio palmarum*, eten zij meer. Zij roosteren en nuttigen met veel smaak eene mier met een verbazend groot achterlijf, in *Minas Geraes*, *Panachoera* genoemd Vogeleijeren weten zij behendig te vinden, vooral die de onderscheidene soorten van de *inamboe's* (*Tinamus* of *crypturus*) de *macuca* de *sabelé*, de *schoro-*

 re-

roron en andere, die alle hare eijeren op den grond leggen. Om de visschen magtig te worden, maken zij kleine bogen van 3 of 3½ voet lang uit het gekloofde hout van den *Cocos de palmitto*, aan den *Rio de Belmonte*, *Issara* genoemd, benevens een' kleinen pijl zonder weêrhaken, en genoegzaam zonder veeren. Vooraf lokken zij de visschen, of bedwelmen die door een' zekeren platgeklopten boomwortel; zij missen de visschen in 't water niet ligt, ja ik heb hen die zelfs dikwerf met hunne groote jagtpijlen zien treffen De kinderen vooral oefenen zich in het boogschieten op de visschen. Doch de hengels, welke zij van de *Portugeezen* hebben leeren kennen, achten zij merkelijk hooger, en men kan hun geen grooter geschenk doen.

Even zoo wel voorzien als het rijk der dieren, is dat der planten tot onderhoud voor den inlander. De wouden bevatten eene zoo groote menigte verschillende gewassen, (vooral boomen en heesters) dat de kruidkenner hier zijn geheele leven zou moeten doorbrengen, om eene maar eenigzins volledige kennis daarvan te bekomen. Hier groeijen een aantal geurige vruchten, die echter, in tuinen gekweekt, veel grooter, vleeziger en smakelijker zouden worden. De vele wilde kokossoorten geven hare noten, de *Issara* of *Palmiet*-palm geeft den bekenden palmkool in de mergvolle jonge bladen en bloesems boven in den stam vlak onder de kroon. Reizende *Portugeezen* en jagers ge-

gebruiken dit aangename geregt met een weinig zout, doch de Wilden niet. Nogtans kennen zij ook het zout, hoewel eerst door de *Europeërs*, en het moet, naar mij in *Brazilië* verzekerd is, hun getal zeer verminderd hebben.

Azara meent, dat de stammen der *Indianen*, die geen zout eten, in andere ziltige kost daardoor vergoeding vinden, b. v. in de klei, (*bario*) die zij veel eten, (*) maar de *Brazilische* klei is niet zoutachtig, en ik heb nergens ziltige spijzen bij hen gevonden. Om den palmkool (*Pontiack-Atà*) te bekomen, hakken zij thans, sedert zij bijlen bezitten, den rijzigen stam omverre: dit is ook al de taak hunner vrouwen. De vrucht *Cocos de Imburi* (*Ororò*) is eene harde langwerpige noot, die zij met dikke steenen openslaan, en door dat gedruisch hebben zij zich reeds dikwijls aan de soldaten, die op hen loerden, verraden. Om de witte kern daaruit te nemen, bedienen zij zich van oncen- (tijger-) beenderen, die zij schuins naar de punt toe afsnijden, en gelijk een' beitel scherpen. Aan eene wortel van zekere kruipende plant groeijen knollen, die zij uitgraven, en aan het vuur braden. De *Portugeezen* noemen deze plant *carà do moto*; zij moet een zeer

(*) Over dit gebruik van *aarde te eten*, hetwelk ook in *Guyana* heerscht, zie men *Humboldt*, *Ansichten der Natur.* Het schijnt zich over de geheele Oostkust van *Zuid-Amerika* te verspreiden. *Vert.*

zeer aangenaam voedsel zijn. In de hutten der Wilden zijn nog opgerolde bundels van zekere andere slingerplant (*Begonia*), de *Botocoedo's* trekken haar van de boomen af, langs welken zij opkruipt, wikkelen dezelve, als kanassers tabak, in pakken, en roosten dezen aan 't vuur. Kaauwt men deze steelen, zoo smaakt het voedzame merg volkomen als onze aardappels. *Atscha* is de naam dezer plant bij de *Botocoedo's.*

De peulvruchten, aan de *Ingà* groeijende, (een boom, die in deze bosschen, vooral aan de rivieren zeer welig wast) zoeken de *Tapuyas* uit hoofde van het witte zoete merg vlijtig op: ook *Europeërs* beminnen deze vrucht. Een andere boom draagt eene boon in hare doppen, die eetbaar, en aan 't vuur geroost zelfs ongemeen smakelijk is, en in *Braziliё woudboon* heet (*feigao do mato*) bij de *Botocoedo's*, *Uaab.* Nog vindt men in deze bosschen eene menigte andere vruchten, zoo als de *passiflora*, de *araticum*, en andere reeds vroeger vermelde. Daarenboven zijn de *Tapuyas* ongemeen belust op maïs, maniok, en verdere door *Europeërs* geteelde groenten en wortelen, stelen die waar zij slechts kunnen, en doen op die wijze geweldige schade. Zij houden ook van kalabassen (*abobara*) patatten, (zoete aardappels) bananen, mammonen (*carika's*) en andere geplante vruchten. De kalabassen koken zij, doch braden de zoete aardappels in

hee-

heete asch, Bij hunne bezoeken van de woningen der *Portugeezen*, stelt men hen doorgaans met maniokmeel te vrede. — Bij het *Quartel Dos Arcos* aan de *Belmonte*-rivier was eene tabaksplanting, doch de oogst werd door de Wilden weggehaald. Zij hebben van de *Europeërs* leeren rooken, en doen het thans gaarne. Doch meer zuidwaarts bestond dit gebruik reeds bij de *Tupinambas* aan de kust, toen de *Portugeezen* hen het eerst bezochten.

De wilde *Mandiocca*-wortel (*Mandiocca brava*) die aan de *Europeërs* terstond hevige brakingen veroorzaakt, moet gebraden door de *Tapuya's* zonder nadeel gebruikt worden: maar men zegt, dat zij eerst een stuk daarvan afbreken, en het overige met speeksel bevochtigen. Ook eten zij dien wortel nooit versch, maar laten denzelven eenen dag leggen, waardoor misschien de schadelijke werking zich verliest. Er groeijen in de *Brazilische* bosschen eene menigte vruchten op hooge, sterke, rijzige hoogstammen van het hardste hout, waarvan de *Botocoedo's*, met hunne weinige ingeruilde bijlen niet in staat zouden zijn, een' enkelen te kappen: hier moet dus kunst in het klauteren worden te baat genomen. Onder deze hoogste woudboomen munt de *Sapucaya*-boom (*Lecythis Ollaria*, L) uit, wiens groote vrucht (*Hà*) in de gedaante van een' pot, smakelijke kernen bevat, om welke de Wilden met allerlei dieren,

vooral met de apen en de scherpgebekte *ara-ras* (papegaaijen) moeten vechten.

Maar geene moeite is hun te groot voor deze lekkere vrucht; hoewel men hen anders door niets in de wereld tot het beklimmen van dien hoogen boom kan bewegen, wiens top zij echter om zijn ooft met de grootste snelheid bereiken. Hetzelfde vermogen, als die vrucht, heeft de honig op de *Tapuyas*, en doet hen de hoogste boomen beklimmen. De honig (hier vrij algemeen, en zeer aangenaam) dient hun tot voedsel, het was tot allerlei werkzaamheden.

De soorten wilde bijen, van welken eenige geenen angel hebben, zijn in de onmetelijke wouden van *Zuid-America* zeer talrijk, en zouden eenen insektenkenner lang kunnen bezig houden. Hun honig is minder zoet, dan de *Europische*, maar daarentegen van een' zeer geurigen smaak. Om dien uit de holle takken der hooge boomen te nemen, heeft men scherpe werktuigen noodig. Ofschoon iedere *horde* der *Botocoedos* thans gewoonlijk eene ijzeren bijl heeft, zoo bedienen zij zich toch ook in derzelver plaats van eene harde, groene of grijze steensoort (*nephrit*, in hunne taal *caratoe*), (*) zij

(*) De *Poenammoe-Nephrit*, waaruit de *Nieuw-Zeelanders* hunne bijlen, beitels enz. maken; ook de *Tucarama's* der *Galibis* behooren hiertoe, zoo als in 't algemeen deze groene steenen bij de Volken van *Guiana* in groot aanzien staan. Zie BARRERE *Beschrijving van Caijenne.*

zij slijpen dien een weinig seherp en kunnen dan daarmede vrij harde boomtakken en holle stammen openslaan, waarbij zij den steen of enkel met de hand vast houden, of, dien met was besmeren, en tusschen een paar stukjes hout vast binden. De *Braziliërs* noemen zulk eenen steen *corisco* (dondersteen), omdat zij gelooven, dat hij bij onweder van den Hemel valt, en dikwijls diep in den grond dringt.

Het aangevoerde zal genoegzaam zijn ten bewijze, dat de buitendien niet zeer kiesche *Botocoedo's* geenszins ligt honger behoeven te lijden, vooral daar zij zich in elken toestand weten te helpen. Nogtans ontstaat er bij hunne geweldige eetlust somtijds gebrek; als dan verzoeken zij bij de *Portugeesche* plantaadjen om levensmiddelen, en, wanneer die geweigerd worden, plunderen zij die met geweld. Als medeopeters hebben zij magere honden van de *Europeërs* afkomstig. Zij gebruiken dezelve dikwijls ter jagt, maar voederen ze slecht. Gewoonlijk zijn zij valsch, en vallen de vreemden luid blaffend aan. Tot de jagt der wilde zwijnen (in deze bosschen zeer talrijk) gebruiken zij groote honden. Op het luide gеblaf van den hond sluipt de jager toe, en randt op het wild een' pijl af. De groote honden waren dus altijd een bijzonder voorwerp van de roofzucht der *Botocoedo's*.

Heeft eene kudde jagende *Botocoedo's* eene streek

streek zoodanig uitgeput dat zij moeijelijk haar bestaan meer kan vinden, zoo verlaat zij eensklaps de kusten en trekt verder, even als andere wilde stammen. Het afscheid van hunne woonplaats valt hun niet moeijelijk; want zij laten niets achter wat hen zou kunnen weêrhouden, en vinden op elke plaats dezer ruwe wildernissen nieuwe bevrediging hunner behoeften. Van hunne verlatene woningen ziet men dan geen verder spoor, dan verdroogde palmbladen, die de hut uitmaakten, en men zoekt aldaar vergeefs bananen- en meloenboomen, gelijk bij de *Indianen* van *Spaansch America*, van welke de Heer VON HUMBOLDT, in zijne belangrijke verhandeling over de oorspronkelijke volken van *America* en hunne gedenkstukken, spreekt (*).

Wanneer het gezelschap zal opbreken, zoo pakken de Vrouwen hare weinige bezittingen in de van draad gevlochtene reiszakken, die grootendeels door een' over 't voorhoofd loopenden strik op den rug gedragen worden. Deze zakken zijn dus reeds zwaar gevuld, en worden menigmaal nog drukkender door een kind, dat boven op zit. De vracht bestaat uit stukken van *taquara* voor punten van pijlen, schilden van het gordeldier (*Tatoé*) en

(*) *Berlinische Monatschrift*, *März.* 1806. *Seite* 180.

en van schildpadden, *Oeroecoé* tot verwen, boombast *Estopa* tot legering, beenderen om kokosnoten te eten, een' dikken, zwaren keisteen om die open te slaan, allerlei bindsnoeren, was (in kogels), halssnoeren in den vorm van rozenkransen, hout voor mond- en oorsiersels, oude lompen en dergelijke meer. Ik zag eens een' hunner opperhoofden op reis met twee zware zakken beladen, en onder den arm droeg hij nog een' grooten, zwaren bundel pijlen, boog, pijlriet, en eenige groote waterbekers. De plaat van het eerste deel geeft eene getrouwe afbeelding van dit tooneel. Zoodanig belast ging eens eene horde mannen, vrouwen en kinderen over eenen arm der rivier *Belmonte*, waar hun het water tot aan de heupen kwam. Eene zwaar bepakte vrouw droeg een klein kind op den schouder, en had aan de eene hand een grooter kind, hetwelk weder een kleiner kind op den rug had; daar het grootere kind tot aan de schouders door 't water moest plassen, waadde het kleinere ook met de voeten daardoor.

Behalve de genoemde dingen laden zij op hunne togten nog allerlei levensmiddelen op, als, vruchten, vleesch en dergelijke; de man gaat ledig enkel met boog en pijl in de handen daar naast. De Rivieren, mits niet te breed en te driftig, trekken zij op buigzame bruggetjes van slingerplanten over, welke zij in die streek reeds gewoonlijk vooraf tot dat einde gespannen hebben.

De-

Dezelve zijn ongemeen eenvoudig, en bestaan uit eene lange, slap over de oppervlakte van het water heen gespannen *liaan* (*cipo*); hierop stappen zij, en houden zich met de handen vast aan een ander touw van planten, dat hooger gespannen is. (*). Op zulke gebrekkige bruggen komt de geheele troep over, oud en jong, met alle pakkaadje. Nabij het *quartel Dos Arcos*, waar de rivier verscheidene kromten heeft, is eene smalle zandbank, *Coroa do Gentio* (bank der wilden) geheeten, welke zij zonder brug overzetten. De Indiaansche stammen aan de kust maakten reeds groote vaartuigen van boomschors, toen de eerste ontdekkers *Cabral* en anderen, bij hen aan land kwamen. De *Botocoedo's* daarentegen hebben geene kano's of andere schuiten. Eer de *Europeërs* krijgsposten in de binnenlanden aanleiden, verstonden die wilden alleen het overzetten over kleine rivieren en wel op smalle plaatsen, zij konden er wel over *zwemmen*, maar niet met bagaadje en al over komen. Naderhand moeten zij echter zoowel aan den *Rio Doce*, als aan den *Belmonte* beproefd hebben, kano's, te maken. Men zag hen eerst in holle troggen van *barrigudo*-hout overzetten, en met een stuk hout

(*) Dergelijke overgangen van slingerplanten en vond de Heer van HUMBOLDT ook aan den *Owiroeo* ten behoeve der inboorlingen. *Ansichten der Natur* f 294.

hout roeijen, ja aan eerstgenoemde rivier wil men reeds eene slecht bewerkte kano hebben gevonden.

Een man heeft gewoonlijk zoo vele Vrouwen, als hij onderhouden kan, somtijds (naar men wil) tot twaalf toe; doch ik heb nooit meer dan drie of vier vrouwen bij éénen man gevonden. De huwelijken moeten zonder alle plegtigheid gesloten, en slechts door den wil der beide partijen en der ouders bepaald, ook even zoo ligt ontbonden worden. Eene vrouw mag, zegt men, van de afwezigheid haars echtgenoots gebruik maken, om tot een' ander overteloopen. omdat deze eene groote buit op de jagt gemaakt heeft, zonder dat deze vlugt voor haar onaangename gevolgen heeft. Maar *vindt* de man een' ander bij zijne vrouw, zoo wreekt hij zich over die ontrouw gewoonlijk door geweldige slagen, en grijpt in zijnen toorn het eerste het beste wat hem in handen komt aan, somtijds wel eens een brandhout, waarvan de vrouwen dan het merk aan haar ligchaam dragen. Vele mannen teekenen de vrouwen in zulke gevallen met een mes, door haar de armen en beenen open te scheuren, zoodat men na vele jaren nog lidteekens, zes tot acht duim lang, en een duim breed, naast elkander vindt. Zoo sneed een hunner opperhoofden, (Kapt. *Gipakeioè*) in zulk een geval der vrouw de oorlappen en den opgespalkten rand der lippen af, waardoor hare be-

beuedentanden geheel bloot lagen, en haar gelaat vreeselijk misvormd werd.

De huwelijken der *Botocoedo's* moeten somtijds zeer rijk in kinderen zijn, die zij, ten minsten zoo lang zij klein zijn, ongemeen liefhebben, en met vele zorgvuldigheid oppassen. Verscheidene schrijvers, vooral AZARA, hebben van de *Zuid-Amerikaansche* volken de onnatuurste gebruiken vermeld, van welke men onder de *Tapuyas* van Oostelijk *Brazilië*, hoewel nog in de diepste barbaarschheid verzonken, geen spoor vindt. De *Guanas* moeten eenige hunner pasgeborene meisjes levendig begraven; de *Botocoedo's* zouden op zulk eenen voorslag het diepste afgrijzen gevoelen. Van de *Albayas* verhaalt hij, dat zij *alle* hunne kinderen van beiderlei geslacht, een paar uitgezonderd, om 't leven brengen, en dat de zwangere vrouwen zich met vuisten op het lijf laten slaan, tot dat het kind is afgedreven. Ook deze onnatuurlijke handelwijze is bij de *Botocoedo's* geheel onbekend. De *Guaicuroes* laten, volgens hem, slechts hun laatste kind in leven, alsmede de *Lengoa's* en *Machicuys;* ook moeten de eerste, tot op één man toe, uitgestorven zijn. Hoewel ik deze berigten niet regtstreeks voor *verdicht* kan verklaren, zoo komt het mij toch waarschijnlijk voor, dat zij op gebrekkige opmerkingen, of onzekere verhalen gegrond zijn, daar ik in de bosschen van *Brazilië* onder de ruwste schepsels,

sels, die er niets bij gevoelen, wanneer zij het vleesch hunner vijanden braden en opeten, niets dergelijks heb bespeurd.

De *Botocoedo's* geven hunne kinderen namen, naar ligchaamshoedanigheden, dieren, planten en dergelijken, b. v. *Ketom-cudgi* (kleinoog) *Cupilick* (brulaap). De geboorte gaat bij hunne Vrouwen, zoo als bij alle wilde volken, zeer gemakkelijk, en men ziet geene gebrekkigen onder hen; zij laten den kinderen hunnen wil geheel; alléén hun gillen maakt hen ongeduldig; alsdan ziet men den Vader wel eens den kleinen schreeuwer bij den arm grijpen, en ver van zich afslingeren; ja hem wel eens met de hand, of met een' stok slaan. Liefde, of ten minste zorg voor kinderen en hulpelooze ouders, is dezen lieden niet geheel vreemd: men vindt daarvan menig voorbeeld. Aan het *Quartel Dos Arcos* zag men een' jongman zijnen blinden vader met veel bezorgdheid rondleiden, en hem nimmer verlaten. Een der Opperhoofden verheugde zich hartelijk bij het wederzien van zijnen achttienjarigen zoon, die lang bij de *Portugeezen* was afwezig geweest. Hij drukte hem aan zijn hart, en moet zelfs tranen in de oogen hebben gehad. Maar dat, zoo als de Heer SELLOW meent te hebben opgemerkt, de *Botocoedo's* bij dergelijke gelegenheden elkander tot welkomst de slagaderen aan het gewricht van den hals zouden beruiken, heb ik noch bij

bij deze, noch bij eenige andere gelegenheid bespeurd. Omtrent de meer volwassene jeugd schijnen de Wilden onverschilliger te zijn, waarin wij bij de *Poeris* aan de *Paraïba*-rivier een treffend voorbeeld hebben gezien. (*) Het gezegde stemt wel geheel met het karakter van den mensch in den ruwen natuurstaat overeen; het is echter ook waar, dat de teederheid der *Botocoedo's* geenszins zoo groot is, als LAFITAU in het verhaal van een' zendeling naar *Brazilië* wil doen voorkomen; (†) van zulk een fijn gevoel is hier geen spoor te vinden. Deze nog in barbaarschheid verzonkene menschen kennen de zachtere gewaarwordingen niet, die beschaving en opvoeding bij ons voortbrengen: doch men moet ook niet gelooven, dat die voorrang ooit geheel in hen zou kunnen uitgedoofd worden, welken de natuur aan den mensch als een onderscheidend geschenk boven het dier gaf.

In ledige uren verkorten zij den tijd met zang en scherts, en dit moet vooral na eene goede jagt of een gelukkig gevecht plaats hebben. De toonkunst staat bij hun echter nog op een' zeer lagen trap. De zang gelijkt bij de mannen naar eene soort van gebrul, en wisselt slechts in drie of vier toonen af. Zij halen daarbij diep uit de borst adem, leggen den linker arm over het hoofd,

(*) Zie I. D. bl. 185.

(†) SOUTHEY *History of Brazil*, *vol.* I. *p.* 642.

hoofd, steken wel eens een' vinger in ieder oor, vooral wanneer zij zich door toehoorders willen laten bewonderen, en spalken den mond, die door den *Botoque*, (het lippenhout) zoo geweldig misvormd wordt, op eene afzigtige wijze wijd open. De vrouwen zingen minder luid en onaangenaam; men hoort echter insgelijks slechts weinige, telkens herhaalde toonen. De woorden hunner gezangen moeten jagt of oorlog ten onderwerp hebben, ik heb echter nimmer bij dat gezang eenige woorden, maar slechts een ongearticuleerd gebrul gehoord. Hunne taal is van die der naburige stammen zeer onderscheiden, en heeft bij vele neusstoonen geene keelgeluiden. Zij is arm, gelijk bij alle die Volken, en hetzelfde woord heeft velerlei beteekenissen. Zij tellen niet hooger dan twee. Eén heet *mokenam*, twee *hentiaä*, meer of veel *oerohoë*, (*) om deze veelheid te onderscheiden, nemen zij vingeren en voeten te baat. Vele lettergreepen spreken zij binnensmonds uit, b. v. *bacan* (vleesch) het *an* onduidelijk, de *n* op het einde door den neus gelijk bij de *Franschen*: de *g* in den beginne der woorden bijkans als de *ch*.

in

(*) Bij de *Arowacken* in *Guyana* heeft dit denkbeeld eene dergelijke benaming (*oejoehoe*), hoewel de talen anders geene overeenkomst hebben. Er komen over 't algemeen aan de kust van *Guyana* vele *Brazilische* woorden voor, door de landverhuizing der *Indianen* uit *Portugeesch-America*. Zie *Barrére Beschrijving van Guyana*.

in 't *Hoogduitsch*, doch een weinig meer met de tong enz.

Om een vrolijk feest de kroon optezetten, wil men, dat mannen en vrouwen een' grooten kring sluiten en dansen; echter verzekerde mijn QUAECK, dat hij nooit zulk een dansfeest had bijgewoond. Daarenboven hebben zij nog andere oefeningen en spelen. Zij maken somtijds fluiten van *taquara*-riet, aan het bedeneind met gaatjes, die gewoonlijk van vrouwen bespeeld worden. Verder heeft men van speeltuigen onder hen niets gehoord. De Zendeling WEIGL spreekt van dergelijke pans-fluiten bij de volken van *Maynas*, BARRÉRE en QUANDT vonden die in *Guyana*. Kinderen en jonge lieden vermaken zich met het boogschieten; bij de anderen moet men eenig spoor van het kaatsen vinden. Zij vervaardigen namelijk tot dat einde uit de huid van den luijaard (*bradypus*, bij hun *ihó*) een' grooten kaatsbal, door kop en pooten aftesnijden, de openingen toetenaaijen, en het geheel met mos toe te stoppen. Het geheele, dikwijls talrijke gezelschap plaatst zich over elkander in één' kring, en de een kaatst den ander den bal toe, die niet op den grond mag vallen. Men ziet hen ook wel eens in de rivieren met elkander stoeijen: twaalf of meer vrouwen worstelen dan al zwemmende met drie of vier mannen, en zoeken elkander onder te dompelen. Hoe wel de meeste ruwe Volken in het water

ter goed teregt komen, zoo is het toch even ongerijmd, wanneer AZARA beweert, dat de *Guaranis* van natuur zwemmen, als SOUTHEY, dat de *Aymores* niet kunnen zwemmen. Onder alle wilde stammen van *Brazilië* is er zekerlijk niet een, die deze bekwaamheid mist, ten zij dezelve in eene geheele drooge streek leefde, waar hij van 't water was afgesneden. Het geen SOUTHEY verkeerdelijk heeft nagesehreven, is toeteschrijven aan de daadzaak, dat de *Aymores*, gelijk alle anderen stammen, geene kano's hadden, en dat dus eene hevig stroomende rivier tegen hunne aanvallen beveiligde.

Bij de spelen der *Tapuyas* zag ik nooit twist, oneenigheid of zelfs vechtpartijen ontstaan, daarentegen heb ik wel eens dat groote gevecht met stokken bijgewoond, (*) hetwelk over inbreuken op het jagtregt plaats had. Aan zulke kloppartijen neemt het geheele geslacht of de gansche *horde* deel; dezelve kunnen niet alleen door het schenden harer jagtgrenzen, maar ook door hevige beleedigingen van een harer leden ontstaan. Dikwerf doen ook huisselijke oneenigheden een algemeen twistvuur ontbranden. B. v. de kinderen hebben honger, en plagen al schreijende en huilende de Moeder, die het vleesch moet braden. Dan komt de Vader en slaat hen, maar de Moeder trekt hunne par-

(*) Zie I. D. bl. 432—434.

partij. Nu wordt de man toornig en rost de vrouw duchtig af, wier bloedverwanten alsdan deel aan den twist nemen: men spreekt daarin een geregelden stokkenslag (*Giacacuà*) af, waaraan ook menigmaal geheele horden of stammen deel nemen. Na het einde van den strijd scheiden man en vrouw; de laatste behoudt de kinderen, en wordt door haren vader onderhouden. Maar zulke driftige mannen bekomen ook niet ligt eene vrouw.

Deze gevechten hebben menigmaal andere ten gevolge Gewigtiger twisten vereischen de deelneming van den geheelen stam, en er ontstaat alsdan *Oorlog*.

De talrijke *Botocoedo's*, in het volle gevoel hunner kracht, rusteloos en vrijheidlievend, hielden voorheen zelden vrede met hunne naburen. Reeds in de vroegste tijden der ontdekking van *Brazilië* vond men hier, gelijk overal in de wereld, de naburige wilde stammen in gedurige Oorlogen met elkander. Zoo leefden ook de *Botocoedo's* met hunne naburen in onophoudelijke twisten, doch behielden, door hunne sterkte, en den schrik, dien zij als menscheneters verspreidden, doorgaans de overhand. Zij verdreven andere wilde horden (zoo als de *Macalis*, waarvan het overschot zich onder het *Quartel* van *Passanha* boven aan den *Rio Doce* verschool) naar den hoogen bergrug van *Minas Geraës* en *Minas Novas*, of roeiden die genoegzaam uit. Meer tegenstand boden

den hun de talrijke *Maconis*, thans, volgens geloofwaardige mannen, alle met den landbouw bezig, en grootendeels gedoopt. Dit volk geldt voor bijzonder krijgshaftig, en aan den *Rio Doce* verhief men deszelfs dapperheid ongemeen. Men hield hen aldaar voor eenen tak der *Botocoedo's*, doch dit is zoo niet: het onderscheid der taal bewijst ten volle het tegendeel. Naar den kant der zeekust leven de *Botocoedo's* met verscheidene stammen in Oorlog, in 't bijzonder met de *Patachos* en *Machacaris*, meer binnenslands met de *Panhamos*, en nog eenige andere, thans meestal verdwenen volkjes, gelijk de *Capuchos*; welke zich alle, uit hoofde hunner zwakheid, tegen die magtige veroveraars hebben vereenigd. Wanneer de onderscheidene stammen der *Tapuyas* elkander ontmoeten, vallen er wel eens hevige gevechten voor. Zij gebruiken daarbij hunne geheele kunst en bekwaamheid, doch worden natuurlijk door huns' gelijken meer, dan door de Blanken, misleid. Gewoonlijk ontstaat als dan een hevig gevecht, waarbij beide partijen alle hunne pijlen achter elkander afschieten; de talrijkste troep behoudt doorgaans de overhand. Een luid gehuil verzelt hunnen aanval, en als zij handgemeen worden, komen ook nagels en tanden in 't spel. LERY geeft ons in eene zijner houtsneêplaten eene treffende afbeelding van zulk een gevecht der *Tupinambas* en *Margayas*, welke ook

 thans

thans nog gelijkt. De overwinnaar vervolgt den geslagenen, en maakt zelden gevangenen, althans bij de *Botocoedo's;* doch wil men aan den *Rio de Belmonte* eenigen gezien hebben, die als slaven tot allerlei werkzaamheden gebruikt worden. Wanneer de *Botocoedo's* hunne vijanden, de *Patachos* (in huunne taal *Nampoeroek*) of de *Machacaris* (*Mawong*) ontmoeten, zoo slaan zij mannen, vrouwen, en zelfs kinderen dood. Eenige horden braden en eten het vleesch hunner vijanden, slechts met uitzondering van het hoofd en den buik, die zij wegwerpen. Aan den beneden - *Belmonte* verzekerde men mij wel altijd, dat wanneer zij eenen *Patacho* van een' boom schoten, zij hem ongemoeid op den grond lieten vergaan, maar de getuigenis van mijnen *Botocoedo* QUAECK logenstraft die verzekering. Aan de gemelde *Belmonte*-rivier trekken eenige horden rond, die met de *Portugeezen* in vrede leven, namelijk die der Kapiteins, (bevelhebbers) GIPAKEIOÈ, (MAKIANGIANG) JEPARACK, JUNE (KERENGNATNUK) en nog eene vierde, die men zonder vrees in het bosch kan verzellen.

Zij beklagen zich alle over zeker Opperhoofd, met name JONUÉ IAKÜAM; die aan den Noorder-oever van den *Belmonte*, omtrent 8 dagreizen boven het eiland *Cachoeirinha* rond stroopt, en van geen verdrag met de *Portugeezen* wil hooren; ja zelfs de voorbijvarende kano's tot zich

ge-

gewenkt, en alsdan met pijlen begroet heeft; zijn volk noemt hem daarom *Iaküam*, *den krijgs-haftigen.* Zelfs de bevredigde *Botocoedo's* in het *Quartel Dos Arcos* vreezen dit wilde, vijandelijke Opperhoofd zeer, en zeiden wel eens tot de *Europeërs*, dat zij JONUÉ zouden opeten, wanneer men hem in handen kreeg, zijnde dit een teeken van onleschbaren haat. KERENGNATNUCK had echter bijzondere reden tot haat tegen hem, want hij had deszelfs broeder, juist toen hij op een' hoogen boom honig van wilde bijën zocht, slechts om eene bijl doodgeschoten. Terwijl dan ook de vrede aan den *Rio Belmonte* hersteld is, duurt die aan den *Rio Doce* nog steeds voort, waar men, niettegenstaande de herhaalde nederlagen der wilden, in de lente van 1816 weder zeer door hen geplaagd en bedreigd werd.

Den Oorlog tegen de inboorlingen voeren de jagers en ligte troepen in de bosschen. De soldaten worden tegen hunne pijlen gedeeltelijk beschermd door den wapenrok, (*Gibão d' armas*,) waarvan vroeger gesproken is (*).

De zintuigen dezer wilden worden van jongs af door oefening buitengemeen versterkt. Men wil, dat zij de onderscheidene Natiën aan hun voetspoor erkennen, en de nabijheid des vijands door den reuk bespeuren; zij maken daartoe

hun

(*) Zie I. D. bl. 258.

hun alleen bekende paadjes, die zij schoon houden, en door kleine puntige rietstokjes afbakenen, waarbij zij in eene hinderlaag liggen; ook bezigen zij tot dat einde omgevallene boomen; de geruste voorbijganger wordt dan door hunnen zekertreffenden pijl onmisbaar doorboord. Hebben zij eenen aanval op de *Europische* posten gewaagd, zoo laat men doorgaans drie of vier dagen voorbij gaan, eer men iets tegen hen onderneemt; daardoor worden zij gerustgesteld, en des te zekerder overvallen. De soldaten bekomen tot zulk eene onderneming een pond buskruid en vier pond schiethagel, (want met kogels schiet men zeer zelden) zij dragen een geweer zonder bajonet, en gewoonlijk een breed hakmes (*facao*) om zich een' weg door de bosschen te banen; op zijde op den rug een' langen ransel van reënvel, met anderhalf *quart farinha* of maismeel, een groot vierkant stuk bruine suiker, en twaalf pond gedroogd vleesch, 't welk te zamen als mondkost voor twaalf dagen dient. Voorzigtig het spoor der wilden opzoekende, nadert de troep langzaam de plaats harer bestemming. Gelukt het hun, de hutten der *Indianen* (dikwijls vrij talrijk bij elkander geplaatst), des avonds laat te vinden, zoo omsingelt men dezelve in doodelijke stilte, legt zich neder, en verwacht, zonder te ritselen, den volgenden dag. Doch de *Indianen*, hiervoor wel vreezende, binden somtijds tot hunne beveili-

ging

ging op zekeren afstand van hun nachtverblijf honden en wilde zwijnen aan boomen; de eerste blaffen, de tweede snuiven geweldig, wanneer zij iets ongewoons ruiken, zoodat de soldaten zich daarvoor bijzonder in acht moeten nemen. Ontsnappen dezen aan dit gevaar, zoo plaatsen zij zich bij den dageraad, twee aan twee in een' kring, zoo veel mogelijk achter sterke boomen, tot het licht genoeg is, om veilig te mikken, waarop de geharnasten vooraf gaan, en den aanval beginnen. Bereiken zij ongemerkt de hutten, zoo steken zij hunne geweren daarin, en schieten onder den hoop der slapende wilden. Op het eerste schot ontstaat eene groote verwarring; geschreeuw en gehuil, want nu worden mannen, vrouwen en kinderen door hunne wreede vervolgers, zonder ontferming, zonder kunne noch jaren te ontzien, ter neêr geschoten. De mannen grijpen wel terstond naar den boog, doch bij de ongelijkheid der wapenen moeten zij doorgaans bezwijken. De damp van het kruid blijft in de dikke, vochtige lucht der bosschen, nog door den dauw besproeid, hangen, en bedekt het geheele woud als met een' donkeren nevel.

De wreedheid der soldaten bij deze aanvallen gaat dikwijls alle denkbeeld te boven. Bij een' der laatste aanvallen, voor mijne komst te *Linhares*, greep men eene vrouw, die zich niet willende overgeven, beet en krabbelde; een *Portugees* kliefde haar met het hakmes terstond den schedel,

del, en kwetste met denzelfden houw het kleine kind op haren rug in het hoofd. Het laatste is intusschen behouden gebleven, en wij vonden het op de vroeger vermelde woonplaats van den Heer CALMON. Niet altijd echter is de uitslag dezer overrompelingen gunstig voor de soldaten. Nog in October 1816 deed een bevelhebber met omtrent 30 soldaten een' aanval; de hevige regen belette het losbranden der geweren, waardoor vele *Botocoedo's* ontsnapten, en drie soldaten in de ongeharnaste armen en beenen werden gekwetst; op hunnen wapenrok stuitten echter nog meer pijlen af. Men doorschoot bij die gelegenheid echter ook omtrent tien wilden, zelfs het Opperhoofd in zijne hut. Terstond na de overwinning, en de vlugt der wilden, snijdt men de ooren der gesneuvelden af: men verzekerde ons, dat dergelijke zegeteekenen nog onlangs den Gouverneur naar *Villa de Victoria* waren toegezonden, benevens vele buit gemaakte boogen en pijlen.

Maar als de wilden de nadering der soldaten vooraf vernemen, zoo is het veel erger; want men valt alsdan maar al te ligt in hunne hinderlagen, zijnde meer opene plekken in het bosch gemaakt, door het wegnemen der grootere takken, die hun hinderlijk zijn, om te zien en te schieten; ook moeten zij de kleinere takken op eene zekere wijze ineenvlechten, achter welke zij dan hunne krijgslieden plaatsen. In

het

het open veld te strijden is nooit de zaak der wilden, daar zij eigenlijk geenen waren moed hebben; dus worden hunne overwinningen grootendeels door list of overmagt behaald. Akelig is het denkbeeld, in de handen dier ruwe gevoellooze Barbaren te vallen; die door eene dorst naar regtvaardige, maar grenzenlooze wraak nog woedender worden. Zij snijden het vleesch van de ligchamen hunner vijanden af, koken of braden het, steken dan het hoofd op eenen paal tot een groot feest, en dansen, zingen en huilen rondom hetzelve. De schoongemaakte beenderen moeten zij somtijds als zegeteekenen aan hunne hutten hebben opgehangen, even als BARRÈRE dit van de volken in *Guyana* vermeldt. In de zoo ver uitgestrekte wildernissen der Oostkust zijn de *Europeërs* tot nu toe zwak, en waren de wilden onderling eendragtig; wisten zij den vijand vereenigd aan te vallen, zoo zou deze kust weldra weder in hunne handen zijn; vooral daar velen van hun, in de steden opgekweekt, en naderhand naar de bosschen ontsnapt, het zwak der *Europeërs* zeer goed kennen. Zoo woonde b. v. in de bosschen bij *Linhares* een *Botocoedo*, die onder den naam van PAUL bij de *Portugeezen* was opgevoed, maar naderhand ontvloden. Toen men bij een der gevechten hunne hutten aantaste, riep hij den soldaten in het *Portugeesch* toe: Schiet PAUL niet dood! doch het baatte niet; men vond hem onder de ge-

sneu-

sneuvelden. Wanneer de *Tapuyas* tijd hebben, zoo laden zij hunne gekwetsten, en gesneuvelden op den rug, om hen in veiligheid te brengen. Menigmaal houden zij zich daarbij te lang op, en dit heeft reeds velen het leven gekost.

De *Botocoedo's* beschilderen hun aangezigt rood en zwart. Vreesselijk moet voor den geen, die hieraan niet gewend is, de indruk zijn, wanneer deze wilden onder een vreesselijk veldgeschrei met een gloeijend rood gelaat den aanval doen. Dus vielen zij nog onlangs den krijgspost *Segundo de Linhares* aan, doch werden door een' onvertzaagden man uit *Minas*, (*Mineiro*) die er als onderofficier 't bevel voerde, teruggeslagen.

Het geen hier van de Oorlogen, jagten, en levenswijze der *Botocoedo's* in 't algemeen gezegd is, geldt meer of minder omtrent alle oorspronkelijke *Brazilische* volkstammen.

Wij moeten thans nog van de reeds meermalen aangestipte beschuldiging der inboorlingen, dat zij *menscheneters* zijn, opzettelijk spreken. Reeds boven hebben wij gezien, dat men hen meermalen waarschijnlijk ten onregte hiervan beschuldigd heeft, daar men de overblijfsels van apen bij hunne maaltijden voor die van menschen gehouden heeft. Misschien was dit zelfs het geval met eener der eerste ontdekkers, AMERIGO VESPUCCI, naar wien *America* den naam heeft. Nogtans is het zekerlijk niet zonder grond, dat alle vroegere Reizigers deze wreede gewoonte

der

der *Brazilische* volken te vermelden. De *Tupinambas* en hunne landgenooten mestten hunne gevangenen, en sloegen die dood met de fraai versierde knods *Iwera - Pemme* (*). De doodslager moest daarna in zijn' slaapnet werkeloos blijven liggen, en opdat zijne armen door den doodslag niet aan het beven geraakten, moest hij met eenen kleinen boog en pijlen naar eene massa van was schieten. *Deze* stammen, (de *Toepinamboe's*) zijn thans beschaafd; de klad van menscheneten blijft dus nog slechts op eenige stammen der *Tapuyas* kleven, namelijk de *Botocoedo's* en *Poeris.* Dat zij, gelijk sommigen beweren, alleen menschenvleesch zouden eten, om zich bijzonder te vergasten, is niet wel te bewijzen; immers zij hebben wel Gevangenen in 't leven gelaten; maar dat zij door *wraakzucht* daartoe gedreven worden, is niet te ontkennen. Zie boven het gezegde der bevredigde *Botocoedo's* wegens JONUÉ. Nogtans loochenden deze met de *Portugeezen* bevriende stammen volstrekt, dat dit gebruik nog bij *hen* plaats had, doch erkenden zulks ten aanzien van JONUÉ en andere van hunne landslieden. Wat zouden zij ook anders met het vleesch hebben uitgevoerd, hetwelk zij zoo zorgvuldig van

(*) Zie HANS STADEN *wahrhafte Historie*, etc. *Caput* XXVIII. De vrouwen speelden bij dergelijke gelegenheden eene hoofdrol. BARRÈRE verhaalt ons, dat de vrouwen in *Guiana* anders dachten; zij waren zeer misnoegd over de verfoeijelijke maaltijden harer mannen.

van de ligchamen hunner verslagene vijanden afsneden! Maar alle twijfeling ten dezen aanzien heeft mij de jonge *Botocoedo* QUAECK, dien ik uit *Brazilië* medegebragt heb, ontnomen. Lang had hij mij de waarheid niet willen zeggen, tot ik hem eindelijk verzekerde, dat ik zeer wel wist, dat zijne horde aan den *Belmonte* dit gebruik voorlang had afgeschaft. Toen beschreef hij mij het volgende tooneel, aan welks geloofwaardigheid men des te minder kan twijfelen, daar hij zoo moeijelijk tot deze berigtgeving te bewegen was.

Een hopman, de zoon van den vermaarden JONUÉ JAKUAM, met name JONUÉ CUDGI, had eenen *Patacho* gevangen genomen. De gansche bende verzamelde zich nu, en men deed den gevangen' met gebondene handen verschijnen, waarop JONUÉ CUDGI zelf hem met een' pijl doodelijk in de borst griefde. Toen werd er vuur gemaakt, de beenen, armen en het vleesch van het ligchaam genomen en gebraden; allen aten daarvan, dansten en zongen. Het hoofd werd aan een' paal opgehangen, terwijl men een' draad in de ooren en den mond stak, en hetzelve hierdoor deed op en neder gaan. Daarna schoten de jonge lieden en knapen met pijlen naar dit wit. Het hoofd verdroogt, nadat de hairen (met uitzondering van een' bos op het voorhoofd) afgeschoren, en de oogen er uit genomen zijn. QUAECK verhaalde nog een ander voorbeeld van een' dergelijken maaltijd, waar ins-

ge-

gelijks een *Patacho* door een' mij welbekenden *Botocoedo*, MAECANN, doodgeschoten en opgegeten werd. De beschrevene gewoonte van het ophangen des hoofds hunner vijanden schijnt ook omtrent het mummiehoofd, thans in bezit van den Hoogleeraar BLUMENBACH te *Göttingen*, waarvan ik vroeger gesproken heb, te hebben plaats gehad; dat men namelijk draden door mond en ooren getrokken heeft. Doch ik geloof, dat de omgang met de *Europeërs* veel heeft bijgedragen, om die verfoeijelijke maaltijden bij meer dan éénen volksstam afteschaffen. Zelfs bewijst de volstandige zucht der *Botocoedo's* aan den *Belmonte*, dat hunne horden hiermede niet zouden beschuldigd worden, dat zij het afgrijsselijke der daad hebben leeren gevoelen, en men mag hopen, dat ook deze inboorlingen van *Zuid-Amerika*, die ons den mensch in den staat der grootste ruwheid en diepste vernedering toonen, allengs in volmaking zullen vooruit gaan.

Ziekten zijn onder de *Tapuyas* over 't algemeen zelden. Geboren in de vrije natuur, naakt opgegroeid, aan alle veranderingen van het klimaat der keerkringen, felle hette bij dag, vocht en koude des nachts, en in de bosschen gewoon, ontwaart hun gehard ligchaam geen nadeel van de lucht; en hunne eenzelvige le-

(*) Ook de Volken van *Guyana* bewaarden de hoofden hunner vijanden. Zie BARRÉRE.

levenswijze bewaart hen voor de rampen, die tot de onvermijdelijke gevolgen der beschaving behooren. Veelvuldig baden, en gedurige oefening hunner krachten, geven aan hun ligchaam die vlugheid en sterkte, die men ten onzent slechts bij name kent. Tegen uiterlijke kwetsuren, ja zelfs tegen eenige inwendige ziekten heeft de ondervinding hun menig middel geleerd, hetwelk misschien zelfs in onze Apotheken van dienst zou kunnen zijn. De bosschen zijn vol geurige, krachtige gewassen: vele boomen leveren voortreffelijke balsemsoorten, b. v. van den *Copaiva*-boom (*Copaifera officinalis*) den balsem *Peru* (*Myxocylon peruiferum*) enz. Anderen verschaffen een melksap, dat het zij als vergif, het zij als geneesmiddel dient. Geheele geslachten van planten leveren eene heilzame schors, b. v. de *Cinchona*, van welke misschien ook hier verscheidene groeijen. De Wilden moeten alle op hun ligchaam werkende planten kennen, en daaraan namen hebben gegeven. Het oordeel van grijsaards wordt ook in dit opzigt wegens hunne ondervinding het hoogste geacht. Doch het is niet gemakkelijk hunne middelen te leeren kennen, daar zij die geheim houden. Op de vraag, of zij deze of gene ziekte konden genezen, was hun antwoord doorgaans: komt bij ons in de bosschen, dan zullen wij 't beproeven. Als een voorbeeld van het gezegde dient het volgende geval, waarvan mij de waarheid herhaalde keeren verzekerd is. Een gezeten

In-

Indiaan, die te *Trancozo* woonde, had een zwaar ongemak aan het onderlijf: dezen man namen de *Patachos* met zich in het woud, en heelden hem in drie maanden. Hij werd volgens zijn' eigen verhaal, door hen in een (als eene vork) gespleten hout op het hoofd gezet, en nadat zij de ingewanden in de behoorlijke ligging hadden weten te plaatsen, trokken zij den eenen voet op zijde, en leiden op de beschadigde plaats het sap van zekere plant, tot een dik schuim afgekookt. Nadat hij een' korten tijd in deze moeijelijke houding had doorgebragt, leiden zij hem beurtelings op den rug en op den buik, en vernieuwden het genoemde afkooksel, een' langen tijd, tot hij volkomen hersteld was. Willen zij een beschadigd deel aan 't bloeden brengen, zoo geeselen zij het met de plant *Cançançao* (*Jatropha urens*), in hunne taal *Sjacutactac*, of met eene soort van netel, (*Urtica*): als dan maken zij met scherpe steenen of messen gedurige insnijdingen aan het beschadigde deel, waaruit alsdan veel bloed vloeit. De Heer FREYREISS vond op eene reis naar *Minas Geraës* bij de *Coroados* eene andere merkwaardige manier van aderlating. De arts gebruikte daartoe een' zeer kleinen boog en pijl met eene glazen punt, (*) die hij echter in katoen ge-

(*) Beide zijn afgebeeld in het onlangs uitgekomen werk van den Heere VON ESCHWEGE *Journal von Brasilien*, *Heft.* I. *T.* I *Fig.* 1.

gewonden, en slechts zoo verre blootgelaten had als zij in de ader moest indringen: hij opende dezelve dan op de zonderlingste wijze met een pijlschot (*). Bij deze gelegenheid zag de Heer FREYREISS ook een jong meisje genezen, dat waarschijnlijk aan de gevolgen eener verkoudheid leed. Men had een' grooten steen gloeijend gemaakt, en begoot dien gedurig met water: de lijderes leide zich vlak boven de rookende plaats, en geraakte door dit dampbad in een sterk zweet, hetwelk haar deed herstellen (†). Uitwendige kwetsuren heelen de *Tapuyas* zeker en behendig door het insteken van zekere gekaauwde kruiden in de wond, maar zekerlijk moeten hunne gezonde natuur en sterke zenuwen daarbij het meeste doen. Ik zag bij eenen jongen *Machacali*, dien de *Ouvidor* MARCELINO DA CUNHA te *Caravellas* in eigendom had, eene merkwaardige, bijzonder goed genezene wond. Een door de Wilden gekwetste *Tapir*, die toevallig den knaap voorbij gekomen, en door denzelven nog door een pijlschot getergd was, had

(*) Reeds de oude LIONEL WAFER heeft deze kunstbewerking in zijne *Reis* naar *Dariën* afgebeeld, die bij de Reizen van DAMPIER rondom de Wereld (1700) gevoegd is.

(†) De Heer VON ESCHWEGE vermeldt de behandeling dezer lijderes uitvoerig in zijn *Journal von Brasilien Heft* I. *p.* 106. *Schrijv.* (Men weet, dat de boeren in *Rusland* en *Finland* dergelijke dampbaden tot vermaak zoowel als ter herstelling van hunne gezondheid bezigen, en zich menigmaal, na het gebruik daarvan, terstond in den sneeuw wentelen).

had hem vervolgd, met zijne snuit gegrepen, en met de tanden de geheele zijde opengescheurd. De wond moet geweldig groot geweest zijn, van het midden der borst over het geheele schouderblad heen tot naar den rug toe: doch was thans toegenaaid en geheel vergroeid. De slangenbeet moeten de Wilden uitstekend genezen, en men heeft mij verzekerd, dat nooit iemand bij hun daaraan sterft. Dus zeggen de *Portugeezen*, doch mijn *Botocoedo* QUAECK sprak geheel anders. Volgens hem kennen de *Botocoedo's* aan den *Belmonte*, *geen* middel tegen den slangenbeet, waaraan dikwijls menschen sterven, en had men daar tegen geene andere hulp, dan boven het gebetene deel (gewoonlijk den voet) een bard (*pohuit*) vast te binden.

Onder de ziekten der kinderen doen zich vooral de gevolgen van het klei-eten op. De felle honger kan de kinderen wel eens aanzetten, om klei in den mond te steken en te verzwelgen. De ouderen straffen hen wel, wanneer zij hen bij dit onnatuurlijke voedsel betrappen; maar zij vinden toch wel gelegenheid, dien schadelijken trek in 't geheim te voldoen. Zulke kleiverzwelgers hebben eene vale, geelachtige kleur, een mager ligchaam, een' zeer harden dikken buik, en worden zelden oud. De klei, dien zij daartoe gebruiken, is meestal eene geelachtig roode of grijze vette soort, die echter in zijne bestanddeelen zeer onderscheiden moet zijn

 van

van die aardsoort, welke volgens den Heer VON HUMBOLDT een gewoon voedsel der *Ottomakken* uitmaakt. Te *La Concepcion de Uruana* aan de Rivier *Oronoco* verzekerde de Zendeling *Fray* RAMON BUENO dien beroemden Reiziger, dat de klei dezen lieden geen nadeel deed (*), hoewel zij die op zekeren tijd in menigte gebruiken. HUMBOLDT houdt nogtans dit voedsel voor schadelijk, en ik kan verzekeren, dat het bij de *Brazilische* inboorlingen wezenlijk nadeelige gevolgen heeft, zoo als ook in *Africa* en *Oostindië* (†). Gewone buikpijn trachten zij, naar men wil, door het wrijven met de schilden der gordeldieren en schildpadden te genezen. Oogkwalen zijn onder de *Braziliërs* zeer algemeen. Bij de meeste hunner horden vindt men een of twee eenoogigen, ook hebben zij dikwijls een vlies op het oog; maar ontstokene, kortzigtige of andere ziekelijke oogen heb ik nooit bij hen gezien, 't geen men wel aan hun gehard ligchaamsgestel moet toeschrijven, terwijl die andere uiterlijke gebreken, welligt het gevolg van puntige takken of doornen in de bosschen zijn mogen. De Wilde, die roofgierig als een tijger, met gespannen oplettendheid een stuk wild vervolgt, ziet niet altijd de punt, die zijn oog bedreigt. Heeft hij een wild zwijn, een'

(*) *Ansichten der Natur*, S. 143.

(†) Zie het opstel van OSIANDER in het nieuwe *Hanoversche* Magazijn, Maart 1818. S. 26. 27.

een' aap, of eenig ander dier gekwetst, hetwelk dikwijls met den pijl in 't lijf wegloopt, zoo loopt hij hetzelve blindelings na, om den buit niet uit het oog te verliezen, en kwetst zich dus ligt Deze natuurlijke oorzaak schijnt ook AZARA door de tegenoverstaande opmerking te bevestigen, dat de Volken van *Paraguay*, die in opene vlakten wonen, nooit gebreken aan de oogen hebben.

Wanneer een *Botocoedo* sterft, zoo begraaft men hem zeer spoedig in zijne hut, of in derzelver nabijheid: (*) waarop de plaats verlaten, en eene andere tot woning gekozen wordt. De overledene wordt op den eersten dag door alle bloedverwanten met een wild gehuil betreurd, waarbij zich vooral de Vrouwen als zinneloos moeten aanstellen; nogtans kan dit niet uit ware droefheid ontstaan, want reeds den volgenden dag trekken zij verder, en verrigten hunne bezigheden gelijk te voren. Aan den *Belmonte* leggen zij den overledene, nadat hem de handen met slingerplanten zijn bijeengebonden, naar zijne geheele lengte in eenen langwerpigen kuil, (dus niet in eene gebogene houding, zoo als verscheidene andere *Americaansche* Volken (†). Op andere plaatsen moesten de kuilen rond

(*) Ook hier blijkt het weder, hoezeer de gebruiken der inboorlingen van *Brazilië* met die van *Guyana* overeenkomen. Men zie BARRÈRE, QUANDT en anderen.

(†) B. v. De *Canadiërs*. Zie den Zendeling CRANZ in zijne *His-*

rond zijn. Aan den *Belmonte* bekomen de overledenen niets mede in het graf; wij hebben zulks in de door ons onderzochte graven bevestigd gevonden. In de grafplaatsen aan den *Rio Doce* wil de Heer CALMON wapenen en eenige levensmiddelen hebben gezien; dit strijdt intusschen met mijne waarnemingen, en komt mij niet waarschijnlijk voor. In verscheidene grafplaatsen toch in het digte bosch vond ik niets dan beenderen, en aarde. Boven op lagen korte dikke stokken of stukken hout van gelijke lengte, digt naast elkander, en niet verre van daar waren de verlatene hutten. Men onderhoudt na den dood van elken *Botocoedo* aan weerszijde van het graf een' tijd lang een vuur, om er den boozen geest aftehouden, tot welk einde men wil, dat de bloedverwanten, zelfs van verre verwijderde woonplaatsen, dikwijls naar het graf terug keeren. Heeft men den overledene zeer bemind, zoo vlecht men wel eene afzonderlijke hut van kokosbladen over zijn graf. Van kwetsing of verminking des ligchaams als een bewijs van rouw

Historia Canadensis Par. 1664. 4°. *p.* 92. „ Ubi cum extremo „ habitu excessit animus, corpus statim in glomas conformant, „ ut quo habitu in matris loco fuerat, eodem conquiescat in tu„ mulo." „ Zoodra er de laatste snik uit is, wordt het „ door de ziel verlatene ligchaam in eene gekromde houding „ geplaatst, om in het graf op dezelfde wijze te rusten, als „ weleer in den moederschoot." Op dezelfde manier begraven de *Caraiben*, *Chilezen* (*Chiliërs*) en *Hottentotten*; ook, zoo men verhaalt, op sommige plaatsen de *Botocoedo's*.

rouw vindt men bij hun geen spoor. Men weet dit van de Zuid-zee Eilanders, en AZARA verhaalt hetzelfde van de *Charruas* (*) een Volk in *Paraguay*, die zich de vingers verminken. De Heer CALMON heeft aan den *Rio Doce* volgens zijn berigt gevonden, dat de vrouwen tot betoon van rouw zich de hairen hadden afgesneden, een gebruik, dat onder de *Amerikanen* vrij gemeen, doch aan den *Belmonte* niet bekend is, en mij dus omtrent de *Botocoedo's* niet waarschijnlijk voorkomt. Men schijnt over 't geheel van dit volk aan den *Rio Doce*, (waar het in openbare vijandschap met de *Europeanen* leeft) een aantal verdichte gebruiken te verhalen, deels om dat men het hier, slechts op een' afstand, met oogen vol vrees beschouwt, en dus slechts ten halve kent, deels omdat men overal bij voorkeur het vreemde en wonderbare opzoekt. Men vindt in de begrafenisplegtigheden der *Botocoedo's* veel overeenkomt met die der oude *Tupinambas* en hunner Bondgenooten, volgens LERY (†).

De Heer WALCKENAER merkt zeer juist in zijne vertaling van AZARA's Reizen aan, dat alle volken der Aarde zekere Godsdienstige denkbeelden hebben. AZARA heeft ongetwijfeld misgezien, wanneer hij aan de *Charruas* alle sporen

(*) *Voyage vol.* II. *p.* 25.
(†) *Voyages a la terre du Brésil etc. p.* 302.

ren van Godsdienst, alsmede muzijk, dans, enz. ontzegt (*) en bij de *Guaycurnus* vindt VON ESCHWEGE stellig Godsdienstige denkbeelden (†). Zelfs de ruwe *Botocoedo's* hebben eene menigte avontuurlijke begrippen van booze geesten, waarvan men echter slechts door eene naauwkeurige kennis der taal van dat volk meer zal te weten komen. Zij vreezen voor zwarte booze geesten of duivels, die zij *Janchon* noemen. Vele zijn groot (*gipakeioè*) anderen klein (*cudgi*). Verschijnt de *groote duivel* in hunne hutten, zoo moeten allen, die hem zien, sterven. Gelukkig houdt hij zich niet lang op, zoo als men zegt, en toch kost zijn bezoek aan verscheidene menschen het leven. Hij komt, gaat bij 't vuur zitten, valt in slaap, en vertrekt weder, doch vindt hij geen vuur aan den haard, zoo graaft hij de dooden op. Dikwijls grijpt hij ook een stuk hout, en slaat er de honden meê dood. Ook de kinderen, die uitgezonden worden om water te halen, slaat hij wel eens dood; men zegt, dat alsdan het water in 't rond uitgestort is gevonden. Deze duivels zullen wel dezelfde zijn, als de *Aygnan* of *Anhanga* der oude *Tupinambas*. De vrees voor dezelve belet hen alleen in het bosch te overnachten, zij gaan altijd liefst in gezelschap. De maan (*Taroè*) schijnt

(*) *Voyages V.* II. *p.* 14.
(†) *Journal von Brasiliën, Heft.* II. *S.* 265.

schijnt onder alle hemelsche ligchamen bij hen in het hoogste aanzien te staan: want zij beschouwen haar als oorzaak der meeste natuurverschijningen, en in de hemelligchamen en verhevelingen komt haar naam voor. Zoo heet de zon *Taroedipò*, de donder *Taroedecoewong*, de bliksem *Taroetemerang*, de wind *Taroekoehoè*, de nacht *Taroetatoe* enz. Immers de maan veroorzaakt, volgens hunne natuurkunde, donder en bliksem, zij valt zelfs wel eens op de Aarde neder, waardoor alsdan zeer vele menschen omkomen. Zij schrijven haar ook het mislukken van zekere vruchten, levensmiddelen, enz. toe, en hebben daarbij allerlei bijgeloovige teekenen en denkbeelden.

Ook van eene groote overstrooming moeten zij, gelijk de meeste volken der aarde, eene overlevering hebben. Wij vinden bij VASCONCELLOS (*) berigten van de gevoelens, die de kust-*Indianen* welke de algemeene taal bezigen, omtrent dit onderwerp hadden. Volgens hem was het eenige huisgezin, 't welk ontkwam, dat van den ouden blanken man TAMANDUARE, 't welk van TOEPA, het hoogste Wezen, bevel bekomen had, op palmboomen te klimmen, en aldaar de overstrooming, in welke het overige geslacht der menschen verging, aftewachten. Naderhand klommen zij af, en bevolkten den Aardbodem weder. De

(*) *Simam de Vasconcellos*, *Noticias curiosas de Brasil*, *p.* 52.

De Godsdienstige denkbeelden der *Botocoedo's* zijn niet veel ongerijmder, dan die der gemeene ruwe *Portugeezen* in *Brazilië*, die, zoowel als de tamme *Indianen*, aan eenen boschgeest (CAYPORA) gelooven, van wien zij verhalen, dat hij kinderen en jonge lieden rooft, die in holle boomen verbergt, en aldaar voedert.

Dit zijn mijne opmerkingen, waartoe ik gedurende mijn kort verblijf in de bosschen der Oostkust gelegenheid vond. Door de gedurig toenemende bevolking worden de wilden gedurig meer in het diepste der wouden teruggedrongen, en zonder twijfel zal de beschaving ook eindelijk tot hun zich een' weg banen. Het is waar, dit zal eene reeks van jaren duren, daar men in *Brazilië* de kunst niet meer verstaat, met welke de *Jezuïten* (wier vele nadeelige inrigtingen, en den grond van wier heerschappij wij daarom niet verdedigen willen) de stammen der Barbaren wisten te beschaven. Tot grondslag der beschrijving van de *Botocoedo's* moet men die aan den *Rio Grande de Belmonte* leggen; die aan den *Rio Doce* zijn te woest, en buiten het bereik der opmerkers (*).

(*) De hier volgende eigen namen van sommige *Botocoedo's* meenden wij voegzaam te kunnen weglaten.

Vert.

BIJVOEGSEL TOT HET EERSTE HOOFDSTUK.

Mijne bovenstaande berigten over de *Botocoedo's* waren reeds geschreven, toen mij de berigten onder het oog kwamen, die de Lt. Kolonel VON ESCHWEGE te *Villa Rica* over de inboorlingen van *Braziliё* gegeven heeft in een werk, bij het *Industrie 'Kantoor* te *Weimar* onder den naam van *Journal von Braziliën* uitgegeven.

Niettegenstaande mijne betrekking tot den achtenswaardigen schrijver neem ik de vrijheid, over eenige plaatsen van zijn geschrift mijne bedenkingen in het midden te brengen, te meer daar mijne teregtwijzing de erkende verdiensten van onzen voortreffelijken landgenoot niet in het allerminst kan benadeelen. Het lange verblijf des Heeren VON ESCHWEGE in het zoo gewigtige kapiteinschap van *Minas Geraës* doet ons met regt zeer belangrijke ophelderingen van hem verwachten; daar zijne kundigheden, zijn duurzaam verblijf en gunstige betrekkingen in dat land voor deszelfs kennis veel meer belooven, dan de voorbijgaande waarnemingen van Reizigers, die er zich slechts eene korte poos kunnen ophouden, en dus niet ligt met de taal, zeden en gebruiken der volken gemeenzaam kunnen worden. Doch juist in *Minas Geraës*, een reeds zoo lang, en zoo sterk door *Europische* volkplanters bewoond gedeelte van *Braziliё*,

moest

moest de oogst voor de studie der inboorlingen het schraalst zijn. Daar de Heer VON ESCHWEGE de *Botocoedo's* niet zelf bezoeken kon, moest hij zich op de somtijds onzekere berigten van anderen verlaten. Hiertoe behoort vooral de vermelding (door eenen Neger die lang onder de Wilden geweest is) van eenen *Koning der Botocoedo's.* Dit berigt is ten hoogste onwaarschijnlijk; die ruwe Natuurmenschen hebben nog geen denkbeeld van eenen eenhoofdigen Regeringsvorm. Even zoo verdacht komt mij het berigt voor van eene *algemeene vergadering* diens volks, waarbij men elkander de lippen en ooren doorboorde. Wanneer men ook alle onderscheidene stammen en horden der *Botocoedo's* bij elkander verzamelde, zou men er denkelijk niet zoo veel tellen, als hier de Neger AGOSTINHO ten gevalle der lippenkloving wil gezien hebben. Deze geheele getuigenis draagt den stempel der valschheid. Anders is het gelegen met de aanmerkingen over de harde, ja wreede behandeling, die de arme ingeborenen van de magtige veroveraars, wier sterkte in hun schietgeweer ligt, moeten verduren. Hier verneemt men waarheden, die men, helaas! liever zou wenschen te smoren. Even belangrijk zijn de medegedeelde verordeningen der *Brazilische* Regering ten aanzien van de behandeling der *Indianen*, en die slechts zeer gebrekkig worden nagekomen. De volgende bijzonderheden zullen mis-

schien

schien kunnen strekken, om eenige punten in dat werk omtrent de *Brazilische* volksstammen opteheldereren.

Daar de geheele volksstam van het woord *Botoque* (liphout) den naam heeft, zoo schrijft men beter *Botocoedo's* dan *Botecoedo's.* Zij worden niet *Grens*, maar *Gerens* (uitgesproken zoo als *Guerins* in *'t Fransch*) genoemd. De naam *Arari* schijnt alleen in *Minas* plaats te hebben; ik heb dien althans nooit gehoord, maar wel dien van *Aymores* of *Ambures.* Dat de gebruiken der *Botocoedo's* aan den *Rio Doce* dezelfden zijn, als aan den *Belmonte*, meen ik stellig te durven beweren, hoewel de berigten, welke men den Heer VON ESCHWEGE daarover heeft medegedeeld, het tegendeel stellen. Want al is het, dat zij aan den *Rio Grande de Belmonte* althans gedeeltelijk vreedzaam met de Blanken omgaan, zoo volgt daaruit nog niet, dat zij van eenen anderen stam zijn: het is blijkbaar, dat zij aan den *Rio Doce* even zoo vreedzaam zouden leven als hier, wanneer men hen niet zoo schrikkelijk mishandeld had; en het is reeds boven aangetoond, dat zij een paar mijlen ten Noorden van den *Belmonte*, aan den *Rio Pardo*, en even zoo verre ten Zuiden, aan den *St. Antonio*, zich nog onlangs als vijanden hebben getoond. Hun zamenhang in de bosschen tusschen den *Rio Doce* en *Belmonte* is voor 't overige genoegzaam bewezen, daar

zij

zij zich nog beurtelings aan den *St. Matheus*, den *Mucuri*, en alle die streken vertoonen. Het verhaal van zonderling gebouwde, en met veren van vogels opgesierde huizen, in welke zij hunne dooden begraven, en daarin jaarlijks een doodenfeest vieren, is zekerlijk ongegrond. Ik zelf heb dikwijls gelegenheid gehad, over de bespottelijke fabelen ongeduldig te worden, die men mij verhaalde, vooral daar, waar men met de Wilden in vijandschap leeft, en dus de zaken slechts ten halve kan vernemen. Verscheidene bewoners van *Minas Novas* en de streeken aan den *Jiquitinhonha* hebben het door mij in dit Hoofdstuk gestelde bevestigd. Het is onbetwistbaar zeker, dat de *Botocoedo's* daar, waar zij in oorlog leven, het vleesch hunner vijanden uit haat verslinden, doch dat deze wreede gewoonte aan den *Belmonte* (waar zij toch ook moet plaats gehad hebben), in onbruik geraakt is.

De *Patachos* stroopen nabij de zeekust, doch moeten ook nog eenige derzelven in *Minas Novas* rond zwerven.

De Lt. Kolonel geeft nu verder eenige berigten nopens de maatregelen, die de staatsdienaar Graaf LINHARES door eenen verdelgingsoorlog (die echter zonder den vereischten nadruk gevoerd werd,) tegen de *Botocoedo's* genomen heeft. Het is maar al te waar, hetgeen de schrijver van de gruweldaden tegen de arme *Indianen* verhaalt; enkelde onmenschen hebben zelfs beproefd,

proefd, door kleederen, met pokstof besmet, de vernielende kinderziekte bij hen in te voeren, en hen daardoor uit te roeijen!

De schrijver vindt het onjuist, de *Indianen* en *Minas*, *koperkleurig* te noemen. Ik heb, wel is waar, allerlei tinten van kleur onder dit volk opgemerkt, zoo als donkergrijsbruin, geelachtig bruin, en nog andere meer koperrood, doch de heerschende kleur is roodachtig bruingrijs of bruingeel, en mijne opmerkingen doen nog gelooven, dat de kinderen niet volkomen blank geboren worden, zoo als bij ons. (*). Zij zijn geelachtig, doch worden zeer spoedig bruin. Ik heb zeer kleine kinderen gezien, die schoon gewasschen waren, en toch reeds donkerbruin. Men vindt echter eene witachtige verscheidenheid onder de *Botocoedos*, lieden, die zelfs eenigzins blozende wangen, en donkerbruine hairen hebben: van deze soort zullen de kinderen bij de geboorte wel volkomen blank zijn. De Heer VON ESCHWEGE zegt, dat de kinderen *niet koperkleurig* geboren worden, waarin ik het ten volle met hem eens ben, doch ik vind ook niet, dat hij stelt, dat zij bij de geboorte zoo blank zijn als wij. Mijn jonge *Botocoedo* QUAECK beweerde stellig het tegendeel. Voorts moet ik mijne lezers op ADELUNG's en VATER's *Mithrida-*

(*) Eene bevestiging dezer stelling, die van veel belang is, vindt men in HUMBOLDT's Reis I *Th. f.* 500.

dates III. 3. *Abtheilung* s. 313 wijzen, waarvan de schrijver volkomen mijne gedachten nopens dit onderwerp uitdrukt. De voortreffelijke verhandeling over de *Americanen*, welke dat werk tot sieraad dient, plaatst den lezer op het regte oogpunt ter beschouwing van dit belangrijke onderwerp. De kleur der huid, en zekere algemeene trekken, schijnen het geheele *Americaansche* ras eigen; maar dezelve zijn tot in 't oneindige geschakeerd, en in de talrijke stammen en volken van dit werelddeel, en in elk hoofd voor hoofd op verschillende wijze uitgedrukt. Dus zal men zelfs het beengestel bij deze volken niet even eens vinden; de beenderen zijn bij den een' groot, bij den ander klein, breed, smal, en even zoo verschillend als bij ons. Men bespeurt, noch een algemeen terugwijken van het voorhoofd (anders het kenmerk van het *Americaansche* ras), noch een even eens gevormd bekken. Ik heb *Botocoedos* met een hoog, een breed, en anderen met een smal en laag voorhoofd gezien. Nogtans valt het niet te loochenen, dat sommige stammen zich door zekere algemeene trekken onderscheiden.

Verscheidene schrijvers hebben betwist, dat de volken van *Noord-* en *Zuid-America* van hetzelfde ras zouden wezen. Nogtans hebben welonderrigte lieden mij verzekerd, dat de gelaatstrekken en de kleur van alle *Brazilische* stammen

men volkomen met die der Natiën van *Noord-America*, b. v. de *Cherokies* in *Noord-Carolina*, overeenkomen. Mijn jonge *Botocoedo* QUAECK, dien ik naar *Europa* heb medegebragt, gaf aanleiding tot deze vergelijking (*). Men mag dus de kleur der *Americanen* koperrood of bruingrijs noemen, zij blijft het onderscheidend kenmerk van het *Americaansche* ras, zoowel in het Noorden als Zuiden van dat wereld-deel, met uitzondering, dat de koude dezelve bleeker doet worden, (†), en dat zij overal eene menigte verschillende tinten aanneemt. Van den invloed van het klimaat op de huidverw ziet men een allertreffendst voorbeeld in mijnen QUAECK. Des zomers is hij vrij bruin, maar wordt des winters zoo bleek, dat men hem voor eenen *Europëer* zou houden, zelfs bekomt hij eenigzins eene' blos op de wangen. Ik moet echter hierbij aanmerken, dat hij niet van de donkerste soort der *Botocoedos* is. VOLNEY vindt bij de *Noord-Americanen* de bedekte ligchaamsdeelen

(*) VATER *Mithridates* III. *Th.* 2. *Abtheil.* 309. Het was mij hoogst belangrijk, door een' kundig Reiziger, Lt. Kolonel THORN, die lang in *Indië* gewoond heeft, te vernemen, dat de gelaatstrekken van mijnen *Botocoedo* volkomen met die der *Maleijers* overeenkomen, hetwelk ook Prof. BLUMENBACH door de vergelijking van den door mij medegebragten schedel bevestigde.

(†) De kinderen der *Eskimaux* worden, volgens de verzekering der zendelingen uit de Broedergemeente, volkomen blank geboren, en hetzelfde hebben andere schrijvers van de overige *Noord-Americaansche* volken beweerd.

len helderder dan de onbedekte (*) Hiervan heb ik in *Brazilië* geen voorbeeld gevonden, want hoewel de tamme *Indianen* met hemden en broeken bekleed zijn, zijn zij nogtans over het gansche ligchaam even bruin. VOLNEY's waarneming zou intusschen doen denken, dat de heldere kleur de grondverw dier Natien was, gelijk de meer bruine die der *Zuid-Americanen.* Doch in beide hoofddeelen zijn uitzonderingen op dien regel: in het Noordelijke vindt men donkerkleurde volken, in het Zuidelijke de *Witte Botocoedos* en andere lichte Natiën. Doch zoo de luchtstreek alleen de oorzaak ware van de bruine kleur der *Americanen*, zoo moesten immers de *Portugeezen* na verscheidene geslachten ook deze kleur aannemen; en toch is het zeker, dat deze de kleur hunner *Europische* voorouders nog bezitten, overal waar hun bloed niet met dat der *Negers* of *Indianen* vermengd is. De veranderingen, welke SMITH (†) bij de *Noord-Americaansche* planters waarnam, en aan de luchtstreek toeschrijft, heb ik bij de *Brazilische Portugeezen* niet gevonden; hunne gelaatstrekken zijn niet veranderd, hun hair is nog kroes gebleven, en zelfs hunne kleur bereikt slechts zelden de donkerheid van die der *Indianen.* Het is waar, zij werken zelden in de plantaad-

(*) Zie VATER, *Untersuchungen über America's Bevölkerung*, S. 66.

(†) VATER *t. a. pl. s.* 72.

taadjen, dit laten zij aan de Negers over, maar zij visschen en jagen zeer druk, waardoor zij genoeg aan de zonnestralen zijn blootgesteld; hunne kleur wordt als dan een weinig geelachtiger, maar niet zoo donker als die der meeste *Indianen* Ik moet hier den lezer wijzen op eene schoone plaats in HUMBOLDT's *Proeve over Nieuw Spanje*, alwaar hij dit onderwerp op eene zeer belangrijke wijze behandelt. De bruine grondverw der *Indianen* ontaardt, zoo als de Heer VON ESCHWEGE zeer juist opmerkt, door ziekelijkheid, vooral in 't gelaat, tot bleekgeel. Deze opmerkingen wederleggen intusschen geenszins de stelling, dat de bewoners der heete landen over 't algemeen donkerder van kleur zijn, dan die der koude, en de groote afwisseling van kleur bij de *Zuid-Americaansche* stammen, wier naauwe verwantschap toch niemand loochenen kan, schijnt voor de afstamming der menschen uit één paar te pleiten, waarover de *Engelschman* SUMNER zulk een belangrijk werk heeft geschreven (*).

Niettegenstaande de overeenkomst van trekken tusschen de *Mongolen*, *Maleyers* en *Americaansche* volken, schijnen deze laatsten toch zekere uitstekende trekken met elkander gemeen te hebben. Hoewel sommige *Botocoedos* volkomen *Mongoolsche* gezigten schijnen te wezen, heeft men ech-

(*) A *Treatise* on the records of the creation, etc.

echter ook andere, echt *Brazilische* trekken, die nogtans van de eerstgenoemden aanmerkelijk verschillen. De gelaatstrekken der *Esquimaux*, van welke wij in de reisbeschrijving van Kapt. ROSS naar de Noordpool belangrijke afbeeldingen hebben ontvangen, verschillen zeer aanmerkelijk van die der *Brazilianen*, en dit wordt bevestigd door de uitspraak der zendelingen, uit de Broedergemeente van *Nain*, die mijnen QUAECK beschouwden.

De hoofdlieden der *Tapuyas* kan men niet wel *Katziken* noemen (het bekende woord voor de Opperhoofden of Vorsten der ingeborene *Americanen*). Dit woord heeft eene veel hoogere beteekenis; want de bevelhebbers der *Brazilische* stammen onderscheiden zich door niets van hunne landgenooten, zelfs niet eens door een' hoogeren graad van achting dien zij genieten; zij hebben geenen voorrang, dan dien, welken meer beleid, ondervinding of dapperheid hun geeft, en waardoor hunne stem in de gemeente meer geldt. *Katziken* noemde men de magtige opperhoofden der *beschaafde* Volken in de nieuwe wereld der *Mexicanen*, *Peruanen*, en anderen, wier aanzien en somtijds zeer uitgestrekte, wel eens onbepaalde heerschappij, de *Spaansche* veroveraars krachtigen tegenstand bood. Zij bezaten ten deele verbazende schatten, en eene beschaving, wier overblijfsels nog heden den Reiziger

ver-

verbazen, en waarvan ons de Heer von HUMBOLDT de belangrijkste schilderingen mededeelt. Hoeveel verschilt hiervan de bewoner der *Brazilische* bosschen? Hier heerscht eene dierlijke gelijkheid, en kent men geenen voorrang, dan dien van de sterkte der armen. In de rotsen en eeuwenheugende stammen dier wouden verkondigen geene *Hieroglyphen* noch andere gedenkstukken de herinneringen eens Volks, hetwelk niets aan de nakomelingschap overlaat, en in hutten van brooze takken woont, die geen enkel jaar overblijven.

Die *Brazilianen*, welke eene *Portugeesche* soldatenmuts dragen, hebben reeds huune oorspronkelijkheid verloren, en wekken dus minder belang. Ik heb nooit iets van dien aard onder de Wilden der Oostkust gezien.

TWEEDE HOOFDSTUK.

REIS VAN DEN RIO GRANDE DE BELMONTE NAAR DEN RIO DOS ILHEOS.

DE RIO PARDO, CANAVIERAS, PATIPE, POXI, DE RIVIEREN COMMANDATUBA EN UNA, VILLA NOVA DE OLIVENÇA, EN DE INDIANEN ALDAAR; BEWERKING DER PIAÇABA-VRUCHT, STAD EN RIVIER DOS ILHEOS; RIVIEREN ITAHYPE EN ALMADA, DE GUERENS, EEN OVERSCHOT DER OUDE AYMORES.

Het verblijf aan de rivier *Belmonte* en in het land der *Botocoedos* had in mij den wensch doen ontstaan, een nieuw tooneel van opmerkingen te zoeken. Ik maakte mij dus gereed, noordwaarts te trekken, en dwars door de bosschen tot de grenzen van *Minas Geraës* voort

voort te dringen. Ik had het genoegen, daarbij het gezelschap van den Heer CHARLES FRASER te genieten, die tot aan de rivier *Ilheos* met mij hetzelfde doel had.

De *Rio Grande* bij de *Villa de Belmonte* heeft, niet verre van zijnen mond, eene aanzienlijke breedte, en dikwijls eene sterke beweging. Ik koos dus groote kano's tot den overtogt; mijn vee was reeds daags te voren over den stroom gezet. Aan den overkant is een thans verzande doodloopende arm der rivier tusschen *mangue*-bosschen, die den naam van *Barra das Farinhas* draagt.

Anderhalf uur verder valt de aanzienlijke *Rio Pardo* in Zee. De kust is hier zandig en woest, alle boomen en struiken worden door de stormen en zeewinden klein en laag gehouden. Ik vond eenige weinige beenderen van zeeschildpadden, hier anders even zeer eene zeldzaamheid, als zij aan het eenzame strand van den *Rio Doce* veelvuldig zijn. De *Rio Pardo* scheidt het landschap (*Camarca*) van *Porto Seguro* van dat van *Ilheos*, en stort zich in verscheiden armen in zee Aan den Zuidelijken derzelver houdt zich een veehoeder in een huisje op, die de reizigers naar *Canavieras*, op een eiland tusschen de twee Zuidelijkste armen der rivier, overzet. Deze vaart was zeer bezwaarlijk in eene kleine, smalle, onveilige kano, die door den hoogen vloed, en de golven der nabulige Zee, verbazend schommelde; nogtans be-

reikten wij zonder toeval de plaats onzer bestemming. In de *mangue*-bosschen aan den oever zag ik eene verbazende menigte zwaluwen, van eenvormige roetkleur, die ik voor geene andere kan houden, dan de *Hirundo pelasgia.* Zij hadden hier nachtrust gehouden, doch rezen somtijds als eene donkere wolk omhoog, en vielen dan weder neder in groene bosschen, die zich als dan geheel zwart vertoonden. Den Heer FRASER, die voor mij overgezet was, vond ik in een ruim gebouw, alwaar wij ons met het huisgezin der bezitters aan een goed vuur in de groote zaal verwarmden, maar den nacht op de planken doorbrengen moesten.

Canavieras is eene vrij aanzienlijke, doch verstrooid liggende *Villa* of *Aldea* (vlek of dorp) met eene Kerk, en waar vooral maniok en rijst geteeld wordt. De inwoners zijn meestal Blanken, en lieden van de kleur (*pardos*) van onderscheidene graden, door de vermenging van *Europeanen* met *Negers* ontstaan. Deze maken hier op de kust het meerendeel der bevolking uit. Er is echter noch Regter (*juiz*) noch politie, en *Canavieras* is wegens zijne vrijheid en verwildering in de geheele streek bekend. Zij begeeren er geenen *juiz*, en zeggen, zichzelve wel te kunnen regeren; ook moeten zij weinig belastingen betalen. Daarbij zijn zij luchtig en vrolijk; meermalen brengen zij geheele dagen met

mu-

muzijk, dans en kaartspelen door, waarbij echter ook niet zelden ongeregeldheden moeten voorvallen.

Daar de mond der rivier niet zoo verzand is, als die van den *Rio Grande*, zoo worden hier ook eenige schuiten (*lanchas*) gebouwd, tot den handel met *Bahia* en andere plaatsen der kust. De *Rio Pardo* doorstroomt de bosschen, waarin dat zelfde volk der *Botocoedos*, hetwelk aan den *Belmonte* zoo vreedzaam is, zich weder als vijanden der *Europeanen* vertoont. Nog onlangs hadden zij hier verscheidene menschen doodgeschoten, en reeds vroeger eenige plantaadjen der inwoners verwoest. Men tastte hen daarop aan, en bragt hun eene aanzienlijke nederlaag toe, waarbij wel 50 van hunne krijgslieden gedood werden. Sedert hebben zij zich door den moord van vier personen gewroken, en men heeft dus eenige plantaadjen, de rivier opliggende, moeten verlaten, omdat zij die of verwoestten, of gedurig bedreigden. Over den *Rio Pardo* moeten zij niet komen; aan den *Commandatuba* heeft men hen, naar gezegd wordt, nog nimmer gezien. Aan dezen stroom en in de bosschen van den mond der *Poxi*-rivier stroopen eenige horden der *Patachos*.

Niet verre van *Canavieras* verbindt een klein stilstaand water, de *Rio da Salsa*, den *Rio Grande de Belmonte* met den *Rio Pardo*. De Graaf dos Arcos trachtte dit water bevaarbaar te maken, daar men

men zich voor den handel naar *Minas* op den *Belmonte* van de vereeniging van dezen met den ruimeren mond van den *Rio Pardo* groote voordeelen beloofde. Er was op dit oogenblik juist iemand tot dat einde tegenwoordig.

Daar wij het gunstige jaargetij tot onze reis in de bosschen niet ongebruikt wilden laten voorbij gaan, hielden wij ons te *Canavieras* niet op met jagen, en vonden ook weinig belangrijks; nogtans heeft elke streek gewoonlijk iets nieuws. Zoo houdt zich omstreeks den *Belmonte* en *Rio Pardo* een ongemeen schoon dier, uit de klasse der slangen, op, door MARCGRAF waarschijnlijk onder de naam *Ibibobocas* vermeld (*). Zij gelijkt in de verdeeling harer kleuren zeer naar de koraaladder, terwijl zwarte, witachtig groene en roode verwen heerlijk op haar ligchaam afwisselen. De reeds vroeger vermelde koraalslang (†), de door mij beschrevene adder met den oranjekleurden kop (*Coluber formosus*) de thans genoemde, en eene vierde soort (§) die aan schoon-

(*) *Elaps Marcgravii.*

(†) *Elaps Corallinus.* Voorheen sprak ik daarvan onder den naam van den *Coluber fulvius* van LINNÉ, doch sedert heb ik bevonden, dat hij aan dezelve wel zeer gelijkvormig, maar nogtans daarvan soortelijk onderscheiden is, ik kies dus de benaming van den Hofraad MERREM (*System der Amphibien p.* 144.) Ik heb dezelve elders (in de schriften der Keizerlijke Academie van Natuuronderzoekers) beschreven en afgebeeld.

(§) Ik noem dien *Coluber venustissimus.* Zij is de schoon-

schoonheid de vorigen nog wel overtreft, hebben in kleur en kleurverdeeling groote overeenkomst, weshalve de *Braziliaan* die verwisselt onder den algemeenen naam van *Cobra Coral* of *Coraes*; want alle vier hebben aan het gladde ligchaam afwisselend zwarte, witachtig groene, en hoogroode ringen; maar voor den naauwkeurigen natuurbeschouwer vertoonen zich op het eerste gezigt kenteekenen, dat zij geheel verschillende soorten zijn. De Heer FREYREISS, die zich later in deze streken onthield, vond toevallig in de palmboomen eene merkwaardige tot hier toe onbekende vleêrmuis, die een nieuw geslacht zou kunnen uitmaken. Zij draagt ter plaatse van den staart twee op elkander passende horenachtige kleppen in eene *horizontale* ligging, waarvan de bovenste of grootste 5 streek breed is, en als 't ware een overtreksel is van het staartbeen, dat daar uitloopt; de benedenklep wordt door de geplooida staarthuid gevormd. De huid van dit dier is een weinig ruig en wit: over dag vertoeft het tus-

schoonste der koraaladders: de kop is breeder, de mond dieper gespleten, de zeer kleine tanden zijn volkomen die der adders; op de borst heeft het dier 200 schilden (*laminae*) aan den staart (*subcaudales*) 51 paar schubben. De kleur des ligchaams is heerlijk hoog rood, fraai geteekend en door zwarte ringen afgewisseld, die paar aan paar staan, en tusschen elkander, zoo wel als van buiten, een' smallen grasgroenen rand hebben. Alle schubben van de bovendeelen des ligchaams hebben eene zwarte punt.

tusschen die kolossale kokospalmwaranden, welke overal aan deze kust door den graauwachtig groenen, schitterenden vogel, *Tangaras*, bewoond en bezield worden.

Bij gunstiger weder en langer tijd zou men hier te *Canavieras* ook de zee- en riviervisschen hebben kunnen onderzoeken. Over 't algemeen zal men intusschen dezelfde soorten hier vinden, als aan de zuidelijke deelen der kust; ginds, aan den *Espiritu Santo*, schitterde in de netten der visschers de hoogroode *Catauà* (*Perca punctata*,) met eene menigte violette puntjes, glinsterende soorten van den *scombea*, *de squalus* (haai), de *silurus*, de fraaigestreepte soorten van de *grammistes*, de *peruá* (*balistas vetula*, LINN.) met een fraai groen bovenlijf, en hemelsblaauwe strepen met hoog geele randen. Doch de zee was te *Canaviera* te zeer door den wind bewogen, om aan de visschers de vangst te vergunnen.

De Reizigers, die muildieren bij zich hebben, laten dezelve langs de zeekust trekken, en de onderscheidene monden (*Barras*) van den *Rio Pardo* overzwemmen; zij zelve gaan scheep, en varen omtrent twee dagreizen lang (waarbij zij zich echter menigmaal moeten ontschepen) op een binnenwater, hetwelk met de kust evenwijdig loopt, en door de vele monden van den *Rio Pardo* gevormd wordt. Het is brak, en heeft ebbe en vloed door de naburige zee, van

wel-

welke het door een smal stuk land wordt gescheiden, 't welk de verscheidene monden van *Rio Pardo* doorsnijden. De scheepvaart op dezen ziltigen vloed is aangenaam; digte, fraai belommerde *mangue*-bosschen bedekken de oevers, men ziet enkelde woningen, die zich altijd van verre door een bosch van kokospalmen aankondigen. Van achter is het eeuwige woud, en aan verscheidene plaatsen openen zich uitzigten op de armen der aan de naburige wildernissen ontstroomende rivier. Deze armen zijn, na de *Barra de Canaviera*, de *Barra de Patipe*, en *Barra de Poxi.* Men vindt hier naauwelijks drinkbaar water voor de smachtende dieren; eenige nuttige gewassen groeijen nog in de nabijheid van verlatene visschers hutten, zoo als de peiment (*Capsicum*) met wier langwerpige (hoogroode) zeer zamentrekkende vruchten men de spijzen kruidt, en nog eenige andere vruchtboomen.

Wij bragten liever hier eenen ruwen winderigen nacht in het land aan de zee door, dan ons in de verlatene hutten aan het ongedierte bloot te stellen. Eene visschersboot, toevallig in de nabijheid gevonden, zette des anderen daags onze karavaan over de *Barra*, want er was hier geen veerman, gelijk men in 't algemeen in deze streeken zeer weinig voor het gemak der Reizigers zorgt. Kaarten van het land zijn er niet; men moet dus op goed ge-

geluk af de kust, en de gebrekkige berigten der Reizigers volgen. Hier in de nabijheid, op een' kleinen heuvel, heeft zich een *Fransche* wondheeler, *Monsieur* PETIT, neêrgelaten, een woelziek mensch, en (naar men zegt) een ijverig aanhanger van NAPOLEON, die dus hier te lande weinig bemind is, en, naar men algemeen verzekerde, de visschers van *Poxi* door zijn twistziek gedrag moet verdreven hebben. Het schijnt anders, dat dezen hier wel de kost gevonden hadden; immers het zilte binnenwater ten Noorden der *Barra de Poxi* was door eene ongeloofelijke menigte visch bedekt, die zelfs boven de oppervlakte hoog in de lucht sprongen. Met een net zou men eene zeer rijke vangst hebben kunnen doen.

De vaart van hier naar den mond der rivier *Commandatuba* is eentoonig, en steeds tusschen eilanden, door *mangue*-bosschen bedekt, op wier in den grond wortel schietende takkende in menigte de bonte krabbe met roode pooten (*quaymoè*) als mede de gewone Amazonen-papegaai (*psittacus ochro-cephalus*, L. *Portug. curica*) gevonden wordt. Deze kiest bij voorkeur de lagere bosschen aan den mond der rivieren en der kusten tot woning, die de overige papegaaisoorten slechts zeer zelden bezoeken, zoo dat men hem wel daar naar zou kunnen noemen. Hij laat zijne stem luid hooren, en schijnt ook in zijne menigvuldige

too-

toonen andere vogelen na te bootsen. Zijne nesten vindt men veel in de bosschen, groote *mangue*-boomen: de inwoners nemen ze daaruit, en leeren ze praten.

De *Commandatuba* is geene groote rivier. Aan den Zuideroever is het zand zoo wit, dat het de oogen zeer doet. Hier leven eenige huisgezinnen van inboorlingen, wier plantaadjen op den Noorderoever der rivier liggen. De *Una* is drie uren verder, aanzienlijker, en heeft bij haren mond enkele woningen, doch vooral de *venda* of het huis van eenen welgestelden planter, die groote landerijen aan deze rivier bezit, en op wiens regelmatige binnenplaats hooge kokospalmen groeijen. Deze trotsche boom wordt in dit witte, schijnbaar zoo onvruchtbare, zand ongemeen hoog, en is reeds in het zevende jaar met verkwikkende vruchten overladen. Men bouwt hier *mandiocca*, en rijst; maar ook koffij, katoen, en alle andere Zuidelijke voortbrengselen komen uitnemend voort. Ook zag ik hier onze *Europische* witte kool (men had koolen van *veertien pond*) koolrapen (*), roode veewortelen enz. De rivier *Una*, die zich bij haren mond in twee armen verdeelt, heeft ook vele fraaije houtsoorten, vooral

(*) Eene plant, die in *Duitschland*, en zelfs nog in *Gelderland* gebouwd wordt, en eene gezonde en aangename groente geeft. In *Holland* heb ik dezelve niet aangetroffen. *Vert.*

al *Jacaranda* (*bois de rose*) aan hare oevers. Ten tijde der ebbe kunnen de dieren haar doorwaden. Van hier af begint men aan het strand eene soort van vaartuigen te zien, *jangada* genaamd, door KOSTER beschreven en afgebeeld. Men bedient zich van dezelve bij de eb, om op ondiepe plaatsen te visschen; met de grooten waagt men zich zelfs tot verre in Zee, en gebruikt ze tot vervoer van allerlei artikelen des lands. Het zijn houtvlotten, wier gemiddelde lengte tien schreden bedraagt, uit zeven balken van ligt hout zoodanig te zamen gesteld, dat er vijf naast elkander liggen, en door twee dwarsbalken van vast hout aaneengehecht zijn. Op de uiterste balken aan weêrszijden ligt een derde, en op deze beiden rust als dan in het midden van het vlot eene zitplaats van dun hout voor den stuurman. De balken zijn aan beide zijden van beneden naar boven schuins toegepunt. Aan het geheele vaartuig is geen ijzer te vinden. Op de grootere vaartuigen, doorgaans met korte mast en zeil voorzien, vindt men wel eens vele personen. Het ligte hout, waarvan men zich tot den bouw dezer kustvlotten bedient, heet *pao de jangada*, en behoort, volgens ARRUDA, tot de *Polyandria monogynia*. De thans half beschaafde Kust-*Indianen*, die men hier enkel langs het strand vindt, zijn de bekwaamste stuurlieden dezer vaartuigen, waarvan er ieder huisge-

gezin een heeft, en op strand omkeert, wanneer dit door het opkomende getij vlot wordt. Hier is het Zuidelijkste punt, waar deze *jangadas* beginnen; noordelijker heeft men die in stede van Kano's. Waarschijnlijk groeit het *jangada*-hout niet verder ten Zuiden.

Van den *Una* bereikt men in zes uren het *Indiaansche* vlek *Olivença*. Landwaarts in vertoont zich een fraaije met bosch begroeide heuvelrug, die eene kruidkundige merkwaardigheid bevat. Hier groeit in overvloed de palmsoort *Cocos de Piaçaba*, reeds vroeger bij *Mogiquiçaba* vermeld. Hare bijna loodregt hemelwaarts strevende waaijers of bladen (*frondes*) geven haar het zonderling aanzien van een *Turkschen* reigervederbos; de schaft is hoog en sterk, en uit het digt in een gevlochtene lagere geboomte komt die trotsche palmboom vol majesteit te voorschijn, en vormt verhevene kolonnaden. Te *Mogiquiçaba* bewerkte men de draden, die den stam omringen, tot touwen; te *Olivença* dient de vrucht tot het maken van rozekransen.

Ville Nova de Olivença ligt aangenaam op een' eenigzins rijzenden grond, tusschen digte bosschaadjen. Het *Jezuïten*-Klooster steekt boven dien groenen wal uit. Aan de schilderachtige rots, die zeer in de zee vooruitsteekt, breken bruisend de golven. Aan den oever zagen wij de donkerbruine *Indianen* in

hun-

hunne witte hemden, bezig met hengelen; het geheele tooneel zou belangrijk zijn voor een' landschapschilder. Onder deze lieden hadden verscheiden eene regt fraaije leest; hun gezigt herinnerde mij eene plaats, in de reis van LERY, waar de schrijver ook hunne voorzaten, de *Tupinambas*, fraai en welgevormd noemt. Hij heeft gelijk; dit volk is welgewassen, rijzig, breed van schouders, en van middelbare grootte, zoo als de *Europeërs*. Dan hunne oorspronkelijkheid hebben zij geheel en al verloren, en het overige der beschrijving van den ouden Reiziger past niet meer op dit nageslacht. Hoe gaarne had ik een' krijgsman der *Tupinambas* tot ons zien naderen, met den vederbos op het hoofd, de armen met bonte vêren getooid, het pluimschild *Enduap* op den rug, en den krachtigen boog en pijl in de hand! In plaats daarvan vindt men zich door de afstammelingen dier menscheneters met den *Portugeeschen* groet *à Deos*, verwelkomd, en gevoelt met kommer de verwisseling van al het aardsche, die deze volken, met het verlies van hunne oude barbaarsche gebruiken, ook tevens van hunne oorspronkelijkheid heeft beroofd; en hen tot beklagenswaardige middelwezens vernedert (*).

Vil-

(*) Weinige lezers zullen wel dezen zonderlingen *kommer* met den Prins deelen. Hoe menigmaal heeft hij niet de

Villa Nova de Olivença werd voor omtrent eene Eeuw door de *Jezuïten* aangelegd, en is alleen door *Indianen* bewoond, die men van de rivier *Ilheos* of *St. Jorge* herwaarts bragt. De plaats bevat omtrent 180 haardsteden, het geheele distrikt duizend zielen. Alleen de Geestelijke, de schrijver, een paar kramers, en misschien hier en daar nog een enkele inwoner, zijn *Portugeezen* van afkomst. De *Indianen* hebben hunne oorspronkelijke vorm nog karakteristiek en zuiver bewaard. Ik zag onder hen verscheidene oude lieden, wier voorkomen voor de gezondheid der plaats schijnt te pleiten, onder anderen een' man, die zich nog herinnerde, dat hier voor *honderd zeven* jaren de Kerk gebouwd was. Zijn hair was nog pikzwart, een verschijnsel, dat gansch niet ongewoon is bij de *Indianen*; zelfs ziet men zelden, dat het hier eenigszins bleek wordt, althans

de *Botocoedos* en andere wilde *Braziliscke* Volken met de dieren des velds vergeleken! En zijn dan de halfbeschaafde *Indianen* niet nog beter, die landbouw, huisselijkheid (Christendom durven wij niet zeggen) en handwerken kennen, dan woestaards, die niet dan bloedstorting ademen, en zich voeden van het vleesch van hunnen natuurgenoot? De meeste menschen zouden althans liever den vriendelijken welkomgroet *á Deos* hooren, dan een' met krachtigen boog en pijl gewapenden menscheneter op zich te zien aankomen.

Vert.

thans bij *Indianen* van het echte bloed, niet met dat van Negers vermengd. Deze lieden zijn arm, doch hebben ook weinig behoeften. Traagheid is, zoo als in geheel *Braziliën*, een hoofdtrek van hun karakter. In hunne plantaadjen bouwen zij de tot hun onderhoud vereischte levensmiddelen, en weven zelve de katoenstoffen tot hunne ligte kleeding. Met de jagt, elders eene hoofdbezigheid der *Indianen*, bekommeren zij zich geheel niet; want zij hebben kruid noch lood, artikelen, die men zelfs te *Villa Ilheos* slechts zelden kan koopen, en dan nog zeer duur moet betalen. Een hoofdtak van bestaan der inwoners van *Olivença* bestaat in het vervaardigen der rozenkransen uit de vruchten van den *Piaçaba*-palmboom, en de schilden der *Caret*-schildpad. (*Tartaruga de pentem*). Het geslacht der palmen is voor de keerkringslanden een allergewigtigst geschenk der Natuur: de *Piaçaba* geeft bruikbaar hout, door zijne draden aan den zeeman hechte touwen, die stormen en nattigheid tarten, en de vrucht geeft voedsel aan den bewoner van onderscheidene streeken dezer kust. De *Mauritia*-palm dient tot woning en voedsel; de *Guaranis* zouden zonder dezelve (gelijk HUMBOLDT doet zien) geheel niet kunnen bestaan. De vrucht, die in de kabinetten voorkomt onder den naam van *Cocos lapidea*, schijnt die van den

Pi-

Piaçaba te zijn. Zij is omtrent 4 of 5 duim lang, van voren eenigzins puntig, donkerbruin van kleur, geschikt voor de draaibank, en dus bekwaam tot het maken van paternosters. Deze draaibank is hier zeer eenvoudig: in plaats van een wiel, heeft zij van boven een' houten boog, van welken een draad naar eenen stok afloopt, die met den voet getreden wordt. Men snijdt de vaste massa noot in kleine langwerpige blokjes, deelt deze weder in kleinere stukjes, doorboort en rondt dezelven. Een werkman kan in éénen dag een dozijn rozenkransen vervaardigen, die er bleekgeel uitzien, maar te *Bahia* donkerbruin geverwd worden.

De eenvoudige woningen dezer lieden onderscheiden zich niet van de huizen, die overal op deze kust in gebruik zijn; de daken zijn alle met stroo (*uricanna*-bladen) gedekt; de vorsten worden door de lange draden van den *Piaçaba* palm, gelijk elders door geheele kokosbladen, waterdigt gemaakt. Voorts zijn deze hutten langs eenen heuvel in rijen gebouwd, en aangenaam gelegen; men heeft van hier het ruime gezigt op de zee. Een weinig landwaarts in bereikt men een *Campo* (eene vlakte zonder boomen) van waar men verre het gebergte (*Serra*) *de Maitaraca* ziet, eene bergketen, die men wil dat, gelijk deze gansche streek, veel goud en edelgesteenten bevat.

Daar ik van de *Indianen* te *Olivença*, die niet jaagden, geene hulp tot mijne onderneming in de bosschen kon verwachten, zoo vervolgde ik na een kort verblijf mijne reis, en kwam na drie uren aan de rivier *Ilheos*. Hier en daar ziet men een woning met kokospalmen omgeven, uit het lagere geboomte uitsteken, en rijdt door de zoogenoemde *gezwollene paddenbeek* (*Cururupe* of *Cururuipe*). Aan een rotspunt, die in zee uitsteekt, vonden wij eene zeer schoone struik, eene *Posoqueria*, 6 of 8 voet hoog, met donkergroen loof, wier welriekende bloemen zich door stengels of buizen van 6 duim lang onderscheiden; ik had dit gewas verder Zuidwaarts nog niet gezien. In plaats van schulpdieren, die hier omstreeks schaars waren, ontdekte ik eene wezenlijke zeldzaamheid op den oever, kleine door de golven afgespoelde stukken van een ligte roestkleurige delfstof, welke mij bij naauwkeurig onderzoek bleek sponsachtige *volkanieke* duifsteen met eene zwakke ader *basaltachtige hornblende* van het eiland *Ascension* te zijn (*). Na eene landpunt te zijn omgetrokken, zagen wij

(*) In de verzameling van den Hoogleeraar BLUMENBACH te *Göttingen* zijn monsters dezer delfstof van het eiland *Ascension*; ook heeft de Heelmeester CUNNINGHAM dezelve in de *Philos. Transact. Vol.* XXI. *p* 300. beschreven. Zeestroomen spoelen dezelve van daar aan de Kusten van *Brazilie*, gelijk zaden van *Mimosa's* en andere keerkringsgewassen aan die van *Engeland* en *Noorwegen*.

wij ons aangenaam verrast door het uitzigt op de haven van *Ilheos*, in welke deze rivier, met eene snelle wending naar het zuiden tusschen twee schilderachtige rotsheuvels, met kokospalmen begroeid, zich in zee stort. Voor derzelver mond liggen twee rotsige eilandjes, van welke de streek den naam *Ilheos* bekomen heeft; twee landtongen sluiten van weêrszijden deze haven in. Ten Noorden tusschen de rivier en de kust is de *Villa dos Ilheos* of *de St. Jorge.* Hier maakt de rivier eene stille, voor winden beschutte baai, schilderachtig tusschen kokospalmen gelegen; de gepluimde bladen golven op hooge rijzige steelen in den wind, en in hunne schaduw groeijen twee lage planten, eene *Calceolaria* en eene *Caphea*, beide nog onbekend aan de kruidkenners. Landwaarts in verrijzen digte bosschen, en vlak bij de *villa* ziet men een' boschrijken berg, uit wiens donkergroen loof de kerk van *Nossa Senhora da Victoria* uitsteekt. Van deze hoogte heeft de Heer SELLOW dit bekoorlijk oord opgenomen. Er heerscht een ongemeen vrolijk karakter in dit stille, verrassende natuurtooneel, in het bekoorlijke Contrast met de branding van den dof bruisenden Oceaan, die met woede tegen de rotsen breekt. *Ilheos* behoort tot de oudste plaatsen aan de kust van *Braziliё*; want nadat CABRAL in *Santa Cruz* de eerste mis gevierd had, en in *Porte Seguro* geland was, vestigde men terstond,

de volkplanting aan de rivier *San Jorge.* In het Jaar 1540 leide FRANCISCO ROMEIRO den grond tot dit vlek, alwaar hij een verdrag met de inwoners, de *Tupiniquins*, sloot. De volkplanting werd bloeijend, doch naderhand door de invallen van den stam der *Tapuyas*, destijds *Aymores* genaamd, en thans als *Botocoedos* bekend, zeer gekweld. In 1602 sloot men in het kapiteinschap van *Bahia* eenen vrede met dit volk, die echter te *Ilheos* eerst in 1603 tot stand kwam, ten gevolge waarvan men hun twee dorpen bouwde, en hun ter woning aanwees. Het overschot dezer wilden draagt ten deele den naam der *Guerens* (spr. uit *Gereins*). De volkplanting kwam echter naderhand gedurig meer in verval, zoodat zij reeds in 1685 zeer ten achter was, en thans naauwelijks meer een spoor van haren ouden luister heeft. Met de opheffing van de orde der *Jezuïten* verloor zij haren laatsten steun; want alle nog bestaande gedenkteekenen van vroegeren tijd zijn van die orde. Het zeer hechte *Jezuiten*-klooster, het aanzienlijkste gebouw van het vlek, in 1723 gebouwd, staat thans ledig, en is reeds op vele plaatsen zoo vervallen, dat het geen dak meer heeft. De muren aan hetzelve zijn van bak- en zandsteen gebouwd, waarvan de oorsprong zich door bijgemengde zeeschelpen verraadt. Tot de gedenkstukken der orde behoort ook onder anderen een fraaije, in het lommer van oude boomen

aan-

aangelegde stevige bornput, die met een dak voorzien is. Bij al het kwaad, door de *Jezuïten* berokkend, moet men nogtans erkennen, dat de meeste doelmatige en weldadige stichtingen in *Zuid-America* hun werk zijn. De *Villa dos Ilheos* zelve is in meer of min regelmatige straten gebouwd; de huizen zijn klein, met pannen gedekt, ten deele slecht onderhouden, vervallen of onbewoond, de straten met gras begroeid, en slechts op zon- en feestdagen vindt men levendigheid en welgekleede menschen hier verzameld, namelijk de kerkgangers uit den omtrek. Hier zijn drie kerken. Die van *Nossa Senhora de Victoria* ligt in een naburig bosch, en de spraak gaat, dat zij door een wonder ontstaan is. Men wilde namelijk, zegt het bijgeloof, in het vlek zelve eene kerk bouwen, en had reeds een groot stuk hout daartoe in gereedheid. Op zekeren morgen ontdekte men eensklaps dezen balk op de hoogte van een' berg; en herkende daarin een' wonderbaren wenk, dat O. L. Vrouw *dáár* hare kerk gebouwd wilde hebben, waaraan men dan ook gehoorzaamde. Er zijn drie Geestelijken in de *Villa*, van welke de eerste *Pater Vicaris Generaal* heet. Tot de gedenkstukken der vroegere Geschiedenis van *Ilheos* behooren nog eenige overblijfsels uit de tijden der bezitneming door de *Hollanders*. Dus toont men onder anderen nog drie batterijen, nabij den ingang der haven,

en

en niet ver van de *Villa* aan 't zeestrand een' grooten zandsteen als eene molenschijf, waarvan men zich tot het maken van buskruid moet hebben bediend.

Er gaat niet veel tusschen deze volkplanting en de andere havens van *Brazilië* om; eenige schuiten (*lanchas* of *barcos*) drijven een' flaauwen handel met *Bahia* in 's lands voortbrengselen. Men bouwt naauwelijks genoeg *Mandiocca* ten behoeve der inwoners; zoodat vreemden in de *Villa* dikwijls niets te eten vinden. De maag vindt hier minder voldoening dan in alle meer zuidelijk gelegene *Villas* dezer kust; want zelfs visch wordt in het heete jaargetij slechts weinig gevangen; in het koele (van April tot September) zijn de wateren beter voorzien. Men voert een weinig rijst uit, doch vooral hout, zoo als zeer veel en schoon *Jacarandà* (*Mimosa*) en *Vinjatico*-hout. Suikermolens zijn aan de rivier *Ilheos* schaars, doch men vindt meer *Engenhocas*, die stroop (*melado*) en suikerbrandewijn bereiden. Onder de eersten verdient het schoone landgoed *St. Maria* vermelding, 't welk een grondgebied van 20 uren in de lengte met 270 Negerslaven bezit, en door de *Jezuïten* werd aangelegd. Hier vond men de suikermolen met een' rijststamper en een werktuig tot zuivering van de katoen vereenigd; alles werd door het water gedreven. Een *Engelschman* heeft dit werk in later tijd verbeterd; thans

thans is echter alleen de suikermolen en rijststamper nog voor handen.

De uitnemende mond der rivier, en de wel kleine, maar zeer veilige haven van *Ilheos* zou voor een' werkzamen handel bijzonder geschikt zijn. De rivier zelve is van weinig belang; zij ontspringt niet ver van daar in de bosschen, en ontstaat even voorbij de *Villa* uit den zamenloop van drie armen, waarvan de eerste kort en onbeduidend is; de middelste of hoofdarm (*Rio de Cachoeira*), en ontspringt verder af naar den *Sertam* toe; de zuidelijkste staat, wat de grootte betreft, tusschen beiden, en werd, naar de bovengenoemde suikerplantaadje, *Rio do Engenho* genoemd.

Om het overschot der oorspronkelijke bewoners omstreeks de rivier *Ilheos* te leeren kennen, besloot ik, de stroom *Itahype* of *Taïpe* (die omtrent een halfuur ten N. van den *Ilheos* in zee valt) te bezoeken. Aan deszelfs oever is reeds voor lang eene volkplanting uit den stam der *Aymores* of *Botocoedos* aangelegd, die den naam *Almada* draagt, en welke men in eene dagreis, van de zee af, bereikt. De vaart daarheen tusschen de hooge wouden is, vooral voor den jager, zeer onderhoudend en aangenaam. De rivier *Taipe* is in 't eerst nog al van belang: eene menigte bevallige plantaadjen, alle met kokospalmen, en somtijds met geheele kokosboschjes omgeven, versieren hare oevers. Aan de

de oevers hebben bijna alle bewoners hunne *corals* of *camboes* aangelegd, eene zinrijke uitvinding ter vischvangst (*). Men vindt hier veel, en vangt ook de rivierschildpad, waarvan reeds bij de rivier *Belmonte* gewaagd is (†). In de nabijzijnde *mangue*-bosschen hoorden wij de pie-

(*) De *coral* of *camboa* is dus ingerigt: men zet aan den oever eene loodregte rieten schutting in de rivier, die tot op den bodem des waters moet gaan. Het eind naar het land toe blijft zoo verre van den oever verwijderd, dat voor drie ronde kamers van riet, uit dergelijke horden bestaande, nog plaats overschiet. De visschen hebben dus tusschen de schutting eenen naauwen ingang in deze gevlochtene kamers, die zij, eenmaal ingesloten zijnde, niet weder vinden kunnen. Van boven gezien, vertoont zich het geheele werk als een klaverblad, waarvan de steel lijnregt op den oever staat.

(†) Volgens mij *Testudo depressa*, volgens den Heer MERRENS *Emnys depressa* eene nog onbekende soort met een plat lijf, twee baard-haren of draden aan de kin, bij het wijfje de staart kleiner dan bij het mannetje; de voorpooten hadden vijf teenen, door zwemhuiden vereenigd, de achterpooten vier teenen, met sterke spitse nagels. Het dier is donker olijfkleur, beneden aan den hals bleekgeel met zwartachtige vlekken en streepen; de eene heeft de gedaante van een hoefijzer. Het bovenschild met eene donkergroene zachte stof (*byssus*) bedekt, doch gezuiverd zijnde, bruin met zwarte streepen. In de overstroomde weilanden aan de *Espirito Santo*, vond ik eene kleine schildpad, naar deze zeer gelijkende, zoodat ik zelfs twijfel, of het wel eene bijzondere soort is. De meeste rivierschildpadden in *Zuid-America* behooren, zoo 't schijnt, tot die afdeeling dezer familie, welke zich door baard-draden of knevels onder de kin onderscheidt. HUMBOLDT schijnt ook geene andere meer Noordwaarts te hebben gevonden.

piepende stem van het kleine aapje *sahui* (*jachus penicillatus*, *Geoffroy*), die in kleine gezelschappen deze bosschen doorkruissen. De bewoners van dit oord kweeken veelal de jongen dezer zwakke diertjes op, die wel zeer tam worden, maar toch dikwijls nog fel kunnen bijten. Dit diertje zou in *Europa* zeer gewild zijn, maar het kan de zeereis niet doorstaan. De rivier *Taipe* heeft aan zijne oevers zoo wel trafijken ter bereiding van suiker, als van suikerbrandewijn. De slechtste soort van dezen laatsten wordt *agoa ardente de canna*, de tweede, die reeds meer afgetrokken is, *agoa ardente de mel*, en de beste, die uit *Bahia* komt, *cachaza* genoemd. Uit *Europa* voert men ook andere sterke dranken in, b. v. *agoa ardente do Reino* (brandewijn uit *Portugal*) jenever, uit *Holland*, *Rum* enz. Op de plantaadjen aan den *Taipe* groeit *mandiocca*, rijst, suikerriet enz. doch van de eerste zelfs niet genoeg, om de *Villa dos Ilheos* te voorzien. Dit gebrek is een bewijs van de traagheid en geringe nijverheid der bewoners. Zij zijn te vreden, wanneer zij slechts meel, visch, en pekelvleesch tot hun onderhoud hebben, en nu en dan nog eenige krabben uit de *mangue*-bosschen halen. Aan verbetering van hunnen toestand, en volmaking van den landbouw, is geheel niet te denken. Hunne zorgeloosheid gaat zoo verre dat het hun onverschillig is, of zij geld verdienen of niet. Nogtans is het land zelfs

voor

voor de koffijteelt uitnemende, men koopt dit bij ons zoo gewilde voortbrengsel in de *Villa* bij uitstek goedkoop; echter kweekt men hem zeer weinig, en er is bijna geen handel in dit artikel.

Slechts de benedenrivier heeft deze plantaadjen; weldra komt men weder in de hooge wouden des binnenlands. Doch ook waar de oevers weer open zijn, is de plantengroei toch welig en schoon, en bedekt ten deele aanzienlijke hoogten of aangename heuvelen. In de hooge bosschen steken de kroonen der wilde kokospalmen schilderachtig boven de getakte boomen uit. Eene menigte waterplanten maken aan weerszijden van den oever digte hagen; onder anderen steekt de *Aninga* (*Arum liniferum*, *Arruda*) met haren kegelvormigen naar boven duntoeloopenden stam, 7 of 8 voet boven het water uit: met hare groote bladeren die naar pijlen gelijken, maakt zij alleen een ondoordringbaar bosch uit. Deze plant is reeds bij den ouden PISO (*) regt kennelijk afgebeeld. Op deze waterplanten leven allerlei vogels, inzonderheid de lijster met de gele naakte halsvlek (*turdus brasiliensis*), de *Piaçoca* (*Parra Jacana L.*), en het fraaije blauwe waterhoen (*Gallinula martinicensis*) met voortreffelijk schoone vederen, hetwelk in levenswijze volmaakt met ons waterhoen (*galli-nu-*

(*) L. IV. 70. *de facultatibus simplicium*, p. 103.

nulo chloropus) overeenkomt, daar het even goed zwemt, en ook op de helmen en takken der waterplanten rondhuppelt. De groote *Myuà* (*Plotus melanogaster*) is hier talrijk, en minder schuw dan elders meer ten zuiden; de bevallige *Picapara* (*Plotus surinamensis L.*), draagt hare kleine naakte jongen, even als de duikers (*podiceps*), onder de vleugelen rond. De vischotter leeft in gezelschap, zwemt voor de kano heen, zelfs onder bereik van 't geweer, komt meermalen hoog boven het water, en schept met een zonderling geluid lucht. Somwijlen komen zij met een' grooten visch in den muil boven, als wilden zij hunnen buit vertoonen, en duiken dan terstond in de diepte. Met alle deze vermetelheid worden zij zelden eene prooi der jagers; want treft het eerste schot hen niet dadelijk, zoo bekomt men hen niet weder te zien. Aan de oevers van alle deze rivieren leven ook *Capybaras*, doch op verre na niet zoo talrijk als onder de evennachtslijn, waar HUMBOLDT er wel 80 tot 100 bijeen vond. Volgens dezen uitstekenden Reiziger eten deze dieren zelfs visschen, waaraan ik nogtans twijfel. Een klein zijkanaal snijdt eene groote kromte der rivier af, ook wel bij de ebbe zeer ondiep, maar bij den vloed des te bruikbaarder. Verder naar boven strekt zich een groot meir (*lagoa*) een paar mijlen verre tusschen de gebergten uit.

Deze *lagoa* (die geenen anderen naam heeft) is in den geheelen omtrek beroemd, als zijnde bij uitstek vischrijk, gezoomd door plantaadjen der inwoners van *Ilheos*, en schilderachtig tusschen boschrijke bergen gelegen. Zij moet omtrent twee *Duitsche* mijlen (drie en een half uur) lang, en half zoo breed zijn. Bij dag blaast op den aanzienlijken waterspiegel doorgaans een Zeewindje (*viraçao*), die het meir met zoo veel geweld golven doet slaan, dat de kano's ligt in gevaar komen. Het is waarschijnlijk, dat dit fraaije meir oudtijds met de Zee in verbindtenis gestaan heeft, doch dat de mond later verzand is; immers men wil, dat er vele zeeschelpen, en in eene zekere streek aan den oever ook gaten in de rotsen gevonden worden, zoo als de branding die doorgaans uitholt; deze noemt men *Caldeiras* of *Ketels*. Vooral bij de vereeniging der rivier *Taipe* met de *Lagoa* vormt de reeds genoemde fraaije *aninga*-struik geheele bosschen, het verblijf van reigers en andere watervogels, die hier op visschen of insekten jagt maken. Aan den ingang is een klein eiland; weleer was het zwemmend in 't meir; het bestaat uit waterplanten, die graszoden voortbragten, op welke dan weder andere gewassen voortkwamen. Dit zelfde verschijnsel ziet men in *Europa*, op verscheidene grootere meiren. Om dit alles, schoonheid en nut, heeft deze *Lagoa* zulk een' groo-

grooten naam bekomen, dat men den Reiziger terstond daarvan onderhoudt, wanneer hij de streek van *Ilheos* bezoekt. Doch men voegt er niet weinig verdichtselen bij. Reeds de grootte wordt overdreven: men heeft fabelen van hare eigenschappen, en de natuurverschijnselen aan hare boorden verteld, en aan de gebergten in 't rond met eene milde hand goud en edelgesteenten geschonken; ja hier zelfs een *El-dorado* (*) geplaatst. Dergelijke gedroomde schatten hebben de gelukzoekers in de nieuwe wereld overal aangezet, om zich, tot het opzoeken van zulk een Paradijs, waar men zonder, of met geringen arbeid, de grootste schatten kon verwerven, tot in de diepste wouden van *America* te wagen: waaruit zeer velen hunner nimmer weder het daglicht gezien hebben. Maar toch verdienen wij juist aan die geldzucht der *Spanjaarden* en *Portugeezen* de weinige, onvolledige narigten, welke wij over die binnenste wildernissen van *Zuid-America* hebben. Bijkans in alle streeken van dit land heerscht de overlevering eener goudrijke streek in de binnenlanden. De LA CONDAMINE spreekt van *Dorado*, of eene *Lagoa Dorada*, (†) zoo ook HUM-

(*) Luilekkerland.
(†) *Voyage* p. 98. 122.

HUMBOLDT (*) en andere schrijvers; ook heerscht het zelfde sprookje aan de rivieren *Mucuri* en *Ilheos*. Thans is evenwel het geloof aan deze goudlanden bij de planters in *Zuid-America* reeds zeer verzwakt; want de armoede der zoekers naar goud, (*Mineiros*) geeft het vrij natuurlijke besluit aan de hand, dat de landbouw, gelijk overal, dus vooral in deze vruchtbare streeken de ware goudmijn is.

Wij keerden van de *Lagoa* naar de rivier *Taipe* terug, wiens hoofdarm wij thans westwaarts opgingen, waar hij echter in de bosschen weldra van weinig beteekenis wordt. De avond viel, en een schoone, groote vogel, de heldergroene Ibis (*Tantalus cayennensis*) vloog met een luid geroep over het digte geboomte heen, even als des avonds de woudsnippen in onze *Europische* bosschen. Zijne zonderlinge stem liet zich zeer ver in deze eenzame wildernis hooren. Reeds was het volkomen nacht, toen ik te *Almada* kwam, de laatste woning aan den *Taipe* naar boven toe, alwaar de Heer WEYL, een eigenaar, kort te voren uit *Holland* hier aangekomen, mij gastvrij bij zich opnam.

Almada heet de plek, (meer niet) waar men voor omtrent 60 jaren eene *Aldea* of dorp

(*) *Ansichten der Natur p.* 293. ARROWSMITH, heeft die zelfs op zijne kaart.

dorp van *Indianen* poogde aan te leggen. Een stam der *Aymores* of *Botocoedos*, die men aan de rivieren *Ilheos* en *Itahype* met den naam van *Guerens* had bestempeld, bewilligde zich hier vreedzaam neder te zetten, wanneer men hun land en woningen aanwijzen wilde. Dit geschiedde; men bouwde hun huizen en eene kleine kerk, en verplaatste een' Geestelijken, als mede verscheidene kust-*Indianen*, daarheen. Nogtans is deze stichting te niet gegaan. De *Guerens* zijn uitgestorven, uitgezonderd een enkele grijsaard, *Capitam* MANOËL, en twee of drie oude vrouwen. De kust-*Indianen* deed men verhuizen, om op nieuw met hen de *Villa de S. Pedro d'Alcantara* te bevolken, die intusschen ook reeds weder haar einde nabij is. Dat de *Guerens* ware *Botocoedos* geweest zijn, beweren niet alleen verscheidene schrijvers, maar daarvoor getuigt ook de volmaakte overeenstemming der talen. Daarenboven verzekeren lieden, welke die volkplanters nog voor 30 jaren gezien hebben, dat zij toen dezelfde houten in lippen en ooren, en dezelfde hairversiersels droegen, als de *Botocoedos* nog heden. Die tak der *Aymores*, welke de *Tupiniquis* omstreeks 1685 uit de *Capitania* (het Gouvernement) van *Bahia* verdreef, en waarvan een gedeelte *Ilheos*, *S. Amaro* en *Porto Seguro* verwoest heeft, behoorde tot de *Guerens*. Een gedeel-

te van hen trok later in de bosschen terug, een ander liet zich tot de vestiging onder beschaafde menschen overhalen (*).

De oude *Capitam* MANOËL toont door zijn geheele voorkomen zijne afkomst van de *Botocoedos*, maar heeft de uiterlijke kenteekenen van dien stam afgelegd, want zijne lippen en ooren zijn door geene houten misvormd, en hij laat zijne hairen tot den hals neêrhangen. Intusschen gaf hij groote genegenheid voor zijn volk te kennen, en verheugde zich ongemeen, dat ik eenige woorden van zijne taal sprak. Dan te meer werd zijne blijdschap en nieuwsgierigheid gaande, toen ik hem verhaalde, dat ik eenen jongen *Botocoedo* in mijn' dienst had; het speet hem geweldig, dien knaap niet te kunnen zien, daar ik hem in *Villa de Ilheos* had achtergelaten, en hij sprak gedurig daar over. Tot aandenken aan den voorledenen tijd houdt deze oude man nog altijd zijn' boog en pijlen in eere. Hij is gehard, nog stevig, en een goed jager, hoe wel hij reeds een' hoogen ouderdom heeft bereikt. Brandewijn bemint hij boven alles; dus is hem thans in het huis van den Heer WEYL, alwaar hij op zekere tijden dien Nektar mildelijk genieten mag, een groot geluk te beurt gevallen, en nooit verzuimt hij den tijd der uitdeeling. Betere tij-

den

(*) SOUTHEY *History of Brasil*, *Vol. II p.* 562.

den heeft *Capitam* MANOËL te *Almada* gewis niet beleefd.

De Heer WEYL, die eerst onlangs deze plaats verkozen heeft tot de plantaadjen, die hij voornemens is aanteleggen, bezit thans het stuk land van een uur in 't vierkant, hetwelk men aan de *Guerens* bij hunne neêrzetting had aangewezen. Nog heeft hij geenen tijd gevonden, een woonhuis voor zich en de zijnen te bouwen, en behielp zich dus in een dier kleinere gebouwen, (ten getale van slechts twee of drie) welke het geheele overschot van *Villa de Almada* uitmaken.

De Heer WEYL is nogtans voornemens, hier eene groote *Fazenda* aan te leggen, waartoe zoo het schijnt, alle omstandigheden hem begunstigen. Hij wil voornamelijk katoen en koffij planten, die hier beide uitnemend voorkomen, gelijk er de grond in 't algemeen gunstig is voor de meeste gewassen, en ook voor de schoonste houtsoorten in de bosschen. De nieuwe volkplanter wil op eene hoogte een woonhuis en kerk bouwen, waar hij inderdaad een allerheerlijkst uitzigt zal genieten. Ten Noorden opent zich het uitzigt naar den blaauwen lichten waterspiegel der groote *Lagoa* tusschen schilderachtige woudgebergten, achter welke de zoogenoemde *verbrande bergen* (*o queimado*), het bovengenoemde gewaande *Eldorado* verrijzen, en dan, nog verder in den achtergrond van dit *Amphitheater*,

ater, de bergketen *Serra grande* zich verheft, die naar de zee heentrekt, en achter welke zich de bosschen verschuilen, door den *Rio das Contas* besproeid. Wendt men dan het oog links, zoo treft, van dit verhevene standpunt, de hooge *Sertam* (*) tusschen de kust en *Minas Geraës* het oog, waar groene hoogten boven elkander verrijzen, en een ruim uitzigt vergunnen in die statige wilde natuur. Gints, naar het Zuid-Westen, trekt dwars door die wouden, de weg, dien de Lt. Kolonel FILISBERTO GOMES DA SILVA tot *Minas Geraës* deed banen, en dien ik ten oogmerk had, te bereizen. Maar ook naderbij is de streek van *Almada* zeer schilderachtig. De rivier *Taipe* deelt zich reeds hier in verscheidene beken, die over rotsen en klippen uit sombere dalen tot een stroomen, en kleine watervallen vormen; onder anderen vlak beneden een' steilen bergmuur, op welken het woonhuis moet komen te staan. Het gezigt dezer grootsche, wilde Natuur zal den Heer WEYL daarvoor schadeloos stellen, dat hij, verre van zijn Vaderland, in dien afgelegenen hoek der Aarde, slechts tot den kring van zijn huisgezin is bepaald. Overal toch op aarde vindt de beschaafde mensch onderhoud en bezigheid, doch bovenal de natuuronderzoeker Hem zou het eenzame wilde verblijf aan den oorsprong van

(*) Woudbergketen.

van den *Taipe* een rijk veld der nasporing, en eene onuitputtelijke bron van genot voor den geest aanbieden (*).

Ik bragt in het gezelschap van den Heer WEYL en zijn huisgezin den dag zeer vergenoegd door, en snelde als dan naar de *Villa* terug, waar ik terstond de noodige toebereidselen maakte, om van hier op den voor twee jaren aangelegden weg den *Sertam* te bereiken. Deze weg is van hier met vele kosten gemaakt, en toch in dien korten tijd weder geheel verwaarloosd. Dezelve was bestemd, om het binnenland der Kapiteinschappen van *Minas Geraës* en *Bahia* eenen weg naar de zee te verschaffen; zoowel tot vervoer hunner goederen, als het aanvoeren van andere. Eenige veehandelaars kwamen inderdaad met kudden ossen (*bojàdas*) uit het binnenland tot naar *Ilheos*, maar vonden er noch aftrek, noch scheepsgelegenheid naar *Bahia.* Zij moesten hunne runderen voor een' spotprijs weggeven; de inwoners van *Ilheos* konden die intusschen niet wel gebruiken, zij deden schade aan hnnne plantaadjen, en werden dus vervolgd, met hagel geschoten, en nalerhand geslagt. Dit ongelukkige gevolg ontmoedigde de veehandelaars; sedert dien tijd betreedt

(*) Het is jammer, dat de Prins niet duidelijker gemeld heeft, of deze Heer WEYL een *Hollander*, dan slechts een over *Holland* naar *Brazilië* verhuisd *Duitscher* of *Zwitser* is. *Vert.*

treedt niemand meer dezen weg; dezelve is verwaarloosd, en met struiken, doornen en jong hout zoodanig begroeid, dat zonder bijl en hakmes geen ruiter, laat staan een lastdier, er over kan komen. Daar ik intusschen overtuigd was, dat ik op den hoogen landrug, tot het Kapiteinschap van *Bahia* behoorende, geheel andere natuurvoortbrengselen dan aan de kust zou vinden, aarzelde ik niet, dezen moeijelijken togt te ondernemen.

DERDE HOOFDSTUK.

REIZE VAN VILLA DOS ILHEOS NAAR S. PEDRO D'ALCANTARA, DE LAATSTE EUROPISCHE PLAATS OPWAARTS DE RIVIER, EN TOEBEREIDSELEN TOT DE REIS DOOR DE BOSSCHEN.

Ik was te *Villa dos Ilheos* door het plaatselijk Opperhoofd zeer wel ontvangen, en bereidwillig ondersteund; eene begunstiging, die mij niet overal ten deele werd. De Regter, *Senhor* AMARAL, deed van zijne *fazenda*, verre af aan het groote meir gelegen, meel en andere behoeften voor mijne lieden komen, om ons het te *Ilheos* heerschende gebrek minder te doen gevoelen. De Heer FRASER, mijn reisgenoot van *Belmonte* af, ging hier naar *Bahia* scheep. Voor mijn hier aangenomen volk was het verblijf in de *Villa* niet nuttig, want zij waren allen aan den brandewijn overgegeven,

ven, hetwelk verscheidene onaangename tooneelen veroorzaakte. Ik besloot dus, mijne toebereidselen tot de reis zoo veel mogelijk te verhaasten. Mijne pakzadels der lastdieren waren door de lange reis zeer versleten, doch werden hier weder tamelijk in orde gebragt, daar de dieren door wilde digt begroeide bosschen moesten trekken, waar zij veel met hunne kisten en ladingen tegen de stammen stooten, en telkens kneuzingen of schavingen bekomen, wanneer de pakzadels niet goed gevoêrd en gelegd zijn. Mijne reis door de bosschen vereischte echter nog meer toebereidselen. Daar ik op eene reis van omtrent 40 uren door onherbergzame oorden geene menschelijke woning kon verwachten, zoo moesten wij den op reis noodigen voorraad van *Mandiocca*-meel, gedroogd vleesch, en brandewijn opdoen. Met een vat van den laatsten, hier zoo noodigen drank, liet ik een mijner muilezels beladen; een paar andere droegen de levensmiddelen in zakken van ossenvellen met het hair, en buitendien had elk mijner mannen voorraad van meel voor 6 of 8 dagen bij zich. Wel wetende dat op dien weg zonder bijl en hakmes niet zou door te komen zijn, liet ik van beiden verscheidene stuks van goed en scherp staal vervaardigen, waarmede ik de drie tot deze reis gehuurde manschappen, HILARIO, MANOËL en JONACIO, voorzag. De eerste was een Mameloek, de tweede een

bij-

bijzonder sterk geharde en bruikbare Mulat, de derde een *Indiaan.*

Na dat alles geschikt te hebben, deed ik den 21. December eenige groote kano's met de pakkaadje beladen, en nam afscheid van de *Villa.* De straatweg naar *Minas* begint terstond van de zee af langs de rivier, en verdiept zich anderhalf uur van *Ilheos* in de onafgebrokene wouden. Op de *Fazenda*, waar wij des avonds aankwamen, was een man uit *Minas*, met name JOSÉ CAETANO, die in de naburige bosschen hout liet kappen, en een paar jonge Wilden van den stam der *Camacans* of *Mangoyos* bij zich had; hij trad in mijne soldij, en wij zullen meer gelegenheid hebben, van hem te spreken. Op zijn berigt zond ik 5 of 6 van mijn volk vooruit, om voor eene geheel onbruikbare brug eene andere te leggen; deze lieden werden door twee jagers verzeld, om voor hun onderhoud te zorgen. Ik zelf bleef met den overigen troep op de *Fazenda* van zekeren SIMAM achter, van waar wij togtjes deden in het naburige digte geboomte. Een aangenaam beekje kabbelde hier op een' rotsigen grond tusschen bloemen en heesters naar de rivier toe; in dit verkwikkende lommer vond ik meermalen een fraai vogeltje, dat op alle uren van den dag zijn gansch niet onbevallig gezang deed hooren. Reeds aan den *Belmonte* had ik dezen liefelijken zanger in de eenzame schaduw bij kleine stort-

stortvloeden, die uit de rotsen opborrelen, gevonden; hier zag ik hem veel, en ontdekte ook zijn nest, in eene holte aan den oever onder struiken van jonge kokospalmen. Ook andere vogelen verlevendigden dit oord, vooral de *Arassari's* (*Ramphastos Aracari*, *L.*) op eenen *Genipaba*-boom, (*Genipa Americana L.*) die met schoone witte bloesems, en tevens met vruchten bedekt was. Andere hooge boomen waren met de nesten van den *Japui* (*Cassicius persicus*) zoodanig behangen, dat men er aan alle punten der takken vond. Deze vogels lieten onophoudelijk hunne ruwe lokstem weêrgalmen, en toonden, gelijk onze spreeuwen, een bijzonder talent, om alle vogels in hunnen omtrek natebootsen. Hunne zwarte en gele pluimaadje is schoon, vooral wanneer de vogel zijnen staart uitbreidt, en aan het nest, dat naar eene beurs gelijkt, rondklautert en fladdert.

Na anderhalven dag kwam mijn volk terug, en meldde mij, dat de brug niet te herstellen was, en dat de overgang vele zwarigheden zou vinden. Nogtans brak ik den 24 December met mijne geheele karavane op, om den overgang te beproeven. Doch de weg was nog slechter, dan men mij gezegd had. Doornen verscheurden overal de kleeding en de huid der Reizigers; men moest zich met het groote hakmes (*façao*) steeds eenen weg banen, en dikwijls was de weg bezet met struiken van de zoogenaamde

Ba-

Banana-do mato (*heliconia*) met hooge stijve bladen, glad door den dauw, over welke men moeijelijk heen kon. De straatweg loopt berg op en af, en wordt belommerd door de heerlijkste hoogstammen, tot het schoonste timmer- en werkhout geschikt. Onder de bergen verdient de *Miriqui*, naar de vele apen genaamd, en de *Jacaranda*, vermelding, op welken laatsten veele dier schoone *mimosa's* groeijen, welke denzelfden naam voeren. De laatste hoogte beklom men langs een slingerpad, en nogtans was zij voor onze geladene muildieren zeer bezwaarlijk, die wel eens van zelve bleven staan, veel uitrustten, en alsdan zonder aangedreven te worden, verder trokken. In de stille dalen tusschen deze hoogten waar eene huiveringwekkende eenzaamheid heerschte, en vooral vele kokospalmen het sieraad van het geboomte zijn, vonden wij nog veel grootere hinderpalen, en dikwijls eenen weeken, moerassigen grond, waarin onze lastdieren diep inzakten. Voorafgezondene jagers openden den trein: zij gaven terstond berigt, waar zulk eene laagte zich bevond; alsdan hield men stil, de ruiters stapten af, de jagers zetteden hunne geweren aan de boomen, men leide de pakkaadje neder, en ieder sloeg handen aan 't werk. Men kapte dunne stammen af, strooide die op den weg, bedekte ze met kokosbladen, deze weder met takken, en had dus eene soort van gangbaar pad. Dus gelukte het den Reizigers, in

in de hette van den dag met onvermoeiden arbeid vooruit te komen, tot dat men weder reusachtige omgevallen boomstammen ontmoette, die dwars over den weg lagen; alsdan moest men zich door de digte struweelen op zijde een' weg banen, en op dezen wijze de hinderpaal omtrokken. Deze zwarigheden, welke in die eindelooze wildernissen den Reiziger ophouden, en zijnen voortgang ongeloofelijk vertragen, schrikken hem echter, vooral in het begin van zulke ondernemingen, geenszins af, wanneer slechts de gezondheid niet daarbij lijdt, en men geen gebrek aan levensmiddelen heeft. De mensch vergeet bij drukke werkzaamheid de bezwaren, waaraan hij blootstaat, en het gezigt dier heerlijke, verhevene natuur houdt zijnen geest met steeds nieuwe, steeds afwisselende tooneelen bezig; want vooral de *Europeër*, die voor het eerst deze bosschen betreedt, wordt door die afwisseling gedurig verstrooid. Leven en welige plantengroei is overal verspreid; nergens is ook het kleinste plaatsje zonder gewassen; aan alle stammen groeijen, bloeijen, klimmen, en hechten zich allerlei soorten van *Passiflora Caladium*, *Dracontium Piper*, *Begonia* en *Epidendrum*, menigerlei varenkruiden (*felices*) vlechten en mossoorten. De hoogstammen zijn de geslachten van kokospalmen, *Melastoma*, *Bignonia*, (*Trompetboom*), *Rhezia*, *Mimosa*, *Ingà*, *Bombex*, *Ilex*, (Steeneik) *Laurus*, *Myrthus*, *Eugenia*,

Ja-

Jacaranda, *Jatropha*, *Vismia*, *Lecythis*, *Ficus* en duizende van andere, meerendeels nog onbekende boomsoorten, wier afgevallene bloesems men op den grond ziet liggen, en naauwelijks raden kan, van welken reuzenstam zij kwamen: anderen, geheel met bloemen bedekt, prijken reeds van verre, wit, hooggeel, donkerrood, rozenrood, violet, hemelsblaauw, enz. en op moerassige gronden verrijzen, digt gesloten, op lange schaften, de groote schoone eironde bladen der *Heliconia* wel eens tien of twaalf voeten hoog, versierd met zonderlinge donkerroode of vuurkleurde bloesems. Op de hoogste stammen, boven in de verdeeling der takken, groeijen verbazende *Bromelia*-struiken, met groote bloemtrossen, het zij karmozijnroode of van andere schoone kleuren; zij laten groote bossen wortelen, in de gedaante van touwen, naar beneden hangen, die tot aan de aarde reiken, en den reiziger op nieuw belemmeren. Deze *Bromelia's* hechten zich aan alle boomen, en vereenigen die met elkander, tot zij na jaren sterven, en, door den wind ontworteld, met gedruisch naar beneden storten. Duizendvoudige slingerplanten, van den fijnsten vorm tot de dikte van eene mansdije en van hard, taai hout (*Bouhinia*, *Bannistena*, *Paullinia e. a. m.*) vlechten de stammen aan elkander, klimmen op tot de hoogste toppen der boomen, en bloeijen, en dragen er vruchten, zonder ooit door een mensche-

lijk oog te worden gezien. Vele derzelven zijn zoo wonderlijk gevormd, als b. v. zekere soorten van *Bauhinia's*, dat men dezelve zonder verbazing niet beschouwen kan. Te midden van deze gewassen, die den hoofdstam omgeven, verrot deze, om welken zij zich heen winden, en hier staat dan eene kolossale holte, even als eene massa van ineengewondene slangen. Doch wie vermag het beeld dezer bosschen voor hen, die ze niet heeft gezien, te ontwerpen! Hoe verre blijft hier de schildering bij de Natuur terug!

Ik bereikte den eersten dag mijner reis des avonds eene plaats, die men *Coral der Jacarandá* noemt, omdat hier koeherders uit het bergland (*Sertam*) met hunne kudden vernacht hadden. De koeherders maken namelijk eene omtuining (*coral*) door stokken aftehouwen, en die dwars tusschen het ruige geboomte te steken, waardoor het rundvee of de paarden bij nacht genoegzaam weerhouden worden. Hier was het woud zoo digt, dat de schemering reeds vroeg inviel. Nabij deze omtuining vonden wij nog een paar vervallene hutten (*ranchos*). Zij bestaan in deze bosschen gewoonlijk slechts in eene schuins geplaatste wand van stokken, die men, om den regen daarvan af te houden, met *pattioba* of ander loof bedekt. Maar deze hutten waren niet alleen zoo ligt opgeslagen, maar ook zoo oud en vervallen,

len, dat zij niet de minste beveiliging tegen den stortregen gaven, die ons dezen nacht tot de huid toe doorweekte. Den volgenden morgen brak de zon helder door; maar nogtans behoorde er een geruime tijd toe, eer wij, door koffij en een goed vuur verkwikt, de reis weder konden aanvaarden. Onze lastdieren hadden, behalve den regen, nog met den honger te worstelen; zij vonden naauwelijks eenig gras of ander voedsel in dit bosch. Bij het optrekken deed zich eene nieuwe zwarigheid op; het bosch was door den plasregen zoo door en door nat, dat men bijna niet kon vorderen, en overal inzakte, terwijl van alle de boomen en struiken het vocht op ons afdroop. Langs verscheidene beken, van het gesteente afrollende, prijkten eenige nieuwe soorten van salie (*salvia*) met heerlijke donkerroode bloemen. Eene merkwaardige plant, die ik voor of na nooit weder gezien heb, boeide vooral mijne aandacht. Zij heeft bijna tegen elkander overstaande, vleezige, eironde, doch spits toeloopende bladen aan eenen houtachtigen stam van slechts twee voet hoog. Tusschen dezen ontspringen de lange, dunne, bijna hairvormige, buigzame bloemstelen (*pedunculi*) die regt nederhangen, en 8 tot 10 duim lang zijn. Zij dragen eenen vijfvoudig als een *lancet* uitgesnedenen donkerviolet en bruinachtigen bloemkelk, die de prachtige bloemkroon omsluit; deze gelijkt naar eene buis, is twee

 duim

duim lang, scharlakenrood, doch, even als de kelk en de steel, met dunne witachtige hairtjes bezet. Binnen in de bloem liggen de mannelijke zaadbolletjes (*antheroe*) vereenigd op gespitste helmstijltjes. Dit schoone gewas, (*Didynamia angiospermia*), heb ik nergens gevonden dan hier; doch tot mijn leedwezen kon ik bij gebrek der vrucht geen zaad daarvan medenemen. Wij vonden heden minder bergen, maar daarentegen andere hinderpalen, die wij tot hiertoe nog niet in alle hare kracht hadden leeren kennen. Ik reed, zoo als gewoonlijk voorop, en volgde de mannen, die met bijl en hakmes door de ruigte een' weg baanden, toen ik eensklaps iets achter mij hoor komen aanloopen. Bij de wildheid der muildieren moest ik spoedig op zijde springen, om niet door de kasten zwaar beschadigd te worden; zij vlogen mij pijlsnel voorbij, en slechts door hun gedurig achter uitslaan kon ik de oorzaak hunner vlugt ontdekken. Zij hadden aan de bladeren der gewassen langs den weg een nest van grimmige wespen (*marimbondos*) gestoord, wier angel zeer hevige pijn veroorzaakt, en waren daarop door deze dieren in eene ontelbare menigte aangevallen. Deze steek valt hun zoo pijnlijk, dat zij terstond op de vlugt slaan, en hals over kop in het digtste der verwarde doornige struweelen dringen. Ook mijne lieden hadden hun deel van deze toornige insekten gehad. De een klaagde

over

over zijn hoofd, de ander over zijn gezigt, enz. en het duurde lang, eer de karavane herzameld, en weder reisvaardig was.

Deze *marimbondos* zijn kleine doch langwerpige wespen, van verschillende soorten, waarvan de grootste en kwaadaardigste bruinzwart, eene andere bruingeel is. Zij hechten hun nest, dat op de wijze onzer *Europische* wespen gemaakt is, aan eenen boom of eene plant, niet hoog boven den grond, vast; het bestaat even als dat uit eene witachtig grijze, papiersoortige massa, en is doorgaans eirond, aan beide einden toegepunt; aan het boveneinde is het vastgemaakt, en aan het benedeneinde heeft het eenen kleinen ronden ingang; ook is het somtijds meer rond. Gewoonlijk zijn deze gevaarlijke woningen aan de benedenzijde van een dier groote *Heliconia*-bladen vast; de Reiziger loopt ligt gevaar daaraan te raken, waarop dezelve terstond een zwerm harer wraakzuchtige bewoners als uitbraken. De *Brazilianen* ontwijken doorgaans zorgvuldig deze nesten, wanneer zij die niet terstond kunnen vernielen.

Des middags bereikte ik eene plaats in het digte bosch, waar, over de *Ribeiraö dos Quiricos*, eene diepe woudbeek, eene brug was *geweest*, die thans verrot in den stroom lag. Reeds zagen wij in den geest het verblijf vooruit, waarmede dit gezigt ons bedreigde; ik besloot dus liever hier te vernachten, en mijne

 lie-

lieden tijd te geven, om met de lastdieren over te komen. Bij de overblijfsels der brug vonden wij eene oude hut (*rancho*), waarvan het dak van kokosbladen wel ten deele reeds vergaan was, doch nog eene tamelijke schutsweer tegen de vochtige nachtlucht gaf. Men had hier ook eenige houten roosters gevonden, waarop onze jagers reeds voor onzen maaltijd hadden gezorgd. Er lagen namelijk een wild zwijn, drie groote *Miriqui*-apen, en eene *Jacutinga* op den rooster, bij een groot vuur te braden, een aangenaam gezigt voor ons reisgezelschap, hetwelk zich terstond nedervleide, en onder het verhaal der uitgestane gevaren uitrustte. Hilario, een der jagers, had het zwijn geschoten, en op eene hem bekende plaats in het bosch nedergelegd; toen hij het den volgenden morgen afhalen wilde, vond hij dat eene groote once (*yaguarete*) hem voor geweest was, en het beste gedeelte tusschen de takken, waarmede hij het bedekt had, had weggehaald. Maar de reiziger in deze bosschen moet reeds te vreden zijn, wanneer hij slechts het volstrekt noodzakelijke vindt; dus bedankten wij de vriendelijke once, die toch ook voor ons nog iets had overgelaten. Ik deed nu mijne lieden de bagaadje over de beek brengen, waarin de inboorlingen veel bekwaamheid toonen. Op eenen balk gingen zij, met eene zware kist op het hoofd, naar den overkant, en bragten op die wijze alles in veilig-

ligheid over. Meer zwarigheid maakten ons de muildieren. De oevers der beek waren hoog, steil, en glad, en hare bedding was diep en moerassig; zoo dat de vermoeide dieren niet dan met de uiterste moeite de overzijde bereikten; zij zakten diep in den grond van het riviertje, en men moest hun balken en planken der ingevallene brug onderschuiven, om hen allen zonder verlies aan den overkant te hereenigen. Naauwelijks was dit afgeloopen, of de nacht viel. Daar wij thans in den regentijd waren, was de lucht zwaar bewolkt; er heerschte dus eene onnloofelijk dikke duisternis in het sombere woud, die vooral afstak bij het heldere licht onzer vuren. Eene verbazende menigte kikvorschen lieten hunne veelsoortige stemmen, niet uit het water, maar van de toppen der hooge boomen, en van de daar boven groeijende *bromelia*-struiken weêrgalmen. Eenige dier stemmen waren raauw en afgebroken, andere klonken als een slaand speeltuig, nog andere als een kort en schel gefluit, enz.

Lichtende insekten vlogen als vonken vuurs in alle rigtingen rond, voor al de *Elater noctilucus* met zijne beide lichtvonken, die een groenachtig schijnsel van zich geven; doch geen dezer lichtjes is veel grooter dan dat onzer *lampyris noctiluca;* immers van het waarschijnlijk fabelachtige licht des lantarendragers (*fulgara*) hebben wij nooit een enkel spoor ge-

vonden, hoewel wij dit zonderlinge insekt veel aan de stammen der boomen, vooral aan het *Cachet*-hout, vonden; ook hebben de inwoners mij nooit iets ter bevestiging van het lichten dezes diers gezegd. De Heer VON HUMBOLDT zegt, dat hij in die duistere nachten der keerkringen aan den *Oronoco* de stemmen der apen, der luijaards en dagvogels gehoord heeft, waarvan mij echter in *Brazilië* geen voorbeeld is voorgekomen; in het Oosten althans van dat land hoort men als dan slechts oncen, uilen, nachtzwaluwen, den *juò* (*tinamus noctivagus*) kikvorschen, padden, eenige insekten, en misschien enkele soorten van hagedissen.

Op den derden dag mijner boschreize vond ik een pad (*picaba*) door de bewoners van *St. Pedro* gebruikt, en hetwelk mij het doorreizen van het bosch zeer verligtte. Doch hetzelve liep slechts tot eene plaats in de rivier, de *hondebank* genaamd; een ander pad begon hier, doch ongangbaar voor beladene dieren; zoo dat ik weder den grooten weg moest volgen, die hier ongemeen slecht was. Hij is iets breeder, dan die aan den *Mucuri*, maar omgevallene, gespletene boomstammen, doornen, struiken, en jonge boomen, alle doornat van den regen, belemmerden gedurig het pad. Wij vonden de nog geheel versche legering eener groote once, die, naar den aard van dit dier, al het loof en gras in de nabijheid had weggekrabd. Heerlijke ge-

was-

wassen en bloemen prijkten onder dit digt-begroeide geboomte, in dit statige lommer; onder anderen was de grond geheel bedekt met prachtige scharlakenroode passiebloemen. (De stam van deze schoone plant vlecht in den hoogsten top dier woudkolossen de digt belommerde kroon tot een kluwen aan elkander). Ook zagen wij fraaije soorten uit het heerlijke geslacht der *Bignonia's*; rozerood, wit, *lila*, violet, van allerlei tinten lagen zij onder de stammen op den grond; en geheel in het zuiverste donkergeel gewikkeld prijkten de stammen van het taaije, vaste booghout (*pao d'arco*), waarvan, zoo als boven gezegd is, de meer noordelijke inboorlingen hunne bogen vervaardigen. De *Guirapariba* of *Urupariba* van MARCGRAV is waarschijnlijk deze boomsoort. Nog had dezelve hare bladen niet ontwikkeld; de takken waren slechts met bloemen bedekt. De witte bloemen van het *dracontium pertusum*, en het *Caladium* bekoorden mede niet weinig het gezigt, en de kostelijke geur der *vanille* streelde den reuk. Dit aangename gewas is hier overal veelvuldig, doch wordt zeer zelden opgezocht en gebruikt; het strekt meestal tot spijze van dieren, vooral van muizen en rotten, die zeer gretig zijn op de onrijpe peulvrucht. De talrijke varenkruiden bedekten met hunne wortels den grond, vooral op den ouden weg, en daar zij soms 8 of 10 voet hoog waren, zoo hadden wij veel moeite

 om

om er door te komen. Vele dier kruiden zijn klein, en zoeken de schaduw; andere daarentegen zijn zoo groot, dat zij eenen ruiter te paard lommer zouden kunnen verschaffen. Men vindt hier reeds een paar groote dorenachtige soorten, die men tot de boom-varenkruiden zou kunnen rekenen. — Hoezeer van doornen verscheurd, van den regen tot op het gebeente doorweekt, en afgemat door de sterke uitwaseming, het gevolg der drukkende hette, voelt men zich nogtans tot bewondering van die heerlijke plantenwereld gedrongen. Onder eene dier felle regenbuijen verraste ons het zonderlinge geluid eens roofvogels, dien wij nog niet gezien hadden. Dit geluid was doordringend en schel; het was een klagende, luide, telkens lager dalende kreet, door eenige toonen voorafgegaan, die naar het geluid eener eijerleggende hen geleken. De vogel zelf is door BUFFON beschreven onder den naam van *den kleinen Americaanschen arend;* het is de *Falco nudicollis* van DAUDIN; de inwoners noemen hem *Gaviao do Sertam.* Hij is zwart, met een wit onderlijf, en aast op wespen. Hij deed ons van de toppen der hooge boomen zijne klaagtoonen hooren. De regen, die onze snaphanen nat gemaakt had, belette ons deze vogels te schieten, die gerust bleven zitten, tot dat de geweren meermalen hadden geweigerd.

Wij waren thans niet verre vau *S. Pedro,* den

den laatsten aanleg van landbouw aan de rivier *Ilheos*, verwijderd, want des namiddags kwamen wij uit het digte woud in de plantaadjen der bewoners, waar men de afzetsels der *mandiocca*-plant tusschen afgebrande boomstammen gepoot had (*); en spoedig daarna aan de woningen.

Deze plaats is een ellendig dorpje van acht of tien hutten van klei met eene kerk, of liever loots, mede van klei; nogtans voert dit gehucht den langen en statigen naam van *Villa de San Pedro d'Alcantara;* doch in de wandeling draagt het eenvoudig den naam van *As Ferradas*, naar eene rotsbank in de rivier. Dit plaatsje dagteekent zich eerst sedert omtrent twee jaren, toen men den weg naar *Minas* volvoerd had. Men bragt er allerlei slag van menschen bijeen, *Spanjaarden*, tamme *Indiaansche* huisgezinnen, lieden van de kleur (*Pardos*), en *Camacan-Indianen* uit de bosschen welken stam de *Portugeezen Mongoyos* noemen, en die niet verder zuidelijk stroopen dan tot den *Rio Pardo*, en noordelijk niet verder dan tot den *Rio das Contas;* maar hier zijn zij geheel niet meer in

(*) Over de manier der *Indianen*, om de wouden tot hunne plantaadjen te kappen, en te verbranden, zie men de berigten van den Zendeling WEYL nopens de Provincie *Maynas*, en de oevers van den *Amazonen*-stroom, in VON MURR *Reisen einiger Missionäre der Gesellschaft Jesu.* Nurnberg 1785.

in den wilden staat. Daarentegen is hier, de groote *Sertam* (bergland) van het Kapiteinschap *Bahia*, de plaats, waar men hen nog in den ruwen natuurstaat vindt; want velen hunner hebben nog geenen *Europeër* gezien. Zij staan echter op eenen hoogeren trap van beschaving, dan hunne naaste naburen, de *Patachos* en *Botocoedos*, want zij zijn niet alleen jagers, maar telen ook grootendeels reeds zekere gewassen tot voedsel, en hechten zich dus reeds meer of min aan de bebouwde plaats, hoewel niet voor altijd. Er zal naderhand gelegenheid zijn, iets meer van deze menschen te zeggen. In *Belmonte* had ik, gelijk vroeger gezegd is, reeds een klein overschot van dezen stam gezien, die vele jaren te voren door de *Paulistas* derwaarts verjaagd, en naderhand grootendeels uitgeroeid werd.

Ook de vroeger genoemde *Villa de Almada* aan de rivier *Taipe* leverde eenige bewoners aan de nieuwe *stad*. Er werd eene kerk gebouwd, een vaste Geestelijke aangesteld, zelfs stichtte men nog eenige dagreizen verder, daar waar de nieuwe weg den *Rio Salgado* bereikt, eene kerk, en leide er plantaadjen voor de reizigers aan, doch dit alles is thans vervallen, verwilderd, en ongebruikt. Vergeefs waren alle deze moeiten en kosten; de weg zelve is toch niet te gebruiken, en zal eerlang niet meer kenbaar zijn. De reden is deze: *Villa dos Ilheos* is geene haven van belang; men vindt er noch kooplieden, noch schepen, die op *Bahia* gaan; uit dien

dien hoofde verkozen de inwooners van *Minas*, om uit hun binnenland naar de zee te komen, liever den weg door het opene bergland van het Kapiteinschap *Bahia.* Doch zoodra de weg verviel, moest ook de *Villa de S. Pedro* vervallen; want de met geweld hier bijeengebragte menschen, die niet behoorlijk ondersteund werden, ontvloden ten deele, terwijl vele *Camacan-Indianen* door eene besmettelijke ziekte weggesleept werden, weshalve de overigen snel naar hunne wouden terug keerden. Thans is nog de Geestelijke, *Padre Vigario*, met omtrent vijf of zes huisgezinnen overig, die hartelijk gaarne van daar verhuizen zouden, ten zij dat de Regering betere maatregelen neemt. Men sprak thans van eene nieuwe opruiming van den weg, en eene nieuwe bevolking van *S. Pedro.*

De ligging van dit dorpje is woest. Het is omringd door het digte bosch, dat vol wilde dieren is, en waar de woeste *Patachos* in kleine Horden rondzwerven. Zij hebben nog wel geene schade gedaan; doch daar men ook tot nog toe in geene goede verstandhouding met hen leeft, zoo worden zij geenszins vertrouwd, en men hoedt zich des te zorgvuldiger, van met hen in aanraking te komen, daar de weinige menschen van dezen aanleg tegen hen niet bestand zouden zijn. De huizen der bewoners liggen midden in hunne plantaadjen; door dezelve geleidt een smal, effen pad naar den weg;

een

een pad op hetwelk onze lastdieren met hunne lading niet zonder hulp der bijl konden voortkomen.

Wij hadden *S. Pedro* op eenen grooten feestdag bereikt, tegen mijn oogmerk, want op zulke dagen reist men in *Brazilië* niet gaarne; ook was de ingestorte brug daarvan de eenige oorzaak. Een mijner werklieden, inwoner van *S. Pedro*, bekwam daarover sterke verwijtingen van zijne vrouw, ja het kwam tusschen hen tot dadelijkheden. De volgende dagen waren insgelijks feestdagen, en de Geestelijke der plaats had de vriendelijkheid, het uur der Godsdienstviering aan ons over te laten. Het verheugde hem, lieden te vinden, met welke hij eens praten kon; ook had hij de goedheid, mij eene groote kano te leenen, daar ik het uit hoofde van eenige noodige schikkingen raadzaam vond, nog eens naar *Villa dos Ilheos* af te zakken. Ik zocht namelijk eenen vertrouwden Neger, die deze streken kende, om hem met mij te nemen; ook moest ik allerlei dingen hebben, die men te *S. Pedro* niet kon bekomen. De Rivier *Ilheos*, of eigenlijk deszelfs arm, die *Rio da Cachoeira* genaamd wordt, vloeit, zoo als gezegd is, nabij *Ferradas* voorbij: met dezelve loopt de weg naar *Minas* van de kust af genoegzaam evenwijdig, zoo dat men de reis naar *Ilheos* iu éénen dag te water benedenwaarts, en in twee van daar terug opwaarts

waarts doet. Thans was de rivier (in het drooge jaargetij) zoo laag, dat men op verscheidene plaatsen de kano naauwelijks kon overbrengen; zij was bijna geheel met steenen en brokken rots opgevuld, en had, met uitzondering harer mindere breedte, veel van den *Rio de Belmonte.* Daarenboven heeft zij eenige sterke watervallen, die haar zelfs voor niet behendige schippers gevaarlijk maken; aan den eersten, (van *S. Pedro* af), die 4 of 5 voet lijnregt nederdaalt, is de rivier vrij wild. Anderen zijn wel niet gevaarlijk, maar toch voor den reiziger lastig. Tusschen zekere rotsen behoudt de vloed altijd zekere diepe plaatsen, waar weinig stroom en veel visch is. Wij zagen op eenige rotsen groote krokodillen (*Jacaré*) wier donkergrijze kleur blijk gaf van hunnen ouderdom; zij doken terstond onder water, zoo dat wij er geen schieten konden. Deze soort, de *Crocodilus Sclerops*, wordt op verre na zoo groot niet, als de meer noordelijk onder de Evennachtslijn wonende dieren van dit geslacht, welke HUMBOLDT ter grootte van 20 tot 24 voet in den *Apure*, *Oronoco* en andere Rivieren bespeurde. Aldaar kan men zich zonder gevaar niet baden, daar men behalve den Krokodil nog bloeddorstige visschen, de *Cariben* of *Caribitos* te vreezen heeft; in de streken door mij bezocht heeft dit alles geene plaats. De oevers van den *Ilheos* waren doorgaans met

het

het heerlijkste geboomte en met de schoonste bloemgewassen bezet. Vele soorten van *Mimosa* waren als met sneeuw bedekt, en ademden de liefelijkste geuren. In dit donkere bosch deed de zonderlinge stem van den *Sebastiam* (*Muscicapa vociferans*) zich hooren, wiens schel gefluit altijd door eene groote menigte dier vogelen te gelijk wordt aangeheven. Ook hoorden wij veelvuldig het zachte, aangename geluid eener nog onbeschrevene duif, die men in het hooge land van *Bahia*, *Pomba margosa* noemt, wegens haar bitter vleesch. Hare stem klinkt, als of zij eenige woorden zachtjes uitsprak, en de *Portugeezen* beweren, dat zij roept *hum so fico*! Inderdaad bestaat hare stem uit vier toonen, die hoog en zacht, zeer aangenaam galmen in het donkere lommer des wouds, en die men op deze wijze zeer wel kan uitleggen. De vederen van dezen bevalligen, en niet schuwen vogel zijn eenvoudig en bijna aschgraauw zonder afwisseling van belang.

Door die rotsen, waarvan ik zoo even sprak, werd dan ook mijne kano niet weinig beschadigd, hoewel wij de rivier slechts afzakten; stroomopwaarts intusschen is zulk eene reis voor dat vaartuig nog veel nadeeliger, zoodat er de spaanders van aan de scherpe rotsen blijven hangen, en eene kano het op deze rivier niet lang uithoudt. De tooneelen op deze vaart zijn nogtans

schil-

schilderachtig. Van de oneindig afwisselende boomen aan den oever hangen de lange draden van het baardmos (*Barba do Paö, Tillandsia*) en aan de oude *Mimosa's* de beursvormige nesten van de vogelsoort *Guasch* (*Cassicus haemorrhous*) in menigte neder. Doch is men een uur van de zeekust verwijderd, zoo neemt de stroom een geheel ander aanzien aan: de steenen houden op, landhoeven wisselen aan den oever met het anders onafgebrokene woud af, en schoone lichtgroene heuvels, met weiland of suikerplantaadjen bedekt, vervrolijken de woningen, die door hooge trotsche kokospalmen bedekt worden. Bij eenige derzelven vond ik kleine omtuinde gronden, in welke men eene menigte land- (of woud-) schildpadden mestte. Toen ik aan de *Villa* kwam, bereidde men zich juist ter viering van den dag van *St. Sebastiaan.* Er werd een hooge mast opgerigt, met beschilderde vlaggen versierd, en over dag trokken verkleede menschen onder trommelslag en allerlei grappen door het plaatsje. Men schiet alsdan bij dag veel op de straat, en des nachts weêrgalmt de citer en het handgeklap bij den dans der *Baducca.* De naamdagen der Heiligen behooren tot die feesten, waarbij het volk zich het meest verlustigt. De rijkere inwoners bekostigen deze feesten, waarop gewoonlijk de geschiedenis van den Heiligen, met verkleedingen, optogten, endergelijke vermakelijkheden wordt voorgesteld. – De personen, die bij deze dwaze mommerijen eene rol spelen, wor-

 den

den eenige dagen te voren gekozen, en alsdan gekleed. Op *St. Sebastiaans*-dag waren er twee partijen, die elkander bestreden, *Portugeezen* en *Mooren*, die elk hunne Kapiteinen, Luitenants, Vaandrigs, Serjanten, enz. hadden. Eene vesting van boomtakken werd in de nabijheid der kerk opgeslagen; de *Mooren* veroverden het beeld van den Heiligen, en bragten het in hunne vesting; tot dat, op den laatsten avond, de Christenen het heroverden, en met grooten eerbied in de kerk terugbragten. Deze mommerij duurde verscheidene dagen, gedurende welke het volk altijd in beweging, en veel in de mis was, maar daarbij aan niets dan vermaak dacht, en zich aan ledigheid en allerlei ongeregeldheden overgaf. Zelfs de *Indiaansche* inboorlingen, die geen gevoel voor den geest van den Godsdienst doen blijken, namen somtijds een levendig aandeel aan deze dwaasheden en uitwendige vertooningen; weshalve de zendelingen zich ten deele bedienden van vele gebruiken der wilde volken, om hunne lessen ingang te verschaffen, waarvan wij menigvuldige voorbeelden in de schrijvers over deze landen vinden. De Heer VON HUMBOLDT zag op de *Andes* in de *Provincie Pasto* gemaskerde *Indianen*, die, met schelletjes versierd, wilde dansen rondom het altaar moesten uitvoeren, terwijl de *Franciskaner*-monnik de hostie omhoog hief. Zeer toepasselijk ook op de *Indianen* van *Oost-Brazilië* zijn de woorden van dien uitstekend-

kendsten der Reizigers, wanneer hij op dezelfde plaats de vermenging van den *Mexicaanschen* met den *Roomschen* eeredienst in de volgende bewoordingen uitdrukt. « Niet het eene leerstelsel « heeft hier plaats gemaakt voor het andere; slechts « het eene stelsel van plegtigheden heeft het andere « verdrongen, en de *Indianen* kennen niets van « den Godsdienst, dan uitwendige vormen. Vrien- « den van alles, wat tot eene zekere orde van « uiterlijkheden behoort, vinden zij in den Chris- « telijken (*Roomschen*) eeredienst bijzonderen « smaak; en de kerkfeesten, de daarmede ver- « bondene vuurwerken, optogten met dans, en « ongerijmde verkleedingen zijn voor het gemee- « ne volk rijke bronnen van vermaak." (*) Hier is intusschen nog dat onderscheid, dat vele *Indianen* aan de Oostkust van *Brazilië* zelfs niet eens de uitwendige plegtigheden der kerk van *Rome* in acht nemen, waarvan de oorzaak ligt te begrijpen is: immers de *Mexicanen* hadden vóór de komst der *Europeanen* eenen zeer geregelden en omslagtigen eeredienst; de *Braziliaanen* daarentegen stonden op eenen veel lageren trap van beschaving.

Nadat mijne bezigheden in de *Villa* ten einde waren, voer ik de rivier weder op. Wij waren genoodzaakt, op eenen heeten dag sterk te werken, om de zware kano's over de rotsen en

(*) *Versuch über Neu-Spanien* (Hoogd. uitgave), *B.* I. *S.* 135.

en watervallen somtijds drie of vier voet omhoog te trekken. In de avondkoelte was onze vaart zeer aangenaam, want thans verspreidden de bloesems der boomen heerlijke geuren. Ik had twee dagen noodig, om *Villa de San-Pedro* weder te bereiken, waar ik des nachts aankwam. Mijn volk had gedurende mijne afwezigheid menige natuurlijke zeldzaamheid bij elkander gebragt; onder anderen ook eene fraaije nog nergens beschrevene slang, of adder, die ik wel zuidelijk aan de *Paraïba* en *Espirito-Santo* meermalen gezien had, doch die meer noordelijk niet schijnt gevonden te worden. Zij onderscheidt zich door ronde, groenachtige, geparelde vlekken, regelmatig over het geheele ligchaam verdeeld. (*) Thans moesten wij ons haasten met de voltooijing der toebereidselen tot de reis door den *Sertam* (het hooge land), daar het drooge weêr ons zoo ongemeen gunstig was. De reeds vroeger gemelde inwoner van *Minas*, JOSÉ CAËTANO, was thans hier, en bood zich als onzen gids aan. Hij was bedreven in het

(*) Ik noemde deze soort *Coluber Merremii*, als een bewijs van hulde aan de verdiensten van dezen uitstekenden kenner der Amphibien De bedoelde adder heeft 148 schilden op den buik, en 57 paar schubben op den staart; haar lijf is dik, rondachtig, en met gladde zwartachtige schubben bedekt, elk van boven met eene ronde grijsgroene vlek, op zijde zijn de vlekken geel, de buik is lichtgeel met zwartachtige vlekken aan den rand; de schilden onder den staart zijn geel met zwarte randen.

het behandelen en beladen van muildieren, en kende den weg, daar hij dien eenmaal met kudden rundvee uit den *Sertam* langs getrokken was. Hij was altijd van een' jongen *Camacan-Indiaan* verzeld, die ook thans als jager voor ons diende, en gewoonlijk vroeg in den morgenstond met nog een' ander' onzer reisgenooten vooraf op de jagt werd gezonden.

VIERDE HOOFDSTUK.

REIS VAN ST. PEDRO D'ALCANTARA DOOR HET DIGTE BOSCH TOT NAAR BARRA DE VAREDA IN DEN SERTAM. ESTREITO D'AGOA. RIO SALGADO. SEQUEIRO GRANDA. JOAQUIM DOS SANTOS; RIBEIRAO DA ISSARA; SERRA DA ÇUÇUARANNA. DE CAMACAN - INDIANEN. RIO DO CATOLÉ. VERBLIJF ALDAAR. BERUGA. BARRA DA VAREDA.

Den 6 Januarij 1817 had ik mijne dieren doen laden, en het sein tot opbreken gegeven. Om door de plantaadjen van *St. Pedro* op den boschweg te komen, had ik het daarheen leidende pad laten vernieuwen, en dus bereikten wij spoedig weder gemelden weg. Weldra bleek ons het nut van het geleide onzes nieuwen reisgenoots. Eenige mijner lastdieren zakten door eene van de vochtigheid vergane brug, en slechts

slechts de hulp van CAËTANO redde hen. Des middags moesten wij door een moeras waden, en des avonds ontmoetten wij eene tweede verrotte brug, over een beekje, *Estreito d'Agoa* genoemd, waar wij besloten den nacht doortebrengen, daar aan overtrekken niet te denken was. Terwijl wij tusschen het geboomte vuur aanleiden, bragten onze jagers hunnen buit aan. Dus bekwamen wij onder anderen den boven (*) vermelden *Gaviao do Sertam*, dien wij reeds zoo duidelijk hadden gehoord, nu ook te zien. Zijne vederen en het bovenlijf zijn zwart, met een' fraaijen staalgloed, het onderlijf wit, en de van vêren ontbloote keel, alsmede de *Iris* in het oog, helderrood. Daar de geschotene vogels niet eetbaar waren, zoo gingen eenige lieden uit, om visch te vangen, waarin zij uitmuntend slaagden. Op een balk der ingevallene brug hengelende, zagen zij eene slang zwemmen; men schoot haar, en vond eene fraaije soort van het adder- (*coluber*-) geslacht, met fraaije afwisselende bleekgele en roodbruine breede dwarsstrepen. Mijne *Brazilianen* kenden haar niet.

Des morgens hakte men een pad, om de brug te kunnen omtrekken. Ik ging, in het door sterken dauw besproeide bosch, vooruit, en ontdekte eenen aardheuvel, door het groote gordeldier (*Tatoé assoé* der *Brazilianen*, of *Ta-*

(*) Zie Bladz. 138.

Tatou géant AZARA), opgeworpen, om zijn leger onder den grond uittehollen. Deze holen zijn doorgaans diep, breed, en loopen tusschen de sterkste wortelen der oude boomen door; men kan dus dit zonderlinge, aanmerkelijk groote, en sterke dier niet ligt bijkomen, en wij hebben er op de geheele reis niet één van gezien, doch des te meer holen van hetzelve.

Eene derde brug scheen ons op nieuw te zullen ophouden, doch ditmaal gelukte de proef; zij hield onze beladene muildieren. Wij kwamen daarop aan het riviertje *Rio Salgado*, bij deszelfs mond in den *Ilheos* of *Rio da Cachoeira;* het is even als deze vol stukken rots, en was zoo laag, dat wij er door heen rijden konden. Daarop ving men verscheidene *Miriqui*-apen, (*Ateles*), en eenige vogelen, wier vleesch terstond geroosterd werd. De omliggende wildernis was bij nader onderzoek een onafgebroken ondoordringbaar woud, behalve op de oostzijde der rivier, waar wij nog eenige blijken vonden der plantaadje, welke kapt. FILISBERTO GOMES DA SILVA aldaar, voor twee jaren, bij het maken van den weg, had aangelegd. Nogtans was dit werk van menschenhanden reeds bijna, door de snelle ontwikkeling der natuur in deze heete streken, verdrongen. Er was zelfs geen gras meer voor onze muildieren te vinden, zoo hoog was reeds het geboomte; de eenige sporen van voormalige aanbouwing waren de

aar-

aarden hutten, die destijds voor kerk en woonplaatsen der arbeiders gediend hadden, alsmede dat de boomen toch nog de hoogte der omringende reuzenstammen niet hadden bereikt. In de nabijheid der hutten vonden wij nog eene menigte pimentstruiken, (*Capsicum*, *Spaansche* peper) geplant; derzelver zamentrekkende vruchten waren ons zeer welkom, daar deze specerij in de vochtige bosschen, en bij de vele visch-spijs die men er gebruikt, zeer heilzaam is voor de vertering, en wel als middel tegen de koorts kan worden beschouwd. Men draagt op deze boschreizen dergelijke vruchten gedroogd met zich, om ze bij den maaltijd te gebruiken (*). Voorts wordt het overschot der hier weleer gekweekte gewassen door *Tapirs* en *Copybara's* verslonden; de menschen zijn te dun gezaaid, om daarvan gebruik te maken.

Onze maaltijd bestond heden in drieërlei visch, de *Piau*, *Piabanha* (*Piabanja*) en *Traira*, die men in grooten overvloed vindt; het schoone heldere weêr begunstigde ons, zoodat wij eenen wel vochtigen, maar toch aangenaam warmen nacht hadden, en ons, bij groote heldere vuren, zeer wel bevonden.

Den 8. moest er zeer vroeg opgeladen worden, want ik had een zwaar dagwerk voor mij. De

(*) Barrere verhaalt hetzelfde van de *Indianen* in *Guyana*.

De weg rijst en daalt telkens, heuveltjes en dalen wisselen met elkander af. In de streek, *Sequeiro Grande* genoemd, heeft het woud eene groote menigte ongemeen oude, dikke, en hooge boomen; ook groeit hier talrijk de zonderlinge *Barrigudo* - boom (*Bombax*) en de *Mamao de Mato*, waarvan bij den *Belmonte* reeds gesproken is. Men vindt in de *Zuid - Americaansche* bosschen hooge stammen van eene zonderlinge gedaante. Vier of vijf voet, (ook wel eens hooger) boven den grond, komen er uitstekken uit den stam te voorschijn, die eindelijk, op eenen afstand van den boom, de gedaante van plat zamengedrukte planken aannemen, welke dan schuins neer en in den grond loopen, en aldaar groote, dikke wortelen maken, die den voorbij trekkenden zeer lastig zijn. De zendeling QUANDT vond die zonderlinge boomen ook in *Suriname*. Hij zegt (*), dat de *Indianen* aldaar met hunne bijlen tegen deze borden of planken slaan, wanneer zij verlorenen in het bosch weder opzoeken willen.

De vogels, die in deze diepe wildernissen leven, en overal vrolijkheid bijzetten, zijn vooral spechten

(*) QUANDT, Berigten wegens *Suriname* bl. 61. en de plaat. Ook CASPAR BARLEUS (beschrijver der daden van Prins JOAN MAURITS *van Nassau* in *Brazilië*) geeft in zijne achtste plaat op den voorgrond eene afbeelding van een' hoogen boom van deze soort.

ten (*picus*) van velerlei soort, boomhakkers, (*dendrocolaptes*), vliegenvangertjes (*muscicapa*), mierenvogels (*myothera*), en kleine papegaaijen of parkieten (*perikitos*), die pijlsnel en met luid geschreeuw door de hooge takken vliegen, en *ynambus* (*tinamus*). Nergens zijn de *Miriqui*-apen zoo talrijk als hier, die, van den eenen boom tot den anderen springende, of liever stappende, den weg, dien wij langs trokken, dwars over staken. Zij zijn de nabijheid der menschen weinig gewoon, en ontvlugten dus, zoodra zij die bespeuren. Onze roofgierige jagers lieten zich echter niet van het spoor leiden, zij zochten de apen in 't oog te houden, en gaven hun een schot achter na. Dikwijls bleef alsdan deze groote aap gekwetst in den boom hangen, of leide zich plat in een tak neder, om zich te verschuilen. Zijn vleesch is in deze bosschen (behalve visch) bijkans het eenige voedsel der Reizigers. Eenige mijner in 't bosch verstrooide jagers meldden mij, dat zij eene nog vreemde soort van aapjes gezien, doch niet hadden kunnen schieten. Ik had reeds te *Ilheos* berigt van deze tot nog toe onbekende diersoort bekomen, en was dus zeer begeerig haar te leeren kennen, hetwelk eenige dagen later werkelijk geschiedde. De stem van den *Juò*, hier *Sabélé* genaamd (*Tinamus noctivagus*), hadden wij sedert geruimen tijd weder voor het eerst gehoord; want dezen vogel vindt men overal van

Rio

Rio de Janeiro tot de Rivier *Belmonte.* Van daar tot *Ilheos* schijnt hij niet in de nabijheid der zeekust te wonen.

Wij bevonden ons thans op den weg naar *Minas*, op die hoogte der rivier *Ilheos*, welke men *Porto da Canoa* noemt, omdat men denzelven tot hiertoe met kano's naar boven bevaren heeft. Het bosch, in hetwelk wij ons des avonds bevonden, behoort tot die soort, welke men hier omstreeks *Catinga* noemt. Hoe meer men zich namelijk van de lage, vochtige vlakten der zeekust verwijdert, des te meer rijst de grond zachtelijk omhoog, en wordt naar die evenredigheid drooger, en het geboomte lager. Dezelfde boomen, die in de ruime streek der vochtige en sombere kustwouden eenen rijzigen, hoogen wasdom bereiken, zijn hier altijd veel lager; ook bezitten deze droogere bosschen eene menigte van eigenaardige soorten. De grond is geheel bedekt met een ineengegroeid ruig tapijt van *bromelia*-heesters, wier stekelige bladen den *Braziliscken* jager met zijne onbedekte voeten niet weinig moeijelijk vallen; even zoo veelvuldig groeit hier eene bevallige grassoort met zachtgepluimde bladen, onder den naam *Capin de Sabêlé* (*), welke voor

(*) Het hier genoemde gras bedekt den grond digt ineengesloten met halmen, van een tot anderhalf voet; de blaadjes zijn zeer fraai, de zijblaadjes smal, en als regte lijnen aan de plant gehecht.

voor muilezels een aangenaam voedsel is; in bloei hebben wij haar niet gezien. De weg was hierzeer hobbelig en begroeid; hooge *Solanums* van allerlei belangrijke soorten, verscheidene *Mimosa's*, en de *Cançançao* (*Jatropha urens*) kwetsten ons met hare prikkels, en schenen ons zelfs onze kleederen stuksgewijze te willen ontrooven. Wij waren alle meer of min bebloed; daarenboven troffen wij vele woningen der bovengenoemde wespen (*Marimbondos*), die onzen toestand nog veel onaangenamer maakten. De groote, donkerbruine soort vooral kwelde ons verschrikkelijk, alle onze lastdieren liepen razend dooreen; en zes of zeven dier plaaggeesten vielen op eenen mensch aan, zoodat dezelve nog lang naderhand luid de pijn uitschreeuwde. Met gezwollen gelaat en handen, en met verscheurde kniën zwierven wij te midden eener brandende hette door deze verwarde struiken. Tegen den avond kwam er eene nieuwe moeijelijkheid bij; diepe kloven wisselden af met aanzienlijke hoogten. Hier zag men huiveringwekkende wilde dalen, waar eene eeuwige schemering heerschte; hier bloeijen aan klare woudstroomen, die over rotsen daarheen ruischen, prachtige bloemen, onbewonderd door het menschelijk oog; slechts de eenzame stap van den jagenden *Patachò*, den *tapir* of de *once*, stoort de stille rust dezer eenzame wildernissen. In vele dalen waren de beken thans door de hette uitgedroogd; wij moesten

ten dus, in weêrwil der doodelijke vermoeidheid onzer lastdieren, nog een aanzienlijk eind wegs voorttrekken, om drinkwater bij onze legerplaats te vinden, tot wij eindelijk, in eene sombere vallei, eene kleine heldere beek vonden. Zoo- wel de beek, als het dal, dragen den naam van *Joaquim dos Santos*, naar een' man van dien naam, die aldaar ten tijde van het aanleggen van den weg eene hut gebouwd had, om aan de werklieden levensmiddelen te verkoopen. Wij draalden niet hier onze legerplaats opteslaan, en de drie heden geschotene *Miriqui*-apen tot ons maal in gereedheid te brengen. De donker- roode bloem, met de *Bignonia's* verwant, die aan den *Belmonte* reeds genoemd, en door den Hoogleeraar SCHRADER beschreven wordt (*), versierde hier onze legerplaats, met nog ver- scheidene andere, levendig oranjekleurde bloe- men; lange kokoswaaijers dienden ons, om eene ligte hut tegen den daauw opteslaan.

Deze dagreis was zoo vermoeijend geweest, dat wij ons ter verademing den 9. tot eene veel kor- tere van slechts 3 uren beperkten. Dezelve was vóor onze kruidboeken geheel niet onvruchtbaar. Het kleinbladerige *Taquara*-riet vlocht zich door de wildernis heen; de scharlakenkleurde *Bigno- nia* zoomde de frissche woudbronnen. Op de hoog- ten

(*) Het is, volgens hem, een nieuw geslacht, doch tot volkomene bepaling daarvan ontbrak de vrucht.

ten is het woud reeds lager, de grond is er droog en heet; in de liefelijk koele dalen geeft ondoordringbare ruigte van hoogstammen eeuwig lommer. Hier schoten onze jagers weder verscheidene apen, onder anderen die met de geele borst, welken wij reeds aan den *Belmonte* hadden leeren kennen. Aan den *Corrego da Piabanha* is de grens, tot waar de *Patachos* van de zeekust hunne strooptogten voortzetten; van hier af binnenwaarts is het gebied der *Mongoyos* - of *Camacan - Indianen.* Wij vonden van nu af, aan de Noordzijde der groote woudstammen, zeer veelvuldig den grootsten vlinder, die mij nog in *Brazilië* was voorgekomen, de *Phalaena Agrippina*, (*) *negen en een halve Parijsche* duim breed, en die, op een vuil witten grijsachtigen grond, zwartachtig geteekend is. Deze kapel vertoeft hier in de koelte des dags, en verlaat eerst in de schemering hare woonplaats. Niettegenstaande onze uiterste voorzigtigheid ontsnapte zij meer dan eens; wij namen dus de toevlugt tot onzen QUAECK, die het insekt met een' stompen pijl bedwelmd ter aarde deed zinken. QUAECK was in deze zonderlinge jagt door oefening ongemeen vlug geworden.

Wij bereikten nu eene bergketen (*Serra*) waarop veel *Barrigado* - hout, en andere hoogstammen groeiden, doch vonden vele omgevallene boomen op den straatweg, die ons noodzaakten

(*) CRAMER'S *Kapellen V.* I. *T.* 87. en MERIAN *Surin. Ins. T.* 20.

ten om door het ongebaande woud met vele moeite een pad te maken. Te midden der lagere stammen zagen wij *kolossale* vier of vijfhoekige *Cactussen*, onder anderen eenen van wel 50 of 60 voet hoog, en meer dan twee voet middellijns. Ook andere soorten van dit stekelige geslacht verrijzen dikwerf ongemeen hoog tusschen de keerkringen, gelijk de hier zeer gemeene *Cactus Brasiliensis*, door PISO afgebeeld. In het vochtige loof dat den grond bedekte, zagen wij veel de gehorende pad (*Bufo cornutus*, *Itannia*) en vingen vele nog zeer kleine jongen derzelven, die door hare levendige, schitterend lichtgroen en bruine kleur zeer boven de ouden uitstaken; ook het mannetje heeft eene geheel andere kleur dan het wijfje (*). Aan eenen boomstam ving men eene hagedis (†), die onder

(*) Zie de afbeelding daarvan is het *Magazin der Gesellschaft naturforschender Freunde zu Berlin* III. Jahrg. 1808. Tafel III. De afbeelding is de beste die ik kenne, alleen de kleuren zijn te levendig, en onjuist. Alle andere afbeeldingen daarvan in werken over de natuurgeschiedenis zijn ware *Carricaturen*.

(†) Eene *Anolis*, die ik voor nieuw houde, en *Anolis gracilis* genoemd heb. Het lijf is zeer langwerpig, de kop lang, smal, en loopt bijna in eene snuit uit; hij maakt omtrent een derde des ligchaams uit, wanneer men den staart niet mederekent, die meer dan tweemaal zoo lang is dan het lijf. Onder de keel is de groote zak, oranje met groote geelachtig groene schubben; het lijf is bedekt met zeer fijne sagrijnachtige schubben, van boven donkerbruinrood, en met dwarsstrepen van fijne witte puntjes voorzien; hier en daar heeft

der den hals een' grooten oranjekleurden keelzak opblaast wanneer men het nadert. Ook zag men dikwerf eene roodachtige pad met een driedubbeld zwart kruis op den rug, aan welke men, gelijk aan alle soorten van dit geslacht, in deze streek van *Brazilië* den *Portugeeschen* naam *Sapo* geeft. Onder het beschouwen dezer zeldzaamheden van de natuur bereikten wij in het bosch een spoor des verblijfs van menschen, in deze eenzame wildernissen. Rondzwervende *Camacan-Indianen* waren hier voor eenige weken gelegerd, en hadden zich verscheidene hutten gebouwd. Dezelve waren van staken in eene vierhoekige gedaante zamengebonden, en lomp met lagen boomschors gedekt; op den grond lagen de veêren der *Mutums* en *Jacutingas* in 't rond, die den inwoneren tot voedsel hadden gediend. Waarheen zich echter deze wilde jagers thans hadden gewend, konden wij niet bespeuren. Onze leidsman en zijn jonge *Camacan* verzekerden ons, dat wij

heeft het lijf een' lichtgroenen gloed. Eene andere, mede langwerpige *Anolis* met een' langen staart vond ik te *Morra d'Arara* bij den *Mucuri*, en noemde haar *A. Viridis*. De kleur, die bij verschillende gewaarwordingen van het dier verandert, is aangenaam heldergroen, van kop tot staart voorzien van zeven donkere dwarsstrepen of ringen, nu eens donkergroen, dan zwart, dan weder bruinachtig; de zijden witgepareld (deze kleur verandert bij drift in een blaauwachtig groen). De staart is bovenaan lichtgroen, en onderaan meer blaauwachtig, ook met ringen. Beide deze soorten leven op boomen, en worden door de *Brazilianen*, ten deele niet ten onregte, *Camaleão* (*kameleon*) genaamd, daar ten minste de laatstgenoemde de kleur verandert.

wij aan onze linkerhand, dus naar het zuiden, reeds een der grootste dorpen van deze *Indianen* voorbij gegaan waren.

Wij bereikten, door netelen gebrand, en door wespen gestoken, des avonds den *Ribeirao da Issara*, een klein watertje, doch hetwelk bevallig, en met kristallijne golven over steenen naar beneden ruischt. Op eene bekoorlijke, digtbewassene plek gelegerd, waar wij onze bagaadje opeenstapelden, of aan de slingerplanten ophingen, zouden wij ook in de opene lucht een' goeden nacht gehad hebben, zoo niet na middernacht een hevige onweêrsregen ons onzacht uit den diepen slaap had gewekt. Men bedekt in zulke gevallen snel de bagaadje met ossenhuiden, en verlaat zich op goede mantels, of op de regenschermen, (*parapluies*) die men soms bij toeval heeft medegebragt. Eene tent of hut medetevoeren, is daarom bezwaarlijk, omdat zulks terstond verscheidene muildieren, alleen tot dat einde, vereischt, en dezen in die bosschen naauwelijks voedsel zouden vinden. Daarom moet de reiziger, die zich aan de moeijelijkheden van zulk eene reis onderwerpt, een gezond, zeer gehard ligchaam hebben, met levendige geestdrift voor het doel zijner reize bezield zijn, met goede luim en opgeruimdheid alle moeijelijkheden kunnen verdragen, zich aan gemis van allerlei aard gewennen, en alles uit een aangenaam oogpunt beschouwen. Ook wij zagen met wijsgeerige rust de donkere regenwolken aan, en schertsten over de zonderlinge groepen

pen onzer gelukzoekers, waarvan elk op zijne wijze een goed onderkomen zocht. Wij troostten elkander wel met de hoop, dat ook deze regenbui zekerlijk eens over zou drijven, doch wij konden het elkander niet verbergen, dat het zeer kwalijk met ons afloopen zou, wanneer de regen verscheidene dagen lang mogt aanhouden; immers alsdan worden de menschen ziek, en vooral de lastdieren zeer spoedig, daar zij volstrekt geene aanhoudende vochtigheid kunnen verdragen. Geheele gezelschappen van Reizigers hebben op deze wijze hun leven binnen korten tijd in die vochtige bosschen verloren.

De dag brak eindelijk door, en, welk een geluk! een heldere zonnestraal verdeelde de donkere wolken, en bezielde den ganschen troep met mannenmoed; ook was ons deze thans zeer noodzakelijk, want wij moesten met onze muildieren, die reeds door gebrek aan voedsel verzwakt waren, en met de doornatte, en daardoor dubbeld zware bagaadje beladen, de reis over berg en dal voortzetten. Heden, den 10 Januarij, waren wij zoo verre gevorderd, dat wij op éénen dag het punt hadden kunnen bereiken, waar men den *Rio Cachoeira* voor de laatste maal oversteekt; om intusschen onze zwaar beladene dieren niet te veel te vergen, verdeelden wij die dagreis in tweeën. De weg was den eersten dag niet zeer boschrijk, maar lage stekelplanten, de *Jatropha urens*, en eene soort van *ilex* vooral,

 als-

alsmede *mimosa*-struiken en wespen plaagden ons zeer. Tegen de laatsten voerden wij nu een' openbaren oorlog, en vernielden eene menigte hunner nesten. Wij trokken de bergstreek door, *Serra de Çuçuaranna* genaamd, omdat hier bij het aanleggen van den weg eene roode once of leeuwkat (*Çucuaranna*, *Felis concolor*, LINN) gedood werd. De bergen dezer keten zijn niet bijzonder hoog, maar dor en droog, met vele granietbrokken en steenen bedekt, op welke men eene digte wildernis van laag geboomte vindt, hier en daar, vooral aan den grooten weg, met een digt grastapijt van het bovengenoemde *Capin de Sabélé* bedekt. Verder op verontrustten wij het eenzame nest eener *Macucá* (*Tinamus brasiliensis*, LINN.) die hare schoone groote eijeren op den grond legt. Men vindt dezelve in overvloed in deze bosschen, en zij hebben reeds menigen Reiziger tot voedsel gediend. Een treffend voorbeeld hiervan vindt men in de treurige lotgevallen van Mevrouw GODIN, door LA CONDAMINE medegedeeld; zij was gelukkig, door het vinden dezer eijeren haar leven te rekken, toen alle hare geleiders aan hare zijde bezweken. Op eene der hoogten van de *Serra de Çuçuaranna* werd het beste mijner lastdieren ziek, en bleef achter; dus moest een onzer reis-muildieren beladen worden. In weerwil van alle aangewende hulp stierf het dier; een zeer gevoelig verlies voor ons! Vogelen die wij tot

nu

nu toe vergeefs hadden gezocht, de koning der wouwouwen (*Vultur Papa*, LINN) (*), toonde zich een oogenblik daarna hoog in de lucht: hun fijne reuk had hun terstond het lijk verraden, maar hunne voorzigtigheid hield hen op eenen verren afstand, en vergeefs leide ik een' jager in eene hinderlaag. Mijne begeerte, dien vogel magtig te worden, was intusschen zoo groot, dat ik voor dezen nacht aan eene koele beek vertoefde, na eenen alhier begravenen *Indiaan*, JOAO DE DËUS, genaamd. Op dit graf was een kruis geplant. De gemeene *Braziliër* vernacht niet gaarne op eene plek, waar een doode begraven ligt, want de vrees voor spoken is bij deze ruwe menschen nog zeer levendig; hij zal ten minste in zulk een geval verscheidene rozenkransen prevelen; doch zijn er meer menschen bijeen, zoo heeft hij reeds meer moed, want hij denkt den boozen geest daardoor te verwijderen. De plaats bij het kruis was door een' aap (*cebus xanthosternus*,) in bezit genomen, die terstond de ruimte koos; andere bewoners van deze plek waren minder schuw, namelijk twee colibrietjes (*Trochilus ater*) in een keurig nestje aan het blad van een' jongen boom gehecht, en van geelachtig roode plantenwol gebouwd; deze hulpelooze naakte jongen, nog zeer klein, namen wij dadelijk in onze bescherming. Daar

(*) Door nieuwere Natuurkundigen, zoo ik meen, *Cathartes Papa* genaamd. *Vert.*

Daar ons de stortregen van den voorledenen nacht nog versch in 't geheugen lag, zoo kapte men eenen boom (eene *Bignonia*), en stroopte den bast daaraf, waarmede wij eene, ijlings van staken zamengebondene, hut dekten. Anders maken de reizigers hunne hutten (*Ranchos*) in deze wildernissen van sterke *Cocos*- of *Pattioba*-bladen, wanneer zij die vinden kunnen. Men steekt eenige staken in den grond, legt er dwarsstaken over, en bedekt deze in dier voege met bladen, dat daaruit een schuins afhellend scheefhoekig scherm ontstaat. Ontbreken deze bladen, gelijk in de meeste oorden op dezen weg, en gelijk hier het geval was, zoo behelpt men zich met groote lagen van boomschors, en dekt de hut daarmede, waartoe het reeds bovengenoemde booghout (*Pao d'Arco*) het dienstigste is.

Den volgenden dag vonden wij voor het eerst den fraaijen roofvogel met een' blaauwen baard (*Corvus cyanopogon*); *l'Acaré* volgens AZARA (*), dien men in het gebergte van *Bahia Geng-Geng* noemt; men schoot verscheidene dezer vogels. Hunne vederen zijn zwart en wit geteekend, daarbij zijn zij door eene fraaije blaauwe vlek aan de zijde van den benedenbek kennelijk; ook is het voorhoofd met een' kleinen vederbos versierd. Maar ook het zwarte aapje *Sahui* (*Sahuim preto*) waarvan reeds vroeger gesproken is, werd hier voor het eerst ge-

(*) *Voyage Vol.* III. p. 152.

geschoten. Ik was zeer verheugd, deze aapsoort te leeren kennen, die zich door zeer afstekende kleuren onderscheidt (*). Deze *Sahuis* leven in kleine groepen van vier tot twaalf stuks, en trekken in de toppen der boomen rond. Zij zijn in de groote bosschen dezer oorden zeer talrijk, maar schijnen nogtans geene groote streek te bewonen, daar ik dezelve nergens elders gevonden heb. Nadert men den boom, op welken zij zich bevinden, zoo worden zij ongerust, verbergen zich achter dikke takken, zien nieuwsgierig met de kopjes uit, en zoeken snel te ontvlieden. Men schiet hen gemakkelijk, maar om te eten zijn zij te klein. Het vel wordt in den *Sertam* wel tot mutsen bewerkt, doch blijft meest ongebruikt. Het geslacht der kleine *Sahuis* (*Jachus*, *Hapale*, en *Midas*) is in de wouden van *Zuid-America* onbeschrijfelijk talrijk, en bij nader onderzoek zal men er zekerlijk nog veel meer anderen ontdekken. Doch behalve apen en andere kleine dieren vonden onze jagers weinig buit. Onze hoop, eene once of *Amerikaanschen* tijger (de *Yaguarété*) te ontmoeten, bleef onvoldaan, hoewel wij dikwerf het versche spoor van dit roofdier, en menigmaal

(*) *Hapale chrysomelas;* het diertje is 8 duim 8 streep, doch de staart genoegzaam een voet lang; het gelaat heeft lange roestroode hairen, regt op staande als bij de *Simia rosalia:* de voorarmen zijn fraai geelachtig rood; op den staart heerscht van de wortel tot op het midden ook een schoone lichtroode streep; het geheele overige ligchaam is pikzwart.

maal boomstammen vonden, waaraan zij (volgens hunne gewoonte) hunne gevaarlijke klaauwen gewet hadden. Even zoo ongelukkig waren wij ten aanzien der wilde zwijnen, van wier verblijf wij vele blijken, doch nimmer het dier zelve ontmoetten: misschien was ons schieten, en het in 't eenzame woud verre weergalmende gedruisch der lastdieren, en roepen der muilezeldrijvers, daarvan wel de oorzaak; waarbij dan nog het blaffen der honden kwam, wanneer zij eenig dier ontmoetten. Zoo dreven zij menigmaal de groote hagedis *Teioè* (*) in eenen hollen boom, van waar men die met bijlen had kunnen uithalen, wanneer wij de noodige werktuigen hadden gehad. Het woud was heden zoo doornat van den regen, dat wij mede van die vochtigheid doordrongen werden, en ons dus des nachts niet weder aan eene bui wilden blootstellen. Ditmaal gelukte het ons, met eene weldadige lading *Pattioba*-bladen den oever der *Rio de Cachoeira* te bereiken.

Hier is de laatste overtogt over deze rivier (de-

(*) Omtrent deze hagedis vindt men in de werken over de Natuurlijke Geschiedenis vele onjuistheden, zoo als b. v. dat deze hagedis met een' ronden staart bij hare zwarte kleur blaauwachtige vlekken zou hebben, doch dezelve zijn geel (CUVIER *Règne Animal* T. II. p. 27.). HUMBOLDT zegt, dat deze groote hagedis in het water onderduikt, (*Relation du Voyage T.* II. p. 80), ik heb zulks nooit bespeurd. De afbeeldingen van SEBA (l. d. Taf. XCVI. Fig. 1, 2, 3). zijn zeer onjuist; die op Taf. XCIX gelijkt er geheel niet naar.

(dezelfde als de *Ilheos*), welke reeds zoo ondiep was, dat men die gemakkelijk kon doorwaden; zij is vol stukken rots en steenen. Van hier af naar de zee toe vloeit zij in de rigting W. en O. ten Zuiden van den weg; alle rivieren, welke wij nu verder ontmoetten, vloeijen naar den *Rio Pardo* toe. Op den westeroever der *Cachoeira* sloegen wij eene onzer hutten op, bedekten die met de gevondene bladen, en deden een vischmaal voor ons avondeten.

De vermoeijende, vochtige boschreis, en het magere, schaarsche voedsel hadden mijne lastdieren uitgeput; onze voorraad *mais* liep daarenboven ten einde; zoodat het noodig was, een dorp der *Camacan-Indianen* optezoeken. Onze jonge *Camacan* kende hetzelve, en JOSÉ CAETANO bood aan medetegaan, het noodige te bezorgen, en zelfs, indien mogelijk, ons eenige jonge Wilden ter ondersteuning bij de jagt toetezenden. Het dorp der *Camacans* was anderhalve dagreis verre, en wij moesten ons dus getroosten, in dit eenzame oord vier of vijf dagen te blijven. De beide mannen, die het bosch zeer goed kenden, gingen, nog verzeld door mijnen Mulat MANOËL, een' sterken ondernemenden mensch, en alle welgewapend, met levensmiddelen, kruid en lood voorzien, des morgens van den 12 Januarij op weg. Ons achterblijvenden begon de onophoudelijke koortsverwekkende vischkost nu te stuiten, en wij snakten naar versch vleesch. Dan he-

helaas! onze jagers vonden niets dan zwarte en grijze *Sahui*-aapjes, niet grooter dan eekhorentjes, die dus voor den hongerigen jagermaag slechts een mondvol opleverden. Men behielp zich daarmede nogtans, en met eenige eetbare vogelen. Wij hadden de visschen versmaad; zij versmaadden ons nu ook, en wilden niet meer aan den hengel bijten. Dus moesten wij van droog vleesch, en *Mandiocca*-meel teren. Onzen muildieren ging het niet beter dan ons, want onder het digte lommer komt weinig groen voort; en op den weg groeiden slechts harde, meest dorre struiken. Geen wonder dus, dat die schrandere dieren gedurig naar betere weilanden zochten terug te keeren, waarvan het aandenken hun lang tegenwoordig blijft. Deze tegenspoed kwam dus nog bij zoo vele anderen; en het vereischte onze geheele oplettendheid, de *desertie* onzer onmisbare lastdieren te voorkomen. Men sloot hun dus met lange staken en boomstammen den terugweg af; dat zij ter zijde af zouden wijken, behoefde men niet te vreezen, want hier was het bosch ondoordringbaar. Doch zij lieten zich niet afschrikken; bij het vallen van den nacht braken zij onze verschansing door, en wij hoorden hen naast ons door de rivier draven, zonder hen in het dikke duister te kunnen zien; alsdan moesten zij met veel moeite weder ingehaald worden. Maar het hielp niets; naauwelijks had men hen weder aan zich

zelv'

zelv' overgelaten, of zij liepen den slagboom omver, en weder naar de rivier. Thans begonnen wij te vermoeden, dat nog iets anders dan verlangen naar betere weide hen aandreef; ik zond dus vroeg in den morgen eenige jagers op den weg, die voor ons lag, en zie, daar vond men terstond het versche spoor van twee geweldig groote oncen, die des nachts in onze nabijheid rondgezworven waren, en zonder twijfel weldra een paar onzer muildieren zouden gevangen hebben. Men trachtte hen nu des nachts door vuur te verjagen.

De tijd van rust op deze afgelegene plaats werd door ons niet ongebruikt gelaten. De kruidkundige oogst was rijk, onder anderen in belangrijke varenkruiden. Eene der schoonste soorten daarvan was het *Asplenium marginatum*, omtrent 10 of 12 voet hoog; wij zagen dit hier voor de tweedemaal op onze geheele reis. Onder de nieuwe soorten van vogelen, die wij schoten, was ook de roestbruine boompikker [*Dendrocolaptes trochilirostris*] met een' zeer langen seisvormig krommen bek; en eene andere daarmede verwante vogelsoort, met roodbruine pluimen, die onder het op en nederklimmen en huppelen een zonderling schel geluid doet hooren (*).

Na

(*) De familie van dezen Vogel is met de boompikkers en de *zangers* (*Sylvia*) verwant. De Heer TEMMINCK noemt haar in den nieuwsten druk van zijn *Manuël d'ornithologie* (*V.*
I.

Na hier vier dagen te hebben doorgebragt, hoorden wij den 16. Januarij op den middag een schot; kort daarna verscheidene anderen, en zagen een oogenblik later MANOËL met twee *Camacan-Indianen* aan de wederzijde der *Cachoeira* verschijnen; in zijne hand droeg hij een' levenden, zeer schoonen witten valk, waarvan ik de soort nog niet kende. JOSÉ CAETANO en zijn *Camacan* waren niet mede terug gekomen, maar volgens afspraak van het dorp der *Camacans* naar *S. Pedro d' Alcantara* terug gekeerd. MANOËL begon nu zijn verhaal. Hij had een klein, armoedig dorpje dier *Indianen* gevonden, welke nog in eenen zeer ruwen toestand leven. Er waren slechts vijf mannen in hetzelve, waarvan er nog een aan eene zware wond aan den voet ziek lag. Die *Camacans* leefden bijna enkel van de jagt, en plantten slechts eenige weinige gewassen voor hunne eigene geringe behoeften, zoodat onze hoop, om *mais* voor onze dieren te bekomen, teleurgesteld werd.

In eenige gehuchten (*Rancharias*) der *Camacans* heeft men nog nooit eenen Blanken gezien. Andere, grootere dorpen (*Aldeas*) planten zoo veel katoen, *mandiocca*, en *mais*, dat men bij hen die vruchten te koop kan bekomen.

I. p. XXXII). *Anabates.* De kleur is boven op het lijf bruinachtig rood, beneden meer of min geelachtig wit, op de zijden naar de olijfkleur zwevende.

men. Immers de *Camacans*, of, zoo als de *Portugeezen* hen noemen, *Mongoyos*, staan meerendeels iets hooger in beschaving, dan hunne naburen, de *Botocoedos* en *Patachos:* zij planten meestal nuttige gewassen, en hebben sedert eene lange reeks van jaren met de *Europische* volkplanters in vrede geleefd. De thans aangekomene mannen van dezen stam waren welgemaakt, sterk, gespierd, en moedernaakt, met uitzondering van het omkleedsel des teellids, de *Tacanhoba*, hetwelk de mannen op de wijze der *Botocoedos* dragen. Ooren en lippen waren echter bij hun niet misvormd, zoo als bij dezen. Eenigen laten het hair zoo lang groeijen, dat het tot de heupen nederhangt, en hun een wild uitzigt geeft; anderen daarentegen snijden het in den nek rond af; dit heeft echter zeer zelden plaats. Hunne bogen en pijlen waren zeer net bewerkt. Wij zullen beneden meer van dit volk zeggen. Onze zamenkomst met deze Wilden is op de nevensgaande plaat afgebeeld: een van hun biedt mij een' witten valk aan, dien hij met een' pijl uit zijn nest op een' der hoogste boomen had afgeschoten, op eenen afstand, waarin onze beste *Europische* geweren niet altijd het wit treffen. Mijne vreugde, dezen schoonen vogel magtig te worden, was des te grooter, daar wij dien wel vroeger eene enkele keer hadden zien vliegen, doch nooit hadden kunnen bereiken; ook hebben wij hem op de ge-

hee-

heele reis naderhand niet weder gezien (*). Onze twee wilden gaapten de vreemdelingen aan, zonder een woord te spreken, en gingen bij het vuur zitten. Na eene korte rust zond ik hen op de jagt uit, waarin hunne behendigheid wezenlijk verbazend is. Zij keerden des avonds met twee groote schoone apen (*cebus xanthosternos*, *saï à grosse tête*, CUVIER *et* GEOFFROY), en eene *Jacupemba* terug, die allen midden in de borst geschoten waren. Tegen den avond hadden wij weder een zeer onderhoudend jagttooneel. Wij waren gezamenlijk in onze hutten op allerlei wijze bezig, toen digt voor ons in de rivier een talrijke troep vischotters verscheen, welke onverwacht hier vijanden ontmoetten. Daar deze anders schuwe dieren zich in het ondiepe water niet konden verbergen, greep alles de wapenen aan. Doch bij ongeluk waren de geweren niet in orde, en wilden geen vuur geven; eenige schutters misten, en onze honden durfden ook de scherpbijtende dieren niet aanvallen; zoodat de otters met den angst vrij kwamen, een' enkelden uitgezonderd, welken onze MANOËL met een' geweldigen sabelhouw ter neerleide, toen hij juist over een stuk rots wilde ontsnappen. De *Brazilische* vischotters hebben een zeer schoon vel, hetwelk hier te lande vrij wat minder waardig is, dan een ot-

(*) Het is ongetwijfeld de *petit aigle de la Guyane* van MAUDUYT, en de *Falco Guianensis* van DAUDIN.

ottervel in *Europa.* Zij zijn in *Zuid-America* talrijk, en worden ongemeen groot. Van daar, dat zij misschien het geloof aan meerminnen hebben doen ontstaan, die zich in de rivieren onthouden, wier bestaan zelfs QUANDT (bl. 106) en andere schrijvers aannemen; hetwelk minder te verwonderen is, wanneer men bedenkt, dat zelfs in ons beschaafd *Europa* nog menig een hier en daar aan meerminnen en dergelijke misgeboorten gelooft.

Daar nu de hoop, om *mais* van de *Camacans* te bekomen, was teleurgesteld, en ik hier dus geen uitzigt had op beter voedsel, gaf ik den 17 des morgens het sein, om vooruit te gaan. Onze beide Wilden, die ons niet verder verzellen wilden, keerden naar hunne hutten terug, doch lieten ons voor messen en andere kleinigheden hunne bogen en pijlen over. Bij de sterke hette waren de hoogten, met laag geboomte begroeid, ten uiterste droog, en het drinkbare water zeer schaars. Daarentegen vonden wij vele *Isara*-bladen, die wij tot een scherm medenamen. Na eenen weg van omtrent derdehalf uur, en daags daaraan weder drie uren, te hebben afgelegd, bereikten wij het schilderachtige dal *Buqueirao* met hoogstammen bedekt, tusschen welke zich eene vrij drooge beek heenslingerde, wier oever, gelijk het gansche dal, eene menigte veelsoortige varenkruiden bezat. Hier groeiden allerlei *anemia's*, vooral

eene

eene nog onbekende *pteris*, en meer soorten van deze belangrijke familie. De hoogte, die wij nu moesten beklimmen, viel, hoewel vrij glooijend, nogtans aan eenige onzer afgematte muildieren zoo bezwaarlijk, dat zij het slaan niet meer achtten, en verre achter de overigen terugbleven; zij versmolten daarbij in zweet, want de lucht was zeer drukkend, en vol elektrieke stof, die zich door onweders in evenwigt trachtte te zetten. Het donderde reeds zwaar, toen wij tusschen twee klare bergvloeden, van welke deze streek den naam van *Duos Riachos* bekomen heeft, onze legerplaats opsloegen. Wij zagen dus niet zonder ongerustheid den nacht te gemoet, dien wij hier in de opene lucht moesten doorbrengen. Dus trachtten wij zoo goed mogelijk onze legerplaats met ossenhuiden tot eene soort van hut interigten; doch dit zou niet voldoende geweest zijn, om den stortregen der keerkringslanden ook slechts eenigermate van ons af te weren; gelukkig echter viel er geen regen; de wolken verdeelden zich. Het hout, dat wij in de nabijheid onzer legerplaats kapten, gaf eenen zeer aangenamen kaneelgeur, en heet dus bij de *Brazilianen canella*. Bloesems en vruchten heb ik niet daarvan kunnen bekomen. Zonder twijfel echter heeft ARRUDA dezen boom onder den naam van *Linharia aromatica* beschreven.

Den 19 kwamen wij over vele hoogten, en

en beken tot aan het riviertje *Catolé*, waar wij nog eene oude ruime, weleer door den Kapt. Majoor ANTONIO DIAS DE MIRANDA opgeslagene hut vonden, die daarin de Negers gehuisvest had voor eene hier aangelegde plantaadje. Thans was deze hut met leemen wanden en een dak van boomschors de woning der mieren, zandvlooijen (*pulex penetrans*), en hagedissen geworden. De laatste (*stellio torquatus*) waren 14 en meer duimen lang. Hoe slecht intusschen deze hut was, zij verleende ons eene redelijke schuilplaats voor zon en regen, zoodat wij ten spijt der insekten en kruipende dieren ons zonder tijdverlies aan de rust overgaven, na een sober maal van visschen, in het riviertje zelve gevangen, te hebben gedaan. Van *Catolé* zijn nog twee dagreizen naar de eerste menschelijke woningen, aan eene plaats, die den naam van *Beruga* draagt. Daarheen besloot ik terstond eenige lieden met ledige muildieren te zenden, om *mais* voor onzen vermoeiden troep te laten halen; want zoo onze dieren dit krachtige voedsel niet bekwamen, kon ik niet hopen, hen uit deze onherbergzame wildernissen uittebrengen. De terugkomst dezer mannen afwachtende, deed ik door de anderen de bosschen doorkruisen.

Allerlei vogelen bezielden de struiken in onze nabijheid, vooral de scharen papegaaijen der *Anacans* (*Psittacus severus, L.*) en der *Tiri-*

bas, (*Ps. cruentatus*), en onder de kleinere belangrijke vogels de vliegenvanger met twee verlengde staartvederen, de zwartachtige pittenbijter met een' rooden bek (*Loxia grossa*, *L.*), en die vogelsoorten, door den Heer TEMMINCK onder den naam van *Anabates*, tot een geslacht vereenigd. Dezelve onderscheiden zich alle door eene uit verscheidene zware geluiden zamengestelde stem. Zij huppelen en springen en klimmen van alle kanten in de takken rond, draaijen zich naar alle zijden, en zijn in gedurige beweging. Onder de nieuwe soorten, door mij ontdekt, zijn de *Anabates erythrophthalmus* (*), *leucophthalmus*, *atricapillus* (†), met donkerbruinen schedel, de *macrourus* (§), enz.

(*) Een fraaije vogel, bijna 8 duim lang, en even zoo breed, de *Iris* van het oog zeer levendig vuurrood: kop en hals en staart (grootendeels) geheel roestrood, het geheele overige ligchaam donker olijfkleur, aan de borst en buik geelachtig rood; de vleugels hebben ook een' rooden gloed, de teenen zijn van buiten slechts zeer weinig vereenigd.

(†) De schedel, en verscheidene strepen onder de oogen enz. zijn donkerbruin, anderen aan de keel, de hals, benedenrug en staart roestkleur, voorts is de vogel deels olijfkleur, deels donkerbruin.

(§) De staart beslaat de helft der lengte van den vogel, (die bijna 7 duimen lang is): deszelfs geelachtig roestkleurde vederen, zijn als een vederbos uitgebreid, en daardoor is hij van verre kennelijk; zijne kleur is voorts bruinachtig, met roestkleur, (helder en donker) en donkerbruin afgewisseld.

enz. zij bouwen bijna alle van vele ineengevlochtene drooge takken een zonderling neêrhangend nest; velen derzelve ontdekten wij in onze nabijheid aan oude boomen. Een nog onbeschreven vogel doet een' luiden drieklank hooren; hij is hier vrij gemeen, en met die familie der zangers (*sylvia*) verwant, welke een' krommen verlengden bek hebben (*). Ik had hen reeds aan *Rio Doce*, doch sedert niet meer gezien. De sikkelbek (*Tantalus cayennensis L.*) leeft aan de oevers der eenzame beken, zit op oude omgevallen stammen in het water, en geeft een wonderlijk geluid: de *Brazilianen* noemen hem, *Caraüna*. Op deze weleer bebouwde plek vond ik de stelling volkomen bevestigd, dat de binnenste groote wouden armer zijn aan dieren van allerlei soort dan bebouwde streken; immers waar slechts eene van hout ontbloote plek is, daar wemelt het terstond van allerlei dieren, meer dan gints. Het is wel zeker, dat ook de binnenste oorden dier groote bosschen hunne eigene bewoners hebben; maar bebouwde oorden bezitten aan de grenzen der hen omgevende bos-

(*) Het mannetje bijkans 8 duim lang, en 9 breed, de bovendeelen helder grijsachtig bruin, de veren met bleeke randen; keel, hals en borst, witachtig; voorts met bruine vlekken. Behalve dezen zijn er nog verscheidene andere vogels in *Brazilië*, zeer na aan de Zangers verwant; hunne stem is zeer sterk, maar onwelluidend. De bovengenoemde schijnt tot het geslacht *Opetiorynchus* van TEMMINCK te behooren.

bosschen steeds de veelsoortigste dierlijke schepselen (*).

Wij hadden thans, daar het midden in den zomer was, eene brandende hette. Den 22. Januarij stond de Thermometer van REAUMUR in de schaduw des namiddags tusschen 2 en 3 uur op $24\frac{1}{2}$, (86 Fahrenheit) en klom in de zon in weinige minuten op 31 graden. Andere dagen waren nog heeter; eene enkele keer vond ik 30 graden in de schaduw. Daags daaraan kwamen verscheidene onweders op, het donderde en regende geweldig, maar men bespeurde geen' bliksem. Deze felle plasregens hadden allengs de rivier zoo doen opzwellen, dat de visschen eindelijk voor ons eene zeldzaamheid werden, en dat de vochtigheid ook de jagt moeijelijk maakte. Dus leden wij dikwijls gebrek, en moesten ons voor den honger te vreden stellen met een weinig oud pekelvleesch, zoo taai als leêr. Onze arme lastdieren waren er nog erger aan, zij vonden in het hooge belommerde woud naauwelijks gras genoeg om in 't leven te blijven, en ston-

(*) Schijnt hieruit niet te blijken, dat de Aarde eigenlijk *bestemd* is, om door de menschen bebouwd te worden, en dat zulks ook nuttig is voor de dierlijke schepping? Zie daaromtrent ook de Vergelijking der ruwe en bebouwde Natuur bij BUFFON, een der meesterstukken van den stijl diens welsprekenden schrijvers, hoewel de onbebouwde Natuur daarin (gelijk wij ook elders aanmerkten) met wat al te afzigtige kleuren geschetst wordt. *Vert.*

stonden gewoonlijk rondom onze hutten, als 't wa=re om voedsel van ons te vragen. De nood werd hoe langs zoo drukkender, maar nu zag men de waarheid van het oude spreekwoord: « Waar de nood het grootst is, daar is God « het naast:" (*) Eenige bruläpen of *guaribas* (*Mycetes ursinus*) waren ons verblijf genaderd, en brulden eensklaps uit alle krachten. Wij sprongen dadelijk op, namen onze geweren, en reeds na een half uur had men eenige dier groote apen geschoten, welke vleesch voor verscheidene maaltijden leverden; tevens had men aan de rivier nog eene gelukkige vischvangst gedaan. Dus verliep onze tijd in deze wildernis, tot wij eindelijk op den zesden dag tegen den avond het roepen en schieten onzer van van *Beruga* terugkeerende reisgenooten al juichend vernamen. Zij bragten eene menigte *mais* mede, waarmede wij de uitgehongerde dieren terstond voederden, en ons verkwikten in het gezigt der gretigheid, waarmede zij dit voeder tot zich namen.

Wij moesten nu over de rivier *Catolé*, die naar den *Pardo* vloeit, doch twee kano's, die de *Capitam Mor* aldaar voor de Reizigers had aange-

(*) In den *Hoogduitschen* tekst staat *daar is de hulp het naast.* Maar het spreekwoord onzer vrome Vaderen luidt zoo als hier boven.

gelegd, waren zoo 't scheen door de vloeden weggerukt. Wij vonden de eene onder de boomstammen in het zand; maar schoon ons volk tot de borst in 't water stond, was het onmogelijk dezelve daaruit te krijgen. Gelukkig waren er eenige boomen omgevallen, die als 't ware eene natuurlijke brug over de rivier maakten. De vele zware kisten onzer bagaadje moesten nu op het hoofd over deze gevaarlijke waggelende brug worden gedragen: de stammen waren dun genoeg voor eene brug; zoodat wij *Europeërs*, ongewoon aan die overgangen, schoon onbeladen reeds duizelig werden, daar wij volmaakt op de zwakke boomen schommelden, en van de gladde ronde stammen dreigden afteglijden. Echter liep alles gelukkig af. Drie vierde uurs verder vonden wij eene sterke woudbeek, aan gene zijde, waar van de weg zwaar begroeid en ongangbaar is. Meermalen zagen wij echter voorwerpen uit de natuur, die ons voor deze moeite schadeloos stelden, zoo als aan een' overhangenden tak (midden op den weg) aan den draad eener slingerplant een kluwen mos, of dradige gewassen, in de gedaante eener piramide naar beneden hangen, met de punt naar boven; die bossen schenen mij in de lucht te zweven, en raakten menigmaal onze hoeden. Op dit zonderlinge voorwerp ziende, zag ik daaruit een' vogeltje vliegen, en herkende hetzelve nu, voor

voor het nestje eener soort van vliegenvanger (*Muscicapa*) (*). Deze nesten bestaan uit *Tillandsia's* en andere dradige planten met mos vermengd, de vogel hecht die door de slingerplant zeer vrij doch vast aan den tak; de kleine ingang in deze zwevende burgt is beneden aan den grondslag der piramide; vóór de opening is een scherm, om dezelve te beschutten. De jonge vogels zitten in dit zonderlinge nest uitnemend goed bewaard tegen hette, nat en alle vijanden.

Nog omtrent een half uur waren wij van de plaats, die wij tot ons nachtverblijf bestemd hadden, toen wij eene oude groote *rancho*, of met boomschors gedekte hut aantroffen, die nog van den tijd af bestaat, dat deze weg aangelegd werd. Wij lieten ons echter door deze schijnbaar goede gelegenheid niet verleiden, maar wilden nog een' woudstroom (*Corrego*) bereiken, waar wij goed water hoopten te vinden. Doch wij vonden ons deerlijk teleurgesteld, het water was weinig en slecht: het gezelschap aldaar, 't welk wij zeer wel hadden kunnen missen, bestond in padden en kikvorschen, die in menigte hun schoon avondgezang deden hooren, en mos-kie-

(*) *Muscicapa mastacalis*, olijfgroen, de veren op den schedel geel aan den wortel: van boven, grijsachtig groen, zoodat men de eerste kleur niet opmerkt; staart en vleugels donkerbruin; de geheele vogel is omtrent $4\frac{1}{2}$ duim lang.

moskieten, die ons den geheelen nacht geen oogenblik rust vergunden.

Den 27. was de weg nog al meer begroeid, vooral met de hooge stijve bladeren der *Heliconia's* en met doornen. Daarbij kwamen onze oude vijanden, de wespen. Maar de hoop, van heden de eerste menschelijke woningen te bereiken, gaf ons kracht tot het doorstaan dier moeijelijkheden, en zoo trokken wij vrolijk onzen weg, berg op berg af, terwijl onze muildieren meer dan eens eene hartsterking van goeden, krachtigen *mais* bekwamen. Na eene reis van derdehalf uur bereikte de troep eene beek, waaraan de bewoners van *Beruga* voor eenigen tijd eene plantaadje aangelegd, en daar het bosch op zekere plaats gekapt hadden. Hier ademden wij iets vrijer: want ofschoon nog door hoog geboomte van alle zijden omgeven, zagen wij nogtans eenige groepen bergen, en meenden nu reeds uit de sombere gevangenis der eeuwige wouden bevrijd te zijn. Maar wij hadden nog eene zware taak voor ons. Vele plaatsen van den weg waren met riet (*Taquara*) begroeid, en het bosch daardoor met de takken en bepluimde bladen dier plant als tot een onoplosbaar kluwen ineengevlochten. Ook was het reeds meermalen vermelde *Taquarussoé*, 30 tot 40 voet hoog, tot aanzienlijke doornenhagen opgeschoten; welke volmaakt ondoordringbaar zouden geweest zijn, zoo niet het woudmes (*facao*) ons eenen weg

daar-

daardoor heen had had gebaand; de sterke geledingen van dit riet verschaften ons een' verkoelenden drank, die daarin bewaard wordt; immers de Natuur geeft aan de eene zijde rijkelijk terug, wat zij op de andere wegneemt. Kleine gezelschappen van den groengelen pittebijter met eene zwarte keel (*loxia canadensis*) bezielden deze rietbosschen. Daarop volgen hoogten met lager geboomte (*catinga*) en een' steenachtigen bodem. Zij rijzen zachtglooijend, doch vrij aanmerkelijk, naar boven. Bijna alle stortvloeden op dezen weg waren droog, en hadden rotsen van granietbergen, waaronder veel *quartz* was, in hunne thans blootliggende beddingen medegesleept. Onze honden jaagden dikwijls den *cavia aguti* (*L.*) (*), op deze hoogten, doch wij waren niet zoo gelukkig, er een te betrappen. In 't algemeen zagen wij op deze hoogten zeer weinige dieren. Nabij een riviertje vonden wij weder eene oude, met boombast gedekte hut, en nabij dezelve een fraai, doch laag gewas met rietvormige, hoog oranjekleurde bloemen, welk onze aandacht bezig hield. Deze plant bezet van hier naar de hoogere streeken van den

(*) *Cavia aguti*, het *Indiaansche* of *varkenkonyn*, woont volgens BLUMENBACH, in *Brazilien* en de *Westindiën*, is grooter dan het konijn, en was certijds bijna het eenige landdier door de *Karaiben* (inboorlingen) tot voedsel gebruikt. Zie BLUMENBACH *Handboek Ned. Vert. bl.* 99. *en* 100.

den *Sertam* been veelvuldig den weg. Nog een half uur, en het gekraai van den haan, dien getrouwen medgezel van den mensch, zelfs in deze wildernissen, deed zich plotseling hooren. Wij traden nu in het licht van den dag, en voor ons lag eene groote plantaadje van hooge *mais* en *mandiocca*. Voor 't eerst sedert langen tijd hadden wij weder een ruim gezigt van het blaauwe hemelgewelf, en over de bosschen heen; in de verte strekte zich voor ons oog een schoon blaauw gebergte met rotsen en toppen uit; een aanblik, welke ons door de langdurigheid van 't gemis bij uitstek bekoorde. Wij waren nu aan het riviertje *Beruga* gekomen, dat ook niet ver van hier, in den *Rio Pardo* valt. Hier hebben de eerste bewoners van dit gebergte, drie huisgezinnen van lieden van de kleur, zich nedergezet, toen men hier, aan den weg arbeidende, tot gemak der reizigers eene rustplaats wilde aanleggen. Deze lieden bezitten reeds aanmerkelijke plantaadjen, en zijn nog steeds bezig met het kappen der bosschen, om hunnen bouwgrond te vermeerderen. Een bewijs der vruchtbaarheid van dit oord geeft de hoogte en sterkte, welke de *mais* bereikt; ook brengt dezelve ongemeen veel op. Thans was deze graansoort nog niet rijp, zoo min als de bananen, waarvan men er velen hier geplant had; en wij konden geene andere levensmiddelen bekomen, dan meel. Drie kleine hutten van klei met

met boombast gedekt maken thans het gehucht (*Aldea*) van *Beruga* uit; eenige *Camacans*, die hier in dagloon werken, bewonen met vrouwen en kinderen te zamen een nederig hutje. Verre de meesten hunner waren half naakt, en op verscheidene plaatsen met *Oerocoè* en *Genipaba* rood en zwart geverwd; om den hals droegen zij de dikke ronde zaadkorrels van eene zekere grassoort, aan snoeren geregen. Dit volk staat onder het bevel van een' door de Regering aangestelden Mulat, die zich hier ophoudt; hij verzamelt alle de dorpen en gehuchten der *Camacans*, als er eene onderneming tegen vijandelijke Wilden, b. v. de *Botocoedos*, op til is, en zij moeten zich dan, naar ik hoor, zeer braaf houden.

Den tijd van 22 dagen, dien wij nu van *S. Pedro* tot *Beruga* in de dikste bosschen hadden doorgebragt, zonder menschelijke woningen te zien, baarde in ons den levendigen wensch eens weder vrij van regen en dauw onder dak te komen; dus achtten wij de kwellingen niet, welke wij in deze ellendige woningen van ontelbare moskieten en andere insekten te wachten hadden, en hielden den 28 hier eenen rustdag. De levensmiddelen die wij bekwamen waren zwarte boonen en *mais*-meel, wel op verre na geene lekkernijen, maar lieden die een' langen tijd alles hebben moeten ontberen, zijn al zeer ligt te vrede. Onze dieren konden hier wel uitrus-

ten,

ten, doch vonden weder eene slechte weide, want alles wat men op het woud gewonnen had, was bebouwd en beplant: zoodat onze troep muilezels des nachts meermalen in de *mais*-velden drong. Mijn volk jaagde op den bestemden rustdag, en vischte, een half uur verre, in den *Rio Pardo.* Er werden nog al wat visschen opgedaan. De tegenwoordige kolonel JOAOA GONZALVES DA COSTA heeft deze rivier van hier tot aan haren mond te *Patipe* afgevaren, wij zullen daarover beneden spreken. De bosschen, die de plantaadjen te *Beruga* omgeven, verschaffen den natuuronderzoeker, vooral aan vogelen, een rijke buit en aangenaam onderhoud; want overal hoort men zonderlinge vogelstemmen; b. v. vele soorten van *Tanagra* en *Loxia*, *Pipra*, en het doordringende geschreeuw van talrijke papegaaijen, die in de *mais* zitten, het snaterend gepiep van den grootsnaveligen *Toucan*, (*Ramphastos dicolorus*) (*) en den tweeklank, dien de *Arassari* (*Ramphastos Aracari*) doet hoo-

(*) De uitermate groote bek, die alle soorten van dit zonderlinge *Zuid-Americaansche* vogelgeslacht kenbaar maakt, is uitnemend ligt, van ongemeen week horen, en deszelfs randen zeer onregelmatig gekarteld. De tong van deze merkwaardige schepselen is eene halve span lang, de zelfstandigheid daarvan gelijkt naar vischbeen of balein, aan den wortel is dezelve naauwelijks eene streek breed, en aan de zijden gevezeld. BLUMENBACH *Handboek der Natuurlijke Historie*, *Ned. Vert. bl.* 207.

hooren, en het meermalen herhaalde gepiep der *Çurucua* (*Trogon*).

Het verblijf te *Beruga* was wel eene aangename verpozing van onze reis door de bosschen; maar voltooid was dezelve nog niet, want wij hadden nog twee dagreizen tot *Barra da Vareda*, het begin der opene, of althans afgewisselde streken van den *Sertam* of het bergland van *Bahia*. Den 29 verliet ik *Beruga*: terstond waren wij weder midden in het digte, (hoewel hier weder niet zeer hooge,) onafgebrokene woud. De weg wordt nog wel eenigzins door struiken en geboomte belemmerd, maar is toch reeds minder ongangbaar, daar hij van hier af veel meer gebruikt wordt. Wij vonden het geraamte eener voor kort geschotene once; de aan den weg liggende schedel toonde, dat het dier juist in de wisseling der tanden was, en dit zou dus een belangrijk stuk voor een kabinet geweest zijn, wanneer de roofdieren niet reeds eenige beenderen daarvan hadden weg gebragt. Bij de beek *Jiboya* waren wij den *Rio Pardo*, waarin dezelve zich uitstort, zoo nabij, dat wij zijn geruisch konden hooren. Die beek vloeit over gladde lagen van graniet, welke zoo schuins en glibberig zijn, dat de beslagene muildieren en paarden niet zonder de uiterste voorzigtigheid, en dan nog met moeite, daar over konden worden gebragt. Wij traden nu in het dal van den *Rio Pardo*, en trokken aan deszelfs

noor-

noorderoever door het hooge geboomte, dat meestal die valleijen beslaat: regts was de voortloopende hoogte, die het dal bepaalt, en waar het geboomte lager wordt. De rivier liep troebel, en met eene grijze kleur, schuimend daarheen over rotsblokken. Somtijds zagen wij hier den Hemel en het hooge gebergte, dat overal den horizon begrensde. Ontzag- en huiveringwekkend is deze wildernis. Geen geluid brak de stilte af, dan het ruischen van den stroom, tot zich eensklaps het zonderlinge geluid van een' grooten zwerm valken met den rooden, naakten hals, (*Falco nudicollis*, *Portug.* *Gaviao*) uit de hoogte deed hooren; en door een' sterken weêrgalm in dit wilde dal werd nagebaauwd. Zij waren veel te hoog, om onder het schot onzer jagers te komen, die zich daarvoor schadeloos stelden door drie *Miriqui*-apen, (*Ateles hypoxanthus*,) waarvan een groote hoop van tak tot tak over onze hoofden voorbij trok. De grenzen, die men hier zegt, dat deze apen niet te buiten gaan, zijn hier in de nabijheid, in de *Correga de Mundo Novo;* want zij beminnen meer de hooge wouden der vlakten, dan de drooge hoogten met lager geboomte. QUAECK ving verscheidene witachtige nachtkapellen, (*Pholæna Agrippina*,) hier zeer talrijk te vinden. Onze lieden, die het oord zeer goed kenden, bragten ons van den weg af naar een paar houten loodsen met boomschors bedekt, vlak aan den oever der rivier, die wij niet

dan

dan met moeite door vele struiken bereikten, en welke, hoewel zeer bouwvallig, toch eene schuilplaats tegen dauw en regen beloofden. Men leide dus terstond vuur aan, en maakte onze apen voor den maaltijd gereed. De muilezels werden op den weg geladen, doch met dwarsstaken werd hen den terugweg afgesneden. Deze legerplaats had door de kenschetsende woestheid van het oord iets schilderachtigs. In de schuimende vloeden der rivier zag men kleine eilanden; op de rotsen, die deze vloeden verdeelden, groeiden heerlijke planten, onder anderen een schoon gewas met eene gele bloem, die er van verre als eene *OEnothera* uitzag. Langs de oevers hingen de ranken of kransen der schoongekleurde trompetbloem (*Bignonia*) neder.

De nacht in het koele dal was zeer vochtig; dus braken wij vroeg op, zetteden over den reedsgenoemden *Corrego do Mundo novo*, en begonnen toen eene bergketen te beklimmen, die vrij hoog was, en uit ronde bergen bestond, met stukken rots en granietblokken bezaaid, in welke men vooral zeer groote stukken wilde *quartz* vindt. Doch ook dit gebergte is met een bijkans onafgebroken bosch bezet. Het draagt den naam van *Serro do Mundo novo*. De eerste berg is de hoogste; hij rijst amphitheatersgewijs, en vrij glooijend; maar men heeft toch een volslagen uur noodig, om hem te beklimmen. Van daar wisselen heuvelen en dalen af, tot

tot men in eene aanzienlijke diepte neêrdaalt. Links schuimt de *Rio Pardo* evenwijdig met den weg door eene diepe vallei. Zeer aangenaam was onder het geboomte het gezigt op de zeer vele en verschillende soorten *Bignonia's*, die alle tinten van wit, geel, oranje, violet en rozenrood vertoonden. Uit het diepste der dalen, van den top der hooge bergen, klonken ons de stemmen der *Sabeles* (*Tinamus noctivagus*) en van de *Arapongas* (*Procnias nudicollis*) te gemoet, en braken de stilte der eenzame wildernis af. Het gebergte door zijnde, vonden wij het bosch merkelijk lager, want zelfs in de diepte waren de boomen slechts 40 of 60 voet hoog. Heesters, zoo als de *bromelia's* en *cactus*, waren zeer algemeen; overal hingen moskransen (*Tillandsia*) neder, en kreupelhout zag men aan alle kanten. Hier vindt men het *Paö de Leite* (melkhout), waarschijnlijk eene soort van het geslacht *Ficus*, wiens bijtend melksap zeer gevreesd wordt; maar nergens vertoonde zich de weldadige voedende melk van den *Palo de Vaca*, door HUMBOLDT beschreven (*); deze melk zou

(*) Onder de voornaamste boomsoorten in *Zuid-America* behoort de *koeboom* (*palo de vaca*) die *melk* geeft welke zeer goed is. De bladen van den boom zijn droog en taai als leêr; geheele maanden lang bevochtigt geen droppel regen den boom, maar nooit mist deze rijke melkbron; vooral des morgens bij zonnenopgang vloeit zij het rijkelijkst. Dan komen zwarten en blanken het liefelijke, voedende sap daaruit putten. Zie HUMBOLDT'S *Reize*. *Vert.*

zou ons tot eene groote lafenis hebben gestrekt. Wij vonden den *Barrigudo*-boom (*Bombax*) in de gedaante eener ton, doch hier slechts laag, vele soorten van *Mimosa's* alle tusschen rotsen en klippen. Dit alles bewijst, dat men uit de vochtige belommerde streek der kustwouden allengs in droog en rotsig land gekomen is. Ik vond hier onder anderen een merkwaardig granietblok, 20 tot 30 voet in het vierkant, en van boven met aarde bedekt, waarin een schoone digt ineengeslingerde plantengroei van *Bromelia's* en kokospalmen welig tierde. Deze kleine tuin in het woud gaf een zeer schilderachtig beeld, en herinnerde mij die bloeijende rotsige eilanden, welke te midden der eeuwig verstijfde ijsdalen bij den *Mont Blanc* uitsteken, en aldaar ook tuinen of *Curtils* heeten. Naarmate het woudgeboomte lager werd, liet het de zonnestralen meer door, die dus alles verbrandden en verschroeiden, en ons weldra de kleur der *Botocoedos* gaven. Wij verdroegen dit nogtans zonder morren, want wij bevonden ons hier als in eene andere wereld, geheel van de ons bekende bosschen der kusten verschillend, hoorden nieuwe vogelstemmen, zagen nieuwe soorten kapellen, en vermaakten ons met allerlei te voren onbekende gewassen. Alles wat ons omringde wekte onze nieuwsgierigheid, vermeerderde onze verzamelingen, en vervulde ons met het levendigste ongeduld, het einde onzer dagreis te bereiken.

Het was te *Barra da Vareda*, dat wij dit

doel van onzen moeijelijken togt door de bosschen ontdekten. Met vrolijke verbazing zagen wij rond, toen wij nu eensklaps op eene opene vlakte kwamen, met gras en struiken begroeid, aan de zijde van een aangenaam dal, hetwelk rondom tot op een' grooten afstand van zachtglooijende, ronde, begroeide bergen ingesloten, en hier en daar zeer wel met aanzienlijke plantaadjen bebouwd was. Levendige vreugde bezielde toen algemeen ons gezelschap, bij het denkbeeld, van allen deze reis zoo gelukkig te hebben doorgestaan; en deze vreugde was te levendiger, daar de bewoners van *Barra da Vareda* ons verzekerden, dat het geluk ons zeer begunstigd had, doordien menschen en dieren bezwaarlijk uit die streken zouden gekomen zijn, wanneer aanhoudende regens ons hadden getroffen. Wij overzagen met blijdschap de ruime plantaädjen en de minder hooge bergen, en ons oog mat nu met genoegen de doorgeworstelde ruimte dier eeuwige wouden, daar wij ons nu in de veilige haven bevonden, waar levensmiddelen in overvloed aan menschen en dieren noodige en rijke verkwikking beloofden. Onze beladene troep toog dus vrolijk over de vlakte heen, met hoog gras bedekt, alwaar in de kreupelbosschen en groepen van heesters, allerlei soorten van *Mimosa*, *Cassia*, *Allamanda*, *Bignonia*, enz. benevens verscheidene voor ons nieuwe vogels terstond onze nieuwsgierigheid

gaan-

gaande maakten. Bevallige duiven met verlengden staart in den vorm eener wigge, (*columba squamosa*) (*) stapten veelal paar aan paar op den grond in het ronde; de *Virabosta*, een schitterend zwarte *Pirol*, daalde al fladderend op eenen boom neder; uit het gras vloog de schitterende *Fringilla nitens* (*Linn.*) alsmede de vink met de roode kuif (†) omhoog, en rundvee weidde in menigte op deze dreven, zoo rijk in voortbrengselen der wilde Natuur. Wij trokken voorbij de armhartige woningen, welke hier een paar planters van de kleur hadden opgerigt, en bereikten de aanzienlijke *Fazenda* van kapitein FERREIRA CAMPOS, den eigenaar van het grootste gedeelte dezer landerijen. Hier werden wij met de grootste gastvrijheid ontvangen, en waren weldra volkomen van de bezwaren der afgelegde reis uitgerust.

(*) Zie TEMMINCK *Hist. Natur. des Pigeons*, *Tab.* 59. alwaar zij schoon is afgebeeld.

(†) *Fringilla pileata*; het mannetje $5\frac{1}{2}$ duim lang, $7\frac{1}{2}$ duim breed, boven op het ligchaam aschgraauw met een weinig bruin gemengd, beneden witachtig, op zijde tusschen beiden. Op den kop ziet men hoog scharlakenroode vêren, die een weinig over den achterkop uitsteken, en tot eene kuif opgerigt worden. Deze roode schedel is aan weerszijde door eene zwarte streep bepaald, die zelfs bij de rust een weinig de roode vêren verbergt.

VIJFDE HOOFDSTUK.

VERBLIJF TE BARRA DA VAREDA, EN REIZE TOT DE GRENZEN VAN HET KAPITEINSCHAP VAN MINAS GERAËS. BESCHRIJVING DIER STREKEN, VAREDA. WILD RUNDVEE IN DEN SERTAM. DE VAQUEIROS. VALO, TOLKANTOOR OP DE GRENZEN VAN MINAS. BESCHRIJVING EN NATUURLIJKE MERKWAARDIGHEDEN DER CAMPOS GERAËS. JAGT OP DE EMA EN CERIEMA.

Het zachtelijk glooijende dal van *Barra de Vareda* wordt aan de Zuidoostzijde door den *Rio Pardo* doorsneden, die hier de beek *Vareda* opneemt. Hier heeft de Kapitein FERREIRA CAMPOS, een *Europeër*, op het woud uitgestrekte plantaadjen veroverd, waarin hij *mandiocca*, *mais*, katoen, rijst, koffij, en alle overi-

rige voortbrengselen des lands aankweekt (*). Naast deze plantaadjen zijn intusschen nog aanzienlijke woeste plekken, met hoog, dor gras begroeid, en hier en daar met kreupelhout en struiken bedekt, die het wilde ruwe kenmerk dragen, aan de landen onder de keerkringen aan beide halfronden eigen, waardoor men hier levendig aan de nog veel akeliger woestijnen in *Afrika* en *Indië* herinnerd wordt, die aan groote bosschen niet zoo rijk zijn als *Zuid-Amerika* Om deze ruwe dreven vruchtbaar te maken, gebruikt de bezitter op den duur eene menigte Negers. De rijkdom van eenen *Brazilischen* planter bestaat in zijne slaven, en de sommen die men uit de opbrengst der plantaadjen maakt, worden terstond aan het koopen van Negers besteed. Men behandelt hen meestal dragelijk, en hier te *Barra da Vareda* bekwamen zij zeer goed voedsel. Op den heeten middag bragt men hun groote potten met de beste melk ter verkwikking bij den arbeid, ja, zij bekwamen rijkelijk de verkoelende heerlijke watermeloenen (*Melancias*). Menschen, die 120 en meer slaven bezitten, leven hier te lande in een armzalig aarden hutje, en voeden zich, gelijk de arme lieden, met *mandiocca*-meel, zwarte

(*) Suiker wordt weinig geplant, en wanneer het geschiedt, zoo gebruikt men dien meest enkel tot brandewijn.

te boonen en pekelvleesch. Op veraangenaming van hunne levenswijs denken zij zelden, en een aanzienlijk vermogen maakt hun bestaan niet genoegelijker. Hier in den *Sertam* wordt intusschen de winst der plantaadjen verre weg overtroffen door den opbrengst der veeteelt. Zoo hield ook mijn herbergzame gastheer op de nieuw aangelegde velden, of weilanden (*Campos*) van zijn landgoed aanzienlijke kudden van schoon rundvee en vele paarden; de eerste worden door Negerknapen gehoed, en keeren des avonds naar de *Fazenda* terug, alwaar men hen in een groot perk (*Coral*) drijft, om de koeijen te melken. Ik zag hier voor het eerst de manier van veeteelt in den *Sertam*, waarvan ik beneden uitvoeriger zal spreken; ook vond ik hier de zonderlinge soort van veehoeders, *Vaqueiros*, of in *Minas*, *Campistas* genaamd, van top tot teen in leêr van reevellen gekleed. Deze kleeding vertoont in het eerst een vreemd gezigt, doch is zeer doelmatig, omdat deze lieden dikwijls het in 't wild opgroeijende vee, door dorenbosschen en kreupelhout moeten najagen, vangen, en bijeendrijven. Zij bestaat uit zeven reevellen; namelijk 1.) een klein rond hoedje met een' smallen rand, doch van achter met een' neêrhangenden vlerk, om den nek te beschermen, 2.) de *gibao* of het jak, van voren open, 3.) de *guarda peito* of borstlap, die tot het onderlijf neerhangt, 4. 5.) de lange broek

broek of *perneiras*, 6. 7.) de laarzen met spoien voorzien. Zulk eene kleeding houdt lang tegen, is koel, ligt, en beschermt tegen doornen en puntige takken.

De *Vaqueiro*, op een goed gezadeld paard rijdende, heeft een' langen staak in de hand, die aan het einde een' stompen ijzeren doren heeft, waarmede hij de meermalen wilde ossen van zich afhoudt en ter neder werpt, en meermalen ook eenen strik (*laço*) om daar mede de schuwe dieren te vangen. Elke hoeve of *fazenda* heeft een aantal dier lieden in dienst, waartoe men Negers, Mulatten, Blanken, of ook wel *Indianen* bezigt. Zij zijn dikwerf tegelijk goede jagers, en geoefend, met sterke daartoe afgerigte honden, om de oncen of groote katten te jagen, die in de nabijheid der veekudden doorgaans vertoeven. De eigenaar der *Fazenda* verzendt zijne *vaqueiros*, naarmate zulks noodig is, naar de onderscheidene oorden waar hij vee heeft, en hier leven dezelve dus van de geheele wereld afgescheiden, als ware kluizenaars. Er zijn te *Barra da Vareda* ook altijd eenige huisgezinnen van *Camacan-Indianen*, die voor loon arbeiden, en vooral om te jagen, hout te kappen, of de bosschen neertevellen worden gebruikt. Zij nemen van de plantaadjen des eigenaars wat hen behaagt, en Kapt. FERREIRA was te gul om hun zulks te beletten. Zij dragen eenige kleederen, vooral hemden, en en-

kele vrouwen katoenen schortjes. De meesten waren gedoopt, en hadden een' rood kruis met *oeroecoè* op het voorhoofd geschilderd, de vrouwen tusschen de borsten zwarte halve cirkels, en andere lijnen aan het lijf en op het aangezigt. De roode kleur bereiden zij in langwerpige stukken, gelijk onze *Oostindische* inkt, door de roode huid van de pitten der *oeroecoe* in deze gedaante zamentepersen.

Er was onder deze *Indianen* een oud man met eenigzins grijze hairen, doch van een zeer sterk ligchaamsgestel; hij sprak *Portugeesch*, en volgde de zeden van dien landaard geheel. Eens had hij (in vroeger tijd) eenen zijner landgenooten doorschoten, die bij het opzoeken der *Camacans* in de bosschen de *Portugeezen* gediend had, toen zij, bezield met den onzaligen ijver, om de Wilden met vuur en zwaard tot het aannemen van den doop te bewegen, gewapende partijen naar het diepste der wouden hadden gezonden. Zulk een hoop van gewapende zendelingen werd toenmaals door een' hunner landgenooten, eenen verrader, in deze streken geleid. De *Camacans* vloden naar alle kanten, maar de genoemde grijsaard, die zich toen nog onder hen bevond, volgde de terugkeerende *Portugeezen* op eenigen afstand verscheidene dagreizen lang na, tot het hem gelukte, den verrader van zijn vaderland met eenen pijl door het hart te schieten. De *Brazilische* TELL reeg

toen

toen den dooden met verscheidene pijlen aan den grond, en is thans nog trotsch op deze heldendaad.

Kapt. FERREIRA CAMPOS had mij en mijn talrijk gevolg op de herbergzaamste wijze onthaald; met eene voorbeeldige onbaatzuchtigheid had hij ons levensmiddelen, voortreffelijke melk, eenen voor ons thans zeldzamen laafdrank, en eene groote hoeveelheid *maïs* voor onze dieren verschaft. Het strekte hem tot een bijzonder vermaak, mij zijne schoone uitgebreide bouwlanden te vertoonen, waarin ik ondertusschen de rijst en *mais* door gebrek aan regen een weinig verachterd vond. Voor 't overige was de voorraad van *mais* en katoen alhier zeer aanzienlijk; er lagen onder anderen 91 *arroben* katoen in groote vierkante zakken van ruwe ossenhuiden genaaid, ter verzending naar *Bahia* gereed. De huiden van ossen, zoo gemeen in den *Sertam*, behooren hier tot de noodzakelijkste behoeften; men snijdt dezelve in riemen, maakt strikken en halsters daaruit, en gebruikt ze ook om de lading der lastdieren daarmede te bedekken. Het vee, hier zeer groot en vleezig zijnde, geeft ook zeer groote huiden; men koopt eene uitstekende voor 3 of 4 guldens. Slechts zelden, en enkel tot eigen gebruik, slagt men het rundvee; veeleer zendt men talrijke kudden (*boiadas*) onder het geleide van eenige welberedene *Vaqueiros* ten verkoope naar *Bahia*. Een sterke

os kost hier 7000 *reis* (15 guldens Holl.) doch in *Bahia* meer. Naburige landeigenaars zenden hun vee gemeenschappelijk.

Deels om nadere berigten van de veeteelt dezer streken intewinnen, deels om de merkwaardigheden der Natuur in deze hoogere streken (die met het binnenlands gelegene *Minas Geraës* veel overeenkomst hebben) te leeren kennen, vertoefden wij hier eenigen tijd. Onder de zoogdieren vond ik eene nog onbeschrevene soort van *Cavia*, *Mocò* (*) genaamd, een diertje zoo groot als een konijn, 't welk in de opeengestapelde rotsblokken der gebergten van *Pardo*, in de hoogere streken van den *Belmonte*, aan den *Rio S. Francisco* enz. woont. Een *Camacan*, door mij op de jagt uitgezonden, bragt vier dezer diertjes mede, die van een' zeer goeden smaak zijn. KOSTER zegt, dat de *Mocò* zich in den *Sertam* van *Açu* ophoudt, en noemt het eene soort van konijn. Onder de vogelen waren vele belangrijke soorten, welke slechts den bergrug van *Minas Geraës* bewonen, vooral vele soorten van ILLEGER' *Myothera*, ook vele kleine graanpikkende vogels, vooral een aantal vinken (*Fringilla*) *Loxia*, *Pyrrhula* enz. Uit het plantenrijk vonden wij verscheidene grassoorten, fraaije varenkruiden (*filix*) en bloemgewassen, zoo als de *Allamanda carthatica*, met

(*) *Cavia rupestris.* Zie mijn verslag in de *Isis*, 1820. I. *Heft.*

met donkergele groote bloemen, die hier en daar als een sterke heester tusschen de rotsen uitstak. Ook vonden wij een' prachtigen boom uit het geslacht der *Cassia*, die eene bolronde lommerrijke kroon vormt, en geheel en al met hoog oranjekleurde lange bloemen, gelijkende naar de wilde kastanje (*aesculus*) versierd was. Deze boomen dragen ongemeen veel bij tot verfraaijing der anders graauwe en sombere bosschen en weilanden.

Den 5 Februarij nam ik afscheid van mijnen vriendelijken gastheer, en verliet de *Barra da Vareda*. Bij het woonhuis treedt men een woud binnen, en klimt in hetzelve drie uren verre naar boven. De bergen van deze hooge streek zijn glooijend, rond, en verkondigen de nabijheid der opene vlakten en hooge bergruggen, welke een groot gedeelte der *Brazilische* binnenlanden uitmaken. Het was ons zeer weldadig, de drooge, gezonde lucht dier hooge streeken inteademen, na zoo lang in de vochtige bosschen der kust met moeite tegen de koorts te hebben geworsteld; want hier in den *Sertam* heeft men deze afmattende ziekte zoo ligt niet te vreezen. De rivieren vloeijen hier snel over stukken rots daarheen, zonder zich met de bedorvene wateren der moerassen te mengen, wier dampen in de kustbosschen eene vochtige, ongezonde lucht verspreiden. Zelfs de melk, dit hoofdvoortbrengsel der weidestreken, baart

aan

aan de kust, en derzelver vochtige houtlanden al zeer ligt misselijkheid en koortsen; hier daarentegen is zij onschadelijk, en geeft aan vele menschen de kost, wier sterk voorkomen en gezond uitzigt reeds van een heilzaam klimaat en betere levenswijze getuigen.

Het woud van *Barra da Vareda* bestaat niet uit de hoogste boomen, gelijk in de kustbosschen, ook niet uit kreupelhout, maar uit middelslag of het zoogenoemde *catinga* van de grootere soort. Eene menigte schoone boomen en planten stonden thans juist in den bloei, onder anderen schoone trompetbloemen van de bevalligste kleuren, een boom met donker scharlakenroode bloemen uit de *Familie* der *Malva's* (een nieuw geslacht derzelve), eene andere roode bloemplant uit de klasse der *Diadelphia*, enz. Tusschen deze heerlijke bloemen zwierden, met niet minder schitterende kleuren, een heir van *colibris* (*trochilus moschitus L.*) met rooden schedel en goudverwige keel. Het woud wordt hier en daar afgebroken door meirtjes of groote vijvers (*lagoas*) met riet begroeid, en door opene plekken, waar men het hout uitgeroeid heeft, om gras voor het vee te bekomen. Terstond bedekt hier het hooge varenkruid (*pteris caudata*) den grond; deszelfs *horizontale* loof geeft een zonderling gezigt. Aan het einde van het bosch komt men aan aangename weiden, die, in weêrwil van het drooge jaargetij, nog-

tans

tans het frissche groen onzer weilanden schenen te hebben bewaard, en bij het sombere loof der omringende bosschaadjen bekoorlijk afstaken. In het hooge gras weidde een bonte troep merrien met hare veulens, die bij het ongewone gezigt onzer karavane ijlings ontvloden.

Hier bloeiden aan den zoom van het bosch *syngenesia's* van 20 of 30 voet hoog. Nu wordt het landschap eene mengeling van afwisselende boschgroepen, weilanden, en *lagoas*. De *cactus* met zijne stekelige hoeken bereikte meermalen eene hoogte van belang; van onder is de stam houtig geworden, en draagt nog slechts onduidelijk den stempel der scherpe kanten, waardoor dit gewas zich in de jeugd zoo zonderling onderscheidt; des te duidelijker vertoonde zich dit kenmerk in de takken, als armen van kandelaars uitgebreid, en thans met rondachtige vruchten overladen. Deze *cactus* schijnt de zes- of achthoekige soort te zijn. Hij heeft, aan het boveneind zijner takken, zeer groote witte bloemen, en de vruchten zijn eene lekkernij voor den (nog onbeschrevenen) papagaai of parkiet met oranjekleurden buik, dien ik daarvan *psittatus cactorum* genoemd heb (*). Van de bloedroo-

(*) Hij is ruim 9 duim lang, en 15 breed, de staart lang als eene wigge, de bovendeelen des vogels heldergroen, schedel en achterhals een weinig grijsachtig bruin, het overige van den kop en de keel gaat in olijfkleur over, borst, zij-

roode vrucht is zijn bek rood geverwd. Met die stijve gedaante der *cactus* maken de rijzige geel bloeijende *Cassia's* een allertreffendst contrast. Niet alleen de kruidkenner, ook de jager vond hier uitmuntenden buit. Tusschen het grazende rundvee vloog aan den oever eener kleine *lagoa* de groote schoone *jabiroè* (*Mycteria americana*) omhoog. Hij is de zeldzaamste der groote moerasvogels van deze wereldstreek; zijne pluimaadje is schitterend wit, de hals lang uitgerekt, en men onderscheidt in de vlugt zeer duidelijk den rooden kring, die hem als een halsband versiert. Ook de ooijevaars (*Ciconia americana*) en woudpelikanen (*Tantalus loculator L.*) dragen hier den naam van *jabiroè*. Dit komt door de groote en witte vederen van alle deze vogelen, welke hen door de *Brazilianen*, ja dikwijls door geoefende jagers, (daar zij zelden geschoten worden) met elkander doet verwar. n. De beteekenissen der namen van dieren, door MARCGRAV gegeven, passen meestal eerst ten Noorden van *Bahia* in het landschap van *Pernambuco* (*).

Het

zijden en buik helder oranjekleur: de slagpennen hemelsblaauw, de staart lichtgroen, naar beneden geelachtig.

(*) De reden daarvan is duidelijk. MARCGRAV, een *Duitscher* uit *Meissen*, ging onder en voor het *Nederlandsche* Bestuur naar *Brazilien*, waarvan, sedert het verlies van *Bahia* in 1625, *Pernambucco* of *Olindo de Fernambuc* de hoofdstad was; zoo dat de voortreffelijke Natuuronderzoekers MARCGRAV

en

Het zeer luid geroep eens vogels, wekt terstond de aandacht des jagers, wanneer hij de opene plekken der wouden betreedt. Vlugten der *curikaka* (*Tantalus albicollis*) rijzen al schreeuwend in wit en zwartbonte scharen naar boven, en trekken over de lagere bosschen naar meiren, wateren, en weilanden heen, hun bestendig verblijf. Deze vogel draagt hier denzelfden naam, welken hem MARCGRAV in zijne Natuurlijke Geschiedenis van *Brazilië* geeft; in de vlugt is hij zeer kennelijk door een' witten hals, en zwartbonte vleugels, alsmede door zijne zonderlinge, niet onaangename stem. Hier prijkt ook wel in geheele vlugten de prachtig rozeroode lepelaarsreiger (*Plotala Aiaia, L.*) die van de eene *lagoa* naar de andere vliegt. Alle deze schuwe wilde vogelsoorten rijzen dadelijk op bij het gezigt van den mensch, doch vallen dadelijk weder tusschen het grazende rundvee en de paarden neder, daar de hier zoo veelvuldig rondrijdende *Vaqueiro* hen wel menigmaal stoort, maar niet met het geweer verontrust. De paarden en

en PISO zich tot de *Nederlandsche* bezittingen in het Noorden van *Brazilië* moesten bepalen. Men vindt de werken dezer twee mannen, uitstekend voor hunnen tijd, doorgaans bij elkander; en onder de *Hollandsche* Regering werd dus, gedurende haar kort en slechts gedeeltelijk bewind over *Brazilië*, meer voor de natuurlijke kennis van dat land gedaan, dan door de *Portugeesche* tot op onze tijden, omtrent voor 20 jaren. *Vert.*

en runderen vreezen geenszins deze bewoners der poelen en opene dreven; zij grazen in broederlijke eendragt te zamen, en ontvlieden slechts den mensch, die overal in de natuur als de eerste tiran, en verstoorder van hunnen vrede en eensgezindheid verschijnt.

Allengskens vermindert de boschrijke streek, de vlakten worden ruimer en talrijker; en op den middag brandden ons de stralen der zon, door eene menigte rotssteenen terug gekaatst, en door geen lommer weêrhouden, vlak op het hoofd. Tegen den avond bereikten wij ons nachtkwartier, een oud vervallen huis, (*Anjicos*) in het geboomte bij een meirtje, waar eertijds onze Kapt. FERREIRA gewoond had. Deze streek is bekend als waarschijnlijk de uiterste naar de kust heen, in welke de ratelslang (*Cobra Cascarella*, der *Portugeezen* (*Crotalus horridus L.*) zich vertoont. Van het geslacht der ratelslangen, hetwelk aan *America*, vooral aan *Noord-America* eigen is, kende men in *Zuid-America* slechts ééne soort, tot HUMBOLDT er nog twee nieuwe gevonden heeft (*). Van hier naar *Minas Geraës* en de binnenlanden heen, wordt de ratelslang hoe langs zoo veelvuldiger; men vindt haar dikwijls van aanzienlijke grootte, het meest

(*) CAOTALA'S LAEFLING en *Cr. cumanensis*. Zie HUMBOLDT'S verhandelingen over de *Zoologie* en vergelijkende *Anatomie*, *P.* II. *p. l.*

meest in de lagere woudstreken en rotsige struiken der weilanden. Hier blijft dit trage dier dagen lang in zijn leger, en zoekt gaarne de eenmaal gekozene plaats weder op. Zoo heeft men gezien, dat bij zekere plek dagelijks eenige stukken vee van eene kudde gebeten werden, en daarvan stierven: men werd oplettend, onderzocht den weg, dien de kudde had ingeslagen, vond de slang doorgaans zeer gerust in alle hare kronkels liggen, en maakte haar met geringe moeite van kant. De ratelslang en de *Curucuçu* die elkander in hevigheid van vergif weinig toegeven, leven hier beide, alsmede de *Jiboya* (*Boa constrictor*), doch de *Sucuriuba* kent men hier niet; deze is daarentegen des te veelvuldiger in *Minas*, blijkens zeer groote huiden, welke van daar gebragt waren (*).

De bosschen van *Anjicos* bevatten eene menigte vogelsoorten, vooral parkieten en zwarte *pirolen*. Onze intrek krielde van avondkapellen (*hesperia*), die door groote vledermuizen na-

(*) De *Boa*, waarvan de Heer VON ESCHWEGE in het 2. stuk van zijn *Journal von Brasilien* onder den naam *Sucuriu* spreekt, is niet *Boa Constrictor* (1) maar B. *Aracondo* DAUD. Voorts betuigt ook deze schrijver, dat men het gevaar der ratelslangen ver overdreven heeft. *T. a pl.* 1 *stuk*.

(1) De *Boa constrictor* is de bekende reuzenslang der heete landen, die wel eens 40 of 50 voeten lang wordt, en zelfs groote dieren tusschen hare kronkelingen de ribben breekt en de beenen kraakt, om ze te kunnen verzwelgen. *Vert.*

nagezet werden, en vervolgers en vervolgden zwierden onophoudelijk om onze hoofden.

Van *Anjicos* af kwam ik na eenen weg van 4 uren aan eene veeplaats van Kapt. FERREIRA, met name *Vareda.* Eerst gaat de weg over eene vlakte, met hoog (thans verdord) gras en kleine struiken daar tusschen. Hier zocht het oog vergeefs een rustpunt, want slechts grijze of donkergroene bosschen, en hier en daar hooge *Cactus*-stammen, vermoeiden het gezigt, en gaven aan het landschap een stijf en onbehagelijk aanzien. Veraf begrenzen ruime weilanden den gezigteinder, waar paarden en runderen in de heete middagzon, gepijnigd door tallooze steekvliegen (*mutucas*), weiden; op den voorgrond was laag geboomte, en steenige vlakten met kort gras begroeid. Hier vertoonde zich het eerst de *Campo*-specht (*picus campestris*), die alleen den hoogen middelsten landrug van *Zuid-America* bewoont, en bijna de geheele breedte van hetzelve beslaat (*), gelijk hem ook AZARA onder de vogelen van *Paraguay* het eerste beschrijft. Hij leeft vooral van ter-

(*) Dus heb ik den zin des schrijvers best meenen uitte-drukken, die hier niet volkomen duidelijk is. Hij zegt, dat deze vogel *slechts* den binnenrug *van Brazilië* bewoont, *maar* bijna de geheele breedte van *Zuid-America* inneemt. Dit schijnt te strijden. Ik vat het zoo op. De bedoelde landrug strekt zich niet alleen door *Brazilië*, maar ook door de geheele (*Geographische*) breedte van *Zuid America* van het *Noorden* naar het *Zuiden* uit.

termiten (*) en mieren, waarvan deze oorden krielen. Men vindt hier in bosschen en dreven groote kegelvormige hoopen, meermalen 5 of 6 voeten hoog, het werk der onaanzienlijke witte mieren; in de opene vlakten (*Campos*) zijn zij doorgaans iets platter. Dergelijke rondachtige en donkerbruine nesten hangen aan de takken der boomen, en elke *Cactus*-stam is met een of meer derzelven beladen. Hierop zit dan de genoemde specht, en breekt de nesten open om de mieren te vangen; hij is voor de geheele streek zeer nuttig door de verdelging dier schadelijke insekten, in *Brazilië* de voornaamste vijanden van den landbouw. Terwijl deze gulzige dieren hunne gangen onder en boven den grond, en zelfs van aarde aan de wanden der menschelijke woningen aanleggen, worden zij overal door talrijke vijanden vervolgd. De mierenbeer (*myrmecophaga*), de spechten, en vele andere dieren wreken den planter, wiens geheele winst dikwerf aan deze kleine vernielende vijanden ten prooi wordt. Hier in de opene dreven van den *Sertam*, en in de groote *Campos-Geraës* (de *Brazilische* binnenlanden) bewerken zij intusschen minder nadeel, dan in meer bebouwde oorden, daar de hoofdwinst der inwoners hier op de veeteelt berust, en gebrek aan regen veel meer te vreezen is, 't welk nu reeds drie

(†) Groote witte mieren.

drie jaren achtereen groot nadeel aan de inwoners heeft berokkend.

Tegen den avond bereikte ik bij onweder en regen de *Fazenda* van *Vareda*, waar de *Vaqueiros* juist aan het melken waren. Een gedeelte der koeijen wordt des avonds uit de weide gedreven; als dan laat men de kalveren zuigen, die den geheelen dag vast gebonden hebben gelegen. Dit is een gebrek van de veeteelt in den *Sertam* van *Bahia*. In *Minas* moet het, zoo ik hoor, beter zijn; aldaar drijft men de koeijen alleen uit, en de kalveren afzonderlijk op eene andere weideplaats; des avonds brengt men de geheele kudde in de melkplaats bijeen. De wilde veeteelt in den *Sertam* schiet ook nog in andere opzigten bij die van *Minas* te kort. Aldaar is het vee tam, de landhoeven zijn met sloten en heiningen gesloten; men behoeft slechts der koe den strik (*laço*) om de horens te werpen, om haar te vangen; hier daarentegen jaagt men ze te paard door bosschen en velden, en moet zich menigmaal door eenen langen stok (*vara*) verdedigen. In *Minas* is het vee grooter, en geeft meer melk, zoodat men er ook meer kaas op de koop maakt. Kalveren worden er nooit geslagt; dus doet men er, om de kaas te doen schiften, geene lebbe van kalveren bij, maar wel van den *Anta* (*Tapir*), den reusachtigen *Tatou* (*Tatou canastra*), of van reeën en zwijnen. Opdat het ras niet zou ont-

aar-

aarden, neemt men in *Minas* den stier altijd van eene andere hoeve; aldaar laat men de koe ook eerst in het vierde jaar door den stier dekken. Boter weet men in *Brazilië* niet te maken; zij zou ook uit hoofde der hette niet duren kunnen; en het pekelen zou bij de duurte van het zout veel te kostbaar zijn. Deze bekende regelen der veeteelt worden hier in den *Sertam* niet genoeg in 't oog gehouden. De *Vaqueiros* in *Minas* (aldaar *Campistas* genaamd) hebben het veel gemakkelijker dan in den *Sertam*, en dragen dus ook de lederen kleeding niet, welke hier onmisbaar is.

De ligging van *Vareda*, op eene ruime vlakte tusschen glooijende hoogten, laag geboomte, en eenige *lagoas*, is geheel niet onaangenaam, maar de wind is er doorgaans wat sterk. In alle deze vlakten van den *Sertam*, hoe meer men de groote *Campos Geraes* of van *Minas*, *Goyaz*, en *Pernambucco* nadert, wordt de lucht veelal door winden gezuiverd; dus heerscht er, zoodra men *Barra da Vareda* voorbij is, geene koorts meer, en de reiziger, aan de hette door lage landen gewoon, vindt 's morgens en 's avonds zijne dunne kleeding te koel, ja zelfs hindert hem de koude dikwijls bij dag. Ook wij werden te *Vareda* terstond van zinkingen geplaagd, die echter terstond verdwenen, zoodra wij ons aan de koelere luchtstreek gewenden.

Den 8 des morgens verliet ik *Vareda*, en

reisde verder door moerassige velden met lage biezen begroeid, in welke de *kameënd* (*canard a crête*, AZARA) nestelt, door laag houtgewas en drooge weilanden. Onder andere natuurlijke zeldzaamheden ontdekten wij eene nieuwe soort van nachtzwaluwe (*Caprimulgus, Criangoè*) (*) die bij dag rondvliegt, en zich tusschen de grazende runderen en paarden onthoudt. Menigerlei zingvogels bezielden de bosschen, onder anderen eene nog niet gevondene soort van *Pirol*, de *soffré* (*oriolus Jamacaii, L.*) een prachtige vogel met hoog oranjekleurde en zwartbonte vêren, die op eenen zwaarbelommerden boom een heerlijk gezigt oplevert, vooral wanneer er, gelijk hier het geval was, vele zijn. Ook het gezang van dezen vogel is bevallig, en wisselt aangenaam af. Eene landeigenares in het dorpje *Tamburil*, (in eene bergachtige streek gelegen, waar wij des avonds aankwamen), *Senhora* SIMOA, ontving ons minzaam en gastvrij ten haren huize, in een aangenaam oord gelegen. Wij werden hier wel met veel nieuwsgierigheid be-

(*) *Caprimulgus diurnus*, een dikke vogel met een' grooten kop, het wijfje 10 duim lang, 27 breed: de bovendeelen zeer schoon grijsbruin, roestgeel en donkerbruin gemengd, op den kop donkerbruine vlekken, boven het oog eene ligtgele streep; kin bleekgeel, met bruine vlekken, gelijk de keel met eene witte streep; ook de bruine slagpennen hebben eene witte dwarsstreep; staart, borst en hals donkerbruin en lichtgeel gespikkeld, het midden van den buik wit en zonder vlekken.

beschouwd, daar men verzekerde nog nooit *Engelschen* te hebben gezien; (*) nogtans liet men het ons aan niets ontbreken, en wees ons benevens eenige *Brazilische* Reizigers een groot slaapvertrek aan, waar wij in onze netten ter rust gingen. Bij het aanbreken van den nacht vergaderden alle huisgenooten, om naar 's lands gebruik eene litanij of kerkgezang aanteheffen; want in eenzaam gelegene woningen of *fazenda's* staat gewoonlijk in eene der woonkamers eene kast, met eenige heiligenbeelden voorzien; voor dezen knielen de bewoners neder, om hunnen Godsdienst te verrigten. Van rondreizende Geestelijken met een draagbaar autaar, gelijk KOSTER die in den *Sertam* van *Seara* vond (†), heb ik hier niets gehoord.

Van *Tamburil* naar de grenzen van *Minas* trekt men door eene ruwe landstreek, eenparig met *Catinga* of middelsoort van houtgewas begroeid, een weinig bergachtig en hobbelig. Eerst volgt men het beekje, *Riacho da Ressaque* genaamd, langs eenen boschrijken, zeer aangenamen weg. Het kabbelen der koele beek, hare kleine watervallen, het schoone lommer, de heerlijke bloemen, die zich ons ieder oogenblik aanboden, zoo

(*) Het schijnt dat men in *Braziliё's* binnenlanden alle *Europeërs*, die geene *Portugeezen* zijn, *Engelschen* noemt, gelijk in *Turkye Franschen*. *Vert.*

(†) KOSTERS, *Travels* p. 85.

zoo als de groote oranjekleurde bloembossen der *Cassia*, die eenen verrukkelijken geur verspreidden, de schoone violet- en roodgeverwde maar reukelooze passiebloemen, een kruipend gewas met donkerroode bloemen, hetwelk boven onze hoofden het bosch tot een prieel ineenvlocht, en de schoone *colibris* die in deze boomen fladderden, dit alles vergoedde rijkelijk de kleine bezwaren van den weg, de zware hette, de moeijelijkheid van het gaan voor onze lastdieren, vooral door de struiken van stekelige *mimosa's* met verbazend fijn gepluimde blaadjes, die de gele of roode klei, waaruit hier de grond bestaat, en welke thans door de hette geheel uitgedroogd was, bekleeden. Zoodra men de bergruggen achter zich heeft, die als een *Amphitheater* achter elkander opklimmen, en eenpariglijk met *Catinga* of *Carasco* (*) bedekt zijn, volgt men smalle kleine weiden, met allerlei rietachtige grassoorten vervuld, hoort overal nieuwe vogelstemmen, en ziet nieuwe gewassen. Hier vond ik niet zelden het merk-

waar-

(*) *Carasco* noemt men de kleinste soort van houtgewas, welke naarmate der toenemende hoogte van den grond lager wordt, en dus hier het laagst is, waar die grond aan de groote drooge heide, of *Campos Geraës* grenst; deze bosschen zijn niet hooger dan tien of twaalf voet, en schijnen uit vrij gelijksoortig boomgewas te bestaan; zij geleken veel naar de hazelaarbosschen in sommige streken van *Duitschland*. Daar deze struiken alle dood waren, zoo konde men de gewassen niet bepalen, waartoe zij behoorden.

waardige nest van eenen nog niet beschrevenen vogel, uit een groot aantal kleine stukjes dor hout zamengesteld, zwevend ophangen, en met een' kleinen ronden ingang voorzien. De vogel maakt alle jaren een nieuw nest boven op het oude, zoodat ik dergelijke woningen gezien heb, die drie of vier voet lang waren, en toch aan eenen dunnen tak ophingen. Eene dezer luchtige woningen vonden wij aan het benedeneind door eene onbekende soort van muizen met zeer langen staart bewoond, terwijl de vogel het bovendeel nog in bezit had.

Op de plekken waar het groene kleed der *mimosa's* eenige scheuren had, door welke men den naakten grond kon zien, vond ik eenvoudige kristallen van *Stavrolith*, met een weinig *hornblende* in *schistus micaceüs*. Het kreupelhout of de *carasco*, door welke wij naar boven reden, had in deze geheele streek tot onze niet geringe verrassing al zijn loof verloren, even als onze *Europische* bosschen des winters. Bij onze komst te *Ressaque* bekwam ik over dit verschijnsel geene voldoende opheldering. Een verstandig planter wilde hetzelve daaruit verklaren, dat omtrent voor twee jaren in Augustus door een' hevigen vorst het hout was gestorven; anderen daarentegen zochten de oorzaak in eene bijzondere droogte van den grond. *Ressaque* is de naam van een plaatsje, waar drie huisgezinnen van lieden van de kleur op

eene vrije hoogte, door kreupelhout ingesloten, van de veeteelt leven. De doode struiken, die den horizon beperken, geven aan de streek een zeer eentoonig en treurig karakter, en slechts een bosschaadje van *Agave faetida*, en eenige oranjeboomen vervrolijken de onmiddellijke nabijheid der leemen hutten. Er waren in dit treurige oord zelfs weinig dieren te zien; slechts een vogel, de zwarte *viraboste*, met de roode keel en voorts een' donker violetten gloed (*tanagra bonariensis*) bezielde eenigermate het doode hout. Men wees ons in eene dezer hutten ons verblijf aan, maar een zwerm gevaarlijke wespen verbitterde ons hetzelve ten hoogste. Zij waren juist bezig in ons vertrek hun nest te maken, en wilden nu voor ons, nieuwe aankomelingen, niet wijken. Niemand was voor hunnen angel veilig, zelfs onze nabij de woning grazende lastdieren namen de vlugt; alleen door het sluiten van deuren en vensters konden wij ons eindelijk beveiligen. Tegen den avond kwam er een zwaar onweder op, en zond een' stortregen met zware hagelsteenen neder. Mijne lieden, die deze aan de warme kust nooit hadden gezien, betuigden de grootste verbazing over de « doorschijnende glaskoralen."

Een naauw dal tusschen lage hoogten met kreupelhout, omtrent vier uren verre naar de *Fazenda* van *Ilha* voerende, is ruw en juist niet bekoorlijk; want de lagere bosschaadjen, die het insluiten, zijn eentoonig en ten deele

ver-

verdord. Overal is mager of moerassig gras, waarbij men niet het minste uitzigt heeft. Op vele plaatsen groeijen mos en varenkruiden. Eenige der voortreffelijkste zingvogels van *Brazilië*, de *Canario* (*Emberize Brasiliensis* L.) en de *Pintasilgo* (*Fringilla Magellanica*) onderhouden den reiziger door hun vrij aangenaam gezang; de *Viraboste* (*Tanagra bonariensis*) toont zich in kleine hoopjes. Onder deze komen zeldzaam de oudere vogels met de roode borst voor; eene andere *Tanagra*, die ik nergens beschreven vind (*), zit zwijgend op de hoogste takken der struiken. Men vindt hier vooral menigerlei soorten van vliegenvangers, en de grootere met hun verwante soorten, die BUFFON *Becardes* en *Tyrans*, AZARA *Suiriris* genoemd heeft. De *Becardes* komen echter hier zeldzamer voor, dan in het lagere land (†).

De

(*) *T. Capistrata*, bijna 7 duim lang, 9⅔ duim breed, benedenkaak zwart, bovenvoorhoofd vaal; hals, borst en bovenbuik geelroodachtig, alle andere deelen blaauwachtig aschgraauw.

(†) De beide gemeenste soorten heeft men doorgaans verwisseld, zelfs SONNINI is tot die dwaling vervallen. De *Lanius Pitangua* van LINNE en de *Sulphuratus* gelijken volmaakt op elkander, en dergelijke herhalingen der dierlijke vormen zijn in *Brazilië* zeer dikwijls het geval. Doch de vorm van den bek onderscheidt beide vogels zeer duidelijk; de eerste, die *Bentivi* of *Tictivi* roept, heeft een' dunnen slanken, de ander, die duidelijk *Gnei! Gnei!* roept, een' breeden bek, die zich welft als een buik. AZARA heeft dit onderscheid vooral goed uit een gezet.

De streek wordt tot *Ilha* hoe langs zoo vlakker, en de struiken verminderen in die zelfde evenredigheid, tot men in eene geheel nieuwe wereld, in het ruime verschiet der *Campos Geraës* treedt. Hier breiden zich nu, zoo verre het oog slechts reikt, opene houtelooze vlakten of zachtglooijende ruggen uit, met hoog en dor gras, en hier en daar verstrooide struiken bezet. In deze ruime velden, die zich noordwaarts tot den *Rio S. Francisco*, en *Pernambuco*, landwaarts in tot *Goyaz* en nog verder uitstrekken, loopen in verschillende rigtingen de valleijen, waarin de rivieren ontspringen, die van dezen hoogen bergrug zeewaarts vlieten. Onder dezen is vooral de *Rio S. Francisco* opmerkelijk. Hij ontspringt in de *Serra de Canastra*, die men als de grenspaal tusschen de Kapiteinschappen van *Minas Geraës* en *Goyaz* kan aanmerken. In de dalen, welke deze ruime naakte bergruggen en vlakten doorkruisen, vindt men de oevers der rivieren en beken door bosschen gezoomd; ook bevinden zich hier en daar tusschen de diepten enkele bosschen, vooral naar mate men de grenzen van *Minas Geraës* nadert, en deze soort van bosschaadje is ten deele een der kenmerken van deze opene streken. Men meent eene aanhoudende vlakte voor zich te hebben, en staat plotselijk aan een smal, diep ingekorven dal, hoort in de diepte eene beek ruischen, en ziet op de top-

toppen der woudboomen neder, welke, van menigvuldige bloemen veelkleurig getooid, hare boorden bepalen. Bij meestal druilige lucht heerschen hier in het koude jaargetijde bestendige winden, en in de drooge maanden eene brandende, drukkende hette; daarbij is al het gras verdord, de grond gloeijend heet, en men heeft gebrek aan drinkwater. Hieruit blijkt, dat deze *Campos Geraës* van oostelijk *Brazilië*, hoewel ook houteloos en grootendeels effen, aanmerkelijk verschillen van de *Steppen* of grasvlakten, wier vergelijking in de oude en nieuwe wereld HUMBOLDT zoo bekoorlijk geschilderd heeft; immers de *Llanos*, of de noordelijke steppen aan den *Orinoco*, en de *Pampas* van *Buenos Ayres* verschillen reeds veel van de *Campos Geraës*, laat staan de *Steppen* der oude wereld. De *Campos* zijn niet geheel vlak, maar wisselen af met glooijende hoogten en platte ruggen; dus is het gezigt derzelve wel eentoonig en doodsch, vooral in het drooge jaargetij; nogtans zijn zij nimmer zoo naakt als de *Llanos* en *Pampas*, en nog minder dan de *Steppen* der oude wereld; want overal overtrekt een grastapijt dezelve, hetwelk dikwerf hoog opschiet; en lagere struiken bedekken gewoonlijk de zachtere gronden, ook wel eens geheele vlakten; men is dus hier van de ginds zoo hevige werking der zonnestralen bevrijd, en tevens ook van de heete drooge zandwinden der *Llanos*, en der step-

pen

pen van *Aziën* en *Africa*, een zoo groot bezwaar voor reizigers in die gewesten. Heeft men van deze kust af aldus den eersten trap der hoogten van *Brazilië* beklommen, (die in de van mij bereisde streek niet bijzonder hoog is, daar er geen sneeuw valt, en vorst en hagel er zeldzaam zijn, terwijl een groot gedeelte der boomen ten allen tijde hun loof behoudt) en reist men op de *Campos* verder naar 't westen, zoo bereikt men de bergketenen, boven dezelve heentrekkende, waar het geboomte een tijd lang bladerloos wordt, hoewel zij met de *Cordilléras* van *Spaansch America* niet te vergelijken zijn, en noch sneeuwtoppen, noch vuurbergen hebben. De Heer VON ESCHWEGE heeft ons van de hoogere *Serras* of bergketenen in *Minas Geraës* berigt gegeven, en HUMBOLDT verklaart den zamenhang der bergketenen van *Spaansch* en *Portugeesch-America* (*). Slechts ten aanzien der bezielde schepping komen de houtelooze gewesten van *Zuid-America* met elkander overeen, en onderscheiden zich daardoor vooral van de *Steppen* der oude wereld, dat alle hunne bewoners, ten tijde der ontdekking door de *Europeërs*, jagers op den laagsten trap der beschaving, die der oude wereld daarentegen zwervende herdersvolken of *Nomaden* waren, een toestand, die in *America* geheel niet bestaan heeft.

Van

(*) *Voyage au Nouveau Continent* T. II. p. 153.

Van de *Fazenda* te *Ilha* bereikte ik na anderhalf uur, bij den hoofdpost (*Quartel Geral*) van *Valo*, de grenzen van het Kapiteinschap van *Minas Geraës.* De weg daarheen geleidt door vlakten, wier algemeen voorkomen zoo even reeds beschreven is. Onder de nieuwe vogels merkte ik den vliegenvanger met een' langen vorkstaart (*Muscicapa Tyrannus* L.) op, die wegens zijne lange lastige slagpennen eene zeer moeijelijke vlugt heeft, en andere soorten van dat geslacht. Door bliksems verlicht bereikte ik *Valo*, een slecht leemen huis, waar een fourier en twee soldaten de wacht houden, en onder den vaandrig staan, die zijnen post te *Arrayal do Rio Pardo* heeft. Zij moeten alle voorbij trekkende reizigers onderzoeken, tot voorkoming van den sluikhandel, en het *Spaansche* geld (*Cruzados*) tegen *Portugeesch* inwisselen, waarbij de Regering winst heeft. Hoewel het huis te *Valo* ons niet eens tegen den regen beschermde, zoo besloot ik hier nogtans eenigen tijd door te brengen, om de *Campos* nader te leeren kennen.

Het was juist op het einde van den regentijd, toen ik mij hier ophield: ook heerschte er reeds vrij wat droogte met veel wind, slechts nu en dan door hevige onweders en plasregens afgebroken. Voor ons, gewoon aan de hette der kust, was het zeer koud en ruw. Des morgens vroeg bij beneveld weêr stond de Thermo-

me-

meter van RÉAUMUR op 14°, en bij droog weêr, als de zon even doorkwam, des middags op 19°. Deze weêrsgesteldheid, en de geheele bevrijding van de plaag der moskieten, herinnerde ons levendig aan het Vaderland, en deed ons andere kleederen aantrekken; ook vonden wij sterke beweging noodzakelijk, zoo dat wij naar alle kanten kleine wandelingen te voet in den omtrek deden. Waar de *Campos* aan den *Sertam* van *Bahia* grenzen, zijn daarin enkelde zeer verstrooide landhoeven, waarop men *mais* en andere gewassen kweekt. De veeteelt is echter het hoofdbestaan der ingezetenen, hoewel het rundvee in getal bij de ontzettende menigte daarvan in de *Llanos* geheel niet in vergelijking komt (*). Het vee geeft wegens de drooge weiden weinig melk, zoo dat men dezen voor een' *Duitscher* zoo lavenden drank naauwelijks te koop kan bekomen. Paarden heeft men hier veel, ook zijn alle inwoners, wanneer zij van huis gaan, te paard; een' voetganger ziet men slechts zelden (†). De kleeding van reevellen der *Vaqueiros* is daarom hier ook algemeen. De

(*) A. V. HUMBOLDT *Voyage au Nouveau Continent* T. II. ch. 17.

(†) Hierin komen dus deze *Brazilianen* met de bewoners der ruime grasvlakten of *Pampas* aan de *Plata*-Rivier overeen, die men best uit de reize van AZARA kan leeren kennen. *Vert.*

De vrouwen dragen ronde vilte hoeden, en zijn even zeer als de mannen aan het rijden gewoon. Om de reënvellen regt lenig te maken, wrijft men ze, nadat ze gelooid zijn, met ossenharsenen: op dezelve wijze looijen de Wilden in *Noord-America* hunne stierenvellen. Men beweert intusschen in den *Sertam*, dat dergelijke huiden wel zeer lenig zijn, maar niet langer duren dan een jaar: om ze duurzamer te maken, wrijft men ze dus eerst met talk, en dan met harssens.

De handel van *Minas* naar *Bahia* wordt hier op verscheiden wegen gedreven. Groote karavanen van 60 of 80 man en verscheidene muildieren trekken heên en weder, om de verscheidene goederen te vervoeren, waartoe voornamelijk zout behoort, aan hetwelk in *Minas* gebrek is. Zij lossen te *Valo*, om zich te laten onderzoeken, en volgen dan gewoonlijk den landweg aan den *Rio Gaviao.* Het gezigt van zulk eene karavaan is belangrijk; zeven dieren maken een zoogenoemd *lot*, en worden door eenen man gedreven, geladen, en gevoederd. De eerste ezel van den ganschen trein heeft eenen bonten en met vele klokken versierden halster. Vooraan rijdt de meester van den troep met eenige deelnemers of medehelpers, allen met lange degens gewapend, met hooge bruin lederen laarzen, en eenen grooten graauwen vilten hoed. Zulke togten verlevendigen van tijd tot tijd de doodsche eentoonigheid dezer vlakten.

Men treft in dezelve weinig menschelijke be-

woners, maar des te meer uit de Rijken der dieren en planten, zoodat men de ruwe bewoners daarbij wel kan vergeten. In de daad is de natuurlijke gesteldheid dezer velden van die der lage kustlanden zoo verschillend, dat de natuuronderzoeker hier lang werk vindt, wanneer hij den noodigen tijd daaraan geven wil: vele dier verstrooide natuurlijke zeldzaamheden vindt men slechts allengs en bij gelegenheid; en van de bewoners des lands, de ruwe, trage, slechts met de veeteelt bezige *Vaqueiros*, heeft hij niet de minste ondersteuning te wachten; zelfs bij de jagt kan men naauwelijks voor geld hunne hulpe bekomen. Ver verwijderd van alle aanspraak op den naam van beschaafde menschen, zien zij de beoefening der natuurgeschiedenis, en de daarmede verbondene werkzaamheden, als eene dwaze en kinderachtige bezigheid aan. Men bekwam hier niets, of moest het zelf vinden of opjagen; dus waren mijne jagers dan ook onophoudelijk bezig.

Het aantal der viervoetige dieren is hier minder dan in de bosschen. Men vindt intusschen in het *Campo Geral* eene soort van hert, met name *Veado campeiro*, waarschijnlijk de *Cervus mexicanus* der Natuuronderzoekers, zoo groot als onze reebok, met drietakkige hoornen, en roodbruine kleur. Deze dieren verkiezen de opene vlakten, en ontvlugten met groote sprongen, op het zien van den vijand. Zij zijn geheel niet gemakkelijk te schieten; vooral moet men op den wind letten, wanneer

men

men hen onder 't schot wil krijgen. Vleesch en vel dezer dieren worden gebruikt. Volgt men het *Campo* nog verder tot aan de bronnen van den *Rio S. Francisco*, zoo vindt men vooral in de *Serra do Canastra* en andere groote bosschen de hertensoort, wier hoornen elk vijf en meer takken hebben, en welke hier *Veado Galhero* of *Çuçuapara* heeten; waarschijnlijk de *Guazupucu* van AZARA. In de dalen, die, zoo als wij zagen, nog al begroeid zijn, houdt zich het *Veado Mateiro* en *Catingeiro* op, welke beide met honden gejaagd, en gebruikt worden zoo als de andere soorten. Van het groote hert, hetwelk ik echter niet gezien heb, verhaalt men, dat het, geschoten zijnde, wel op den jager losgaat, hetwelk ook onze herten in *Europa* in den bronstijd doen. Men roemt echter van dit dier niet het verstand, hetwelk in een onlangs over *Brazilië* uitgekomen werk aan ons *Europische* hert wordt toegeschreven, namelijk van, gekwetst zijnde, zelf heelkruiden optezoeken, en in de wond te steken. Onze *Duitsche* jagers hebben, zoo veel ik weet, nooit dergelijke bewijzen van verstand of verstandig *instinct* bij deze dieren opgemerkt. Naast de hertsoorten bewoont de *Guara* of *Lobo* deze opene streken. Hij schijnt zich in het grootste gedeelte van *Zuid-America* optehouden: van daar, dat CUVIER hem met regt als den *Canis mexicanus* (*Mexicaanschen* hond) heeft gekenmerkt;

merkt; het zou nogtans misschien gepaster zijn, hem naar zijn verblijf in het *Campo* te noemen, waardoor hij volkomen van anderen onderscheiden wordt. Men heeft hem ook *Ursus carnivorus* (kreeftetenden beer) genoemd; hij heeft echter niets met den beer gemeen, met grooter regt komt deze naam toe aan den *Zuid-Americaanschen Lotor* of *Procyon* (waschbeer) (*) die in de nabijheid der Oostkust de *Mangue*-bosschen bewoont, en aldaar bekend is onder den naam van *Guassini* (*Guaxinim*). De *Guarà* of roode wolf is hier te *Valo* nog zeldzaam; doch iets verder binnenslands vrij algemeen. Alle bewoners hebben mij eenparig verzekerd, dat hij nooit levendigen roof bejaagt.

De bosschen, vooral in de dalen, worden bewoond door den zwarten *Guariba* (*Mycetes*, waarschijnlijk de *Caraya* van AZARA). Het mannelijke dier heeft een schoon koolzwart bruinhairig vel; dat van het wijfje is slechts geelachtig graauw en vaal, eene treffende verscheidenheid, die anders onder de apen zelden gevonden wordt. Het mannetje wordt om zijn fraaije bontwerk, hetwelk tot zadelkleeden gebruikt wordt, sterk gejaagd: dus vindt men thans meer wijfjes dan mannetjes. Van de *Mycetes Beëlzebul*, schijnt zich de genoemde aapsoort vooral door de onderscheidene kleur der bei-

(*) De *Rakoen* van BUFFON en de *Engelsche* natuuronderzoekers. *Vert.*

beide geslachten te onderscheiden: want bij den *Beëlzebul* is ook het wijfje donkerbruin (*).

Onder de merkwaardigheden uit de Natuurlijke Historie in deze streken was de *Americaansche* struisvogel of *Ema* (*Rhea americana*) voor mij van het levendigste belang. Deze grootste vogel der nieuwe wereld is zeer talrijk in de *Campos Geraës*, alwaar hij zelden gejaagd wordt. Hier in den omtrek van *Valo* zwierf thans een wijfje rond met 14 jongen, voor zes maanden uitgebroeid. Niemand had het verontrust, tot dat wij roofzieke *Europeërs* aankwamen, en aanslagen op zijn leven maakten. Daar deze vogels zeer schuw en voorzigtig zijn, en ook den jager reeds van verre aan den reuk bespeuren, zoo moet men zeer voorzigtig te werk gaan, om hen magtig te worden. Zij matten een paard in 't loopen af, daar zij nooit regt uit, maar in vele draaijingen en bogten ontvlieden. Naauwelijks verscheen de moeder met haar talrijk kroost, waarop wij zoo lang reeds geloerd hadden, binnen ons bereik, of drie mijner jagers leiden zich terstond in eene hinderlaag, en lieten ons de

trot-

(*) Deze apen, slechts de *Catinga*-bosschen bewonende, zijn dus eigenlijk geene bewoners van het *Campo*, maar wel de groote mierenbeer (*myrmecophaga jubata*) die zeer talrijk is. Hij vindt een zeer rijkelijk voedsel in de termietenhoopen, die hier elke 10 of 20 schreden gevonden worden, en krabt deze gebouwen open, waarin dan kleine uilen hun nest maken.

trotsche vogels naar zich toedrijven: doch deze waren te schrander, en liepen niet in den val. (*) Toevallig verscheen een wel beredene en gewapende *Vaqueiro*, een goed jager; deze ondernam terstond, mij zulk eenen vogel te verschaffen. Hij vervolgde de schaar der *Emas* eerst langzaam, dan in vollen galop; wist door behendige draaijingen den troep van een te scheiden, en, terwijl hij snel van het paard sprong, een der jongen te schieten. Een goed schot met groven hagel legt den grootsten *Ema* terstond ter neer. Wij herhaalden deze jagt dikwerf, en het gelukte eenen mijner jagers, dien men drie dezer dieren toegedreven had, een' ouden vogel te schieten. Het was een wijfje, van de punt van den bek tot het einde van den staart 4 voet 5 duim oude *Parysche* maat, en 7 in de breedte (met uitgespreide wieken;) het woog 56½ pond. In zijne gespierde maag vond ik kleine kokosnoten, en andere harde vruchten, ook allerlei groenten en overblijfsels van slangen, sprinkhanen (*gryllus*) en andere insekten. Het vleesch van den *Ema* heeft een' onaangenamen reuk, en wordt dus niet gegeten, doch moet de honden zeer vet maken. Van de gelooide en zwart ge-

(*) De *Americaansche* struisvogel moet dus behendiger zijn dan de *Africaansche*, wiens domheid vooral op de jagt, tegen hem gerigt, tot een spreekwoord geworden is.
Vert.

geverwde huid maakt men hier te lande broeken, waaraan men nog de overblijfsels der vederen ziet. De huid van den langen hals gebruikt men tot geldbeurzen; de groote, wit geverwde eijeren worden midden doorgesneden; zij dienen als schoteltjes, en de vêren als vliegenwaaijers.

In gezelschap van de *Ema* leeft in alle de *Campos* een andere zeer snelloopende vogel, de *Cerïema* (*Palamedea cristata*, LINN. *Dicholophus cristatur* ALLIGER) wiens luide, schelklinkende stem wij overal hoorden; zij bestaat in vele, kort op elkander herhaalde, van hoog tot laag afdalende toonen. Dikwijls zagen wij deze voorzigtige dieren paar aan paar, gelijk de kalkoenen rondloopen, maar hen te schieten wilde ons nimmer gelukken. Met den snaphaan had ik lang vergeefs getracht er een te betrappen, tot eens een vriendelijke planter uit de buurt met een' vluggen schimmel bij ons kwam. Toevallig vernam hij mijnen wensch, met dezen vogel nader kennis te maken, en beloofde mij terstond zijne hulp. Hij reed in het drooge gras naar den kant heen, waar deze vogel zijne stem deed hooren; en deed, toen hij dien in 't oog kreeg, zijnen hengst in een' rassen draf loopen; de jagt ging op deze wijze onvermoeid over zachtrijzende hoogten en ruime vlakten voort, en bestond hoofdzakelijk in de kunst, den driftigen vogel altijd van de bosschen aftehouden. Met ongeduldige blikken volgden wij

van onze woning den onvermoeiden *Vaqueiro*, tot eindelijk de vogel afgemat was. Hij vliegt of zweeft alsdan omtrent 300 schreden verre boven de aarde heen, doch zijne zwakke vleugelen weigeren hem weldra hunnen dienst, en nu is de jager zeker van zijnen buit. De vogel strijkt of neder op een' lagen boom, of gaat plat op den grond liggen; in het eerste geval schiet men hem ter neer; in het tweede grijpt men hem levendig. Dit laatste gelukte onzen *Vaqueiro*, en wij verheugden, ons niet weinig in de aanwinst van zulk een' schoonen levendigen vogel.

In het 13. deel der *Annales du Museum d'histoire naturelle de Paris*, vindt men de beste, hoewel nog niet geheel gelijkende afbeelding van dezen belangrijken vogel. Dezelve schijnt voor *America* hetzelfde te zijn, wat de Secretaris (*Gypogeranus Africanus*) voor *Africa* is; beide komen in ligchaamsvorm en levenswijze zeer overeen. De *Ceriema* onderscheidt zich door een bos smalle verlengde vêren, boven den neus regt opstaande; de hals is met lange fraaije vederen bedekt, die hij naar de wijs onzer roerdompen (*Ardea stellaris L.*) opblaast; daarbij heeft zijn bek eene levendig roode kleur. De vleugelen zijn kort en zwak; daarentegen zijn de lange voeten des te beter geschikt om te loopen. Het vleesch smaakt als hoenders, en wordt zeer geacht, nogtans wordt hij daarom niet gejaagd. Mijne jagers daarentegen deden hun

ui-

uiterste best om er een magtig te worden; en vonden op het einde van Februarij op een' lagen boom in *Campo* een nest. Het was van takkebossen gebouwd, met klei bedekt, en bevatte twee jonge vogels. Om de ouden bij die gelegenheid magtig te worden, verborgen zij zich in de nabijheid van dezen boom; maar de schrandere vogels lieten zich niet misleiden. Behalve deze hebben de groote binnenvelden van *Braziliё* nog menige belangrijke vogelsoort; onder anderen den grooten *Toecan* (*Ramphastos Toco L.*) eene groote menigte van kolibrietjes of vliegenvogels (*Trochilus*), verscheidene *Tanagras*, en daaronder sommige nog geheel aan de natuuronderzoekers onbekend, b. v. den blaauwen raaf met den witten staart (*Corvus cyanoleucus*) (†) den gekroonden vliegenvogel (*Trochilus cornutus* (*) dien met den violetten halsband

(†) 13 duim 5 streep lang, 22 d. 4 st. breed; heeft aan het voorhoofd een bos van smalle vêren, achterwaarts gekromd, die zich van alle overige vêren des schedels zeer onderscheiden, kop, hals en borst zijn zwart; benedenhals, rug, vleugelen, en staart heerlijk indigo-blaauw, borst en bovenhals meer bleek, alle benedendeelen en de punt der staartveren sneeuwwit.

(*) Een sieraad van het geslacht dier schoone vogeltjes, mannetje 4 duim 5 streek lang, en omtrent even zoo breed: de kop met prachtige donkerblaauwe vaste veren bedekt, die aan weêrszijde van het hoofd een spitsen vederbos maken, welke met een prachtigen gloed van violet, vuurrood en groen in

band (*T. petasophorus*) (*) de geelachtig roode *turdus*, die een zonderling kunstig nest van aarde bouwt, en daarom bij de inwoners *Joao de Barro* (*Jan van klei*) heet (†); de vink met den zwarten vederbos (§) en de uil van het *Campo* (**), die in

in de zon schittert; de verdere schedel is donkerblaauw met een' gloed van allerlei tinten van blaauw; de kin en de keel, en de zijden des hoofds, tot aan het oor, donkerblaauwzwart, met eene soort van baard van veren, die over de melkwitte veren van den benedenhals neerhangt. Ook alle verdere benedendeelen, en de staart zijn melkwit, de borst op zijde benevens het achterhoofd, de bovendeelen en vleugels kopergroen; de beide vederbossen of hoornen aan het voorhoofd bestaan elk uit 6 groote veren, de punt is goudgroen, het midden goudgeel, de wortel vuurrood.

(*) 4 duim 10 streek lang, 6 d. 8 str. breed: een weinig krommen bek: ronden staart met breede sterke veren; alle vêren heerlijk schitterend goudgroen, doch de staartveren van boven donkerblaauw met een' violetten gloed, en de keel groen, doch in de zon van allerlei tinten; borst en buik groen met een' blaauwen gloed, onderbuik witachtig; er loopt langs het oor eene fraaïje blaauwe streep, en onder het oor een vederbos met een' violet rooden gloed, en een glans van metaal. De staart is zuiver wit.

(†) *Turdus figulus.* (*Museum Baerolinense*).

(§) *Fringilla ornata* 4 d. 7 str. lang, genoegzaam 7 d. breed. Op den schedel is een bos van smalle rugwaarts gekromde vederen: zij zijn zwart, even als bek, kin, keel, benedenhals, borst, en buik; de zijden van het hoofd wit, van den hals en verder benedenwaarts roodachtig geel, achterkop en nek lichtgraauw, bovendeelen achgraauw, dekveren wit, staart wit aan den wortel, bovenop bruingrijs met zwart gemengd. Het wijfje daarentegen is onaanzienlijk grijs of geelachtig, en bruingeteekend; het heeft geenen vederbos.

(**) *Strix cunicularia.* Molina, *Naturgesch van Chili p.* 233.

in de termitenhoopen op den grond haar nest bouwt. De groote *Toucan*, wiens kolossale roode bek door de lieden van *Minas* somtijds tot kruidhorens bewerkt wordt, liet zich vooral daar vinden, waar, rondom de nabijheid der woningen *goya*-boomen (*psidium pyriferum*) geplant waren, doch hij was zeer zwaar te schieten.

Te *Valo* was een Onderofficier, een Fourier, die eenigermate beschaafd was, en mij over zijn Vaderland menig berigt gaf; hij was een der twee soldaten, welke den *Engelschman* MAWE op zijne reis naar *Tejuco* verzeld hadden. Eenig en alleen tot deszelfs gezelschap bepaald, leefde ik hier acht dagen met ruw en onaangenaam weder; maar toen helderde de Hemel op, de Thermometer rees aanzienlijk, en het werd zeer heet. Des middags rees de Thermometer in weinige minuten in de zon op $30\frac{1}{2}°$ RÉAUMUR, terwijl hij in de schaduw van een open huis op 20° bleef. De hette was hier zoo veel te drukkender, daar men wegens het volstrekte gemis van boomen den geheelen dag aan de stralen der zon is blootgesteld. Overal waren gras en planten in weinige da-

233. AZARA *Voyage* V. III. p. 123. Deze uilen zijn zeer algemeen in het *Campo Geral*, en nestelen in de holen, door gordel- en andere dieren in de termietenheuvels gegraven.

dagen verschroeid, en de muildieren vonden weinig voedsel. De *Ema's*, die zich tot hiertoe bij het slechte weêr weinig hadden laten zien, kwamen nu, oud en jong, bij hoopen te voorschijn, en zoo bekwam ik nog een' derden vogel, die zoo zwaar was, dat een man hem niet kon dragen, terwijl zijne toebereiding voor mijne verzameling ons volk een' geheelen dag bezig hield.

Eenen niet onaanzienlijken buit gaven ons ook onze kruidkundige uitstapjes. Wij vonden menigerlei nieuwe gewassen, onder andere zeer lage fraaije *mimosa's* met scharlakenroode bessen van helmstijltjes versierd; maar ik zag mij in de hoop bedrogen, den eenigen boom die, naar onzen *Europischen* pijnboom zweemt, de *Araucaria*, hier aantetreffen, die toch in *Mina* en elders in hooge binnenlanden gevonden wordt (*). De lage bloeijende struiken van het *Campo* waren omringd van eene groote menigte kolibrietjes en vliegenvogels. Van deze bevallige diertjes meende men lang, dat zij slechts van den honig der bloemen leefden, doch reeds Dr. BRANDES, de Vertaler van MOLINA's Natuurlijke Historie van *Chili*, vond in hunne maag overblijfselen van insekten: en dit is wezenlijk hun voedsel.

Na mij eenigen tijd aan de grenzen van *Minas* te hebben opgehouden, gevoelde ik mij door eene

(*) MAWE.

eene onpasselijkheid, een gevolg der luchtstreek, welke door verzuim erger had kunnen worden, genoodzaakt, de verdere reis in deze Provincie te staken. Geringe ongesteldheden, vooral kwetsuren, en zelfs huidziekten bekomen in dit warme klimaat bij verzuim ligtelijk een ernstig aanzien. Vele bewoners dezer oorden, die bij het aanleggen van den boschweg van *Ilheos* gebezigd waren, hebben van hardnekkige, ten deele langzaam genezene wonden of huidziekten nog de sporen en lidteekenen, ja na twee jaren nog opene wonden. De slechte gezouten levensmiddelen dragen niet weinig bij tot bederf der sappen, die zich in booze zweeren openbaart (*), en de ineensmelting der verschillende menschenrassen in dit gedeelte der wereld, waar het gros des volks uit een mengsel van het blanke, roode en zwarte ras bestaat, moet allerlei nieuwe ziekten hebben voortgebragt, die men te voren niet kende (†).

Ik zal bij gelegenheid dezer *Campos Geraës* eenige woorden over de luchtstreek, en over de schilderingen, die wij van dit land bezitten, hier bij voegen.

In weerwil van het gezegde, dat de heete landen

(*) *Zie* SOUTHEY *History of Brazil.*, V. I. p. 328. PISO *over de ziekten van Brazilië.*

(†) SOUTHEY p. 327.

den door velerlei ziekten vooral den buitenlander gevaarlijk zijn, zoo heeft men daar toch ook andere kwalen niet, die aan de gematigde en koude gewesten meer eigen zijn, vooral borstkwalen en jicht; althans zij zijn in veel geringere mate. *Brazilië* heeft door zijne groote uitgestrektheid van de evennachtslijn af, tot 35 Graden zuiderbreedte toe, eene zeer verschillende luchtsgesteldheid; en vooral die streek, over welke deze Reis handelt, is zoowel wat het klimaat als den grond betreft, uitstekend begunstigd. Men kan dit land grootendeels vruchtbaar noemen, want warmte en vochtigheid zijn in de meeste Provincien in de beste evenredigheid verdeeld; slechts de hoogere streken hebben in de heete maanden soms gebrek aan water; doch dit wordt eenigermate vergoed door den dauw, hoewel men erkennen moet, dat de droogte nu en dan wel eens een groot gedeelte van het vee wegsleept. In deze heete zes maanden regent het niet; de grond barst open van droogte, en men heeft zelfs des morgens en des avonds slechts weinig verzachting, daar de afwisseling dier bij ons zoo aangename uren der koelte te spoedig plaats heeft. Daar dag en nacht tamelijk gelijk zijn, zoo heeft men lange nachten, die over 't algemeen kort na 7 uren beginnen. In de lage en vlakke kustlanden van *Brazilië* is alles geheel anders; daar leeft men in den heeten tijd

veel

veel aangenamer, omdat lucht, water, en hooge bosschen overal verkoeling geven, en in de koude maanden is het luchtsgestel insgelijks op den duur aangenaam; het vriest er nooit, en ik heb den Thermometer van RÉAUMUR nooit beneden de 13° gezien, waaruit voor het geheele jaar eene vrij gelijke, aangename luchtsgesteldheid voortkomt, die in den koelen tijd omtrent met onze lente gelijk staat, terwijl men ook bloemen en vruchten vindt. Niet in den koelen tijd, maar in de heetste maanden en in de felste droogte, heeft men hier de sterke onweders der keerkringen; alsdan wordt de smachtende Aarde met onbeschrijfelijk vruchtbaren regen gelaafd; zigtbaar verheft zich na eenige weken dezer afwisselende hevige regenbuijen bij grootere warmte de verdorde plantenwereld van het *Campo* of der hoogere opene streken, en zelfs in de lagere woudgewesten begint een nieuw en krachtiger leven der gewassen. Gewoonlijk zijn de latere zomer- en najaarsmaanden, Februarij, Maart, April en Mei regenmaanden, en de daarop volgende, Junij, Julij, Augustus en September noemt men het koude jaargetij, waarop alsdan in October, November, December en Januarij de grootste hette volgt. Deze jaargetijden zijn echter in de onderscheide streken van elkander afwijkend, naarmate zij meer noordelijk of zuidelijk liggen. In sommige jaren regent het naauwelijks

zes

zes weken achter elkander een weinig aanhoudend: in andere jaren duurt die tijd langer; doch men zou zich zeer bedriegen, wanneer men zich verbeeldde, dat het dag aan dag, en wel op den duur, regende. Men heeft over 't algemeen van die landen bij ons ten deele een zeer verkeerd denkbeeld, waartoe vooral zekere Reizigers hebben bijgedragen, welke zich niet enkel aan datgene hielden, wat zij zelve zagen, alsmede schrijvers, die schilderingen van nooit door hun geziene landen ontwerpen. Zulke beschrijvingen, in den leuningstoel gemaakt, waarin uit alle bekende geschriften over het gekozen onderwerp het belangrijkste uitgelezen, en zonder kennis van zaken naar welgevallen gerangschikt is, mogen uit hoofde der aangename schrijfwijze en voorstelling behagen, maar hebben geene waarde, daar zij overal de onkunde des schrijvers verraden. Valsche, overdrevene schilderingen zijn daar niet te vermijden, waar de eigene beschouwing der waarheid ontbreekt: men past dingen op het geheel toe, die slechts voor enkele deelen gelden: en hoe zou men b. v. in zulk een groot land als *Brazilië* overeenkomst aller deelen verwachten, daar elk gewest zijne eigenaardige bijzonderheden heeft? Zoo leest men b. v. van *Brazilië*, dat boomachtige varenkruiden overal voortkomen; de schoonheid van het land wordt in 't algemeen overdreven; men spreekt van snate-

terende en snaterende en klapperende apen, van muzijkale zingvogels, van oranjeboomen in de bosschen, van de *Agave foetida* (boom-olie) op boomen, van eene menigte belagchelijke eigenschappen der slangen; men overdrijft de schildering der bosschen; want zelden zal men alle die bekoorlijke eigenschappen zoo vereenigd vinden als menig schrijver zich op zijne kamer voorstelt, die deze beschrijving van Reizigers ontleent, welke even bloemrijk schilderen als hij.

ZESDE HOOFDSTUK.

REIZE VAN DE GRENZEN VAN MINAS GERAËS NAAR ARRAIJAL DA CONQUISTA. VAREDA. JAGT DER ONCE. ARRAIJAL DA CONQUISTA. BEZOEK BIJ DE CAMACANS TE TIBOIJA. EENIG VERSLAG VAN DIT VOLK.

Om van ons tegenwoordig verblijf naar de hoofdstad *Bahia* te komen, moet men den *Sertam* van dat kapiteinschap dwars door. Ik reisde dus op denzelfden weg, dien ik gevolgd was, weder naar *Vareda* terug. De hette was drukkend, maar des te weldadiger de schaduw, die oude *Mimosa's* met witachtigen stam, vele takken, en fijn gepluimd heldergroen loof ons boden.

Ook verkwikten ons fraaije *Cassia's*, met eene rondgeslotene, en met donkergele bloemen digt beladene kroon. Ik vond aan de beek *Ressa-*

que, dien wij nu weder afzakten, een' dooden krokodil (*Jacaré*, *Crocodilus sclerops*) een bewijs dat dit dier zelfs somtijds hier ook in kleine beken naar boven zwemt. Oneindig groot was het getal der witte mieren - of *termiten* - hoopen in alle zoowel opene als boschrijke streken; dezelve ontstaan van lieverlede door telkens bijeengevoegde nieuwe aardhoopen of nesten, die eindelijk een geheel uitmaken daar regen en andere weêrsverandering dezelve plat ter neêr drukken. Men kan zich eenig denkbeeld van de menigte dier insekten maken, wanneer men de verbazende uitgebreidheid der binnenlanden van *Brazilië* overweegt, daarbij bedenkt, hoe groot een aantal mieren zulk eenen aardhoop bewoont, en zich dan voorstelt, dat men geene twintig voetstappen gaan kan, zonder een' dusdanigen heuvel te ontmoeten. AZARA vermeldt deze *termiten* onder den naam van *Cupiy* (*).

Op de *fazenda* te *Vareda* teruggekomen, hielden wij ons eenigen tijd met de jagt der talrijke moerasvogels bezig, die men in de grootste *Europische Museums* zelden zoo vereenigd vindt als hier. De troepen der rozeroode lepelaars of lepelreigers (*Platalae Ajaja Linn.*) *Jabirus*, *Tuyuyus*, *Caroes*, *Curicacas* (*Tantalus albicollis Linn.*) *Ceriemas*, en andere meer, leven

(*) Vol. I. p. 190.

ven hier alle gezellig bij elkander, trekken van het eene meirtje naar het andere, en elke soort vertoont in deze natuurlijke *menagerie* haar oorspronkelijk karakter. De beide laatstgenoemde soorten zochten wij vergeefs te bekomen: daarentegen vond ik eenige bij de natuuronderzoekers nog onbekende soorten. In de *Catinga's* (het lagere geboomte) leven twee soorten van papegaaijen, de *verdadeiro* of *Psittacus amazonicus*, (LATH. en KUHL) die wegens zijne leerzaamheid in 't spreken, fluiten en zingen het meest gezocht is, en een ander, dien ik *Psittacus vinaceus* genoemd heb (*); beiden trekken des avonds onder een luid geschreeuw naar de hoogere plekken van het bosch op hare eenmaal gekozene standplaats, om aldaar te vernachten. Hier behoeft de jager ze slechts aftewachten, of optezoeken, om zeker te zijn van een voordeelig schot. In alle weilanden is hier ook de dorenkieuwit (*Vanellus cayennensis*) onnoemelijk talrijk; hij is, gelijk de meeste vogelsoorten hier te lande, ongemeen menschenschuw, maar tusschen het grazende vee wandelt hij gerust daarheen, terwijl de *pirolen* en de witte *Caracara* (*Falco crotophagus* of *degener*) zelfs op den rug der koeijen zitten. De gladde waterspiegel werd door velerlei eenden en duikers

(*) Zie de beschrijving daarvan door mij aan DR. KUHL megedeeld, is deszelfs *Conspectus psittacorum* p. 77.

kers verlevendigd, onder welken twee soorten zich door aangenaam afwisselende kleuren onderscheiden, de *Arérê* (*Anas viduata* LINN. (*), en eene andere met een' zwarten kop (*Anas dominica*, *L*).

Deze door zoo velerlei planten en diersoorten bekoorlijk afwisselende werkzame natuur maakte een treffend contrast met den grooten hoop der menschelijke bewoners, die ruw en onwetend zijn als het vee, hetwelk zij gedurig oppassen, en dat het eenige voorwerp hunner gedachten is. Men kan de boven reeds genoemde *Vaqueiros* inderdaad lederen menschen noemen, want zij steken van top tot teen in die stof. Hun ronde lederen hoed dient hun des noods tot drinkgereedschap, bord, enz. en hunne kleeding, die zij dikwijls in langen tijd niet veranderen, beschermt hen in de doornige wildernissen, waarin zij een groot gedeelte van hun eentoonig leven moeten doorbrengen, om het rundvee op de boven beschrevene wijze te bewaken en te vangen, welk laatste dikwerf niet zonder levensgevaar plaats heeft. Minder moeijelijk is het vangen der paarden; men drijft hen troepsgewijs bij elkander in het perk, dat bij de

(*) Zie bij BUFFON (*Planches Enluminées* N° 808.) eene zeer goede afbeelding van dien vogel. Hij leeft ook aan den *Senegal* in *Africa*, en deze gelijkt volkomen naar den *Brazilischen*.

de *Fazenda* behoort; en met sterke palen omringd is. Hier onderzoekt men of de dieren misschien beschadigd zijn. Dit perk of *Coral* heeft twee afdeelingen, voor de paarden, en het rundvee; wil men een der eersten vangen, zoo treedt de *Vaqueiro* met den *laço* of het slingertouw in het midden der plaats, en laat de paarden in eenen kring om zich heen loopen. Dit slingertouw is vrij lang, en heeft aan het eind een' ijzeren ring, waardoor het andere eind wordt heengetrokken; men vat deze beide in de regterhand, en het overige van het touw in de linker, zwaait ze dan gedurig over 't hoofd heen, en de *Vaqueiro*, die door lange oefening in dit werk zeer bekwaam is geworden, weet (*) de opening van het ineengeslingerde touw onder 50 of 60, ja meer, digt opeengedrongene paardekoppen altijd juist op datgene te werpen 't welk hij hebben wil. Zoodra het paard zich aan het touw vast gevoelt, trekt het naar achter, om los te komen; maar alsdan komen meer anderen, grijpen, knevelen, en werpen het dier op den grond. De gevangene paarden maken den *Vaqueiro* somtijds veel spels door steigeren, achteruitslaan, rukken en springen, maar het touw om hunnen hals wordt daardoor gedurig

(*) De beschrijving van dit werpen van het slingertouw is in 't oorspronkelijke niet zeer duidelijk. Ik heb getracht den zin zoo goed mogelijk uittedrukken. *Vert.*

rig vaster, en dus kunnen zij niet lang tegen-
stand bieden, ja niet zelden kwetsen zij daar-
bij zich zelve, en ik zag eens door zulk
eene behandeling eene merrie dadelijk dood ne-
dervallen. Daar echter de menigte van paarden
hier zoo groot is, wordt dit verlies al spoedig
vergeten. Is het jonge wilde paard eens gevan-
gen, zoo wordt het terstond met zadel en toom
voorzien; alsdan klimt een Negerjonge op des-
zelfs rug, geeft het de sporen en de zweep;
het wordt alsdan losgelaten, en loopt nu in een'
kring rond, of steigert en slaat achteruit, maar
de *Vaqueiro* zit onbewegelijk vast, en vermoeit
het dier zoodanig, dat het hijgend, trillend, en
geheel in 't zweet, het Regt van den sterksten
erkent, en alsdan weldra geheel tam wordt. De
Vaqueiros stellen eene eer in dit temmen van
wilde paarden, en hunne behendigheid daarbij
is verwonderlijk; doch het werk is ook dikwijls
voor hen zelve gevaarlijk. Maar al kost het
ook iemand het leven, de rijke eigenaar acht
zulks niet, het is immers maar een Negerjon-
gen! en deze wordt hier niet hooger geacht dan
het vee. De *Bolas*, of werpstrikken van
Spaansch-America (*) waarmede men in de
Pam-

(*) De manier van met het vee omtegaan in de ruime *Pampas* of grasvlakten van de *Plata*-Rivier (boven *Buenos Ayres*) heeft met die van *Brazilië* veel overeenkomst. De tallooze ossen aldaar worden ook in perken gedreven, en met

Pampas van *Buenos Ayres* en alle naburige oorden zoowel rundvee en paarden als wild gedierte vangt, ja die men zelf, met voordeel tegen den vijand gebruikt, hebben eenige overeenkomst met den *laço*, doch zijn hier in den *Sertam* onbekend (*).

Zijn deze werkzaamheden der *Vaqueiros* zoo bezwaarlijk en vermoeijend, zoo brengen zij daarentegen den overigen tijd in volkomene werkeloosheid bij hun vee door, liggen geheele dagen op den grond, en doen niets dan eten, drinken, en slapen. Hun voedsel is krachtig, en bestaat uit melk, (waarvan men ook kaas maakt,

met veel zorg gehoed. In het najaar zoekt men de beesten die ter slagting dienen, en merkt de kalveren, die men op zware straffe niet mag dooden. Men vangt de ossen met ijzeren ringen, of met ijzeren klooten aan lederen riemen, die men de beesten tusschen de beenen werpt (deze zal onze Schrijver met de *bolas* wel bedoelen). Na de beste stukken en het vet uit het gevelde beest genomen te hebben, laat men het ten prooi aan de honden en vogelen. In dit land verrotten de krengen slechts aan den oever der rivieren: elders droogen zij uit, zoo men denkt door den velen salpeter, waarmede de grond doordrongen is. (Misschien is dit in *Brazilië* hetzelfde geval.) Ook aan de *Plata*-Rivier maakt men bijna alles van leder. PROVOST *Voyage de Buenos Ayres à S. Jago de Chili, dans les Nouv. Annales des Voyages*, p. 340 *et suiv.* De beschrijving van het vangen der wilde paarden door MAWE (*Reis in de Binnendeelen van Brazilië* I. D. bl. 47) komt met die van PROVOST overeen. *Vert.*

(*) Zie AZARA *Essai sur l'Hist. natur. des quad. du Paraguay* V. I. p. 52 en andere Schrijvers.

maakt, doch ze niet verkoopt) mandioccameel, en gedroogd rundvleesch. Om dit laatste te bereiden wordt het vleesch niet gezouten; men hangt het op lederen strikken in de zon te droogen, en zij worden op die wijze in een of twee dagen zoo vast en hard als horen, ook geven zij dan hetzelfde geluid. Slechts eenig opzigt is daarbij noodig, opdat de zon en lucht in alle holligheden mogen doordringen.

De opbrengst der veeteelt in den *Sertam* is aanzienlijk, daar men hier eene uitnemende gelegenheid heeft tot verzending naar de hoofdstad; in andere streken van binnen-*Brazilië* (waarin men overal sterke veeteelt heeft) ontbreekt die gelegenheid, en dus is het vee aldaar ongelijk minder in prijs. Aan den *Rio S. Francisco* geldt een dikke vette os slechts 2000 *Reis* (omtrent zes gulden), in *Bahia* daarentegen omtrent 10,000 *Reis*. De bezitters dezer hoeven zenden gewoonlijk een of tweemaal in 't jaar runderkudden (*boiradas*) of kudden paarden (*cavalerias*) naar de Hoofdstad, alwaar zij spoedig verkocht worden. De aanzienlijke opbrengst van dezen handel kan men ligt berekenen: want al bestaat de kudde ook uit niet meer dan 150 of 160 stuks, zoo geeft dit reeds, tegen den middelprijs van 10,000 *reis* het stuk horenvee, omtrent 5000 *patakken* (bijna zoo vele guldens). De paarden zijn hier naar evenredigheid duur; want een slecht, sterk gebruikt

paard verkoopt men zelden beneden de 16 of 18000 *reis* (54 guldens). Het voordeel der veeteelt is in deze streken daardoor vooral groot, dat de kosten niet groot zijn; de noodige slaven zijn het eenige Artikel van prijs, want hier, waar het altijd zomer is, kost het verder niets: het vee blijft jaar uit jaar in op het land, en slechts aanhoudende droogte kan voor hetzelve schadelijk worden. Oneindig aanzienlijker nogtans konden de voordeelen zijn, wanneer de inwoners niet altijd slaafsch bij de oude gewoonten bleven, en zelve over verbetering dachten, of van die, welke in andere landen zijn ingevoerd, kennis zochten te bekomen.

Een belangrijk gezigt leveren deze ruime velden, vol runderen en rossen, bij welke hier en daar groote vogels vreedzaam daarheen stappen. Hier oefent, in het volle gevoel zijner kracht, de stier de heerschappij der kudde uit. Elk van hun heeft zijn regtsgebied, en verdedigt hetzelve brommend met voorover gebogen kop, met den voorpoot in den grond woelend, en dus den naburigen mededinger ten strijde uitdagend. Menigmalen komen deze trotsche dieren dus tegen elkander op, vechten uren lang, en de overwonneling moet het veld ruimen. Het rundvee alhier is middelbaar van grootte, vleezig en sterk: de stieren hebben grooter hoornen dan de onzen en aan het eind van den staart een' dikken kwast: de kleur is donkerbruin, of geel-

geelachtig rood, zelden gevlakt. Men kweekt ook varkens in den *Sertam*, die veel spek geven.

Na het vangen van 't vee is deszelfs bescherming tegen de roofdieren de hoofdbezigheid van den *Vaqueiro*. Men kent in deze wildernissen drieerlei groote dieren uit het kattengeslacht, die op het rundvee en de paarden loeren, namelijk de gevlekte once, *onça pintada* of *yaguarété*, den zwarten tijger (*Tigre*), en de roode once (*onça Çuçuaranna*). De eerste en laatste zijn de meest gewone, en van de eerste heeft men twee verscheidenheden of rassen, zoo als het pantherdier en het luipaard in *Africa*, waarvan het eene talrijker en kleiner vlekken heeft dan het andere. Van beide heb ik de vellen, doch nimmer het levende dier gezien. Het grootere dier heeft ook minder en grooter vlekken, in de gedaante van ringen; men noemt het elders *Cangussoè*, doch dien naam droeg juist in den *Sertam* van *Bahia* de kleinere, digt gevlekte soort. Wil men met de *Fransche* Natuuronderzoekers (*Dictionnaire des sciences naturelles* T. VIII. p. 225) aannemen, dat de zwarte tijger slechts eene verscheidenheid der gevlekte once is, dan moest hij tot het kleingevlakte ras behooren, want de vlakken op zijne pikzwarte huid zijn klein en talrijk. Maar de vellen, die ik van deze groote en roofzieke kattensoort gezien heb, doen mij aan derzelver verschil van de gevlekte once gelooven. De roode on-

once of leeuwkat (*Felis concolor* L. *Guazara*, AZARA) is de minst gevaarlijke der drie, hoewel zij zeer groot wordt. Zij waagt zich slechts aan het jonge vee, terwijl de gevlekte en zwarte tijger het zwaarste aanrandt, en het met de tanden een groot eind verre weg sleept. Zij bijten dikwijls verscheidene stukken rundvee in eenen nacht dood, zuigen hun het bloed uit, en eten eerst naderhand van het vleesch. Gewoonlijk houdt men op de *Fazenda's* goede honden tot de jagt dezer gevaarlijke roofdieren, met welke men het bloedige spoor volgt, wanneer de once, van roof verzadigd, in een naburig dorenbosch, of tusschen *Bromelia*-struiken zoekt uitterusten. Naauwelijks ontwaart het roofdier de honden, of het zoekt een' schuins afhellenden boom te beklimmen, en wordt, met behoorlijke voorzigtigheid, van deze onveilige woning ter neder geschoten. Maar dit gaat niet altijd zoo gemakkelijk. Zeer sterke oncen ruimen voor de honden gansch niet zoo ligt het veld, maar dooden er wel eens een of meer, nemen ze met zich, en verslinden ze zelfs. Niet verre van *Valo* was in den *Sertam* eene beruchte groote once, die nimmer week voor de honden. Drie *Vaqueiros* waren eens in het bosch dat dier nagegaan, en hunne stroopende honden hadden toevallig het versche spoor des roofdiers gevonden. De drie mannen waren zonder schietgeweer, slechts met hunne lange *Varas*

of

of staken van voren met ijzer beslagen, bijkans in den vorm van lansen, gewapend. Zij overleiden nogtans, of het niet raadzaam ware, zich de zoo zeldzaam voorkomende gelegenheid ten nutte te maken. Ten laatste besloot men er toe, en zij gingen moedig los op het dreigende tusschen de dappere honden staande ondier. De once deed zelve den aanval, en kwetste de drie jagers achter elkander, welke haar echter met hare staken en met messen verscheidene wonden toebragten. Een van hun, die den minsten moed had, zocht, nadat hij gekwetst was, een goed heenkomen. Reeds was de dapperste onder de klaauwen des, vijands, ter aarde geworpen, toen de vreesachtige zich vermande; beide vielen met nieuwen ijver aan, en doodden het dier met herhaalde stooten. Naauwelijks konden de zwaar gekwetsten tegen den avond naar huis terugkeeren. Zij noemden de plaats waar zij zoo dapper gestreden hadden; men begaf er zich heen, en vond de trotsche once in haar bloed liggen, door verscheidene insgelijks doode honden omringd. Dit voorval, in die streek van den *Sertam* algemeen bekend, en mij door verscheidene geloofwaardige mannen verhaald, bewijst dat men ongelijk had, met de *Zuid-Americaansche* once lafhartig te noemen; ook heeft men overal in *Brazilië*, vooral in vroegeren tijd, toen de roofdieren in bewoonde streken nog talrijker waren, enkelde gevallen gehad, waarin men-

menschen aangevallen, en gedood werden, hoewel zulks veel zeldzamer het geval is, dan (volgens de verhalen) in *Indiën* en *Africa*. Ook bij verscheidene Schrijvers vindt men dergelijke voorbeelden, b. v. bij den *Jezuit* ECKART (*) en anderen. Behalve de genoemde groote soorten zijn in den *Sertam* van *Bahia* nog verscheidene kleine, ten deele mede fraai geteekende wilde katten; onder degene, die ik ken; noem ik des *Abacaraya* (*Felis pardalis*) den *Gato murisco* (*Hyrara Felis Yaguarundi*) eene roode ongevlekte soort, waarschijnlijk AZARA's *Eyra*) en eene nieuwe nog onbekende, die ik wegens haar zeer langen staart, *Felis macroura* genoemd heb (†). Zij gelijkt in de teekening de *Felis pardalis*, doch is kleiner, slanker, en heeft een' veel langeren staart.

De jagt op de onderscheidene eetbare diersoorten zou den *Vaqueiros* eene aangename afwisseling van voedsel verschaffen, wanneer kruid en lood hier niet zoo onmatig duur waren. Daarom zijn ook in vele oorden de jagers schaars, en de bewoners blijven op den duur bij hun voedsel van *Mandiocca*-meel, zwarte boonen en rundvleesch.

De

(*) VON MURR *Reisen einiger Missionare u. s. w. S.* 542.

(†) Ik heb een voorloopig berigt daarvan aan Dr. SCHINTZ te *Zurich* medegedeeld, die daarvan gebruik wilde maken, in zijne vertaling van CUVIER's *Règne Animal.*

De eentoonige levenswijs, die den *Vaqueiros* aan het vee, waarmede hij opgroeit, als 't ware vasthecht, maakt ruwe, onwetende, omtrent al het overige onverschillige menschen, die noch over zich zelve nadenken, noch eenige kennis hebben van de wereld rondom hen. Aan scholen, aan opvoeding des volks, denkt hier niemand; dezelve zijn geheel en al onbekend, en men zorgt even zoo min voor de behoefte van den geest dezer menschen, als voor het behoud van hun leven bij ziekte. Dus blijft voor deze ruwe, maar slecht bevolkte landen nog oneindig veel te wenschen en te doen overig, waarmede eene werkzame, voor het welzijn harer onderdanen bezorgde, Regering zich kan en moet bezig houden (*).

Het

(*) De overeenkomst tusschen deze ongelukkige, bijkans tot dierlijkheid vervallene *Vaqueiros*, en de *Peons* in *Spaansch Zuid-America*, alsmede tusschen beider woonplaats, de *Sertam* van *Braziliё*, en de bergachtige binnenlanden der *Plata-Rivier*, is zeer treffend. Men vergelijke met de beschrijving van eerstgemelden door onzen Reiziger die van den laatsgenoemden door MAWE, I. d. bl: 43—47. Het schijnt echter, volgens hetgeen MAWE verder meldt, dat de *Peons*, bij alle hunne ruwheid, toch nog meer veerkracht en werkzaamheid hebben, dan de *Vaqueiros*. Zou dit aan de meer zuidelijke ligging, en dus minder drukkende hette, te wijten zijn? MAWE schrijft de treurige onverschilligheid in de geaardheid en levenswijze dezer lieden aan het gemis van Vrouwen toe, die zeker ook bij de *Vaqueiros* niet gevonden worden, vermits de Prins van *Neuwied* met geen enkeld woord van dezelve gewaagt. *Vert.*

Het weder was tot nu toe te *Vareda* winderig en koud geweest, het onderging thans eene groote verandering. De hette werd verbazend sterk, maar toch eenigermate door wind getemperd. Den 5 Maart, een der heetste dagen, stond de Thermometer van REAUMUR des middags op 28½, des avonds in de schemering op 15, en een uur later, toen de dauw viel, op 14 graden. Deze dauw was ongemeen sterk; hij alleen bewaart de gewassen voor verdorren bij de geweldige hette.

Daar ik, in weêrwil mijner pogingen, verscheidene natuurlijke voorwerpen, die ik hier hoopte te vinden, niet te zien kreeg, zoo besloot ik *Vareda* te verlaten, en mij naar *Arrayal da Conquista* te wenden. Ik verliet dus nu de opene *Campos*, doorreed met mijne karavaan eene met digte *Catinga* of droog en lager houtgewas bedekte streek, en vernachtte te *Os Porcos*, waar een paar lieden van de kleur met hunne huisgezinnen eenzaam wonen. Zij leven van hunne plantaadje en de veeteelt, en weten in deze eenzaamheid niets van de overige wereld, waarom dan ook onze komst hen niet weinig verbaasde. Zij kwamen bijeen, gaapten ons aan, en riepen alle hunne naburen bijeen, om de groote zeldzaamheid te beschouwen, die hun huis thans bevatte. Zij bevoelden onze hairen, vraagden of wij lezen, schrijven en bidden konden, of wij Chris-

te-

tenen waren, welke taal wij spraken: en gunde ons geene rust, voor dat wij proeven gegeven hadden van alle onze bekwaamheden in dezen. Doch de vlugheid waarmede wij schreven, onze boeken met platen, de kleuren en de teekeningen, alsmede de dubbelde geweren, die wij hun vertoonden, wekten hunne groote verwondering op, en zij erkenden eindelijk, dat wij er toch veel beter aan waren, dan zij, want dat wij de wereld konden leeren kennen; doch zij maakten tevens de aanmerking, dat er toch wonderlijke lieden in de wereld waren, die niet schroomden, zich aan de gevaren en moeijelijkheden van zulke verre reizen bloot te stellen, om de kleine beestjes en plantjes optezoeken, die men hier verwenschte, of die op zijn best van de koeijen werden opgegeten.

Om een schoon paar van de *Tuyuyà* (*Mycteria Americana*) magtig te worden, bleef ik eenen dag te *Porcos*, maar hoewel zich deze vogelen altijd aan zeker meir ophielden, waren zij ons toch te schuw en te voorzigtig. Ik zag echter, dat het roofvogels waren; een derzelve vervolgde eenen watervogel met veel drift in de vlugt.

Van *Porcos* bereikte ik in eene kleine dagreis *Arrayal da Conquista*, de hoofdplaats van het distrikt. Op dezen weg vond ik belangrijke oorden, vooral met schoone bosschen bezet. Velerlei bloeijende boomen en struiken verfraai-

den met tallooze bloemen den weg, en eenige soorten gaven een' liefelijken jasmijngeur. Overal zijn heuvels in het lommerrijke woud verspreid. Doch dit woud was niet onafgebroken, gelijk die aan de kust. Eenige aangename weilanden in hetzelve gaven eene behagelijke verscheidenheid aan het landschap. Derzelver levendig groen, met velerlei schoone en drooge grassoorten en rietachtige gewassen, herinnerde mij de frissche dreven des gematigden Aardgordels, de bekoorlijke bosch- en veldtooneelen van mijn Vaderland, en dit aandenken werd nog levendiger op het gezigt van grazend vee. Gewoon, aan alle dieren terstond den oorlog te verklaren, slopen onze jagers, door de bosschen gedekt, nader, om het te schieten; het werd inderdaad getroffen, doch ontvlood, de honden vervolgden het te vergeefs, en het is zonder twijfel de buit van een' bewoner van *Porcos* geworden, die getuige van dit tooneel was. Op een' ouden stam vond ik de fraaije groene onschadelijke adder, hier *Cobra verde* genaamd, die men niet met de schadelijke soort, elders met dien naam bestempeld, verwisselen moet. Ik vond op *Arrayal* toevallig den plaatselijken bevelhebber, (*Capitam Mor*) ANTONIO DIAS DE MIRANDA, die mij in zijn thans onbewoonde huis gastvrij herbergde. *Arrayal da Conquista* is de hoofdplaats van dit distrikt, en zooveel als eene

Vil-

Villa aan de kust. Zij bestaat uit 30 tot 40 kleine lage huizen; en eene kerk, waaraan men nog bouwde, doch niet op kosten der behoeftige plaats, maar van de rijke landeigenaars uit den omtrek, de Familie van Kolonel J. G. DA-COSTA, den *Capitam Mor* MIRANDA, en nog eenige anderen. Behalve het levensonderhoud, hetwelk de bewoners uit de plantaadjen trekken, bestaat dit oord ook nog eenigermate uit den verkoop van het katoen, en *Arrayal* zelve door den ossenhandel naar *Bahia*. Ook drijft men de runderkudden van de Rivier *S. Francisco* hierdoor, en ziet somtijds in eene week over de duizend ossen naar die Hoofdstad trekken. Dit vee wordt op den verren weg daarheen gewoonlijk mager; alsdan laat men het hier een' tijd lang grazen, om weder op zijn verhaal te komen. Een groot gedeelte der inwoners zijn handwerkers of jonge ledigloopers, die allerlei ongeregeldheden bedrijven, daar men hier geene Politie heeft. Immers traagheid en zucht tot sterken drank zijn hun bijzonder eigen, hetwelk natuurlijk aanleiding tot twisten en buitensporigheden moet geven. Ook ontvlugten de betere en fatsoenlijker bewoners deze slecht ter naam staande plaats, en leven op het land in hunne *Fazendas*. Zeer dikwijls leden wij hier aanstoot van dronkene lieden, waarvan wij niet dan met groote moeite konden afkomen. Daar, volgens een ge-

gevaarlijk gebruik hier te lande, elk zijnen dolk in 't gevest draagt, zoo vallen bij dit ruwe, onzedelijke, door geen staatstoezigt gebreidelde volk, niet zelden moorden, en allerlei daden van geweld voor. Nog voor weinige weken had een bewoner den ander door een snaphaanschot gekwetst. De Reiziger dient om die rede te *Arrayal da Conquista* de uiterste omzigtigheid te gebruiken, om zich en de zijnen voor onaangenaamheden te bewaren.

Nogtans vindt de natuuronderzoeker onder deze lieden altijd eenige jagers, die hem tot zijn oogmerk dienen kunnen. Zoo verschafte men mij hier onder anderen eenen *Brazilischen* vos; die een nacht te voren een moorddadig bezoek gegeven had aan de hoenders der plaats. Dit dier is de *Aguarachay* van AZARA, eene vaal-graauwe (naar wit en geel zweemende) soort, die zonder twijfel over geheel *Zuid-America* verspreid is, daar naar alle waarschijnlijkheid de grijze *Surinaamsche*, misschien zelfs wel de *Virginische* vossen van dezelfde soort zijn. Vergelijkt men de gedaante en kleurverdeeling van dit dier oplettend met die van den *Pensylvanischen* vos, (*Canis griseo-argenteus*, *Renard tricolore*) zoo is over 't algemeen de overeenkomst blijkbaar, en men zou mogen vragen, of de *Aguarachay* niet eene door het klimaat verbasterde soort van genen is.

De

De ligging van *Conquista* is niet onaangenaam, vooral wanneer men uit de diepte van een zachtglooijend dal naar den hoog., zachtopgaanden landrug ziet, aan wiens digtbegroeide helling de plaats in een langwerpig vierkant gebouwd is, op welks bovenste zijde de kerk prijkt. Rondom is alles somber woud; van daar, dat het vierkant, waarop de huizen gebouwd zijn, zeer aangenaam als een lichtgroen grasperk daarbij afsteekt. Van ouds was de geheele omtrek bosch en wildernis. Een ondernemend gelukzoeker (*Conquistador*) uit *Portugal*, kwam met eenen gewapenden troep het eerst hier, en beoorloogde de oorspronkelijke bewoners, de *Camacans*, die zich, naar men wil, tot de tegenwoordige *Villa da Cachoeira de Pagaguaçu*, of tot de woonplaatsen van den stam der *Cariri* of *Kiriri* moet hebben uitgestrekt. Hij veroverde dezen plek, en stichtte het *Arrayal*, 't welk hij naar die verovering *Conquista* noemde. Na eindelijk met de wilden eene overeenkomst gesloten te hebben, begon hij het land te bouwen, doch merkte, dat zijne soldaten van dag tot dag verminderden. Hij vernam eindelijk, dat de Wilden hen onder allerlei voorwendsels in de bosschen lokten, en aldaar van kant maakten (*). Een soldaat, wien een

(*) Een nieuw bewijs, bij zoo vele anderen, dat de zoonaamde *natuurstaat* der wilden volstrekt geen staat van onschuld, eenvoudigheid en opregtheid is. *Vert.*

een *Camacan* op deze wijze zoo ver in het net gekregen had, dat hij hem nu meende te kunnen aangrijpen, was sterk genoeg den aanvaller met zijn mes te doorsteken, en opende, bij zijne terugkomst in het *Arrayal*, den bevelhebber over het trouwelooze gedrag der *Indianen* de oogen. Deze noodigde nu, nadat hij eerst zijn volk gelast had, zich gereed te houden, de Wilden tot een feest uit, en toen de zorgelooze menigte zich aan het vermaak overgaf, omringde men hen eensklaps van alle kanten, en bragt hen grootendeels om het leven. Sedert trokken de Wilden meer naar hunne wouden terug, en het *Arrayal* bleef in rust. De toenemende bevolking beperkt nu de *Camacans* hoe langs zoo meer, zij leven thans nog hier en daar bij elkander in kleine dorpen (*Aldeas*) of verstrooid in de eeuwige wouden, die zich van den *Rio Pardo*, en *Rio dos Ilheos* tot den *Rio das Contas* uitstrekken. De zeekust bereiken zij niet, want daar stroopen, bijna tot laatstgemelde rivier, enkele troepen der *Patachos*. De *Camacans*, wier dorpen het naast bij de *Portugeesche* bezittingen liggen, planten *mais*, katoen, en bananen, maar zijn des niettemin nog volkomen onbeschaafd; zij gaan ten deele nog naakt, en de jagt is nog altijd hun voornaamste bedrijf. De Regering heeft *Portugeesche* bestuurders in deze dorpjes geplaatst, om die wilden te beschaven: doch dit middel helpt slechts weinig

en

en zeer langzaam, daar deze *Directeuren* zelve ruwe menschen, dikwijls soldaten en zeelieden, en niet geschikt zijn vertrouwen inteboezemen. Men mishandelt de arme *Indianen*, gebruikt hen als slaven, zendt hen weg, en prest hen tot het aanleggen van wegen, tot houthakken, tot verre boodschappen, ten strijde tegen vijandelijke *Tapuyas*, en betaalt ze geheel niet, of toch zeer slecht, waarvan het natuurlijke gevolg was, en wezen moest, dat zij, bij hunne liefde tot de vrijheid, ongemeen tegen hunne onderdrukkers zijn ingenomen.

Ik had op mijne reis door de wouden geheel wilde *Camacans* gezien; thans was ik verlangend, een dorp dezer lieden te bezoeken, eene dagreis van den *Arrayal* verwijderd, aan het hooge woud *Serra do Mundo Novo* liggende, en *Jiboya* genaamd. Het pad daarheen is wild en oneffen; heuvels wisselen onafgebroken met kleine dalen af. In het begin van den weg is het land nog eenigermate bewoond, de weg niet door houtgewas belemmerd, en tot plantaadjen gebruikt; maar weldra verdiept men zich in boschaadjen, die eene eenzame, verhevene wildernis vormen. Zij hebben overal in het begin digte massa's van het hooge *Taquarussù*-riet; verderop de zonderlingste slingergewassen; aan de rottende stammen hechten zich varenkruiden, *piper*, *begonia*, *epidendron*, *cactus*, en andere plantsoorten; de plegtige stilte wordt alleen door

het luide geroep der scharlakenroode *Araras*, van den *Çurucuà* (*Trogon*) of van andere vogelen afgebroken. Doch in de streken, waar zich elk oogenblik nieuwe belangrijke voorwerpen aan den Natuuronderzoeker opdoen, zou men lang moeten vertoeven, en zich in deze wildernis kunnen verdiepen, om naauwkeurige kennis van de dieren, die men ziet, te bekomen. Wij zagen verscheidene uitmuntende fraaije vogels, onder anderen zeer veel den bonten *Manakin* met twee verlengde staartvêren, (*Pipra caudata* LATH.) en wij schoten eene fraaije nieuwe *Tanagra* met hooggelen bonten schedel (*). Door allerlei afwisselingen van de streek, die naauwelijks een gangbaar paadje aan den ruiter biedt, bereikten wij het lager liggende weiland *Jiboya*, en toen, rondom door hoogstammen ingesloten, de vreedzame hutten dier *Indianen*, die reeds beginnen zich naar den wil hunner meesters te buigen, en hunne zeden en gebruiken aantenemen. Deze woningen lagen tusschen een bosschaadje van ba-

naan-

(*) *Tanagra auricapilla*, lang 6 duim $2\frac{1}{2}$ streek, breed 8 duim 11 streek: schedel hoog citroengeel: voorhoofd en omtrek der oogen zwart, ooren, zijden van den kop, en bovenlijf olijfgraauw, op den rug iets donkerder: vleugels en staart zwart; over de eersten loopt dwars in het midden een breede witte band; het benedenlijf, van den bek af, is zacht roodgeel. Het wijfje heeft geen' gelen schedel. Zoo deze vogel de *Lindo brun à huppe jaune* van AZARA is. Vol. III. p. 244. is dezelve door den Schrijver min juist afgebeeld.

naanboomen, achter welke onmiddellijk, een' ondoordringbaren muur gelijk, waarvan de hoogstammen de pijlaren of zuilen uitmaakten, het hooge bosch verrees. Uit deszelfs digte lommer deed zich de aangename stem der duive hooren, die bij de *Portugeezen pomba margosa* heet. Het is de *columba locutrix*. De bouworde der genoemde hutten is eenvoudig van hout en kleiaarde, en zij zijn met boomschors gedekt. De bewoners, die ten deele reeds eenigzins gekleed, ten deele nog moedernaakt gingen, planten *mais*, bananen, *mandiocca*, een weinig katoen, en overvloed van zoete aardappelen of pataten. Tevreden met deze voortbrengselen der wilde Natuur, waren zij nog te traag, om zich *Mais*-meel te bereiden.

De *Capitein Mor* MIRANDA, die hier in de nabijheid op de groote woeste bergen eene menigte rundvee in 't wilde heeft grazen, had op dezen tijd hier juist bezigheden, en kwam met ons tegelijk aan, 't welk mij het niet onbelangrijk gezigt van eenen dans dezer *Indianen* verschafte. Als een zeer weldenkend man is hij overal bemind, en Reizigers moeten vooral niet verzuimen, zijne kennis te maken, daar hij bovendien de eerste persoon in dezen omtrek is. Ik bragt den nacht in zijn gezelschap te *Jiboya* door, en keerde met hem den volgenden dag naar *Arrayal* terug.

Zie hier eenig-berigt over den stam der in-

boorlingen, wier eenzame woningen ik hier bezocht.

De *Camacan-Indianen* zijn naar hun uitwendig ligchaamsgestel weinig van hunne broeders aan de Oostkust verscheiden: zij zijn wel gewassen, van tamelijke grootte, een sterk, (*Americaansch*) uitzigt, en reeds van verre daaraan kenbaar, dat zij, zelfs de mannen, hun lang en sterk hair langs den rug sluik laten neêrhangen. Hunne huid heeft eene fraaije bruine, dikwijls vrij donkere kleur, die somtijds echter ook meer naar het geel- of roodachtige overhelt. Zij gaan grootendeels naakt; de mannen dragen alsdan slechts aan de schaamdeelen de reeds bij de *Botocoedos* genoemde *Tacanhoba*. Anderen zijn voor een gedeelte bekleed. Het hair der wenkbraauwen en van het ligchaam plukken zij uit, of snijden het af. Somwijlen doorboren zij het oor met eene opening ter grootte eener erwt. Hunne kleur wordt wel eens door sappen van zekere planten veranderd, vooral door *Oerocoè* en *Genipaba*, ook nog door eene andere donkerbruine kleur, door hem *Catuà* genoemd, en die zij uit de schors van eenen mij onbekenden boom trekken. Aan den *Rio de Belmonte* heb ik van het overschot eens *Indiaanschen* stams gesproken, die tegenwoordig zich zelven nog *Camacan* heet, doch van de *Portugeezen Menian* (*Meniang*) genoemd wordt. Volgens de daarvan ingewonnen narigten, zijn deze *Menians* in der

der daad een verdrevene, geheel verbasterde tak der *Camacans*, die tegenwoordig reeds, misschien door vermenging met de talrijke Negers hier te lande, kroes Negerhair en eene zwartachtige kleur hebben, en ook, met uitzondering van een paar oude lieden, niets meer van hunne taal kennen. De afwijkingen dier taal van de spraak der echte *Camacans* moeten om die reden ook niemand bevreemden, daar de ondervinding geleerd heeft, dat bij de *Americaansche* volken splitsingen van enkelde stammen, familien en Horden dikwijls invloed op de taal gehad hebben, zoodat men velerlei tongvallen en afwijkingen bij verschillende takken van eene en dezelfde, voor 't overige volkomen overeenstemmende Natie vindt. Men zal ook onder deze woorden der *Menians* vele uitdrukkingen vinden, door hun aan die van andere hen omgevende volken ontleend (*).

De

(*) Belangrijk is hier omtrent de aanmerking van LINK: « Volken, op eenen lageren trap van zedelijke beschaving, « spreken weinig en afgebroken; deze weinige woorden zijn « ligt te verstaan, en de taal behoudt niet alleen eene groo- « te buigzaamheid, maar tevens veranderlijkheid genoeg, om « nieuwe talen uit zich zelve te doen ontstaan. De rondtrek- « kende volken in *Noord-Amerika* en het binnenste van *Azie* « spreken weinig; geheele dagen worden doorgebragt zonder « dat de Heer des huizes een enkel woord spreekt, en de « slaafsche toestand des vrouwelijken geslachts, met hetwelk « de Heer des huizes zich niet verwaardigt te spreken, « veroorlooft het niet, de huisselijke stilte te storen, en den « toestand des huizes levendiger te maken. Van daar de me- » nig-

De *Camacans* waren eertijds een rusteloos, vrijheidlievend, krijgshaftig volk, hetwelk den *Portugeeschen* veroveraren stap voor stap betwistte, en eerst na zware nederlagen genoodzaakt werd, dieper in de bosschen te wijken, tot de tijd ook bij hen allengskens zijnen invloed deed gelden. Nog blijven zij die oorspronkelijke karaktertrekken behouden, want vrijheid en vaderlandsliefde doen zich thans nog levendig bij hen kennen: ja het is moeijelijk, hen uit hunne geboorteplaats weg te krijgen, en ongaarne komen zij tot de *Europeërs* in de bebouwde streken; ook keeren zij, gelijk alle wilden, liever in hunne sombere wouden terug. Uit talrijke voorbeelden met de tirannieke handelwijze der Blanken bekend, en dus voorzigtig geworden, verborgen zij zelfs hunne knapen en jongelingen in 't bosch, toen wij een bezoek bij hunne woningen afleiden. Zij hebben zich allengs aan vaste woonplaatsen gewend, namelijk aan hutten van hout of aarde gebouwd, en met lagen boomschors bedekt. Tot slapen bezigen zij geene netten, gelijk de *Indiaansche* kustbewoners die zich van de *lingoa geral* bedienen,

maar

« nigte van talen in *Noord-* en *Zuid-Amerika*, welke laatste AZARA als verbazend groot schildert; ook worden er « nog zeer vele talen aan den *Kaukasus* en in de gebergten « van *Kabul* gesproken, waar half wilde volken omdolen.

De *Voorwereld en de Oudheid*, *door de Natuurkunde opgehelderd*, *Ned. Vert. bl.* 167, 168. *Vert.*

maar bereiden in hunne hutten slaapplaatsen (*Camas*) van staken, op vier palen, met bast (*estopa*) bedekt; kinderen en honden liggen naast elkander op den grond. In menige trekken schijnen deze lieden met de oude *Goaytacases* eenigermate overeentestemmen. Zij bereiden keukengereedschap van grijze klei, en men vindt over 't geheel bij hen meer kunstbekwaamheid, dan bij de stammen der Oostkust. De behoefte aan dierlijk voedsel weten zij, bij gebrek aan huisdieren (*), door hunne bekwaamheid in 't jagen te bevredigen; maar zij kennen ook zeer goed de voordeelen, die voor hun uit de aankweeking van nuttige gewassen ontspruiten. Rondom hunne hutten planten zij eene menigte bananen, mais, maniok, waarvan zij de wortels gebraden eten, en zoete aardappels. Het katoen kweeken zij insgelijks in kleine hoeveelheden, en bewerken zulks behendig tot hun gebruik; vooral de vrouwen weten den draad zeer net te hantéren, en kunstige vierdradige snoeren daaruit te bereiden, waarvan zij zich tot wapenen, kleeding of opschik bedienen. Tot de laatsten behoort het vrouwenschort; het bestaat uit een kunstig touw met fijne snoeren bespannen; en een

(*) De *Camacans* bezitten geene huisdieren dan honden, die zij van de *Europeërs* bekomen hebben, een bewijs, dat in *Amerika* oorspronkelijk geene herdervolken, of *Nomaden* bestaan. Zie HUMBOLDT's Reisbeschrijving, V. II, p. 160.

een paar groote kwasten aan de einden, van welken eene menigte andere ronde snoeren neerhangen, om eene soort van voorschoot te vormen; dit touw wordt van de vrouwen om de heupen gebonden, en is het eenige kleedingstuk derzelven, waar zij nog in eenen ruwen toestand verkeeren. Vroeger kenden zij hetzelve nog niet, maar gingen moedernaakt, of iets later met een' boombast om de lendenen. Over de behendigheid dezer menschen in het vervaardigen dier snoeren, kan men zich niet genoeg verwonderen; tot grooter sieraad kleuren zij die ook wel bruin en wit met *Catuà*- verw. Een tweede stuk uit de hand dier boschnimfen zijn de geknoopte zakken van katoene snoeren, die zij telkens omhangen, als zij de hutten verlaten. Deze zijn van geknoopt of ineengeslingerd werk, en worden bij afwisseling met *Catuà* wit of geel en bruinrood geverwd; daarbij hebben zij eenen insgelijks geknoopten riem, waarmede men die over de schouder draagt. De mannen hebben altijd zulke zakken of beurzen, wanneer zij ter jagt gaan, bij zich.

De wapenen der *Camacans* toonen, dat ook de mannen van dat volk meer oorspronkelijke kunstbekwaamheid bezitten, dan die der andere *Tapuyas*-stammen. Hun boog (*Cuang*) is sterk, fraai en glad gepolijst van donkerbruin *Braüna*-hout, en veel beter bewerkt, dan bij de andere stammen. Langs de geheele voorzijde loopt eene

eene holte, doch minder diep ingekorven dan bij de *Machacaris.* Deze bogen hebben meer dan mans hoogte, en zijn ongemeen vêerkrachtig en sterk. De pijlen (*hoay*) zijn bijzonder net bewerkt. Zij onderscheiden zich, in derzelver drie soorten, slechts weinig van die der overige stammen, doch hebben van onder aan het veruitstekende riet nog twee bosjes bonte veren meer. De vederen van dezen pijl zijn rood en blaauw, uitgezocht van den *Arara*-vogel, bij uitstek naauwkeurig en sierlijk met draden van wit en bruinrood geverwd katoen aan den pijl gehecht. Daarenboven hebben zij ook pijlen enkel tot sieraad, zoo dun en sterk bewerkt, als men het waarlijk van zulke ruwe handen en slechte werktuigen niet zou verwachten. Deze pijlen zijn van donkerbruin *Braïna*- of fraai rood *Brazilie*-hout gemaakt, ten uiterste glad en glansrijk gepolijst, en mede met geverwd katoen omwonden. Op dergelijk eene wijze maken zij lange, gladde staven, die men weleer soms in de handen hunner Opperhoofden zag. Bij plegtige gelegenheden, vooral bij hunne dansen, ziet men nog wel op hunne hoofden eene muts van papagaaivêren, door hun *Charó* genoemd, en ongemeen net bewerkt. Op een net van katoendraad knopen zij, veer voor veer afzonderlijk, eene groote kroon of vederbos uit de staartvêren van den *Joeròe* (*Psittacus pulverulentus*) of andere papagaaisoorten; in het midden steken door-

doorgaans een paar groote *Arara*-staartvêren uit. De geheele vederbos is groen en rood, en levert eene regt fraaije vertooning op. In dezen vorm waren de hoofdsiersels van vederen, die de oorspronkelijke inwoners aan den *Amazonen*-stroom droegen, toen de *Portugeezen* en *Spanjaarden* dezelve het eerst bezochten, gelijk men zich daarvan in het *Museum* te *Lisbon* uit de aldaar bewaarde schoone verzameling van vedersieraden kan overtuigen. Ook droegen, volgens BARRERE, de stammen in *Guyana* mutsen van denzelfden aard.

Bij deze bekwaamheid tot handenarbeid zijn deze lieden thans, nu een gedeelte van hun een' zekeren geringen trap van beschaving bereikt heeft, den *Portugeezen* zeer nuttig, vooral tot ontginning der wouden. Immers het houthakken gaat hun vlug af, zij zijn ongemeen handig en bekwaam met de bijl. Daarbij zijn zij geoefende jagers en voortreffelijke boogschutters, waarvan ik dikwijls getuige was. Velen van hun kunnen ook goed den snaphaan hanteren. Men gebruikt hen thans tegen de aanvallen der *Botocoedos* aan den *Rio Pardo*, en laat hen daartoe den over hen gestelden *Kapitein* PAULO PINTO oproepen; zij vreezen voor de *Botocoedos*, die eerst onlangs, kort voor mijne komst onder hen, eenen *Camacan* aan den *Rio Pardo* hadden gedood. Dus zagen zij met groote oplettendheid, en niet zonder zekere grimmigheid, den

den jongen *Botocoedo* QUAECK, die mij vergezelde. Zij moeten dapper zijn, en meermalen Gevangenen op die Barbaren hebben gemaakt. Vreemdelingen, die hen vreedzaam bezoeken, ontvangen zij minzaam, en toen in 1806 de *Capitam Mor* JOÃO DA SYLVA SANTOS een hunner dorpen in den *Sertam* bezocht, onthaalde men hem plegtig. Het Opperhoofd was rood beschilderd, met uitzondering van hoofd, voeten en voorarmen; op het hoofd droeg hij eenen dier fraaije zoo even beschrevene vederbossen, over den schouder eene dikke roodgeverwde katoenen streng, met twee kwasten van dierentanden en hoeven van *tapirs*. Over den rug hingen zijne lange hairen ter neder, in de hand drilde hij eenen staf (*vara*) van rood (buiten twijfel Brazilie-) hout, schoon en glad bewerkt. Over en onder ieder oog was eene roode halve maan geschilderd. Men dronk, vermaakte zich, en danste den geheelen nacht door. Zij verkoopen, behalve hunne wapenen en kunstigen arbeid, aan de *Europeanen* nog waslichten, die hier in de bosschen, als men die brandt, een' aangenamen geur verspreiden. Deze lichtjes maken zij in lange snoeren, weten ze dan kunstig in langwerpige bossen te pakken, en groote bladen in 't rond daaraan vast te kleven. Doch buiten het was verkoopen zij ook honig, die in menigte in de hooge woudboomen voorhanden, en eene hunner liefste spijzen is. Voor 't overige vallen zij niet vies; ik vond tapir-

pooten in hunne hutten, die, schoon volkomen tot verrotting overgegaan, nog als een lekker beetje verteerd werden. Daarentegen moeten zij het vleesch van den *Tatu verdodeiro* (*) (*Tatou noir* AZARA) hoewel eene lievelingskost der *Europische Brazilianen*, niet gebruiken.

De mannen behandelen hunne vrouwen, gelijk bij de meeste ruwe volken, een weinig streng, maar toch niet kwaad. Een gedeelte des volks, dat met de *Portugeezen* in betrekking staat, spreekt reeds eenigermate de taal van dit volk. Hunne eigene taal, vol keel- en neusklanken, klinkt barbaarsch. Daarbij breken zij alle andere woorden kort af, spreken zacht en met den mond half open. Bijzonder goede jagt, of andere gelegenheden tot vreugde, vieren zij gaarne met feesten, waarbij dans en gezang niet ontbreken. Zie hier de wijze der viering. Men snijdt den dikken stam van een' *Barrigudo*-boom, die vol is van een week saprijk merg, dwars door, en holt hem uit, doch laat van onder een' bodem daarin staan. Het dus verkregene vat is 2 of derdehalf voet hoog, en wordt op eene opene plaats tusschen of naast hunne hutten gesteld. Terwijl de mannen dus het vat bereiden, zorgen de vrouwen voor deszelfs inhoud. Twaalf of zestien uren voor het feest, kaauwen zij maniok, doch liever de korrels van *mais*,

(*) Het gordeldier, of de *Armadil*. *Vert.*

mais, (welke vrucht zij meest tot dit oogmerk beminnen) en ook wel zoete aardappels, en spuwen zulks uit in een vat, waarin men dat smakelijk kostje met warm water laat gisten, en alles dan in het bovengenoemde vat van boomschors werpt, waar het verder gist; men graaft nu het benedendeel in den grond, en stookt een vuur onder hetzelve. Het geheele gezelschap is intusschen opgeschikt; de mannen zijn namelijk met zwarte strepen in de lengte, de vrouwen met *concentrieke* halve manen op elke borst, met strepen in 't gezigt, enz. beschilderd. Eenigen zetten hunne staatsiekapsels van vederen op, en steken bonte vêren in de ooren. Ondertusschen komt de kapelmeester te voorschijn: hij is met een speeltuig van *tapir*-hoeven voorzien, die in twee bossen bijeen zijn gebonden: zij noemen het *Herenehediocà;* het geeft de maat aan door bij 't schudden luid te klappen. Somwijlen hebben zij ook een kleiner instrument, *kechiech* genoemd, en uit eene kalebas aan een' houten steel bestaande, waarin men eenige steentjes gedaan heeft; het geeft ook een klapperend geluid. Dit laatste heeft waarschijnlijk overeenkomst met de zoogenoemde *Maracas*, de huisgoden der *Tupinambas*, of andere *Brazilische* stammen, die deze ook bij hunne dansen gebruikten. Zelfs in *Noord-America*, b. v. in *Florida*, hebben de *Spanjaarden* dezelve in vroegere tijden gevonden.

Nu begint de dans; vier mannen gaan voor-

over gebogen, met afgepaste schreden achter elkander in eenen kring rond, en zingen met weinig afwisseling van stem, *Hoy! Hoy! He! He! He!* waarbij de man met zijn ratel naar den eisch nu eens een sterker, dan zwakker geluid maakt. De vrouwen mengen zich nu in het spel: twee en twee elkander aanvattend, leggen zij de linkerhand aan de wang, en gaan, beurtelings met de mannen, onder dat liefelijk maatgeluid onophoudelijk om het beminde vat rond. In het heetste jaargetij (zoo beminnen zij den dans!) springen zij *in het middaguur* op deze wijze rond, dat haar stroomen zweet van het ligchaam afvloeijen. Zij gaan alsdan ook op beurten naar het vat, scheppen met eene *Cuia*, en drinken nu den gegisten drank, welken zij *Cauï* noemen. De vrouwen verzellen dien dans met luide, halve hooge toonen, doch zonder eenige *melodie*, en gaan daar bij met gebogen hoofd en bovenlijf. Zoo duurt het den ganschen nacht door, tot het vat ledig is. Het schijnt, dat deze dansen eenigermate met die der *Coroados* in *Minas Geraës* overeen komen. Somwijlen moeten zich de dansers ook in twee reijen verdeelen, en tegen elkander dansen, zoodat steeds de eene rei den anderen terug drijft

Doch het ontbreekt bij deze feestviering ook niet aan gelegenheid voor de jonge lieden, om hunne kracht te toonen. Nadat men den geheelen nacht gedanst heeft, loopen zij naar het woud,

hak-

hakken er een groot cilindervormig stuk van eenen *Barrigudo*-tak af, welke, zoo lang zich het sap nog daarin bevindt, zeer zwaar is, en stooten aan ieder eind eenen stok daarin, om het beter te kunnen opvatten; alsdan neemt de eerste de beste het op zijne schouder, en loopt er mede naar huis: alle de anderen volgen hem snel na, en zoeken hem den last aftenemen. Op deze manier wedijveren zij tot op de plaats, alwaar de schoonen vergaderd zijn, en aan deze *Athleten* hunne goedkeuring betuigen. Dikwerf is het hout zoo zwaar, dat de een of ander der wakkere ridders daardoor een ongemak bekomt. Zoodra zij aankomen, springen zij, badend in hun zweet, terstond in de Rivier, om zich te bekoelen, waardoor reeds meer dan een zijnen dood moet hebben gevonden.

Wanneer een *Camacan* ziek wordt, zoo laat men hem hulpeloos liggen; kan hij nog gaan, zoo mag hij voor zijn voedsel en drank zorgen: zoo niet, dan wordt hij, naar men zegt, aan zijn lot overgelaten. Immers vele schrijvers beweren deze ongevoeligheid jegens zieken, onder anderen GUMILLA, sprekende van de volken aan den *Orinoco*-stroom, wier gevoelloosheid even zoo treffend is, als de kalmte van gemoed, waarmede zij smarten, en zelfs den dood verduren (*).

Art-

(*) *Histoire de l'Orénoque*, T. I. p. 328—330.

Artsenijen hebben zij weinig: een geneesmiddel hetwelk zij voor zeer werkzaam houden, bestaat daarin, de zieken, volgens de manier der *Bogaiers* of *Semmeli* bij de *Arowacken* en andere volken in *Guyane*, met tabaksrook aanteblazen. De lijder houdt zich daarbij geheel stil, en de geneesheer bromt eenige woorden, die men, helaas! niet verstaat. Sterft een zieke, zoo vereenigen zich alle rondom hem, buigen het hoofd over den doode, en huilen dagen lang jammerlijk. Doch dit gehuil is gekunsteld; zij wisselen daarbij met elkander af, zoodat sommigen uitrusten kunnen; en wanneer men den rouw voor geeindigd zou houden, dan begint het gejammer op nieuw. De doode blijft, zegt men, dikwijls lang boven aarde. Men wil, dat zij de zielen der overledenen als hunne Goden beschouwen, dezelve aanbidden, en hun de onweders toeschrijven. Zoo gelooven zij ook dat de dooden, wanneer die bij hunnen leeftijd niet wel zijn behandeld geworden, in de gedaante van oncen (luipaarden) wederkeeren, om hen te benadeelen; daarom geven zij hen in het graf eene *cuia*, *panella* (pot tot koken) een weinig *caüi* (hunnen gegisten drank), bogen en pijlen mede. Deze voorwerpen leggen zij onder den doode, vullen dan den kuil met aarde, en ontsteken daarboven een vuur.

Om deze weinige berigten over den merkwaardigen stam der *Camacans* iets meer volle-

dig-

digheid te geven, zal ik hier nog daarbij voegen, wat de *Corografia Brasilica* (eene Beschrijving van *Brazilië*, zoo 't schijnt onder het oog der Regering gedaan,) over dit onderwerp zegt, een Boek, dat tot hiertoe misschien slechts aan weinigen bekend is. De *Mongojoz* (dus is de *Portugeesche* naam van dit volk; den naam *Camacans*, dien zij zich zelven geven, schijnt de *Corografia* geheel niet te kennen), de *Mongoyoz*, met welken in 1806 vrede gesloten werd, vond men in zes of zeven weinig bevolkte dorpen in de nabijheid, en ten Noorden van de rivier *Patype* (*Rio Pardo*) vereenigd. Elk huisgezin leeft afzonderlijk in zijne hut, en alle planten onderscheidene soorten van pataten, kalebassen, *injamen*, watermeloenen en voortreffelijke *mandiocca*, (het is de zoete *Mandiocca* of *Aipi*), ook verzamelen zij eene menigte honig. Nergens zijn zij zoo weinig huishoudelijk als in de behandeling der bijen. Zelfs bij diegenen, welke men in hunne woningen vindt, nemen zij was en dieren met elkander uit de boomen, en zuiveren het geheel door eene soort van wan; was en bijen worden dan in eene zekere hoeveelheid waters ontbonden, waardoor een bedwelmende drank ontstaat, die hen vrolijk, doch ook somtijds woedend maakt. Zij bereiden nog een' anderen sterken drank door een opgietsel op gestampte pataten en *mandiocca*-wortels, hetwelk zeer spoedig in gisting overgaat.

De vaders geven aan hunne pasgeborene kinderen eenen naam, zonder eenige verdere plegtigheden. Zij beweenen de dooden, en begraven die naakt in eene zittende houding (*). Zij zingen en dansen op den klank van een speeltuig, hetwelk even zoo eenvoudig als eentoonig is, en uit eenen boog bestaat, die met een dun snoer bespannen is (†). De vrouwen dragen net bewerkte katoene franje, die haar bijna tot de knie nederhangt. De mannen verbergen het geslachtsdeel in eene vlecht van palmbladen; maar voor 't overige bedekken zij hun wel geëvenredigd ligchaam niet. Zij brengen het grootste gedeelte van hunnen tijd in de bosschen, op de jagt, of onder het zoeken naar vruchten door. De vervaardiging van aarden vaten is hunne eenige kunst; van reevellen maken zij blaasbalgen; zij beginnen met den hals, wanneer zij het dier de huid willen afstroopen. De hond is naar hunne gedachten het nuttigste huisdier, ook het eenige, 't welk zij opkweeken, en wel voor de jagt. Den *Europeaan* benijden zij zijn ijzer. Hunne heelmiddelen bestaan in pleisters van gekaauw-

(*) Dit gebruik moeten zij thans niet meer hebben.

(†) Het speeltuig, waarvan de *Corografia* hier spreekt, heb ik bij de *Camacans* niet gevonden; misschien hebben zij het in eenige dorpen (*Aldeas*) nabij de woningen der *Portugeezen* van de Negers overgenomen, die zulk een speeltuig bezitten en gebruiken.

kaauwde kruiden, in baden, en gekookte dranken, die zij alleen door de ondervinding, en door overlevering hunner voorouders hebben leeren kennen. Boog en pijl zijn hunne eenige wapenen, voldoende zoowel voor den krijg als de jagt. Die *Mongoyoz*, welke het Christendom hebben aangenomen, verkiezen den snaphaan.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

REIZE VAN CONQUISTA NAAR DE HOOFDSTAD BAHIA, EN VERBLIJF ALDAAR; SCHILDERACHTIG DAL VAN URUBA. CACHOEIRA. DE OVERSTE DA COSTA. RIO DAS CONTAS. RIVIER JIQUIRIÇA. LAJE. ONAANGENAAM VOORVAL ALDAAR. GEVANGENIS TE NAZARETH DAS FARINJAS. RIVIER JAGOARIPA - EILAND ITAPARICAS. STAD S. SALVADOR DE BAHIA DE TODOS OS SANTOS.

Om van *Arrayal da Conquista* door den binnen-*Sertam* van het kapiteinschap van *Bahia* naar die Hoofdstad te komen, is er meer dan één weg. De hoofdweg van *Minas Novas* en *Geraës* daarheen gaat over de *Villa do Rio das Contas* naar *Villa de Cachoeira de Paraguaçu.* Een andere loopt nader aan den *Arrayal*

rayal, langs de Rivier *Gaviao;* men bereikt dien weg van hier in twee dagreizen, doch het is een omweg. De weg naar de Hoofdstad, dien de *Boiadas* uit de omstreek van *Conquista* gewoonlijk nemen, in de naaste; ook ik koos denzelven, daar hij door weinig Reizigers betreden wordt, te liever, daar onlangs eenige karavanen door Roovers aan den *Gaviao* moeten overvallen zijn. De genoemde weg voor de *Boiadas*, die in het drooge jaargetij vrij goed is, werd tot over de *Fazenda* van *Tamburil* door kolonel JOAO GONÇALVES DA COSTA op zijne kosten aangelegd, waarvoor hij, gelijk voor meer dergelijke nuttige ondernemingen, waaraan hij een groot gedeelte van zijn vermogen te kost leide, tot hiertoe nog niet door de Regering is schadeloos gesteld.

Zoodra men het *Arrayal* verlaat, betreedt men eene eentoonig wilde, hooge woudstreek, waar heuvel bij heuvel, en berg aan berg achter elkander geschaard, eene eenvormige wildernis vertoonen, met laag geboomte bedekt, gelijk ook zelfs het *Arrayal* rondom door de bosschen is ingesloten. Deze zwak bewoonde woestijnen waren voor omtrent 60 of 70 jaren nog door de oorspronkelijke bewoners, de *Camacans*, bevolkt, die thans alle reeds naar de groote hooge bosschen nabij de zeekust verdrongen zijn, waar zij nog lang een vrij en onbetwist jagtgebied zullen hebben.

Ik

Ik vond thans in de eenzame bosschen in de nabijheid van *Conquista* bezigheid genoeg door de vele gewassen, wier bloemen ten deele de liefelijkste geuren den wandelaar toezenden, eer men die zelf nog ontdekt. Enkele woningen, of hoeven (*Fazendas*), waarvan men er gewoonlijk na eenen weg van drie, vier, vijf of zes uren eene bereikt, verpoozen slechts zelden den vervelenden weg. Ik vernachtte des avonds van den eersten dag op de *Fazenda* van *Priguiça*, alwaar zich een net, met baksteenen gedekt huis, bevond, hetwelk zich, hoewel niet groot, boven anderen in deze streek voordeelig onderscheidde. In de avondschemering hoorde men in de naburige moerassen het zonderling concert van den smid-loofkikvorsch (*Ferreiro*), gelijkende naar het vereenigde geraas eener menigte blikslagers: het was ons echter niet mogelijk een dier zonderlinge dieren te vangen.

Een mijner lieden, die later den troep gevolgd was, had met zijnen stok op eenen lagen boomtak de groote nachtzwaluw gedood, waarvan men vroeger onder den naam van *Caprimulgus aethereus* gesproken heeft. Deze vogels, die alleen in de schemering vliegen, zijn hier talrijk, en leven vooral van kapellen, waarvan zij de grootere soorten, den prachtigen blaauwen *Papiltio Nestor* en *Menelaus*, gelijk den witten *Laërtes*, (FABR) opzoeken. Hun geweldig groote mond is tot de vangst dezer insekten bijzonder geschikt, maar zij verslinden de

vleu-

gels niet mede, zoodat men die overal op den grond in het ronde ziet liggen. Ik vond in deze wouden ook nog eene andere, waarschijnlijk tot nu toe onbekende fraaije soort van nachtzwaluwen (*), welke zich door eene levendig oranjekleurde *Iris* van den oogappel onderscheidt. De genoemde beide soorten van fraaije kapellen bespeurden wij vooral in overvloed op den tweeden dag onzer Reize, toen wij *Priguiça* verlieten. Hier was het woud hooger, lommerrijker en digter dan op den eersten dag; de groote vlinders fladderden talrijk hoog in de toppen der boomen, waar eene oneindige menigte geurige, wit- en geelachtige bloesems hen tot zich lokte, het was dus niet mogelijk, een' eenigen derzelven met het net te bereiken. In de stralen der verblindende middagzon prijken de vleugels dier prachtige insekten ongemeen schoon, voor-

(*) *Caprimulgus leucopterus*, dus noem ik deze schoone soort, die ik in geen werk over de Natuurlijke Geschiedenis beschreven vind. Het wijfje is $11\frac{1}{2}$ duim lang, $22\frac{1}{2}$ duim breed. *Iris* van het oog oranje; verzenen kort en naakt, vleugels smal en lang, de kleur op het eerste gezigt donkerbruin, met eene witachtige vlek op de dekvêren, buik meer helder, bijna witachtig: de kop zwartbruin, met geelachtig witte vlekjes over ieder oog, een' dergelijken streep naar den bek en roodachtig gele dwarsstrepen op het achterhoofd; ook hals, borst en rug met wit of roodgeel geteekend, en de staart met dwarsstreepen gemarmerd, even als de buik. Het mannetje is lichter van kleur dan het wijfje.

vooral wanneer men uit de hoogte op dezelve nederziet; dan schitteren de hemelsblaauwe vleugels van den *Papilio Menelaus* heerlijk violet, die van den *Nestor* blaauw in verscheidene tinten, en de groote blaauwachtig witte *Laertes* van FABRICIUS is insgelijks hier talrijk te vinden, en daarbij ligter te vangen dan de *Menelaus.* Deze beide prachtige blaauwe kapellen vindt men reeds zuidelijk omstreeks *Rio de Janeiro* in menigte, en zij zijn daar, gelijk elders, het grootste sieraad der wouden. Hiertoe behoort ook vooral de zwart en goudgroen gestreepte *Papilio Leilus*, die te *Villa Nova de Almeida*, en aan den *Mucuri* vooral talrijk zijn, zelfs in opene streken, ja zelfs aan de zee. Ik heb in het eerste Deel gezegd, dat in een zeker oord de *Nymptrales* het talrijkste waren; ik moet dus nu hier opmerken, dat de smalvleugels (*Heliconii*) in het door mij bereisde land de talrijkste familie van kapellen uitmaakten. Zij fladderen overal in de bosschen rond, vooral de vuurvlak, *Heliconius Phyllis*, verder *Sara*, *Egena*, enz. Op opene velden en dreven is een der talrijksten de *Papilio Plexippus* (FABR.) die zelfs in *Noord-America* gevonden wordt, in de groote bosschen overal de ratelende kapel, die zulk een gedruisch, waarschijnlijk met haren zuigenden snuit maakt, en die ook LANGSDORFF te *St. Catharina* vond, alsmede de *Climena*

van

van CRAMER (*), die aan de benedenzijde harer vleugelen duidelijk het getal 88 vertoont, enz.

Daar de hette heden sterk was, zoo zochten de uitgeputte lastdieren driftig naar water, hetwelk ons bijna een zwaar verlies zou hebben berokkend. Een der dieren sprong eensklaps in een moeras, zoodat het drabbige water in de kisten drong, en de voorwerpen in dezelve bijna onbruikbaar maakte. Aan dergelijke toevallen is men in deze oorden meermalen blootgesteld; wilde muildieren, nalatigheid der drijvers, of regenwêer doen hen dikwerf de vrucht van onvermoeide pogingen en bezwaarlijke togten verliezen.

Nu verliet ik het digte woud, en betrad een oord van zachtopgaande heuvelen, met lage struiken of ruime hagen van varenkruid (*Samambaya, pteris candata*), bewassen. Hetzelve heeft de eigenschap, dat het ruime landstreken, gewoonlijk woeste heiden in 't bosch, *alléén* bedekt, eene anders zeldzame verschijning in deze streek van *Brazilië* en waarschijnlijk in alle heete landen, daar in dit klimaat gewassen van ééne soort zeer zeldzaam zoo vereenigd voorkomen, als in de gematigde en koude gewesten (†). De jonge spruiten van dit kruid moeten het rundvee dooden, wanneer het daarvan gebruikt,

(*) Tab. XXIV. F.

(†) Zie HUMBOLDT *de distributione geographica plantarum* p. 50.

bruikt, gelijk eene mede hier groeijende *bromelia*-soort de paarden. Daar er sints lang geen regen gevallen was, zoo hadden deze woestijnen thans een geheel dor aanzien. Door zulk eene droogte sterft in menige landstreek van den *Sertam* veel rundvee, en er ontstaat daardoor aanzienlijke schade; dus moet men alsdan het vee opzoeken, om het naar vochtiger oorden te drijven; en dan steekt men menigmaal op die drooge heuvelen het varenkruid in den brand, om door deze mesting den grond een weinig gras voor het vee te ontlokken.

Doch zelfs in deze dorre heiden heeft de Natuur gewassen geplant, die de droogte voortreffelijk schijnen te kunnen weêrstaan; zoo als eene schoone *Bignonia* met groote citroengele bloemen, die 8 of 10 voet hoog wordt, en eene *Cassia* met groote, regt op staande, hoog oranjekleurde bloemtrossen: beide geven een uitmuntend gezigt. Van dezen laatsten boom is reeds vroeger gesproken; hij maakt met zijn heldergroen loof eene groote volkomen bolronde kroon uit, van welke thans de nog groene, zeer lange, en in verscheidene gelederen gesmaldeelde toppen nederhingen. In de bosschen klimt hier eene palmsoort omhoog, die op zijn best 20 of 30 voet hoog wordt, en tot het kokosgeslacht behoort, de éénige uit de klasse der palmen, welke ik op mijne geheele reis heb aangetroffen. De bladeren staan bij vier of vijf naast elkaâr

aan

aan den stam, en van de vruchttros hangen de vruchten ter grootte van eene kleine abrikoos, neder: ook is de kleur van het vleesch oranje, gelijk bij de abrikoos, en de smaak zoetachtig, het vee is daarop zeer belust. De meergemelde papegaaijen *Araras* beminnen deze vrucht bijzonder, en breken de noot die door het vleesch omringd wordt, zeer gemakkelijk met den bek open. De kern dier noot, is ook voor den mensch eetbaar. Omstreeks *Nazareth* heet deze palmsoort *Cocos de Licuri*, zij heeft eenige overeenkomst met de *Avicuri*, waarvan in het Eerste Deel van dit Reisverhaal is gesproken.

De hitte en droogte van dit oord deed menschen en beesten om strijd zich laven in eenige heldere beken, die wij in de dalen vonden: het water was goed en koel, hoewel men doorgaans in den *Sertam* ellendig drinkwater heeft. In weêrwil hiervan bespeurt de Reiziger terstond, dat de koortsen hier ongelijk zeldzamer zijn, dan beneden aan de kust. En nog kan ik over de hevigheid dier koortsen in de door mij bezochte oorden niet klagen; zij waren veel zachter van aard, dan in andere streken. Zoo heeft men b. v. aan den *Rio de S. Francisco*, wanneer de Rivier uit haren hoogen stand begint te zakken, aanstekende ziekten, die vele menschen in 't graf slepen, en bovenal gevaarlijk zijn voor vreemde Reizigers, die zich aan het klimaat nog niet konden gewennen.

Tegen den avond meenden wij een nachtverblijf te vinden, en wel in eene oude verlatene hoeve, *Taquara* genaamd, in twee ellendige leeme hutten, de eenige, die zich aldaar bevonden, omringd door varenkruid, en van eene andere plant of heester, drie voet hoog, en ook in menigte groeijende; eene nieuwe soort van *Tagetes*, die een' sterken aangenamen geur verspreidt. Er was ook eene omheining voor het vee, en door de *Boiadas* of ossenherders tot nachtverblijf hunner dieren gebruikt. Onze hoop, hier den nacht doortebrengen, werd echter verijdeld. Eene onbeschrijfelijke menigte vlooijen en aardvlooijen bedekte terstond alle onze kleederen, en wij verkozen dus boven deze marteling liever de bijwacht in het opene veld. Men ontstak vuur om te kooken, en sprokkelde in het naburige bosch, waarbij een van mijn volk vlak in onze buurt, naast een der gebouwen eene ratelslang (*Cobra Cascavela*) ontdekte. Het dier bleef, schoon wij alle kwamen aanloopen, in de grootste rust liggen, en scheen zich aan de ongewone beschouwers niet in het minste te storen, zoo dat het ons niet moeijelijk viel, hetzelve met een klein stokje, door eenige slagen op den kop, te bedwelmen en te dooden. Het overige van den avond werd toegewijd aan de beschouwing van onzen buit, die daarop in brandewijn werd bewaard. Uit dit voorval blijkt het wel, hoe onjuist en overdreven de schilderingen van dit

dier

dier in verscheidene werken over de Natuurlijke Historie zijn; immers deze slang kan, gelijk ook BARTRAM verhaalt, slechts dan gevaarlijk worden, wanneer men haar ongemerkt te digt bij komt, en dus tot zelfverdediging noodzaakt. Onder de verschillende geslachten der slangen zal men niet ligt eene van trager geaardheid vinden, dan juist de zoo beruchte ratelslang, (*Crotalus horridus* LINN.) welke DAUDIN zeer goed beschreven heeft. Zij wordt vier of vijf voet lang, en hare dikte is naar evenredigheid aanzienlijk: de kleur is eenvoudig grijsbruin, maar met lichter of donkerder ruiten niet onaangenaam afgewisseld.

Naauwelijks had de morgenschemering de vochtigheid van den nacht doen optrekken, of onze troep was geladen, en op weg. Thans wisselde het land met laag geboomte en weiden af. Rondom *Cassia*-, *Bignonia*-, *Mimosa*-boomen, en *Licuri*-palmen scharen zich de kleinere boomen en struiken: dus heeft het landschap, bij een ruw en woest voorkomen, nogtans schilderachtige partijen. Diepe, woeste dalen groeven de steile hoogten, en zijn, door het digte woud, geheel in het duister gehuld. Hun grond is roodgele klei, aan alle zijden bedekt door de gele kegelvormige woningen der *Termiten*. Hier en daar wordt het landschap iets levendiger door eenig rundvee, hetwelk schuw de ongewone verschijning der Reizigers aanstaart. Hier vertoeft

ook de parkiet met oranjekleurden buik (*Psittacus cactorum*) en de kleine langstaart-duif (*Columba squamosa*) in menigte. In de drooge *Catinga*-bosschen van dit oord kan men zich niet genoeg wachten voor de zijtakjes aan den weg, want zij zijn met ontelbare kleine insekten (*Carapathos*, *Acarus*), als eene korst bedekt, en zien daarvan geheel roodachtig uit; raakt men dus zulk een takje aan, zoo begint het geheele ligchaam onlijdelijk te jeuken, want deze jonge diertjes, zoo groot als de punt eener naald, verspreiden zich over het gansche lijf, en pijnigen het zoo ondragelijk, dat men bij nacht noch dag rust heeft, eer men hen heeft mogen loozen, waartoe niet één veilig middel is, dan het geheele ligchaam met geweekte tabak te smeren, waarvan zij dadelijk sterven. Ons geheel gezelschap leed aan deze kwelling, eene der grootsten, die den Reiziger in *Zuid-Amerika* toeven, en welke in deszelfs drooge streken volkomen de *moskieten* der vochtige bosschen vervangen. Sommigen der beschrevene insekten bereiken eene aanzienlijke grootte, en doen dikwijls erge wonden ontstaan, wanneer men ze niet met behoorlijke voorzigtigheid uithaalt; de kleine jongen moeten bij onzindelijke menschen dikwijls huidziekten veroorzaken. In *Paraguay* noemt men dit insekt *Vinchuca* (*) en in *Fransch Guya-*

(*) AZARA *Voyages Vol.* I. *p.* 208.

Guyana Tique (*). Aan de takken der boomen zagen wij groote hoopen van jonge zwarte sprinkhanen (*Gryllus*), een geslacht, waarvan *Braziliё* zeer vele soorten bezit, van welke sommigen zeer groot, anderen fraai geteekend zijn. De groote vlugten dezer dieren nogtans, waarvan AZARA (†) gewaagt, heb ik niet gezien; zij schijnen meer in de effene vlakte te huis, welke die Reiziger zag.

Ik bereikte nu het kleine *Arrayal* van *Os Passoës*, waar de Geestelijke een groot liefhebber van sterken drank scheen te zijn, daar hij geweldig beschonken was. De plaats heeft omtrent 12 huizen en eene kleine kapel van aarde. Niet ver van hier begint het gebied van den *Capitain Mor* ANTONIO DIAS DE MIRANDA, die gewoonlijk de *Fazenda* van *Uraba* bewoont, waarheen hij mij had uitgenoodigd. Zijn vader, de meergemelde Kolonel DA COSTA, en verscheiden van deszelfs zonen bezitten gemeenschappelijk een stuk land van belang, waar zij eene zeer voordeelige wilde veeteelt onderhouden. De weg naar *Uruba* geleidde meestal door verdroogde bosschen in eenen zandgrond, waar ik drie nog vreemde soorten van *Cactus* zeer talrijk vond. De eene derzelve heeft zeer sterk wollige jonge loten, en eene andere don-

(*) BARRÈRE *Cayenne p.* 49. (*Hoogd. Vertaling.*)
(†) *V.* I. *p.* 214.

donkerroode bloesems aan de einden der takken, als in een' bol vereenigd, gelijk onze distels, en bijna van de kleur der *Cactus flagelliformis*. Dit oord had anders weinig verscheidenheid: de grond bestond overal uit geelroode klei, en slechts de *Cocos de Licuri* versierden, hoewel schaars, dit wilde en drooge gewest. De prachtige, donkerroode *Araras*-papegaaijen zijn hier ongemeen talrijk, en gingen dikwerf zeer nabij ons nederzitten op de lagere takken der boomen. De hette, door geen koeltje getemperd, en door de weêrkaatsing van den droogen grond en het heete zand nog vermeerderd, was intusschen ondragelijk. Verscheidene woudbeken hadden troebel en ziltig water; twee anderen daarentegen waren treffelijk koel en klaar, en laafden ons ongemeen, vooral de kristalheldere beek *Uruba*, en de sombere schaduw der bosschen tusschen groene oevers, met kruiden begroeid.

De aanzienlijke hoogten, waarop wij in de nabijheid eener veeplaats den nacht doorbragten, werden heerlijk door de maan beschenen, welke ons eene liefelijke en zeer afwisselende verlichting schonk. Wij hadden den tijd die te beschouwen, en naar de zeer afwisselende stemmen van het gedierte te luisteren, daar de lastige insekten den slaap van ons weerden. Toen de morgen aanbrak, en het omliggende oord door de zon was verlicht, werd ik aangenaam verrast door een allerbekoorlijkst uitzigt in een diepen

ke-

ketel of dal tusschen bergen, waarin de *Fazenda* van *Uruba* de sombere wouden van hoog geboomte aan de liefelijke beek *Uruba* zeer schilderachtig met hare daken van roode pannen afwisselde. Ik begaf mij daarheen, en vond in de woning van den *Capitam Mor* een zeer minzaam onthaal, schoon de huisheer niet tegenwoordig was. Zijn huisgezin, hetwelk in den geheelen omtrek eene welverdiende achting bezit, overlaadde mij met bewijzen van herbergzaamheid. Men dreef de beleefdheid zoo verre, van onzen geheelen troep op de hoogte des bergs, waar zij in het veld overnachtten, eene menigte levensmiddelen toetezenden, waarmede verscheidene slaven en slavinnen beladen waren. Gaarne had ik bij deze goede menschen langer vertoefd, maar daar ik toch den huisheer niet spreken kon, en dus mijn verblijf hier van geen bijzonder nut kon zijn, besloot ik, nog den eigen dag verder te reizen. Ik keerde dus des middags, na eenige fraaije sprekende papegaaijen ten geschenke te hebben ontvangen, naar mijnen troep terug. Wij bereikten nog heden de *Fazenda* van *Ladeira*, in een zeer diep bergdal, en mede het eigendom der Familie van den *Capitam Mor*. Aangenaam was deze togt niet; de muildieren konden naauwelijks door het eentoonige woud, hetwelk den ganschen omtrek bedekte, naar beneden klimmen, te minder, daar een zware regenbui ons den geheelen namiddag

vervolgde. In de diepte van het dal toefden ons nieuwe boomen: door de reeds bovengemelde draden van het baardmos (*Tillansida*) zamengevlochten, en door makke papegaaijen bewoond, die onder het gewoel en geroep van onzen troep gerust bleven zitten. Te *Ladeira* waren eenige slechte hutten, waar Negers over het naburige rondzwervende rundvee het opzigt houden, als mede aanzienlijke katoenplantaadjen.

Zes uren van hier woont de vader van den *Capitam Mor*, Kol. DA COSTA, op zijne hoeve van *Cachoeira*. Ik verlangde zeer naar kennismaking met dezen man, die het eerst dit woudgebergte met bruikbare wegen voorzien had, en de inboorlingen in alle rigtingen beoorloogde, daar ik van hem ongetwijfeld de zekerste berigten van dezen oord kon vernemen. Ik moest tot dit einde eene ruwe wildernis door, met gedeeltelijk naakte steenen en rotsen, gedeeltelijk met *Mimosa's* bezet. Behalve de laatsten zoomde ook een prachtig gewas, eene nieuwe soort van *Ipomaea* met groote vuurkleurde bloemen den weg. De rotsen, van de zonderlingste gedaanten, dikwijls als torens of kansels een voor een uit het bosch uitstekend, worden door de meergemelde kleine *Cavira*, (*Moco*) bewoond, waarop men wegens haar smakelijk vleesch veelvuldig jagt maakt. Eertijds bezochten vijandige *Camacans* in grooten getale deze uitgestrekte woestijnen, en geen Reiziger kan

kon deze streek zonder levensgevaar bezoeken, tot die Wilden naar de kustbosschen verbannen, en daar in 1806 volkomen bevredigd werden. Het was hier brandend heet; geen luchtje temperde de kracht der van alle kanten teruggekaatste zonnestralen. Menschen en dieren waren ademloos, alle de vogelen zochten de schaduw, uitgezonderd de trotsche *Araras* in onze nabijheid, die hier vooral tierig waren.

Des avonds rustten wij op de *Fazenda* van *Cachoeira* uit, die wij naar onzen wensch gelukkig bereikten.

De Negers hebben rondom het huis van den Oversten DA COSTA door hunne hutten een dorpje aangelegd. Hetzelve ligt niet bekoorlijk, maar doodsch, en herinnerde mij de schilderingen van *Africaansche* gewesten. De bezitter, wiens huis voor kort was afgebrand, woont doorgaans op eene naburige plantaadje, en was thans slechts bij toeval hier. Ik vond in hem een' zes en tachtig jarigen grijsaard, doch nog vol vuur en werkzaamheid, die aan vlugheid van geest menigen jongeling overtreft. Men herkende nog de ligchaamskracht, den moed, den geest van onderneming, die hem in zijne jeugd hebben bezield. Hij ontving mij zeer minzaam, en verheugde zich, eens weder een' *Europeaan* te zien. Voor zeventig jaren, toen hij zestien jaren oud was, dreef hem zijne reislust uit *Portugal*, en in deze wilde gebergten van den *Sertam* van *Bahia*

had zich voor hem een onmetelijk veld van werkzaamheid geopend. Met onwrikbare vastberadenheid en volharding beoorloogde hij de *Patachos* (door hem *Catachos* genoemd) de *Camacans* en de *Botocoedos*. Met aanzienlijke kosten, en onder aanhoudende inspanning doorkruiste hij die wouden, en bevoer verscheidene rivieren, zoo als den *Pardo*, *das Contas*, *dos Ilheos*, en een gedeelte van den *Rio Grande del Belmonte;* hij ontdekte derzelver uitloop in zee, ook ten deele haar onderlingen zamenhang. Aan den *Rio Pardo* leverde hij verscheidene gevechten aan de *Botocoedos*. Het volgende staaltje moge van zijnen moed en tegenwoordigheid van geest getuigen. Eens kwam hij met weinig gewapende manschappen toevallig een dorp der *Patachos* zoo nabij, dat hij hen onmogelijk ontwijken kon; hij verborg zich dus zoo snel hij kon met twee geleiders achter en op een' schuinsliggenden boomstam, en liet eenige anderen de Wilden omtrekken. Doch niet kunnende hopen, lang in deze gevaarlijke houding verborgen te blijven, neemt hij een kloek besluit, stort zich met zijne twee geleiders midden onder de zorgelooze Wilden, en brandt zijne twee pistolen gelijkelijk onder hen af, waarop zij, door plotselingen schrik bevangen, de vlugt namen, en hem zelfs nog eenige Gevangenen achterlieten. Later heeft hij vele *Camacans* aan hunnen wilden toestand onttrokken en gedoopt, en hen alsdan

dan met voordeel op zijne strooptogten tegen andere wilden gebruikt. Met de Blanken vereenigd, zeide hij, toonen deze lieden altijd veel moed in gevechten. Toen hij zich het eerst in deze woudstreken neerliet, waren dezelve vol roofdieren: in de eerste maand doodde hij alleen 24 onces *yaguarete* en daarop maandelijks een zeker getal, dat echter gedurig afnam, zoodat hij het eindelijk durfde wagen, hier eene teelt van in 't wild loopende runderen te planten, hetwelk vroeger, uit hoofde der genoemde tijgerkatten, ondoenlijk zou geweest zijn (*). Later leide hij vele straatwegen aan, onder welke die, welke over *Tamburil* naar de grenzen van *Minas Geraës* geleidt, de aanzienlijkste is. Zij kosten hem veel tijd en geld, hetwelk hij tot nu toe van de Regering niet terug heeft bekomen. In plaats daarvan werd hij van Kapitein Majoor (*Capitam Mor*) tot Overste (*Coronel*) bevorderd. Hij plantte voorts op zijne groote landerijen en *fazendas* katoen en *mais*; met welk laatste voortbrengsel hij den Reiziger zeer mild en voorkomend bedeelt. Nooit zal de vreemdeling, die dezen aan menschen zoo armen *Ser-*

tam

(*) Het komt mij voor, dat de verrigtingen van dezen man iets antieks hebben; men meent in dien krijgsman DA COSTA iets van eenen temmer van woeste dieren en menschen, eenen HERKULES of THESEUS te zien. 's Mans frissche en groene ouderdom, dien van NESTOR gelijk, maakt de overeenkomst nog treffender.

tam doortrekt, het gastvrije onthaal bij de Familie DA COSTA vergeten, vooral bij 's mans zoon, den *Capitam Mor* MIRANDA. Derzelver gedachtenis blijft hen zelfs in verre landen bij, en sticht voor deze gastvrije menschen eene onvergankiljke eerezuil (*).

Van *Cachoeira* blijft het gebergte steeds wild en eentoonig met bosch bedekt tot aan het dal van *Rio das Contas*, eene dagreis verre. Hier heerschte groot gebrek aan water; de melkwitte ziltige beken vloeijen over aardlagen, waaruit zij zwavel oplossen, en zelfs deze waren nog meerendeels droog. Termitenheuvels vertoonden zich weder in grooten getale. Uit het plantenrijk ontmoetten wij menig belangrijk voorwerp, onder anderen een schoon gewas, 4 of 5 voet hoog, met groote gele, inwendig violet gespikkelde bloemen, in den vorm van buizen. Tegen den avond, toen onze dorst op het hoogst was geklommen, opende zich het gebergte, en vertoonde ons heerlijke terrassen, door allerlei tinten van het zonlicht beschenen, waaruit men dadelijk tot de nabijheid eener rivier kon besluiten. Inderdaad bereikten wij eerlang de oevers eener rivier.

De *Rio das Contas*, oorspronkelijk *Jussiappe* ontspringt in de zoogenoemde *Comarca da Jacobina*, en ontvangt verscheidene rivieren in zijn schoot. Hij was hier ter plaatse, waar ik zijnen oever bereikte, naauwelijks 60 schreden breed, doch

doch moet digt bij zijnen mond aanzienlijker worden. Wij reden hem gemakkelijk door, en vonden aan den noorderoever een paar hutten, door Negerslaven bewoond, die voor hunnen Heer, Kolonel DE SÀ, eene herberg van *mais*, brandewijn enz. ten behoeve van Reizigers houden. De Kolonel zelf bewoont eene aanzienlijke *fazenda*, vijf uren verder de Rivier af. De oevers van den *Rio das Contas* waren ter plaatse, waar ik ze zag, zeer schilderachtig (*), met ruige gebergten, lommerrijke wouden, en groene plekken afgewisseld. Deze nog zeer weinig bewoonde landstreek wordt doorgaans voor koortsig gehouden, doch de oude Kolonel DA COSTA verzekerde mij, dat de oorzaak dezer ziekte niet in het klimaat zelve te zoeken was, maar in de rotting eener groote menigte katoenpitten, die men jaarlijks in de rivier werpt; nadat men dit afgeschaft had, wa-

(*) Volgens de *Corografia Brazilica T.* II. *p.* 102. « neemt « de *Rio das Contas* van de Noordzijde zeven kleinere vloe- « den op, die door groote bosschen vloeijen, waarin men « talrijke volkplantingen zou kunnen aanleggen; van de zuid- « zijde de Rivier *Grugungy*, die weinig geringer is dan hij « zelve, en waarvan de *Rio Salina* de hoofdarm is. De *Pa-* « *tachos-Indianen* leven in zijne nabijheid. Beneden de ver- « eeniging met de *Grurgungy* in de planting van *Dos Funis*, « waar de rivier, verdeeld en bijkans verborgen, tusschen rots- « blokken worstelt. De *Contas* stort zich 10 uren ten Noor- « den van den *Ilheos* in zee. Hij wordt 4 uren verre door « kleine tweemastbrikken (*sumacas*) opgevaren; aldaar is een « waterval, en een volkrijk dorp met eene *heremitage*.''

waren ook de koortsen verdwenen. Wij vischten menigmaal in de rivieren van dit oord, kleine teere waterplanten, waarvan de eene met eene nieuwe soort van *Caulinia* vermengd was.

De bosschen aan deze Rivier behelzen weder allerlei natuurmerkwaardigheden. Des avonds ontdekte ik eene groote menigte padden (*bufo agua*, LINN.) ten deele van reusachtige grootte, op de geelachtig grijze huid van den rug met onregelmatige donkerbruine vlekken geteekend, en in de moerassen hoorde men den *ferreiro* (den boven beschrevenen kloppenden kikvorsch). De jagers van den omtrek verzekerden mij algemeen, dat hier eene soort van *Jacòe* (*Penelope*) te vinden was, die in andere meer zuidelijke oorden niet voorkwam; ik zag hem niet, maar meen echter uit de beschrijving, dat het de *Penelopé cristata* van LINNEUS is. In de avondschemering naar onze muilezels omziende, vonden wij dezen door eene menigte groote vlêermuizen bedreigd, die luid daarom heen fladderden; in het donker konden wij er niets tegen doen; doch des morgens bleek onze vrees niet ijdel geweest te zijn; onze dieren bloedden sterk, en men kon gemakkelijk zien, dat meer dan eene zulke aderlating hen heden voor het gebruik volstrekt onbekwaam zou gemaakt hebben. De bladneuzen (*Phyllostomus*) bijten eene aanzienlijke opening in de huid, en zuigen het bloed uit de geopende ader, hetwelk, ook nadat zij ver-

verzadigd zijn, nog lang blijft vloeijen. Volgens KOSTER hangt men op verscheidene plaatsen een uilenvel aan dieren, om hen tegen deze erge vijanden te beschermen. Van welk eene soort deze bladneuzen waren, durf ik niet bepalen, ik vermoede nogtans, volgens de inwoners, dat het *Guandires* of *Jandiras* (*) waren. Bij mijn vertrek van de genoemde plek vond ik de bosschen met eene groote menigte fraaije wilde duiven vervuld, die ik eerst voor jonge vogels der *Columba speciosa* hield, doch welke ik naderhand liever tot eene bijzondere soort rekende, die mij nog niet voorgekomen was, en waarvan wij het vleesch zeer smakelijk vonden (†).

Ik volgde omtrent een uur ver het dal der Rivier, en keerde toen noordwaarts over het gebergte. Hier wonen zeer weinige menschen; men ziet niets dan woud, riet, en vogels uit het ravengeslacht met eene kuif en blaauwen baard, (*Corius cyanopogon*, *Acalé*, *Geng-geng*).

Een

(*) De *Guandirè* schijnt eene soort te zijn, verschillend van den eigenlijken *Vampir* (*Phyllostomus spectrum*). Ik noemde denzelven *Phyllostomus maximus*, daar hij niet slechts den *Vampir* van AZARA in grootte overtreft, maar ook een' staart heeft, welke den laatsten geheel ontbreekt. De *Guandire* is 5 duim lang, doch bijna 21 duim breed (met de vlerken). De kleur is donkerbruin, naar het grijs en roodachtige overhellende.

(†) *Columba leucoptera*, zwartachtigen bek, roode pooten, aschgraauwe vederen, behalve aan den rand der vleugels, waar zij wit zijn.

Een mijner lieden, welke barrevoets naast de muildieren ging, zag nog tijdig genoeg eene opgerolde rustende adder, aan welke hij een' doodelijken slag toebragt. In kleur en gedaante scheen zij op het eerste gezigt naar de *Jararacca* te zweemen, doch na eene naauwkeurige beschouwing ontdekte ik eene van de laatste geheel verschillende soort. Bij deze gelegenheid moet ik toch een geval met eene slang vermelden, hetwelk mij zelve onder meer anderen is overgekomen. Een *Chinees* werd niet verre van *Caravella*, bij eene landhoeve, in welke ik mij juist bevond, door eene slang gebeten. Daar het reeds laat, en er geene andere hulp te bekomen was, zoo bond ik den voet vast boven de wond, waarop twee zeer kleine droppelen bloed lagen, brandde ze uit en zoog, daar niemand uit vrees zich daartoe wilde verleenen, het bloed langen tijd uit. Nu brandde ik de wond met buskruid, en verbondt ze met keukenzout, hetwelk ik ook, benevens brandewijn, inwendig gaf. De zieke had, gelijk allen die door slangen gebeten worden, zware pijnen in den voet, en vreesde zeer voor zijn leven, vooral dewijl vele oude lieden met de behandeling te onvreden waren, en hem kruidenthee kookten, die ik echter niet te zien bekwam. Tegen den morgen verdwenen de pijnen en alle vrees: doch ongelukkig kan de soort van slang niet nader bepaald worden, daar de man die niet gezien had.

De

De Heer SELLOW deelde mij een ander gevaarlijker geval mede. De jonge *Poeri* van den Heer FREYREIS, dien deze te *S. Fidelis* gekocht had, werd in October 1816 door eene adder op de jagt in den voet gestoken. Het been was een weinig gezwollen, toen hij na een goed half uur t' huis kwam. Men bond den voet, brandde de wond, en zoog haar dikwijls uit; inwendig bekwam hij, in plaats van een ander zweetdrijvend middel, brandewijn. Na herhaald uitbranden met buskruid leide men den zieken in een slaapnet, en strooide fijngestampte *Spaansche* vliegen in de wond. De voet zwol op. Een man uit *Minas*, juist aldaar tegenwoordig, bragt twee wortelen, die hij zeer roemde; de eene, sponsachtig en smakeloos, werd daarom verworpen; van de andere, die zeer bitter was, en van de *Aristolochica ringens* scheen te zijn, zette men eene sterke thee. Of eene daarop gevolgde braking door de thee, den brandewijn, of den beet ontstond, is moeijelijk te beslissen. Na een' gerusten nacht waren voet en dij tot het dubbeld der natuurlijke grootte gezwollen, en de zieke was zoo gevoelig, dat hij bij het geringste gedruisch schreeuwde en huilde. Daar, volgens den inwoner van *Minas*, zulk een gebetene geen vrouwelijk wezen mogt aanzien, zoo riep de jonge *Indiaan* een jong meisje, zoodra zij sprak, terstond toe, *Maria cala a boca! Maria houd uw mond!* Daar hij bloed opgaf, zoo liet men

hem geen middel meer gebruiken: op den voet werden hem bladen (waarschijnlijk der *Plumeria obovata*) gelegd, waardoor hij veel verkoeling ondervond; in de wond strooide men den wortel dier plant, tot poeder gestampt. Hij genas nu spoedig.

Op een togtje in den omtrek van *Rio de Janeiro* vond de Heer SELLOW een' Neger, van eene slang gebeten, geheel uitgeput op den grond liggen. Zijn gezigt was opgezet, zijne ademhaling geweldig, en hij had uit mond, neus, en ooren gebloed. Men gaf den lijder vet der groote hagedis *Teioè* (*Lacerta Tequixin* LINN.) in, hetwelk als gewoon geneesmiddel in de huizen der *Brazilianen* voorhanden is; voorheen had men hem reeds in en uitwendig thee van eene soort *Verbona* (door den Heer SELLOW *V. Virgata* genoemd), en die het zweet moet bevorderen, ingegeven. Hoewel de Heer SELLOW den afloop der genezing niet kon afwachten, zoo zal het gezegde toch een denkbeeld der geneeswijze van zulke zieken onder de *Brazilische* landbewoners geven. Het is daar al zoo als bij ons; ieder heeft een huismiddeltje op zijne eigene hand, hetwelk dat van anderen overtreft, zeker helpt, en ook wel geheim wordt gehouden. Maar nogtans beveelt men het prevelen van een zeker aantal gebeden, onze vaders, *Ave Maria's*, enz.

Bij honden vond ik eene zeer onderscheidene werking, van den beet naar de verschillende soorten

van

van slangen. Een mijner jagthonden werd in de zandige kustbosschen door eene adder in den hals gebeten; deze, alsmede het hoofd, zwol daarop zoo geweldig, dat men naauwelijks de oogen kon vinden. Na drie dagen, gedurende welke men den hond geen andere dan vochtige spijzen kon instorten, slonk het gezwel, en de ziekte verdween, doch de huid aan den hals bleef altijd slap en neêrhangend. De hond daarentegen, van wien ik in het eerste deel bij gelegenheid van mijn verblijf te *Villa Viçoza* gewaagde, werd des avonds ten vijf ure in het schouderblad gebeten, huilde den geheelen nacht geweldig, was zeer opgezwollen, en stierf des morgens ten 10 ure.

Na deze uitweiding keer ik tot mijn verhaal weder.

Bij eene kleine weide, die rondom van bosch was ingesloten, en den naam van *Cabeça do Boi* (ossenkop) droeg, bragt ik een' nacht in de opene lucht door. Hier groeide in onze nabijheid eene *Aristolochia* met eene zeer zonderlinge reusachtig groote bloem, geelachtig met violette aderen. HUMBOLDT spreekt van eene groote bloem uit dit geslacht, die de knapen als eene muts over het hoofd trekken. Hier moest ik, om eenig drinkwater te bekomen, verscheidene lieden uitzenden, om het te zoeken. Na lange vergeefsche pogingen vonden zij eene vrij klare bron, op eene rots in het digte bosch; ook schepten zij het water, 't welk tusschen de stijve bla-

den der *Bromelia* zat. Dus drenkten wij menschen, honden en papegaaijen; maar onze arme lastdieren, die niet tot de bron konden klimmen, moesten dorst lijden tot den volgenden dag. Om dezelve zoo spoedig mogelijk van deze kwelling te bevrijden, brak ik den volgenden morgen zeer vroeg op, en trok weder door groote wouden, waarvan de boomen hoe langs zoo hooger werden, daar men hier weder de kust nadert. Onder vele nieuwe gewassen bespeurden wij drie onderscheidene soorten van *ilex*, (steeneik) met fraaije glanzige, ten deele groote bladen. De kudden rundvee, ten verkoope naar *Bahia* gedreven, trappen dezen weg bij nat weder zoodanig hol, dat de muildieren gevaar loopen, de beenen te breken; het valt hen ook zeer moeijelijk, de hoogten te beklimmen, die ten deele zeer steil zijn: vooral wanneer de vette klei vochtig en dus glibberig is. Om eene dier hoogten te beklimmen, had men een volslagen uur noodig. Hier groeiden zware stammen van den *Bombax* of *Barrigudo*-boom, die met een' buik uitsteekt, en wiens groote witachtige bloemen met vijf smalle langwerpige bladen in menigte op den grond verstrooid waren. Er zijn vele soorten dier boomen, welke zich terstond door de gedaante van hun loof doen kennen; verscheidene hebben bladen met lappen (*lobi*), doch de hier genoemde, onverdeelde bladen. Aan de stammen zag ik veelal eene

schoo-

schoone, groene, met vele kleuren afwisselende hagedis, die niet schuw was, maar toch haren keelzak, zoodra men haar naderde opblies. De *Portugeezen* hebben haar naar deze eigenschap *Papa Vento* genoemd (*).

Ook de volgende dagen was het drinkwater troebel en slecht, het land heuvelachtig, en het woud minder hoog. De *Imbuzeira* wordt hier talrijk gevonden, een boom genoemd naar zijne gele ronde vrucht, de *Imbù* (*Imboe*), zoo groot als eene pruim, en met een' zeer aangenamen specerijgeur, alsmede de *Bouggainvillea brasiliensis*, een prachtige boom, door zijne groote *Bractea's* geheel rood geverwd, en naast welken de hoog oranjekleurde bloemen der *Cassia's* heerlijk prijken. De weleer hier aangelegde plantaadjen zijn reeds ten deele vernield, en men vindt dus bij uitstek zelden eene *fazenda* om te vernachten; het was reeds een geluk, eene bedekte, maar op zijde opene loods te vinden, onder welke de Reizigers kunnen schuilen. Het huis

(*) *Agama catenata*, nog onbeschreven, $3\frac{1}{2}$, en met den staart bijna $16\frac{1}{2}$ duim lang, (ook wel eens grooter), helder grasgroen van kleur, op den bovenkop grijsbruin; over den rug loopt met een' kleinen getanden huidkam eene rij donkergrijsbruine, aan den rand zwartachtige vlekjes van allerlei gedaanten, aan weerszijden met een' netten groenen zoom, en daar naast nog eene blaauwachtig groene, breede streep in de lengte; voorts heeft het dier zoowel eene regelmatige rij, als enkele zwartachtige plekjes. De benedendeelen zijn fraai wit.

huis van den bezitter der *Fazenda* van *S. Agnes*, was niet verre af, en rondom met plantaadjen en wouden omgeven. Men vertoonde hier het kolossale vel van eenen onlangs in de naburige bosschen geschoten zwarten' tijger (*felis brasiliënsis*) die zonder den staart over de 6 voet lang was; doch wilde mij hetzelve niet afstaan. Men gebruikt die huiden doorgaans tot overtreksels van paarden. Wij zagen hier reisgezelschappen uit *Minas* of den *Sertam*, die eene menigte jonge papegaaijen bij zich hadden; zij leeren die praten, en verkoopen ze dan te *Bahia*.

Bij den zeer aangenamen avond en helderen maneschijn zond ik mijn volk met brandende houten uit, om kikvorschen van de soort *Ferreiro* te vangen. De *Ferreiro* vertoont uiterlijk niet veel, doch zijne stem is des te treffender en zonderlinger. Wij ontdekten nog een' anderen fraai geteekenden loofkikvorsch.

Na ons vertrek van *S. Agnes* werd de landstreek romanesker en aangenamer. Het woud is weder hooger en meer belommerd, dus digter en koeler, ook meer van goed drinkbaar water voorzien. De weg daalt onmerkbaar af, en men bespeurt duidelijk de nadering aan de kust. Wij bereikten het dal der Rivier *Jiquiriça*, die, hoewel nog van weinig belang, toch reeds schuimend over schilderachtige rotsen door donker geboomte daarheen bruist. Enkele landhoeven prijken met hare roode daken van tijd tot tijd op kleine

groe-

groene plekjes weiland aan de helling der bergen, en herinnerden ons de bekoorlijke tooneelen in onze *Europische Alpen.* Deze stille eenzame woningen worden talrijker, naarmate men den loop der rivier volgt.

Op de *Fazenda* van *Areia* vond ik des avonds verscheidene huisgezinnen bijeen, vooral het jonge volkje uit de buurt, 't welk zich, daar het juist zondag was, met gezang bij de *viola* (gisitar) en met allerlei grappen vermaakte. Bij onze aankomst liepen allen toe, en overstelpten ons met vragen. Daar in de meeste oorden van den *Sertam* geene kerken zijn, zoo vereenigen zich des zondags de naburen tot den openbaren Godsdienst, en brengen dan het overige van den dag in gezellig vermaak door. De beek, wier loop wij volgden, werd stap voor stap wilder en aanzienlijker; haar hoogschuimend water blinkt tusschen de stammen, zoo oud als de wereld, en ontvangt van ter zijde verscheidene zijbeekjes, wier bedding uit naakte kale rots bestaat; het doorwaden van die watertjes is dus niet zonder gevaar, van met het paard daarin uitteglijden. De reeds bovengemelde moeijelijkheid, om met de lastdieren voorttetrekken, had hier zeer rijkelijk plaats; doch deze last werd verzoet door de heerlijke, voor eenen landschapschilder onbetaalbare natuurtooneelen, vooral daar thans de vereenigde warmte en ongemeene vochtigheid den plantengroei in eene zeldzame mate had-

den ontwikkeld. Hier en daar zag ik opeengestapelde, een weinig platte balken, tot vlotten voor de *Indianen* dienende, om de zeekust te bereiken. Aan den mond der rivier is de zoogenoemde *povoaçao* van *Jiquiriça*, grootendeels door *Indianen* bewoond, die met houtwaren, vooral timmerhout, hetwelk zij in de groote bosschen hakken en van daar laten afzakken, handel drijven. Bij hoog water bereiken zij van hier in drie, en bij laag water in zes dagen de zee. Elke balk brengt hun 6000 of 8000 *reis* (19 à 25 Rijksguldens, 21 à 28 Guldens *Hollandsch*) op. Men ziet hen vaak geheel of half naakt op het hout staan, en hetzelve met een' langen staak regeren, terwijl het over de rotsen der rivier daarheen glijdt, eene taak, die menigmaal gevaarlijk voor hen zou worden, wanneer zij niet zoo uitstekend geoefend waren in het zwemmen.

Te *Bom Jesus*, eene *fazenda* te midden des wouds, door somber geboomte omringd, vond ik eens op een' zondag eene groote menigte dier *Indianen* bijeen, die zich op zijn *Portugeesch* met de guitar vermaakten, en zoodra zij onze komst gewaar werden, gezamenlijk in onze loods bijeenkwamen. Er vielen dezen nacht geweldige stortregens, die tot onzen grooten kommer den zachten grond door en door week maakten, en ons de hoop ontroofden, de merkwaardigheden van den omtrek, waarop allerlei vogelsoorten, vooral de *Juru Joeròe* (*Psittacus pulverulentus L.*)

ons

ons belust gemaakt hadden, nader te onderzoeken. De aanbrekende dag, denwelken wij met smart gewacht hadden, kondigde ons nieuwe plasregens aan. Daar ik echter niet besluiten kon, den tijd in het naauwe dal van *Bom Jesus* te slijten, gaf ik, ten spijt van den regen, het sein om optebreken. Maar dit ging niet. De kleine beek *Bom Jesus*, die hier in de *Jiqueriça* valt, was door de bui van dezen nacht zoo opgezwollen, dat zij ons verblijf zelfs dreigde te overstroomen. Het was onmogelijk, er door heen te rijden; wij moesten dus onder den geweldigsten stortregen, met verbazend veel tijdverlies, onze lastdieren weder ontpakken, en den ganschen troep op een vlot van vier zamengebondene boomstammen overzetten. Daarbij werd alle onze bagaadje doornat, en wij zelven moesten de doorweekte kleederen den ganschen dag aanhouden. De onwêersbuijen der keerkringen doen dikwerf in éénen nacht de rivieren en beken zoo rijzen; doch zijn allen ook weder spoedig voorbij. Hoewel onze reis onder onophoudelijken plasregen wekelijke menschen zou hebben doen bezwijken, en ook ons geharde Reizigers niet weinig uit onzen goeden luim bragt, zoo vonden wij nogtans zelfs hier rijke stof tot onderhoud. Het reeds buitendien sombere bosch was door den regen nu geheel duister geworden; de nacht scheen te vallen. 't Is waar, in den verblindenden zonneschijn, het heldere licht, dat tus-

 schen

schen donkere schaduwen invalt, vertoonen zich de wouden der keerkringen op eene bij uitstek schilderachtige wijze, maar ook in de schemering, door den regen veroorzaakt, hebben zij hare belangrijke zijde. Duizende wezens ontwaken alsdan, die men te voren niet opmerkte; in de poelen en moerassen, in de *bromelia*-heesters, op boomen en op den grond kwaken veelvuldige soorten van kikvorschen; in holle stammen, die op den grond verrotten, en door eene wereld van insekten en planten bewoond zijn, bromt eene groote pad, wier zware basstem bij den onkundigen vreemdeling de hoogste verbazing opwekt; en alle kruipende dieren ontwaren dan bij de vereeniging van groote warmte en vochtigheid de meestmogelijke werkzaamheid hunner koelbloedige natuur. Papegaaijen, vooral *Jurú's*, vliegen schreeuwend heen en weder, om hunne door den regen besproeide vleugels veêrkrachtig te houden; de bladeren, de gewassen, en de vuurkleurige bloemen eener menigte vleezige planten, door de hette der vorige dagen verslapt, leven en tieren op nieuw; de *Dracontium*, *Caladium*, *Pothos*, *Bromelia*, *Cactus*, *Epidendrum*, *Heliconia*, *Piper*, en eene menigte andere plantengeslachten, vooral die op bemoste boomen met varenkruiden gemeenschappelijk groeijen, verheffen als met nieuwe kracht het hoofd, en velen vervullen de wildernis met de heerlijkste geuren. Verfrischt, en in een krachtig

tig leven teruggeroepen, prijken alsdan, nadat de regen voorbij is, in jeugdigen zonneschijn alle deze sieraden des plantenrijks, in het bijzonder de palm- en wel vooral de kokossoorten, de roem dezer eeuwige wouden.

In den avond van dezen verschrikkelijken regendag voeren wij bij het gehucht *Corte-Mao*, over de zeer opgezwollene beek *Jiquiriça*. Wij sleten hierop een' zeer onaangenamen nacht in eene van alle zijden opene *mandiocca*-fabrijk, en hadden den volgenden morgen op den togt van omtrent een uur naar het plaatsje of *Arrayal Lage*, een onverwacht, en alleronaangenaamst geval. Wij hadden dit plaatsje nog niet bereikt, en trokken zonder de minste erg op den van wêerskanten naauw ingeslotenen weg voort, toen ik eensklaps denzelven door een' grooten oploop van volk gesloten vond. Omtrent 70 kerels, deels met allerlei geweren, deels met stokken gewapend, vielen ons eensklaps aan; de een rukte ons naar dezen, de ander naar een' anderen kant, zoodat het ten hoogste moeijelijk was, dezen lompen banditenzwerm, een mengsel van Negers, Mulatten en Blanken, van zich aftehouden. Eenige knapen der bende hielden den toom van mijn paard vast, en riepen, dat ik gevangen was, en mijn welverdiend lot niet ontgaan zou. Men gaf mij den naam van *Inglez* (*Engelschman*), en eenigen schenen zoo beangst voor ons te zijn, dat zij de hanen van het

het geweer altijd gespannen, en gereed hielden tot het schot. Terstond werden onze jagtroeren, pistolen en hakmessen in beslag genomen; ja zelfs mijnen jongen *Botocoedo* QUAECK rukte men boog en pijl uit de hand. Diegenen van mijn volk, welke de geweren niet goedwillig wilden overgeven, werden bijna, mishandeld; en eerst nadat men ons geheel ontwapend zag, rees de moed van dit gespuis tot ridderlijke onversaagdheid. Het was ook waarlijk geene geringe heldendaad, zeventig gewapende tegen zes ongewapende mannen! Om uit dit dolle rumoer eenen uitweg, en over de oorzaak dezer behandeling eene opheldering te bekomen, riep ik der bende toe, of hier dan geen aanvoerder was, en wie? het antwoord was zeer lakoniek: de Commandant, Kapt. BARTHOLOMEO, zou dadelijk komen, en mij geven, wat ik verdiende. Inderdaad zag ik nu een' onaanzienlijken, vuilen, gehavenden, en van zweet druipenden man, met een musket in de hand aankomen, wiens ijver voor den dienst hem niet had toegelaten, ons aan het hoofd der zijnen aftewachten, maar die ons reeds te gemoet gesneld was, doch gemist had. De verschijning van het Opperhoofd maakte een eind aan den twist om ons bezit, die bij den woesten hoop reeds was uitgebroken; de luide woordenwisseling en het geschreeuw der onstuimige menigte veranderde plotselijk in eene stilte, die onze ooren zeer wellekom was.

De

De vrees voor zijn' meerderen, den *Capitam Mor* te *Nazareth*, dreef den Heer Commandant aan, ons ten naauwkeurigste te laten doorzoeken, en zelfs knip- en pennemes te doen ontnemen. Ik werd hierop met de mijnen in een open huis ter zijde van den weg gebragt, waar men eenen troep van dit gewapende graauw in de kamer zelve, eenen anderen voor de deur plaatste. Vensters en deuren bleven den geheelen dag, en zelfs gedurende den zeer koelen nacht open; en men liet zonder onderscheid dronkene matrozen, Negerslaven, Mulatten, Blanken, en allerlei gemeen van de straat tot ons binnen, die zich den geheelen dag aldaar, zonder iets te doen, nedervleiden, op onze banken drongen, en ons geen oogenblik rust gunden van staatkundige opmerkingen, die zij luid over ons maakten. Thans vernam ik, dat men mij voor eenen *Engelschman* of *Americaan* hield, en dat mijne in hechtenisneming een maatregel van voorzorg was tegen de omwenteling, op dat pas te *Pernambucco* uitgebroken (*). Mijne *Portugeesche* bedienden wisten inderdaad niet, wat zij van dit gedrag moesten denken; zij geloofden waarlijk, dat ik

(*) In 1817 stond de stad *Pernambucco* in *Brazilië* tegen de *Portugeesche* Regering op, en wilde eene Republikeinsche Regeringsvorm invoeren. Doch het land was daartoe nog niet rijp; de opstand werdt in de geboorte gesmoord.

Vert.

ik een bedrieger was, en dit thans aan het licht kwam. Zelfs mijn pas (*portaria*) die mij zekerlijk in elk ander geval van nut zou geweest zijn, baatte mij hier niets, want hoewel meer dan twintig menschen de hoofden bijeen staken, om denzelven te lezen, zoo verstond toch niemand den inhoud, en de bevelhebber der bende nog het minst, blijkens den titel van *Engelschman* welke mij in het *Rapport* werd bijgelegd, hoewel de pas ons uitdrukkelijk voor *Duitschers* verklaarde. Het is intusschen zeer waarschijnlijk, dat te *Lage* niemand dacht, dat er buiten *Brazilië*, *Portugal* en *Engeland*, nog andere landen in de wereld waren. Men maakte nu eene lijst van alle mijn pakgoederen, en ik leverde de sleutels over van alle mijne kisten. Eenige roofzieke knapen onder mijne wachters stonden er op, om alle goederen te laten openen en doorzoeken, doch hiertoe dacht Kapt. BARTHOLOMEO te billijk. 's Middags bekwamen de gevangenen een weinig zoutevisch, en daarbij overvloedige gelegenheid, zich door het lijdzaam aanhooren van sarrende redenen in geduld te oefenen, tot de nacht een einde maakte aan dezen ondragelijk lastigen dag. Doch de nacht was niet veel beter; de menigte ging niet heen, maar bleef ons aangapen.

Mijn oogmerk was geweest, omstreeks *Lage* uitterusten, en de bosschen aldaar te doorkruissen; ook hadden mijne lastdieren dringend

rust

rust noodig, doch naauwelijks was de dag aangebroken, of wij werden opgeroepen, om naar de kust voorttereizen. Men gaf ons een slecht ontbijt van zoutevisch, 't welk niet te gebruiken was, en dreef toen mijne paarden en muilezels bij elkander, die tot omvallens toe moede waren, daar men dezelve geheel vergeten, en gedurende den geheelen nacht, zonder voeder, gebonden had laten staan. De reis had nu plaats. Omtrent 30 gewapende ruiters en voetgangers, met geladene geweren en pistolen, maakten onze bedekking uit, en hielden elk, ook den minsten van mijn volk, gestreng in het oog. Een nieuw gekozen bevelhebber opende den trein: de lastdieren sloten denzelven. Zoo trokken wij door aangenaam afwisselende, boschrijke dreven; bij elke *Fazenda*, die wij voorbij kwamen, liepen de inwoners uit, wezen met den vinger naar ons, als misdadigers, en hadden gedurig den naam van *Inglezes*, of *Pernambuccanos* in den mond. Des avonds hielden wij stil bij eene eenzame hoeve, waar men ons stipt in het oog hield, waar naauwelijks levensmiddelen te bekomen waren, en waar vooral mijne buitendien reeds zoo uitgeputte lastdieren het grootste gebrek leden. Een mijner paarden kon niet verder; het moest achterblijven.

Den tweeden morgen mijner avontuurlijke reis braken wij reeds zeer vroeg op, en kwamen na den togt van eenige uren onverwacht aan

een' post van 30 soldaten der militie, onder kapitein DA COSTA FARIA in volle *parade* geschaard. Thans nam de zaak een ernstiger voorkomen aan. Gedurende den togt werden mijne lieden op allerlei wijze door de soldaten beleedigd: men hield hun het geladen geweer voor, met te zeggen, « dat is voor u, *Engelschman!* spitsboef!" men sloeg hunne paarden enz. Des avonds bereikten wij op de slechtst mogelijke wegen een dorp (*Aldea*), aan de zeekust, hetwelk het aanzien van een groot vlek (*Villa*) heeft, en kleine schepen met de voortbrengselen der omstreken naar *Bahia* zendt. Nog een uur verder was het doel onzer reis, *Nazareth.* Onder een' ongeloofelijken toevloed en gedrang van volk zette men ons hier over de rivier *Jagoaripe*, en voorzag de bagaadje met wachten, om de verwarde menigte eenigermate in orde te houden. Ik zelf werd door den Kapitein voor mijnen trotschen Regter, den *Capitam Mor* gebragt. Het was reeds donker, toen ik in zijn huis kwam, en de verhevene huisheer was nog niet terstond zigtbaar. Men verlichtte de kamers, en riep mij toen ten gehooren, als of het van een' *Perzischen Satraap* was geweest. Geen veroordeelde op de strafplaats kon het voorwerp van meer nieuwsgierigheid zijn, dan ik hier in dit arme plaatsje, voor de vierschaar des Kapitein-Majoors, die mij naauwelijks met een' blik verwaardigde. Koel hoorde hij mijne billijke klagten aan, over de on-

onregtvaardige en schadelijke behandeling, door zijn volk ondergaan, en sprak toen het vonnis over eenige misdadigers uit, die met mij in dezelfde klasse geplaatst waren, waarbij ik mijne verontwaardiging en gramschap naauwelijks kon inhouden. Eindelijk verklaarde hij, na mij lang te hebben laten wachten, met een koel en trotsch gelaat, dat mijn paspoort wel gunstig luidde, doch niet voldoende was; en hij zou dadelijk berigt daarvan aan den Gouverneur naar *Bahia* zenden: intusschen moest ik hier gevangen blijven. Mijn vijf dienstboden werden opgeroepen; de fiere handhaver der geregtigheid deed hun de eer, hen naar naam en geboorteplaats te vragen, waarop zij met mij in de bovenverdieping van een groot leêgstaand huis weder opgesloten. Gelukkig was het reeds nacht, toen men ons daarheen geleidde, anders zou het gemeen ons waarschijnlijk met steenen begroet hebben.

De Kapitein DA COSTA FARIA, onze laatste geleider, zocht onzen onaangenamen toestand te verligten, in zoo verre zijne voorschriften hem zulks vergunden, waarvoor ik hem mijnen dank nog uit de verte gaarne betuig. Zoodra men ons in deze gevangenis van hout en water voorzien had, werd de deur weder achter ons op 't slot gedaan. Soldaten bewaakten het huis, en slechts een van mijn volk werd onder goed geleide afgezonden, om de noodige levensmiddelen voor de gevangenen te gaan inkoopen. Op deze wij-

ze moest ik drie dagen doorbrengen, tot de beslissing van den Gouverneur van *Bahia* ons de vrijheid weder verschafte.

Door dit onaangename geval verloor ik veel tijd, en ook eene menigte belangrijke voorwerpen voor de Natuurlijke Geschiedenis, die men mij bij onzen overhaasten marsch den tijd niet gunde te droogen, zoodat zij bedierven. Gaarne had ik *Nazareth* en deszelfs omtrek, die mij door dit voorval zeer onaangenaam waren geworden, terstond verlaten; doch gebrek aan scheepsgelegenheid naar *Bahia* boeide mij hier volle acht dagen, en dwong mij, dit oord nader te leeren kennen.

Nazareth, bijgenaamd *das Farinhas*, verdient volkomen den naam van *Villa* of vlek, hoewel het slechts den minderen titel van *Povoaçao* draagt. Het heeft vrij geregelde straten, eenige uitstekende gebouwen, en telt met de enkele woningen in de nabijheid, die onder dit kerspel behooren, zes of zevenduizend zielen. Er zijn hier een paar kerken, waaronder de hoofdkerk een net gebouw is. Het plaatsje ligt aan beide zijden der Rivier *Jagoaripe*; groene heuvelen, ten deele met plantaadjen bedekt, geven aan de oevers een bekoorlijk uitzigt, en vooral ziet men de edele kokos- en de *Dendé*-palm hare trotsche kruinen ten Hemel verheffen. *Nazareth* bestaat door den handel met de hoofdstad *Bahia*, waarheen elken Zondag en Maandag een zeker aantal schuiten (*barcos* of *lanchas*) met

met 's lands voortbrengselen beladen, vertrekt. Zij varen met de ebbe de *Jagoaripe* af, steken aldaar de *Allerheiligenbaai* (*Bahia de todos los Santos*) over; en bereiken in 24 uren de Hoofdstad. De voortbrengselen der plantaadjen bestaan meestal in maïs-meel, (van welk gewas men echter op verre na zoo veel niet teelt als te *Caravellas*, en andere meer zuidwaarts gelegene plaatsen), in Bananen, kokosnoten, *Mangos*, en andere vruchten, spek, brandewijn, suiker, enz. Deze voortbrengselen zijn hier natuurlijk duurder dan in meer zuidelijke, en dus verder van de Hoofdstad gelegene, oorden: want aldaar wordt dezelfde hoeveelheid (eene *Alqueira*) (*) maïs-meel met anderhalve of twee *patakken* of guldens betaald, die er hier 6 of 8 geldt. Men verzendt ook menigerlei veldvruchten naar de hoofdstad, doch verstaat ze zoo goed niet te bouwen als ginds. De kokos- en mangoboom (*mangifera indica, L.*) groeijen welig en tot eene aanzienlijke hoogte aan den *Jagoaripe*, doch geven slechts kleinere en slechtere vruchten; terwijl men, zoo gezegd wordt, te Ba-

(*) De Schrijver geeft deze hoeveelheid in onze maat niet op, gelijk hij over 't algemeen te veel de *Portugeesche*, en dus voor den algemeenen lezer min verstaanbare, bewoordingen behoudt. Wij hebben dit gebrek aan duidelijkheid overal, waar het ons mogelijk was, getracht te verhelpen. Doch hier was het ons niet doenlijk. *Vert.*

Bahia den boom de schors digt boven den grond afbrandt, en daardoor veel grootere en geuriger vruchten bekomt. De vrucht van den fraaijen en hoogen *Afrikaanschen* palmboom, *Cocos Dendé* genaamd, wordt hier veel gebezigd, om daaruit eene oranjekleurde olie te persen, die ook in de spijzen gebruikt wordt. Zelfs *Europische* vruchten, vooral druiven en vijgen, komen hier zeer goed voort; doch de laatste vinden onder het pluimgedierte zoo vele liefhebbers, dat men dezelve aan den boom één voor één in papiertjes moet binden. Ook appelen, peren, kersen, en pruimen worden somtijds rijp, maar zeker insekt moet doorgaans vroeg in den tijd de boomen verwoesten.

Met een luchtig hart zeide ik *Nazareth* vaarwel, waar ik de paaschweek als Gevangen had doorgebragt, en zag vol hoop naar *Bahia* uit, van waar ik mij naar *Europa* dacht inteschepen. Wij voeren de *Jagoaripe* af in den avond van eenen schoonen helderen dag, toen de zon reeds nabij de kimmen gedaald was. De schuiten naar *Bahia* zijn kleine bedekte vaartuigen, met eene kajuit voor 20 menschen, en drie kleine masten, waarvan de twee achtersten naar achteren staan. De schipper (*Mestre*) heeft zijne eigene slaven, die als matrozen dienen, van welken echter, daar zij gedwongen en met tegenzin roeijen, bij gevaar weinig hulp te wachten is. De schilderachtig groene oevers der

ri-

rivier wisselen af met heuvelen, en overal vertoonen de kokosboschjes liefelijke *Fazendas*, wier bewoners meerendeels pottebakkerijen in eigendom hebben. Immers men maakt hier allerlei aardewerk en dakpannen, en zendt die in scheepsladingen naar de Hoofdstad. Het leem, daartoe gebruikt, is grijs, maar de kleur der potten van het branden roodachtig, waarna dezelve rood gestreken worden. Tot branden bedient men zich liefst van het hout der *Mango*-boomen (*Conocarpus* of *Avicennia*) hetwelk reeds eene meer of min roode kleur aan de potten geeft. De visschers verzetteden zich eerst tegen het kappen van dat hout, omdat het, zoo zij zeiden, de visschen en krabben tot zich lokte, en hun de vangst dus gemakkelijker maakte; zelfs zouden zij te *Rio Janeiro* daarover hebben geklaagd, doch vergeefs.

Te middernacht gingen wij voor anker bij de *Villa da Jagoaripe*, en zagen dezelve bij het morgenrood in eene zeer aangename ligging op eene landtong aan den zuidelijken oever der rivier van haren naam, tusschen deze en den daarin vallenden *Caype*, behalve welke dezelve nog vijf andere riviertjes opneemt.

Jagoaripe is de hoofdplaats der landstreek, waar eigenlijk de *Capitam Mor* moet wonen, die zich te *Nazareth* ophoudt. Deze *Villa* is vrij aanzienlijk, maar thans slecht bewoond en stil; ook drijft zij veel minder handel dan *Na*-

zareth, doch voert nogtans eenig aardewerk naar *Bahia* uit. Er is hier eene aanzienlijke kerk.

Met den dag voeren wij af, en bereikten in een uur den mond der rivier in het gezigt van het groote eiland *Itaparica* of *Taparica*, in de *Allerheiligenbaai* gelegen, en aan derzelver westkust slechts door een smal kanaal van het vaste land afgescheiden. De schepen, die uit de *Jagoaripe* komen, maken van dezen veiligen weg gebruik, om naar *de Stad* (*Bahia*) te zeilen, namelijk tusschen het vaste land en het eiland heen, waarbij men nogtans het tij moet te baat nemen. Onze scheepvaart langs dezen weg was zeer onderhoudend, en werd door eene stijve koelte begunstigd. Groene kusten wisselden, zoo van nabij als in het verschiet, met schilderachtige hoogten, kokosboschjes, en bekoorlijke landhoeven af; overal vertoonden zich fraaije vergezigten op het water, talrijke schuiten, die hetzelve bedekten, en kano's der visschers met schitterend witte zeilen. Wij kochten van dezelven eene menigte goeden visch, en bereidden die voor ons middagmaal. Kort daarna zette de eb ons op eene zandbank, waarna wij niet dan met groote inspanning, en met behulp van den terugkeerenden vloed weder vlot werden. Nu deed eene hevige windvlaag ons schip over zij slaan, en scheurde ons beste zeil: wij bereikten intusschen gelukkig tegen den middag de noorderpunt des eilands, waarop de *Villa de Itaparica* gebouwd

is,

is, en gingen hier voor anker, om de eerstvolgende eb aftewachten.

Het eiland *Itaparica* is 7 uren lang, (van het N. naar het Z.); het is vruchtbaar, en sterk bewoond. De geheele bevolking is verdeeld in drie kerspels; doch is er slechts een vlek (*Povoaçao* of *Villa*) het overige land is van binnen door enkele planters, en aan de kust meerendeels door visschers bewoond. De *Villa* heeft eenige gebouwen, magazijnen voor de walvischvangst, en eenige kerken. De markten zijn met allerlei visschen en vruchten vervuld; men kweekt vele oranjeappels, bananen, *mangos*, kokosnoten, *Jacas*, druiven, wier stammen hier tweemaal vruchten dragen enz., en zendt men alle deze vruchten te scheep naar *Bahia*. De walvischvangst is somtijds in de *Brazilische* wateren zeer voordeelig; te *Itaparica* zijn bijkans alle heiningen der tuinen en hoven van walvischbeen. Men voert een weinig suikerbrandewijn (*rum*) uit, en bereidt touwen van *piaçaba*, welke zeer hecht moeten zijn. Dergelijke scheepstouwen maakt men op *Amboina* en andere *Oost-Indische* eilanden, uit de lange draden der palmboomen, die aan het begin der bladstelen groeijen (*). Van de noordpunt des eilands,

(*) *Labillardière*, *Voyage à la Recherche de la Pérouse*, *Vol.* I. p. 302.

lands, waarop de *Villa* gebouwd is, heeft men een schoon gezigt in het rond op de kusten van het binnenmeir *Reconcavo*, door gebergten van allerlei vormen ingesloten, en met kleine witte zeilen bedekt. Deze binnenzee of baai (*bahia*), door de vroegere geschiedenis van *Brazilië* merkwaardig geworden, is van het N. naar het Z. 6½ uren lang, en van het O. naar het W. meer dan acht uren (*lagoas*) breed, van alle kanten door bergen beschut; en niet verre van haren mond in zee ligt aan den Noorderoever de stad *S. Salvador*, gewoonlijk slechts *Cidade* (de Stad) of *Bahia* (de baai) genoemd. In het afgelegenste gedeelte dezer golf stort zich de Rivier *Paraguaçu*, (doorgaans *Paruacù* genaamd) aan welke, omtrent 8 uren landinwaarts, de *Villa da Cachoeira de Paraguaçu*, in rang na de Hoofdstad de aanzienlijkste plaats van dit oord, ligt. Zij is groot, volkrijk, en drijft aanzienlijken handel met de Hoofdstad, vermits alle de beladene troepen uit de binnenlanden aldaar aankomen, de lastdieren aldaar achterlaten, en verder de goederen te scheep naar *Bahia* brengen. Derwaarts gaan van daar wekelijks verscheidene schuiten (*barcas*).

Het was in die streken, dat eertijds de stam der *Tapuyas*, de *Kiriri* of *Cariri*, woonden. P. LUIS VINCENCIO MAMIANI heeft eene spraakkunst van hunne tale geschreven, die te *Lisbon*

bon gedrukt is (*). Deze lieden zijn thans volkomen beschaafd; hun overschot, die men *Cariri da Pedra Branca* noemt, dienen den staat als soldaten. Wanneer hun bevelhebber last bekomt tot eene onderneming, zoo trekken Vrouwen en Kinderen mede. Des avonds betrekt men eene legerplaats; en de bevelhebber heeft zijne hut vóór die der overigen; tot het *Ave Maria* (het avondgebed) komen zij bij een, en ontvangen als dan de noodige bevelen; nogtans moeten de *Indiaansche* Soldaten, die ook in hunne zeden nog veel bijzonders hebben, duchtig eten en weinig uitvoeren, zoo dat zij den Staat meer kosten dan voordeel aanbrengen.

Over de oudere Geschiedenis van het *Reconcavo* of de *Allerheiligenbaai* (*Bahia de Todos los santos*) vinden wij in de vroegere Schrijvers vele berigten; zij is vooral door den Oorlog met verscheidene wilde Volksstammen merkwaardig geworden. De *Jezuïten* roeiden hier, na eene lange reeks van jaren, met de grootste gevaren en opofferingen het wreede gebruik van menscheneten onder die wreede horden uit. In vroeger tijd betwistten allerlei Natiën elkander die streek. Oorspronkelijk moeten de oevers der baai door *Tapuyas* bewoond zijn geweest; deze wer-

(*) Onder den titel *Arte de Grammatica da Lingua Brasilica da Naçam Kiriri*, *composta pelo* P. L. V. MAMIANI etc. *Lisb.* 1699.

werden van den kant der Rivier *St. Francisco* door de *Tupinaës* en *Tupinambas* verdreven, welke de *Portugeezen* bij hunne komst in de nieuwe Wereld in het bezit dier schoone oevers vonden. CRISTOVAM JAQUES ontdekte de *Allerheiligen-baai* in het jaar 1516. Naderhand beoefenden de *Portugeezen* hier den landbouw, voerden oorlog met de oorspronkelijke bewoners, en het gelukte den *Jezuïten* eindelijk, deze ruwe Barbaren te winnen en te beschaven (*).

Nadat ons Schip te *Itaparica* tot den avond vertoefd had, ligtten wij het anker met de eb, en zeilden dwars over de schoone golf (die hier 5 uren breed is) bij een hevigen wind, die het vaartuig geweldig slingerde. Na middernacht kwam men te *Bahia* voor anker.

De

(*) De stad *St. Salvador*, op het einde der 16 en in de 40 eerste jaren der 17de Eeuw met alle *Portugeesche* bezittingen onder *Spanje* staande, werd op den 8. Mei 1624 door den *Hollandschen* Admiraal WILLEKENS, en den beroemden Vice-Admiraal PIET HEIN na korten tegenstand ingenomen. PIET HEIN deed den aanval op zes-en-twintig schepen, die in de baai lagen, welke intusschen (misschien bij ongeluk, misschien met opzet, daar de haat tegen de *Spanjaarden* toen vooral bij de *Portugeezen* allerhevigst was) door het geschut der *Portugeesche* batterijen in de baai, die op de *Hollanders* heetten te spelen, deerlijk gehavend werden. De *Spaansche* Vice-Admiraal ging te gronde, doch tweeëntwintig schepen vielen PIET HEIN in handen. De buit aan suiker, tabak, katoen, verfhout enz. was ongemeen groot. De dappere HEIN zeilde van daar naar *Rio de Janeiro*, alwaar hij ook drie sche-

De Stad (*Cidade*) *de St. Salvador da Bahia dos Todos los santos*, gewoonlijk enkel *Bahia* genoemd, is de oude Hoofdstad van *Brazilië*, in welke, twee Eeuwen lang, de Gouverneurs Generaal hun verblijf hielden. Zij ligt aan de helling eener steile hoogte aan de golf, zoodat haar aanzienlijkste deel boven op de hoogte, het andere, 't welk meerendeels de woningen der Kooplieden bevat, beneden aan de Zee ligt. De Stad strekt zich een uur verre N. en Z. uit, doch is vrij onregelmatig gebouwd, hoewel er een aanmerkelijk aantal groote, aanzienlijke huizen gevonden wordt. Het gezigt op *Bahia* uit de golf is schoon; de stad klimt op den berg

schepen bemagtigde, doch de plaats, toen nog van geen belang, niet bezette. Maar toen deze held in Januarij 1625 met den buit naar *Amsterdam* was gestevend, kwam het bevel achtervolgens in handen van twee broeders, ALLART en WILLEM SCHOUTEN, wier slecht gedrag, zorgeloosheid, en lafhartigheid oorzaak was, dat men het sterke *Bahia*, genoegzaam met geschut, krijgsbehoeften, en voorraad voor vier maanden voorzien, en niettegenstaande de belegerden verwittigd waren van het naderende ontzet, den 30. April 1625 aan de vereenigde *Spaansche* en *Portugeesche* vloot, uit 74 schepen bestaande, die te zamen wel 12000 man voerden, overgaf. Naderhand is deze Hoofdstad nooit weder in handen der *Nederlanders* geweest, en zij verloren zelfs toen allen vasten voet in *Brazilië*, die zij eerst vijf jaren later, toen LONCQ *Pernambucco* innam, herkregen. Zie AITZEMA I. D. bl. 336, 419. MONTANUS *Leven van* FRED. HENDRIK bl. 128. WAGENAAR XI. D. bl. 12, 13. *Vert.*

berg in de hoogte, en tusschen de gebouwen verrijzen groene bosschaadjen, meerendeels van oranjeboomen. De bovenstad is het beste gedeelte; hier zijn wel ongeplaveide straten, ook groote velden en tuinen, die ten deele de gebouwen van elkander scheiden, doch de schoone plantengroei en een voortreffelijk uitzigt vergoeden dit rijkelijk. Verscheidene kleine dalen zijn hier met tuinen en plantaadjen bezet, waarin mijne lieden bij hunne uitstapjes verscheidene belangrijke dieren schoten, b. v. het *Sahui*-aapje, met de witte bos hairen aan 't oor (*Simia Iacchus*, L. of *Iacchus vulgaris* GEOFFR.) die mij verder ten zuiden nergens is voorgekomen; ook bekwamen zij in de huizen van *Bahia* zelve een fraaijen uil, die zeer met onzen gesluijerden uil (*Strix flammea*, *L.*) overeenkomt (*). Eerst voor korten tijd had de Gouverneur, Graaf DOS ARCOS, een' breeden gangbaren weg van de

(*) Deze vogel is die, welke onder den naam van *Tuidara* (MARCGRAV bl. 205) beschreven is, zijnde eene door het klimaat voortgebragte geringe verandering onzer kerkuil (*strix flammea*). De pooten en nagels der *Brazilische* soort zijn echter sterker en langer, en de vogel is helderder van kleur; ook niet bleekgeel van onder, zoo als onze soort, maar wit. De slagpennen zijn donker gemarmerd, terwijl ze bij onze *Europische* uil roestgeel zijn. Reeds PENNANT zegt in zijne *Arctic Zoology*, dat zijne witte uil aan de benedendeelen geheel wit is, hetwelk met mijne opmerkingen nopens dien *Brazilischen* vogel volkomen overeenstemt.

de benedenstad naar het Paleis laten maken. Daar hier geene rijtuigen zijn, zoo bedient men zich, om bij de hette van het klimaat de steile wegen en straten met gemak te kunnen op- en afklimmen, in de geheele stad, van eene soort van draagstoelen (*Cadeiras*), zijnde gemakkelijke zitplaatsen met een' troonhemel en rondom met gordijnen voorzien, en door twee Negers gedragen. Zonder dezen zou men noch in de gloeijende hette, noch bij nat weêr, wanneer de ongeplaveide straten verschrikkelijk morsig zijn, kunnen voortkomen. In de bovenstad zijn eene menigte kloosters en eenige prachtige kerken. Behalve deze onderscheiden zich hier ook het kasteel of de Citadel, en het vrij aanzienlijke paleis van den Gouverneur met de paradeplaats. In dit bovengedeelte houdt men de bijeenkomsten der onderscheidene Koninklijke Regtbanken en Collegiën, ook is er een *Gymnasium*, waar men de *Latynsche* en *Grieksche* talen, wijsbegeerte, redekunst, wiskunde enz; onderwijst, zoo als ook eene openbare boekerij van 7000 deelen, omtrent welke de Graaf DOS ARCOS groote verdiensten heeft; men vindt daarin nieuwere werken uit alle takken van wetenschappen. Deze boekerij is in het oude *Jezuïten*-Collegie opgerigt; doch het is een groot verlies, dat men de schriften dier orde niet behoorlijk gewaardeerd, en grootendeels heeft laten verslingeren. Over 't algemeen moet men de verdiensten van den Graaf DOS ARCOS regt laten

we-

wedervaren. Deze Staatsdienaar (*) is in den tijd van zijn Stadhouderschap zeer werkzaam geweest ten voordeele der Provincie. Bekend met de talen en inrigtingen van vreemde landen, en door zijne reizen met de onderscheidene gewesten van *Brazilië* zelve, vond deze verlichte, en voor alles wat goed was, onvermoeid werkzame Staatsdienaar de beste gelegenheid, om verbeteringen te gelasten en intevoeren. Hij vereert en beschermt de wetenschappen en kunsten, en verleent aan dezelve met onvermoeide zorgvuldigheid ondersteuning en aanmoediging. Vreemde Reizigers worden door hem met onderscheiding behandeld, en kunnen op zijne hulp staat maken. Hij heeft hier eene boekdrukkerij en glasfabrijk opgerigt, de stad door openbare wandelingen en ook op andere wijzen verfraaid, en ten behoeve der openbare boekerij eene loterij opgerigt, uit wier opbrengst men de boekverzameling vergroot. In den openbaren tuin (*Passeo publico*) deed hij de echte kina uit *Perù* aankweeken. De kina van *St. Fé de Bogota* schijnt daarentegen hier niet goed voort te willen, daar de ligging waarschijnlijk met de geaardheid van den boom niet strookt. Voor verschei-

(*) Kort na mijne reis tot Minister van het *Zeewezen* benoemd. (De Schrijver deelt zijnen geheelen langen titel mede. De *Duitschers* mogen op zoo iets belust zijn: wij *Nederlanders* weten die klanken te waardéren. *Vert.*)

scheidene *Europische* en andere gewassen is dezelve daarentegen zeer gunstig, onder anderen voor den treurwilg (*Salix babylonica*) die hier zeer schoon en sterk opgroeit.

Men ziet in de bovenstad eene pronknaald (*obelisk*) tot aandenken aan de tegenwoordigheid des thans regerenden konings (bij deszelfs aankomst in 1807). Van die hoogte af is het uitzigt overheerlijk; de trotsche golf vertoont zich als een gladde, bedaarde waterspiegel; de schepen liggen aan den oever voor anker, anderen ziet men met volle zeilen naderen, of onder salutschoten den Oceaan toesnellen; in het verschiet blaauwt het eiland *Itaparica*, en de achtergrond wordt rondom door een Amphitheater van schilderachtige bergen besloten. Behalve de openbare wandelingen heeft men in de bovenstad voor het vermaak der inwoners gezorgd door het stichten van eenen schouwburg, die echter in een' verouderden stijl gebouwd, kleiner dan te *Rio de Janeiro*, en door kleine spitse obelisken op het dak misvormd is.

Het getal der Geestelijken in *Bahia* moge men daaruit beoordeelen, dat er zesendertig kerken, en nog vele kloosters bovendien zijn. De nonnen van eenige kloosters maken schoone bloemen uit de vederen der vele fraai gekleurde vogelsoorten van dit land, en verkoopen die aan vreemdelingen.

De benedenstad, die slechts eenige weinige lan-

lange straten langs het strand uitmaakt, bevat de winkels en pakhuizen der kooplieden, eene nieuwe beurs, ook al door de zorg van den Graaf DOS ARCOS gesticht, het tuighuis, en de scheeps-timmerwerven, waar men toen juist een fregat voltooide. De schepen, te *Bahia* gebouwd, zijn bijzonder vermaard, daar de bosschen van *Brazilië* zoo veel voortreffelijk timmerhout leveren. De stad drijft ook eenen werkzamen koophandel; de voortbrengselen van den *Sertam* gaan van hier naar alle werelddeelen, zoodat men hier schepen van alle Natien vindt, en met *Portugal* en *Rio de Janeiro* heeft, door snelzeilende paketbooten, eene gedurige gemeenschap plaats. De naburige kustbewoners van *Brazilië* brengen hunne gezamenlijke voortbrengselen naar de Hoofdstad, om ze aldaar tegen andere behoeften, en de goederen van vreemde landen te verruilen. Door dit drukke vertier heeft zich *Bahia* spoedig tot eene aanzienlijke stad verheven, die veel grooter moet zijn dan *Rio de Janeiro*. Men kan tot den spoedigen aanwas der stad daaruit besluiten, dat men binnen dezelve in 1581 niet meer dan 8000, en in den geheelen omtrek der baai bovendien slechts ruim 2000 inwoners telde, (nogtans buiten de Negers en *Indianen*) (*), en thans moet *Bahia* alleen over de honderd duizend zielen bevatten.

Van

(*) SOUTHEY *History of Brazil* Vol. I. p. 317.

Van binnen heeft de stad weinig behagelijks, want er heerscht noch zindelijkheid, noch orde, noch smaak. De bouwtrant is hecht, de *Jezuïten* lieten zelfs voor hun klooster en kerk steenen uit *Europa* komen. De huizen zijn in een zeer verschillenden trant gebouwd, ten deele hoog, doorgaans echter op de *Europische* wijze, en meestal met balken voorzien; men vindt er ook zeer vele lage onaanzienlijke woningen, doch meestal met vensters van glas. In het drooge jaargetij heerscht in de straten, vooral van de benedenstad, eene drukkende hette, en daarbij, 't geen dezelve nog ondragelijker maakt, verscheidene geuren, die alles behalve liefelijk zijn. Eene drukke bevolking, grootendeels uit lieden van de kleur bestaande, vermeerdert dit ongemak. Men ziet Negerslaven met hun tienen of twaalven, ja nog wel meer bij elkander, roepende of zingende, om de maat, en dus pas te houden, groote lasten dragen; (alle goederen worden op deze wijze uit de haven in de stad binnengebragt); andere venten al schreeuwend allerlei koopwaren uit, en op zijde van de straat ziet men de vuren der Negerinnen, die hier gedurig koken en braden, en allerlei (juist niet zeer smakelijk uitziende) geregten aan hunne landslieden verkoopen (*).

De

(*) Wil men zich van de zeden, en het waarlijk heidensche bijgeloof der *Portugeezen* in *Bahia*, in de 17 Eeuw een

De zeden en gebruiken der inwoners moeten over 't algemeen die der *Portugeezen* in *Europa* zijn, en onder de hoogere standen heerscht, zegt men, aanmerkelijke weelde. Ten allen tijde vindt men hier vreemdelingen van zeevarende Natiën, vooral vele *Engelschen*, en thans ook *Franschen; Duitschers* en *Hollanders* ziet men daarentegen zeldzamer.

Over dag bespeurt men geene vrouwen op straat: in de avondschemering verlaat de *beau monde* het huis, om de aangename koelte te genieten; alsdan weêrgalmen de straten van gezang en de guitar (*Viola*). Tot de gewone volksvermaken, die men op straat ziet, behooren processien en godsdienstige optogten, die bij het ongeloofelijk aantal van heilige dagen ongemeen talrijk zijn. De straten worden schoon gemaakt, met wit zand en bloemen bestrooid, de vensters verlicht, en met een groot aantal brandende waskaarsen trekt de opgeschikte trein onder klokgelui en knappende vuurwerken naar de kerk. De begrafenissen worden ook des nachts met eene menigte lichten gevierd, en men heeft hier nog al het heillooze gebruik niet afgelegd, van de dooden in de kerk te begraven. Nadat de over-

een denkbeeld maken, zoo leze men *Voyage de François Correal aux Indes Occidentales*, *depuis* 1666—1697 p. 176, 177. De Paters *Jezuiten* zetteden hunnen stempel met den naam van JEZUS op de balen gesmokkelde goederen; niemand durfde ze dan onderzoeken. *Vert.*

overledene ingezegend, en met wijwater gesprenkeld is, laat men de kist in het graf zinken, waarop de Geestelijken zich verwijderen, en de voltooijing der begrafenis aan Negerslaven overlaten. Hier hoorde ik, voor het eerst na twee jaren, weder orgels in de kerken, en klokkengelui.

Lindley en andrew grant beschrijven *Rio de Janeiro* en *Bahia* over 't algemeen vrij juist; vooral zal men zich volgens hen een goed denkbeeld kunnen maken van de kerkplegtigheden aldaar. Daar echter die hoofdsteden jaar op jaar meer vooruitgaan, ook in beschaving, zoo zijn er reeds een aantal van misbruiken, verouderde inrigtingen en gewoonten, die met den geest des tijds strijden, en nog door die Reizigers geboekt worden, afgeschaft. Dus onderscheidt zich b. v. de stedeling in zijne kleederdragt niet meer van die der *Portugeezen* in *Europa*, en weelde en pracht, met smaak vereenigd, heerschen hier in eenen hoogen graad. De namen voorts, die grant in zijne *Description of Brazil* geeft, zijn veelal geheel verkeerd, en zijne aanmerkingen over de natuurlijke Historie bijkans bespottelijk.

Tot verdediging der stad *Bahia* dient eene talrijke bezetting; er zijn hier drie of vier Regimenten, en even zoo vele van de land-militie, onder welke een Regiment uit Negers, en een ander uit Mulatten zijn zamengesteld. De Gouverneur is reeds meermalen genoodzaakt geweest, deze

troepen bij de opstanden der Negers te gebruiken, daar verreweg het grootste gedeelte der talrijke bevolking van *Bahia* uit Negerslaven bestaat. Bij de onlusten in *Pernambucco*, die juist ten tijde van mijn verblijf in *Bahia* voorvielen, had men alle troepen, waarover beschikt kon worden, derwaarts gezonden. Oorlogschepen, met troepen en oorlogsbehoeften beladen, liepen van *Rio de Janeiro* hier binnen; die van de reede van *Bahia* voegden zich daarbij, en men blokkeerde de haven van *Olinda* of *Pernambucco*. Ook hier vond men gelegenheid, de doelmatigheid en vêerkracht der maatregelen van den Graaf DOS ARCOS op prijs te stellen. Door zijne werkzaamheid werd dat schoone gewest voor den koning behouden, en de geest van opstand verstikt, dien eenige blijkbaar slechte menschen uit eigenbaat zochten optewekken, terwijl zij verscheidene Geestelijken in hun belang wisten te trekken, die, zich de heerschappij van den Godsdienst over de ruwe gemoederen der *Brazilianen* ten nutte makende, zekerlijk voor de openbare rust gevaarlijk konden worden. De belhamels MARTIMS, RIBEIRA en MENDOZA werden te *Bahia* openlijk doodgeschoten: zelf Priesters zag men op deze wijze ter dood brengen. De geest van de bewoners der hoofdstad heeft zich voorts bij die gelegenheid in hunne trouw en verkleefdheid aan den koning op de proef doen kennen, want overal keurde men dien opstand af, en zou, indien het ge-

gevaar grooter geweest was, die trouw door daden hebben betoond (*).

Bahia wordt door verscheidene forten tegen eenen aanval beschermd; de ingang in de baai heeft ten Noorden dat van *S. Antonio da Barra* ter bescherming: op de hoogte der bovenstad in de Citadel, en vlak voor de benedenstad in de haven een ronde verschansing, met verscheidene batterijen van zwaar geschut, die bij bijzondere gelegenheden, voornamelijk op hooge feestdagen, afgevuurd worden, en de aankomende schepen begroeten.

Mijn verblijf in *Brazilië's* oude Hoofdstad was van korten duur, en ik vond niet eens den noodigen tijd, om de onderscheidene geleerde inrigtingen dezer stad te bezoeken; er zijn er zekerlijk tot nu toe slechts weinige. Behalve de openbare boekerij, voor welke de Graaf DOS ARCOS zoo ijverig zorgde, en die met den tijd aanzienlijk, en voor de verlichting in die nog duistere oorden zeer nuttig zal worden, zijn er ook nog andere stichtingen van dien aard, met kostbare oude en nieuwere werken. Verscheidene

(*) Het is bekend, dat ook thans, nu bijna geheel *Brazilië*, onder den eigen' zoon des Konings en erfgenaam der kroon, die den titel van *Keizer* heeft aangenomen, tegen het Moederland is opgestaan, *Bahia* alleen (behalve misschien de afgelegene Provincien *Maranham* en *Pará*) aan *Portugal* getrouw blijft, waartoe echter ook misschien de talrijke *Portugeesche* bezetting wel iets bijdraagt. *Vert.*

ne kloosters, b. v. dat der *Franciscanen*, bezitten keurige oude werken en handschriften over *Brazilië*. Er zijn hier ook verscheidene Geleerden, zoo als de Heer ANTONIO GOMES, die met den Grave VON HOFMANNSEGG in *Berlyn* briefwisseling houdt, de Heeren PAIVA, BIVAR, en andere verdienstelijke mannen in de wetenschappen, vooral de natuurkennis. Aan de goedheid van eerstgemelden, die eene schoone boekverzameling bezit, heb ik eenige belangrijke geschriften over *Brazilië*, en aan de vriendelijke mededeeling van laatstgenoemden eenige opmerkingen over de luchtstreek van *Bahia*, en den omtrek te danken. Over 't algemeen vond ik in *Bahia* bij verscheidene beschaafde inwoners een allerminzaamst onthaal. De Gouverneur Graaf DOS ARCOS verdreef, door zijne voorkomende vriendelijkheid, en betuiging van deelneming in het verdrietige geval te *Nazareth*, alle onaangename herinneringen aan de toen verlorene dagen; en ik moet ook met onderscheiding en dankbaarheid van den *Engelschen* Consul CUNNINGHAM en zijn huisgezin melding maken, die zich beijverden, mij met bewijzen van goedheid te overladen. Gaarne zou ik nog eenigen tijd gebruik gemaakt hebben van deze voordeelen, zoo niet mijn verlangen naar 't Vaderland, en eene gunstige gelegenheid tot de terugreis derwaarts, mijn vertrek bespoedigd hadden.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

TERUGREIS NAAR EUROPA. KOMST TE LISBON. OVERVAART NAAR FALMOUTH. LANDREIS DOOR ENGELAND. VAART NAAR OSTENDE.

De *Oostindievaarder Princesa Carlota* was van *Calcutta* op de terugreis naar *Europa* te *Bahia* ingeloopen, en de Regering had hem in beslag genomen, om krijgsbehoeften en verschen voorraad naar *Pernambucco* te brengen, waardoor hij genoodzaakt was, naar *Bahia* terug te keeren, en aldaar eene geruime poos te vertoeven. Ik maakte gebruik van deze goede scheepsgelegenheid (het was een hecht en sterk schip) om over *Lisbon* naar *Europa* te keeren.

Na afscheid van alle mijne bekenden ging ik des avonds van den tienden Mei aan boord,

en Kapt. BETHENCOURT ligtte nog voor het aanbreken van den nacht de ankers. Een frissche, gunstige wind uit de baai deed ons, bij uitgespannen zeilen, snel vorderen, ras verloren wij de stad uit het oog; zelfs het gebergte vertoonde zich in de schemering naauwelijks meer. Daar echter de wind weldra slapte, bleven wij de beide volgende dagen nog steeds in het gezigt der kust. De Thermometer stond tegen den middag in de zon op 24½ RÉAUMUR (88 FAHRENHEIT) in de schaduw op 23, en des avonds ten 9 uren op 21. In den nacht van den 12 verhief zich echter de wind weder, zoodat wij des morgens van den 13 de kust niet meer zagen. Het wêer bleef tot onze vreugde op den duur fraai, noch te heet noch te koud, (*) de Thermometer stond des middags in de zon op 26 of 28. Men had op het schip de noodige inrigtingen tot eene lange zeereis gemaakt, de kabeltouwen beneden in 't ruim gebragt, enz. De passaatwind verzelde ons bijkans onafgebroken uit het Oost Zuid-oosten, en woei met afwisselende sterkte; de zee had eene heerlijke donkerblaauwe kleur.

Den 15 waren wij omtrent op de hoogte van den *Rio S. Francisco*, en zagen hier enkele klei-

(*) De gewoonte moet den Prins wel tegen de hette gehard hebben, dat hij eenen stand des Thermometers van 92 tot 95° FARENHEIT *noch te heet noch te koud* noemt.

kleine zwarte stormvogels; en dikwijls een' witten vogel met zwarte slagveêren, die aan den zoogenaamden *Bass Goose* zeer gelijkvormig was. Doorgaans vonden wij in deze streek van den Oceaan des namiddags een weinig windstilte, tegen den nacht verhief zich de wind weder. Dezelve werd den 17 Mei zeer sterk; nu hadden wij kaap *St. Augustyn* omgezeild, en dus, tot groote vreugde aller schepelingen, *Pernambucco* achter den rug, alwaar men gevreesd had van de *Portugeesche* Oorlogschepen aangehouden, en misschien andermaal te worden geprest (†). De wind werd nu een weinig ongun-

(†) Daar de Schrijver meermalen van *Pernambucco* gewaagt, zal het den Lezer gewis niet onaangenaam zijn, eenig berigt van deze stad uit KOSTER'S en MAWE'S Reizen te lezen. *Pernambucco*, eene der aanzienlijkste steden in *Brazilië*, en van 1630, toen zij door Kapt. HENDRIK LONCQ werd ingenomen, tot de herneming in 1654 de Hoofdstad der *Nederlandsche* bezittingen aldaar, ligt aan de zee, en bestaat eigenlijk uit drie steden, *San Antonio* of *Olinda* in het midden, *Recife* op het rif, een eiland, of *rif* van klippen: (zulk een rif omheint, doorgaans onder de oppervlakte des waters, een groot gedeelte der *Brazilische* kust) en *Boa Vista* ten zuiden op het vaste land. Deze 3 steden hebben te zamen 25,000 inwoners, *Recife* neemt dagelijks toe, gelijk *Olinda* of *San Antonio* afneemt. Van alle gewesten van *Brazilië* drijft dit den meesten handel met *Engeland*; vooral in katoen, die echter thans niet meer zulk een' besten naam heeft als eertijds; en waarvan 80,000 of 90,000 zak, elk van 160 ℔, naar *Engeland* gaan. De suiker gaat meest naar *Lisbon*. Voorts levert het land, en de naburige gewesten *Seara*, *Maranham*, en *Para*, *vanille*, *cacao*, *co-*

 che-

gunstiger, en dwong ons, den koers naar het eiland *Fernando de Noronha* te nemen, alwaar wij (de gewone gevolgen der nabijheid des lands) hevige wind- en regen-vlagen hadden; ook bespeurden wij in deze streek reeds zeer vele zeevogels, en vooral vele vliegende visschen.

Den 20 Mei waren wij het eiland voorbij; het wêer was goed en helder, in een vriendelijk maanlicht glinsterde het schoone schip met zijne gezwollen zeilen. Gerust in de avondkoelte op het dek zittende, verheugden wij ons dikwijls over de heerlijke verlichting en witte zeilen van het schip, en verloren ons in deze beschouwing der stoute vindingskracht van den menschelijken geest, waarmede hij de werelddeelen beheerscht en meet. Het trotsche schip vliegt, gelijk een vogel, stil en zonder gedruisch voor den wind daarheen; de voorsteven van het zwaar beladene vaartuig verheft zich in de hoogte, en klieft dan we-

chenille, indigo, en geneeskruiden op, men verzendt huiden, kokosnoten, *ipecacuanha*, enz. Twee of drie schepen gaan jaarlijks naar *Goa*, en de slavenhandel is aanzienlijk. Uit de vereenigde Staten wordt meest koren en huisraad ingevoerd; in den Oorlog tusschen *Engeland* en *Amerika* voerde men koren in uit *Rio Grande del Sul*. – *Pernambucco* wordt voor gezond gehouden, hoewel het op acht graden zuiderbreedte ligt. De stad wordt namelijk verfrischt door zeewinden, die van 's morgens 9 uren tot na middernacht de hette aanmerkelijk bekoelen. Des nachts waait de landwind, die dan insgelijks koel is; het half uur tusschen beiden is de heetste en onaangenaamste tijd van allen. *Vert.*

weder de baren, welke bruisend en met wit schuim voor deze ontzettende massa wijken. Zoo had de *Carlota* reeds vier maanden van *Calcutta* naar *Bahia* gezeild, storm en onwêer getrotseerd, en geene schade geleden, terwijl in deszelfs nabijheid Oorlogsschepen bij de *Kaap de goede Hoop* verongelukten.

Het deed mij regt leed, het eiland *Fernando* niet te hebben gezien; het moet omtrent 3 uren lang zijn, en wordt van *Pernambucco* met eene krijgspost voorzien. Van *Portugal* heeft men somtijds misdadigers tot straf derwaarts gezonden. De bewoners van dit eiland moeten veel *mandiocca* planten, en eene menigte visch vangen.

Een aanzienlijke graad van warmte, (de Thermometer stond des avonds ten 9 uren op 21 of 22°.) en regenbuijen, met windstilte afwisselende, deden ons de nabijheid des evenaars bespeuren, dien wij in den nacht van den 22 op den 23 Mei doorsneden. Zoo waren wij dan nu weder in ons noordelijk halfrond, en deze gedachte vervulde de geheele manschap met luidruchtige vreugde. Nogtans behielden wij nog acht dagen hetzelfde weder. Somtijds stortte de regen zelfs met zoo veel geweld op het schip neder, dat hij op vele plaatsen hetzelve binnendrong. Op de hoogte der *Kaapverdische* eilanden nam de hette zeer aanmerkelijk af; want wij hadden des mid-

middags in de zon niet meer dan 23 tot 24°; daarbij waaide een meestal sterke wind, die ons te ver oostwaarts dreef, en het schip zoo op zijde deed hellen, dat de zee doorgaans het dek sterk besproeide. Doch dit aanhoudende stormwêer werd somtijds des avonds door tusschenpoozen van stil wêer en helderen maneschijn afgebroken; dan hadden wij gelegenheid, op het dek, vlak in den rug van ons schip, het fraaije sterrenbeeld, *het Zuidelijke kruis* te beschouwen, hetwelk bijzonder helder fonkelde.

Den 4 Junij verscheen ons bij dikke wolken en betrokken winderig wêer een driemaster, die zijn' koers vlak op ons af nam; reeds vreesden wij eenen zeeroover ontmoet te zijn, toen het schip de *Hollandsche* vlag ophaalde. Den 9 Junij passeerden wij den noorderkeerkring, na kort te voren zwemmend wier en keerkringsvogels, (*Phaëthon aethereus*, LINN.) te hebben gezien, de laatsten worden van de *Portugeezen Rabo de Junco* genoemd. Het zeewier werd nu al meer talrijk, daarom noemen de *Portugeezen* deze streek des Oceaans *Mar de Sargasso* (*). Bij eene middagswarmte van 22 Graden REAUMUR, hoewel steeds

(*) De *Kroozee* onzer Oostindievaarders. Men weet, dat het scheepsvolk van COLUMBUS, toen hij ter ontdekking van *America* uitzeilde, meende hier het einde des Oceaans, en der wereld gevonden te hebben.

steeds betrokken lucht, vischten wij eene menigte dier zeegewassen, en vonden daarin eenige kleine krabben, en verscheidene soorten van vischjes. De keerkringsvogels hadden ons van den 8 tot den 12 Julij, dus omtrent tot de hoogte van het *Kanarische* eiland *Palma* verzeld; zij bleven echter steeds zoo hoog zweven, dat men geen derzelven kon schieten. Den 14 hadden wij bij een heerlijk helder weêr eene zeer aangename uitspanning door de vischvangst; een zwerm van goudvisschen (*doraden*, *Coryphanaeus*) was sedert den vorigen dag het schip gevolgd, en had van alle kanten rondom hetzelve gespeeld; thans gelukte het den bootsman (*Contramestre*) een' dezer visschen te vangen. Dezelve gaf een heerlijk gezigt. Het schoonste hemelsblaauw versiert met een' gouden gloed het lijf van dit prachtige schepsel, en op de gouden grondkleur prijken azuurblaauwe punten; zelfs de *iris* van den oogappel is van een allerfraaist blaauw, schitterend van goud. Deze wordt na den dood van den visch geel, ook verloor deze terstond daarna zeer veel van zijn schoon. Uit hoofde van zijn smakelijk vleesch waren wij zeer blijde, kort daarna, nog een' anderen dezer schoone visschen met de harpoen te vangen. *Alvacoren* en eene andere vischsoort, bij de *Portugeezen Judéos* (*Joden*) genaamd, zwierven ook het schip rond, doch werden niet gevangen.

Den

Den 15 hadden wij het *Mar de Sargasso* verlaten, en waren dus buiten het wier; daarentegen hadden wij dikwijls windstilte, en des avonds tot 18 Graden warmte. Den 18 Junij waren wij op de hoogte van *Gibraltar*, en zagen op de spiegelgladde geruste zee vele schelpdieren (*Mollusken*) vooral de *Physalis*, *Medusa pelagica* en eene *Beroè*, alsmede bruinvisschen en den stormvogel (*Procellaria pelagica*).

Den 19 stak de wind meer op, en wij konden dus onzen koers naar de *Azorische* eilanden en de *Portugeesche* kust nemen; hij werd den 21 al heviger; de schuimende golven sloegen over het dek; des namiddags noodzaakte eene regenbui ons de zeilen te strijken. Den 21 vlogen de wolken met het geweld van een' storm over het uitspansel; door het hevige golfgeklots kraakten de ribben van het schip. Wij zagen een vaartuig, even als het onze, met weinig zeilen de woede des winds en der baren trotséren. Tegen den middag ontstond eene schrikbarende verwarring: de wind, die met zooveel geweld uit het Noorden gewaaid had, sloeg eensklaps om naar 't Noordwesten, en dreigde onze masten te verpletteren; alles liep naar het dek, en sloeg de hand aan 't werk om de zeilen naar beneden te halen, hetwelk bij den allerhevigsten slagregen, en het geweld des storms niet gemakkelijk viel; maar vele handen maken

ligt werk; zelfs de kapellaan van het schip, een Marat uit *Goa*, de scheepschirurgyn, en de Passagiers werkten mede, en het gelukte ons met groote moeite, dit gevaar te ontsnappen.

Het schip moest nu in de verkeerde rigting van z. w. voortloopen. Het wêer bedaarde wel een weinig, nogtans bleef de zee altijd hol gaan bij een' frisschen stoker; de thermometer stond 's middags ten half een op 17, des avonds op 15 Graden. De volgende dag was beter, doch den 23 hadden wij weder regen met hevigen wind, zoodat het schip meer dan 7 knoopen liep, en zeer over zij helde, waartoe de sterke masten, van *Brazilisch* hout gemaakt, veel bijdroegen. Dit onaangename wêer hadden wij aan de nabijheid der *Azorische* eilanden toeteschrijven; wij zagen verscheidene schepen, die mede tegen de golven worstelden. Naar onze opmerkingen was de wêersgesteldheid in den regen warmer dan in den wind; in den laatsten stond de *Thermometer* op 15, en in de luwte (waar de regen viel) op 16°, en bleef zoo tot in den nacht. Des morgens waren wij aan den ingang van het kanaal tusschen de eilanden *Fayal* en *Flores*; van het eerste ontdekten wij eene hooge kaap, 5 uren van ons verwijderd, benevens een klein, rotsig eiland.

Kapt. BETHENCOURT nam nu zijnen koers iets noordelijker, en verwijderde zich dus van *Fayal*,

zijn

zijn Vaderland, hetwelk hij sints jaren niet bezocht had. Ook ik zou zeer gaarne dit eiland hebben gezien. Met eene frissche koelte gingen wij nu vooruit, en zagen te middernacht eensklaps een' schooner digt bij ons, dien men voor een' *Amerikaanschen* kaper herkende. De manschap van ons schip werd door geen' kleinen schrik bevangen, men wendde terstond het schip, en daar de wachten op de schansen schenen te slapen, zoo ontgingen wij ook dit gevaar zeer gelukkig, want toen de dag aanbrak, was het schip buiten 't gezigt.

De 24 Junij was een zeer stormachtige dag; wij voeren noordelijk het eiland *Graciosa*, een der *Azoren*, voorbij. Verscheidene schepen waren in 't gezigt, doch wij ontweken die zorgvuldig, want gewoonlijk kruisen vele kapers in deze wateren, en zijn zeer belust op de rijke ladingen der *Portugeesche* Oostindievaarders, die allen dezen weg door moeten; in 't algemeen is de ligging der *Azorische* eilanden de kruisweg eener menigte van schepen, die uit *America*, *Oost-*, en *Westindiën* komen. De zee was loodkleur en met wit schuim bedekt, zij sloeg allerhevigst tegen het schip, terwijl een gunstige storm van achter het voortdreef, en aanhoudende regen nêerviel. Wij zagen een zeil bij ons voorbij drijven, en gisten daaruit, dat in dezen storm een schip was vergaan. De 25 Ju-

Junij hadden wij de *Azoren* achter den rug, en een stille wind dreef ons naar de *Portugeesche* kust, doch liep dikwijls om, en gaf het zeevolk de handen vol werk door het schaven der touwen. De talrijke schepen, die in 't gezigt waren, ontweken wij, uit hoofde van ons gebrek aan geschut. De weg naar de *Europische* kusten was nog slechts kort, maar wegens de kapers gevaarlijker dan de geheele vroegere reis. Zoodra men een schip zag, moest men van koers veranderen. Dit gelukte ons ook altijd volkomen tot den 28. toen men des morgens een vaartuig aan den gezigteinder bespeurde, hetwelk ons scheen te willen naderen. De stuurman der *Carlota*, die reeds eenmaal bij zeeroovers gevangen geweest was, alsmede de Kapitein en alle zeelieden, beschouwden dit vaartuig met de grootste oplettendheid, daar het hun toescheen, eenige verdachte merkteekenen te dragen. Men zag nu, dat het vlak op ons afkwam, en alle zeilen bijzette; eindelijk ten 12 uur ontdekte men tot algemeenen schrik, dat het een *Americaansche* schooner (*Escuna* bij de *Portugeezen*), dus hoogst waarschijnlijk een zeeroover was (*). Ook deed

(*) Waarschijnlijk een dier talrijke zeeschuimers, die onder de vlag der nieuwe onafhankelijke *Zuid-Americaansche* staten door fortuinzoekers van allerlei Natiën, *Noord-Americanen*, *Engelschen*, *Franschen*, enz. worden uitgerust, en toen vooral den handel zeer onveilig maakten.

deed het een kanonschot, als een sein om bijtedraaijen, en heesch de *Portugeesche* vlag op. Thans was de verwarring ten top; elk liep naar het ruim, om zijne goederen te verbergen, zoo goed immer mogelijk. Men sloeg met den beitel gaten in de rondhouten van het schip, en verstak daarin de gewigtigste papieren, geld, kostbare stoffen en dergelijken, hoewel men bij overleg wel kon begrijpen, dat niets van waarde aan de arendsoogen van kapers zou ontsnappen. Het middagëten werd opgedragen, maar niemand dacht aan eten of drinken, toen zich de alarmkreet deed hooren: « Daar is de schooner! reeds « digt bij ons!" Alles kwam op het dek. Sprakeloos, in gespannen verwachting stonden allen daar, en zagen naar het fraaije Oorlogschip, hetwelk met volle zeilen, vlug als een vogel, op ons toekwam, en de trompen van 't kanon had ontbloot. Op zijn dek stonden eene menigte menschen, onder anderen, (tot staving van ons vermoeden) verscheidene Negers en lieden van de kleur. In het oogenblik dat wij ons vonnis verwachtten, greep de Officier op den schooner den roeper, en vroeg ons wie wij waren, en waar wij van daan kwamen. Het antwoord volgde terstond in vreesselijke benaauwdheid, maar in dit oogenblik, welk eene verrassing! herkenden eenige onzer matrozen boven van den mast den gewaanden kaper voor een *Portugeesch* Oorlogschip. Een algemeen gejuich rees nu op ons

schip

schip ten Hemel, en wij alle wenschten elkander geluk. De bevelvoerende Officier van den Oorlogsschooner *Constantia* (zoo heette het schip) gaf ons bevel, hem te verwachten; hij zou eene boot naar ons toezenden. Deze boot verscheen met een' Luitenant, wiens verhaal ons bewees, dat wij niet zonder grond voor de onveiligheid dezer wateren hadden gevreesd. De *Constantia* was namelijk een zeer fraaije *Americaansche* schooner van 18 stukken, door de *Portugeesche* Regering gekocht, uitgerust, en voor 16 dagen in zee gezonden, om in deze wateren tegen de zwermen van roovers te kruisen. Eerst voor weinige maanden had een *Portugeesch* Fregat zulk eenen kaper genomen, een ander derzelve had den grooten *Portugeeschen* Oostindievaarder *Asia Grande* in deze wateren aangevallen en vervolgd, maar niet genomen, daar de *Portugees* 20 stukken geschut aan boord had, en zich wakker verdedigde.

Verheugd, zoo aan het schijnbaar dringendste gevaar ontsnapt te zijn, haalde de *Carlota* alle hare zeilen in top, de *Constantia* desgelijks wond hare boot weder naar boven, en zeilde ons onder den wind pijlsnel en in volle majesteit onder 't roepen van « gelukkige reize!" voorbij, den koers naar het Zuiden zettende, gelijk wij naar het Oosten. Ook den volgenden dag moesten wij weder een aantal schepen ontwijken, tot wij den 30 Junij door het

drijvende wier de nabijheid der *Europische* kusten herkenden.

Ten 2 uren nadenmiddag weêrgalmde van den grooten mast het vrolijke geroep van *land! land!* en wij herkenden weldra in een donker verschiet de *Cabo da Roca* of de *rotskaap* in *Portugal*, wier voorste punt even als een glooijend eiland zich aan onze vrolijke blikken vertoonde. Weldra verrees de kust duidelijker voor ons oog, hoewel nog eenigzins door wolken verduisterd; schepen van allerlei Natiën en visschersschuiten verlevendigden het tooneel; de laatsten bezorgden ons op ons verzoek eenen loots. De dag was echter te verre gevorderd, om de *Taag* inteloopen; wij kruisten tot den volgenden morgen, en de 1 Julij verrees nog niet aan de kimmen, toen allen op het dek vergaderd waren, om de eerste zonnestraal te begroeten, die voor ons het *Europische* strand zou verlichten. Doch het weêr was op nieuw ongunstig. Wij zagen dus bijna niets, en zeilden slechts in hoop naar den mond der rivier. Zij wordt ten N. door de *Cabo de Roca*, ten Z. door de *Cabo d'Espichèl* bepaald, welke laatste verre vooruit in zee steekt, en vlakker is dan het noordelijke voorgebergte. De zee was heldergroen, gelijk aan de *Brazilische* kusten. Bij het inzeilen in de *baar* of mond der rivier ziet men de branding links en regts tegen de klippen breken. Allerlei visschersschuiten van zonderlinge gedaanten, *Muletas*,

Bar-

Barreiros en *Spaansche* schepen kruisten door elkander, en liepen tegelijk met ons binnen.

De nevel was thans opgeklaard, en nu lagen de vlakke, zachtglooijende oevers der breede rivier voor ons, bedekt met dorpen, vlekken, en kerken. Men kon de witachtige huizen onderscheiden, alsmede de reeds afgemaaide velden, daar de tarwe in *Portugal* zeer vroeg rijp wordt. Regts aan de rivier was een rond Fort, *Torre de Bujio* genaamd, en aan den Noorderoever de vesting *S. Juliào.* De rivier wordt nu een weinig naauwer, en men ziet aan weêrszijden dorpen en woningen. Wij zeilden een paar *Fransche* Fregatten voorbij, die voor anker lagen, en werden als toen door eene *Portugeesche Bombarde* onderzocht. Tegen den middag kwam de *Carlota* aan den Noorderoever te *Belem*, het begin van *Lisbon*, voor anker. Van hier loopt eene rij huizen tot aan de eigenlijke *Cidade*, of Stad *Lisbon.* Des namiddags werd de gezondheids-toestand van onze manschap onderzocht; Wij durfden intusschen het schip niet verlaten, dewijl onze passen nog niet onderzocht waren. Twee bij de stad voor anker liggende linieschepen, bestemd om in eenige dagen naar *Livorno* te zeilen, ten einde de Aartshertogin LEOPOLDINA van Oostenrijk naar *Rio de Janeiro* te brengen, presten onze matrozen, daar zij gebrek aan volk hadden. Reeds des avonds en gedurende den nacht was ons schip, ter bewaking

 der

der matrozen, met eene menigte soldaten bezet, die met scherp schoten, zoodra eene boot naderde.

Den 2 des morgens zeilden wij naar de Hoofdstad op. Het gezigt dier prachtige stad is uitstekend. Zij breidt zich verre langs den oever aan eenen zachthellenden landrug uit, en hare witachtige huizen met bleekroode dakpannen zijn ongemeen talrijk. Men ziet vele gebouwen van aanbelang, en eenige aanzienlijke Paleizen, onder anderen het nog onvoltooide Paleis van *Ajuda*, vele groote kerken, enz. Daar tusschen prijken dan donkere boschjes van laurier- oranje- en citroen-boomen, met cipressen, *Italiaansche* pijnboomen enz. bij welke het zilvergroen der olijfboomen fraai afsteekt. Onder deze partijen merkt men vooral den tuin der koningin op. In 't algemeen is nogtans het uitzigt op het omliggende oord doodsch en somber, vrij naakt, zonder frisch en levendig groen, en men ziet slechts de kleur van den verschroeiden grond, de witachtige huizen, en de donkergroene boomgewassen.

Tegen den middag kwamen wij tegen over het standbeeld van koning JAN (JOÀO) hetwelk gewoonlijk den naam van *Memoria* draagt, en aan de kaai *Sodré* voor anker, tusschen de vele groote driemastschepen, welke ten deele nog onlangs uit Oost of West waren aangekomen.

De rivier geeft hier een uitstekend gezigt naar de landzijde, als dat eener opene zee, daar men hare zeer lage oevers geheel uit het oog verliest;

liest. Allerlei schepen, met de voortbrengselen der naburige streken beladen, doorkruisen elkander, en er is veel drukte en levendigheid op dit bekoorlijke watergezigt. De Thermometer stond des middags in de schaduw (op het schip) op 19°. Réaumur, doch de hette op de straten was veel sterker.

Lisbon, deze groote, aanzienlijke Stad, ziet er van de noordzijde van den *Taag*, langs welken zij zich verre uitstrekt, veel schooner uit, dan wanneer men haar van binnen betreedt. Van nabij bezien is zij hobbelig, oneffen, en ongelijk gebouwd, vuil en slecht onderhouden. In het bovendeel zijn tuinen en zelfs korenvelden, die door enkele afgelegene straten ingesloten zijn. Het vuil is door de opeenhooping in de naauwe straten zoo erg, dat het den reuk onaangenaam aandoet. De gebouwen zijn van steen, meerendeels hoog en van verscheidene verdiepingen, alle met balkons, van welke men ten deele het bovengenoemde schoone riviergezigt heeft. Het gedeelte langs den stroom hangt regelmatig zamen, en heeft lange, breede en aanzienlijke straten. Aan aanzienlijke kerken en kloosters is overvloed, en men ontmoet hier alle mogelijke monteringen van monniken, en andere geestelijke ordens. Onder de aanzienlijke gebouwen munt het tuighuis met de werven, het *Indische* huis met het Tolhuis (*Alfandega*) en de beurs, allen in een groot gebouw vereenigd, uit, naast hetwelk onmiddellijk

een fraai groot plein, de *Praza do Commercio*, aangelegd is, waarop het kolossale beeld van koning JAN I. is opgerigt. *Lisbon* heeft eene Opera, en twee andere Schouwburgen.

De kaaijen aan de rivier, vooral de kaai *Sodré* voor welke de groote O. I. vaarders voor anker liggen, worden sterk bezocht, en dienen vooral in de avondkoelte tot wandelplaats. Eertijds moet het gewoel, zoowel van wandelaars, als kooplieden, en vooral de drukte van vertier veel sterker geweest zijn, daar de koophandel onnoemelijk veel verloren heeft De *Portugeezen* wijten zulks aan de *Engelschen*, weshalve deze Natie hier over 't algemeen weinig bemind is. De handel op *Indiën* is thans sterker dan die op *Brazilië*, welke door de *Engelschen* vooral ongemeen moet hebben verloren. *Portugal* is in vele opzigten nog zeer bij andere Volken ten achter. Zelfs in de groote Hoofdstad *Lisbon* mist men eene menigte nuttige inrigtingen, die men in de meeste, zelfs kleine steden van het beschaafd *Europa* vindt. Alles is duur, de rijtuigen (*seichas*) en herbergen allerellendigst, en slechts zeer weinige, door buitenlanders aangelegd, maken hier eene uitzondering. Men heeft des nachts geene verlichting; noch straatwegen noch posten zijn behoorlijk ingerigt; de brievenpost (*Coréo*) naar *Madrid* gaat te paard. Nachtwachten zijn er niet; daarentegen vindt men thans overal *militaire* wachten, vooral sedert er onlangs een

op-

opstand heeft plaats gehad. Menige trekken dezer zuidelijke Stad zijn nogtans oorspronkelijk. Het water wordt door een groote, bezienswaardige, *massive* waterleiding 4 uren verre uit de gebergten van *Cintra* herwaarts gevoerd, en door eene menigte menschen in kleine vaatjes door de geheele stad rondgevent. Deze waterdragers, die tot de ruwste klasse des volks behooren, zijn in talrijke scharen aan alle bronnen gelegerd. Elken morgen, bij het krieken van den dag, drijft men koeijen en geiten met een klokje aan den hals door de straten, en melkt ze voor ieder huis. Overal loopen eene menigte tuinlieden, boeren, en molenaars door de straten, die met groote troepen ezels en muildieren allerlei groenten, vruchten, meel, enz. te koop veilen. Vooral wordt verbazend veel ooft naar de stad gebragt.

Lisbon heeft vele aanzienlijke tuinen met fraaije lommerrijke partijen. Maar ook in de tuinierskunst zijn de *Portugeezen* bij alle volken nog verre ten achter; overal ziet men nog den ouden, stijven *Franschen* smaak van regtgeschoren boomen, tot de jammerlijkste fignren misvormd. Te *Belem* (spr. uit *Belein*) het benedengedeelte der stad, is de tuin der Koningin, digt bij de thans geheel uitgestorvene *menagerie*. Deze tuin bestaat in een boschje van hoog lommerrijk geboomte van allerlei soort, zilverpopulieren, laurieren, esschen, en meer andere zuidelijke boomen, maar overal met lijnregte,

 def-

deftig, en netjes onder de schaar gehoudene hagen doorsneden; tusschen welke de wegen en paden dan doorloopen. Gelukkig dat men hier de vrije Natuur nog in de zingvogels bespeurt. Op dezelfde wijze is de openbare tuin (*passeo publico*) midden in de stad aangelegd. Hier heeft men onder oude lommerrijke boomen regte lanen gemaakt, die elkander doorkruisen. Zij zijn gezoomd met lage heggen, en aan weerszijde met muren en vele poortjes voorzien. Deze wandeling is klein, maar toch verkwikkelijk door hare schaduw, in welke men, te midden der stad, toevlugt vindt tegen de verzengende zonnestralen. Onder de boomen ziet men met genoegen vele hooge schoone *Cercis*-stammen. Niet ver van dit *Passéo* is het vrij onaanzienlijke koningspaleis. Een ander paleis, *Palacio da Ajuda* genoemd, wordt te *Belem* gebouwd, doch is nog verre van voltooid te zijn. Met meer belangstelling beschouwen vreemdelingen het kabinet voor de natuurlijke Historie in de nabijheid van *Ajuda*, alwaar ook de kruidtuin is. Het kabinet moet oudtijds zeer aanzienlijk geweest zijn, en bevat ook nog vele belangrijke stukken uit de onderscheidene *Portugeesche* bezittingen in andere werelddeelen. NAPOLEON heeft zich door de plundering van hetzelve bij de *Portugeezen* eene eeuwige schandzuil opgerigt: immers hij was de eerste veroveraar, die zelfs de inrigtingen der mishandelde

vol-

volken voor wetenschap en kunst niet verschoonde, en alles, wat hij grijpen en vangen kon, voor goeden buit verklaarde (*). In dit kabinet was eene zeer groote verzameling van *Brazilische* gedierten, die men intusschen niet meer hier, maar nog altijd te *Parys* moet zoeken. Alle andere Natiën bekwamen ten minste een gedeelte der hun ontroofde zeldzaamheden bij den Vrede van 1815 terug; de *Portugeezen* alleen betreuren thans nog hun geheele verlies, hetwelk intusschen te herstellen zou zijn, indien de koning deskundigen met de taak belastte, de onderscheidene Provincien van *Brazilië* doortetrekken, en de merkwaardigheden uit de Natuurgeschiedenis aldaar voor zijn kabinet te verzamelen (†). Nogtans bezit deze verzameling ook nu nog veel bezienswaardigs, onder anderen eene verzameling, eenig in hare soort, van wapenen, gereedschappen, en pluimsieraden der onderscheidene *Brazilische* volken, vooral der stammen aan de groote *Amazonen*-rivier, (*Maranhao*) wier prachtige vêren uit die der *Araras*, *Ararunas*,
Toe-

(*) Met het welnemen van den Prins merken wij aan, dat NAPOLEON slechts een voorbeeld nam, gelijk in meer dingen, van de groote Roovers der oude wereld, *de Romeinen*. Men weet hoe zij *Korinthe*, enz. beroofden, gedeeltelijk zonder zelfs de waarde van het geroofde te kennen. *Vert.*

(†) Deze gelegenheid is thans, door de onafhankelijkheid van *Brazilië*, voor *Portugal* voor altijd verloren. *Vert.*

Toecans, *Guarubas* en andere schoone vogelen zijn zamengesteld, alsmede twee *Manatis* of zeekoeijen, van 6 of 7 voet lang.

De kruidtuin verdient naauwelijks eenige vermelding; hij is ook al regt en glad geschoren: en bevat tusschen lage haagjes half in 't wild groeijende planten. Een paar kleine broeikassen zijn bijna ledig: doch in de nabijheid zijn eenige merkwaardige groepen van verscheidene zeer sterke *Cactus*-stammen, en een drakenbloedboom (*Dracaena Draco*) die juist vruchten op den kouden grond droeg. Daar de beoefening der natuurgeschiedenis in *Portugal* weinig vereerders schijnt te vinden, en zelfs de eigene voortbrengselen des lands grootendeels niet dan door vreemde natuuronderzoekers nagespoord worden, zoo behoeft men zich nog minder te verwonderen, wanneer deze Natie het onderzoek harer verwijderde volkplantingen heeft verzuimd.

Het gezigt der talrijke gebreken en het gemis veler gemakken in dit land wordt echter door de schoone Natuur, vooral in de lente, eenigermate vergoed. Doch thans was het land reeds dor en verschroeid door de hette des zomers, had dus zijne bekoorlijkheden verloren, en deed mij te meer naar rust van de moeijelijkheden mijner reis in eene gematigde luchtstreek verlangen.

De *Engelsche* paketboot, waarvan er in de eerste dagen van elke maand uit *Falmouth* een aanzien-

zienlijk getal uitloopen, behoort tot de aangenaamste inrigtingen voor Reizigers. Ook in *Lisbon* vindt men daarmede elke week gelegenheid, naar *Engeland* scheep te gaan, en ik begaf mij dus op de paketboot *Duke of Kent*, Kapt LAWRENCE.

Den 12. Julij des middags verlieten wij de stad met eene frissche koelte, liepen snel den *Taag* uit in de ruime zee, en verloren nog dien eigen dag *Portugal* uit het oog. De volgende dagen was de zee vrij woelig, zoodat eenige onzer passagiers zeer ziek werden. In weêrwil van tegenwind en herhaalde windstilte leiden wij de reis naar *Falmouth* in tien dagen zeer gelukkig af. De *Engelsche* paketbooten zijn voor den Reiziger zeer gemakkelijk; derzelver inrigting is net en zindelijk, de levenswijs en de tafel is goed, en de matrozen zijn er van de beste soort. In oorlogstijden voert zulk een vaartuig, waartoe altijd de ligtste, veiligste, en snelstzeilende worden gekozen, 8 stukken en 31 matrozen, in vredestijd slechts 21 man.

Den 21 Julij zagen wij tegen den middag de kust der *Scilly*-eilanden, en zeilden vlak op het kanaal aan. Tegen den avond verrees kaap *Lizard* voor ons gezigt; onze vreugde was niet gering, dit punt na twee jaren en 29 dagen zoo gelukkig weder te hebben bereikt. De avond viel juist, toen wij den mond des

ka-

kanaals invoeren, en met genoegen zagen wij overal op de *Engelsche* kust licht in de vuurtorens opsteken. Den volgenden morgen kwamen wij in de haven van *Falmouth* voor anker.

Falmouth is een net stadje aan den mond der rivier *Fal;* de haven is rondom beschut, ruim en veilig. Overal ziet men er lagchende oevers, bekoorlijke bouw- en weilanden, en bij de stad hooge oude lommerrijke boomen. Na ons schip verlaten en onze passen te hebben laten nazien, bleven wij nog eenen dag te *Falmouth*, om de omstreken te leeren kennen. Onze brave Kapt. LAWRENCE ontving ons met uitstekende gulheid en minzaamheid in zijn huis. De streken van *Falmouth* vertoonen zich vooral van het Fort *Pendenis*, op eenen naburigen heuvel gebouwd, zeer aangenaam; men heeft van daar een gezigt op de zee, en het overal groene en bevallige *Engeland.*

De reis van *Falmouth* naar *Londen*, die ik den 24 Julij begon, was aangenaam en onderhoudend. De straatwegen en paardenposterijen zijn in dit rijke schoone land onverbeterlijk. De paarden zijn de schoonste en beste, alle van een edel ras, en de vlugheid der bediening op de verschillende postrusten laat geenen wensch onbevredigd. De Provincie of het Graafschap *Cornwallis*, waarin *Falmouth* ligt, is algemeen minder bekoorlijk dan de overige gewesten, welke men op deze reis bezoekt. Zij heeft vele heiden,

den, waarop runderen en schapen weiden, vele moerassige weilanden met riet en biezen begroeid, maar ook vele schoone aanvallige streken, en is bijzonder bekend door hare veelvuldige mijnwerken, waarvan men in verscheidene reisbeschrijvingen berigten vindt. Het ruwe, min vruchtbare aanzien des lands verdwijnt echter reeds dadelijk, wanneer men *Devonshire* betreedt, en van nu af geniet de Reiziger het gezigt der weligste landen, waarin boschjes en weilanden van het schoonste groen, door paarden, runderen, en schapen bedekt, over een land van zachtglooijende heuvels verspreid zijn. Alles is gebruikt, bebouwd, en vol leven en welvaart; nergens zijn ledige of onvruchtbare plekken, maar overal nette landhoeven, en steden die door welgebouwde huizen eenen zekeren trap van welvaart verraden, dien men elders veelal mist. In vele oorden gelijkt het land naar een natuurlijk park; andere streken zijn door kunst daartoe gemaakt; men ziet ruime welbevochtigde weilanden en hooge, aloude, rijkbelommerde eikenwouden, met het aanzienlijke, of toch met smaak gebouwde landhuis des bezitters. Van *Falmouth* komt men in 84 *Engelsche* mijlen (28 uren) te *Exeter*, eene der schoonste steden van *Engeland*, regelmatig gebouwd aan het riviertje *Ex*, met omtrent 18,000 inwoners. De geheele streek geleek in dit schoone jaargetij naar een' tuin, en verleende den Reiziger de aangenaamste tijdkorting. Ik

reis-

reisde verder over *Salisbury* door *Wiltshire*, *Hampshire*, en andere Graafschappen, steeds door de aangenaamste, onderhoudendste oorden naar *Londen* (176 *Engelsche* mijlen, of 59 uren van *Exeter*), en kwam den 26 Julij in die wereldstad aan, om van daar naar het vaste land scheep te gaan.

De overvaart naar *Ostende* ging zeer gelukkig; de paketboot verliet des namiddags *Dover*, en bereikte reeds voor middernacht de *Vlaamsche* kust. Wij liepen met het aanbreken van den dag de haven binnen, en ik begaf mij toen verder over *Gent*, *Brussel*, en *Luik* naar *Aken*, waar ik weder voor 't eerst *Hoogduitsch* hoorde spreken, en nu weldra den Vaderlandschen *Rhijn* begroette.

E I N D E.

AAN-

AANHANGSEL.

I.

OVER DE MANIER, OM IN BRAZILIË NATUURKUNDIGE REIZEN TE DOEN.

Het zal Natuuronderzoekers niet onaangenaam zijn, de opmerkingen van eenen Reiziger te vernemen over de wijze, hoe men het best in die klimaten verzamelingen voor de Natuurgeschiedenis aanlegt, en juist te kunnen beoordeelen, hoe vele hinderpalen den verzamelaar in den weg staan. Hoewel alle landen des heeten Aardgordels in dit opzigt overeenkomen, zoo heeft toch ieder land zijne eigenaardigheden, en ik spreek dus meer bijzonder over *Brazilië*; intusschen mag men het hier vermelde, behoudens eenige wijzigingen, op alle klimaten tusschen de keerkringen toepassen.

Brazilië, een ruim, grootendeels bergachtig of heuvelig, nog weinig bebouwd land, biedt

den natuuronderzoeker groote zwarigheden, om dat er geene zorg ter wereld gedragen is voor het voorthelpen der Reizigers. Het reizen in *Europa* is een vermaak, eene uitspanning, want men heeft alles in 't oog gehouden, wat aangenaam en nuttig kon zijn voor den Reiziger, en voor alle behoeften, die hij als zoodanig heeft, vindt hij ligt spoedig voldoening.

Brazilië daarentegen staat nog op den laagsten trap der bebouwing. Hier zijn slechts weinige groote wegen, in 't geheel geene straatwegen, ja de Reiziger mist in de meeste streken bruggen, huisvesting, zelfs levensmiddelen, en meer van het allernoodigste. De Vreemdeling moet zich vooraf van alles verzorgen, en veel bedenken, hetwelk hij echter zonder ondervinding onmogelijk kan weten. Vrachtwagens kent men in *Brazilië* geheel niet; daarentegen moeten muilezels, wier eigenaardige halsstarrigheid de bezwaren vermeerdert, eene kleine last met zware moeite op hunnen rug dragen. Het is waar, dat in sommige zeer bergachtige streken dit gebruik van lastdieren vele voordeelen schenkt, maar deze aard van reizen is toch oneindig minder gemakkelijk, dan met onze rijtuigen en vrachtkarren. Zij is echter thans de eenig mogelijke, bij gebrek aan gangbare wegen en heirbanen.

Wil men dus in het binnenste van *Brazilië* reizen, zoo moet men vooreerst omzien naar goede

de stevige muilezels, die in sommige gewesten, b. v. in *Minas Geraës*, *S. Paulo* en *Rio Grande* goedkoop, in anderen slechts tegen hooge prijzen te bekomen zijn. Te *Rio de Janeiro* koopt men eenen *Mineiro* zijne geheele *Tropa*, d. i. alle zijne lastdieren, gewoonlijk voor 23 of 25000 *Reis* (omtrent 72 gulden) het stuk af; in *Bahia* koopt men ze te *Villa da Cachoeira de Peruaçu* of *Paraguaça*. Vreemdelingen verstaan de behandeling, het beslaan en genezen (bij ziekte) dier muildieren niet; zoodat het noodig is, daartoe eenen muilezeldrijver (*Tropeiro* of *Arrieiro*) in dienst te nemen, lieden, welke van jongs af altijd met hunne muilezels goederen hebben overgebragt. Zeven beladene lastdieren noemt men een *Lot*, en op dit getal neemt men eenen *Tropeiro*. Deze lieden, bij het werk opgegroeid, verstaan al wat daartoe noodig is volmaakt, zijn gehard en met weinig te vrede, (zoo als alle *Brazilianen*,) slapen des noods op den grond, en gaan of rijden naast hunne dieren, al naar mate men zulks met hun is overeengekomen. Heeft men het geluk, eenen goeden *Tropeiro* te bekomen, zoo is het gewigtigste punt gevonden, en men mag zich een goeden uitslag der reize beloven. Hij laadt des morgens de muilezels, ontlaadt ze des avonds, en drijft ze, nadat ze des nachts geweid hebben, weder bijeen tot de reis van den volgenden morgen. Dit kost hem dikwijls vele

te door het afzwerven, maar verloren gaan zullen ze nooit: de *Tropeiro* kent te goed hun spoor en levenswijze.

De manier van beladen der lastdieren is zinrijk en eenvoudig ingerigt; zij verdient hier dus ook vermelding. Een goed muildier draagt 8 *arrobas*, (eene *arroba* is 32 pond), men belaadt hetzelve nogtans wel eens met 12 *arrobas*. Tot beladen bezigt men eenen houten pakzadel (*Cangalha*) waaruit boven van voren en achter ronde houten overeind uitsteken, waaraan men van weêrszijde de kisten hangt. Om den druk van dezen pakzadel te verminderen, wordt hij van binnen met droog gras gevoerd, hetwelk smalle lange bladen heeft, en zeer gelijk moet liggen, legt dan inwendig boven het gras nog een kussen van eene rieten mat (*Esteira*) en bekleedt dit met katoenen stof. Op de bovenzijde wordt de dus gevoêrde zadel met eene kap van ossenhuid bedekt, welke vierkant gesneden is, en twee openingen heeft voor de overeindstaande houten van den zadel, waaraan de kisten hangen. Aan zulk eenen zadel is van voren een breede borstriem, en van achter een tuig, hetwelk onontbeerlijk is tot het op- en afklimmen der bergen. Een lederen stuk ruwe ossenhuid dient voor zadelriem; ook als toom bekomt het lastdier niets dan eene halster (*cabresto*) van ruwe ossenhuid, of zeer vast ineengedraaide paardenhairen, die achter de ooren ligt,

en

en den mond van het dier tot grazen en drinken volkomen vrij laat; aan deze halster is een riem vast, dien men aan den zadel vastknoopt; en nu laat men op de reis de dieren vrij achter elkander loopen.

De lading zelve bestaat uit twee kisten van gelijke grootte, aan weêrszijde van den zadel eene, die noch te groot noch te klein mogen zijn.

De beste lengte is van 29 *Rhijnlandsche* duimen; zij worden uit ligt hout gemaakt, hebben een overspringend deksel, en zijn met ossenhuid overtrokken (de hairen naar buiten), ook beneden kruisen zich twee riemen van ossenleêr, om ze handelbaar te maken, en aan elk der twee ijzeren handgrepen of ringen is ook eene strook ossenleêr, om de kist aan den zadel te hangen.

Gaat de *Tropeiro* opladen, zoo neemt hij de kist op den schouder, en hangt die aan, waarbij het vooral op het evenwigt der lading aan weerszijden aankomt, om het dier niet te drukken: is de eene kist zwaarder zoo legt men, wel een of ander op de ligtste, om het evenwigt voort te brengen. Is de lading op deze wijze vast gemaakt, zoo bedekt men ze geheel met eene groote gedroogde ossenhuid, het hair naar buiten, en bindt ze dan vast met een' langen riem van ossenvel, *Sobrecarga* genaamd, die aan het eene einde een' ijzeren haak, en aan het andere een stuk hout heeft, hetwelk men

in het ijzer steekt, en het meermalen ronddraait. Ten overvloede heeft men nog een' riem, waarmede de kisten nog vaster worden gemaakt. Is het dier op deze wijze behoorlijk beladen, zoo laat men het vrij loopen en grazen, tot alle gepakt zijn, en in beweging kunnen worden gebragt. Na de afgeloopene dagreis geeft men hun, nadat zij ontladen zijn, een voeder van *maïs*, hetwelk hun, gelijk bij de ruiterij in het veld, in eenen buidel wordt voorgehangen. Dit voedsel is zeer krachtig, en op vermoeijende reizen vooral noodzakelijk.

De kisten, tot deze pakkaadje gebruikt, worden thans slechts in aanzienlijke steden, zoo als *Rio de Janeiro*, *Bahia*, en *Villa Rica*, goed gemaakt; doch men moet dezelve aldaar vrij duur betalen. In alle kleinere *Villa's* en plaatsen der binnenlanden van *Brazilië*, ja zelfs der kust, vindt men geene gelegenheid goede en duurzame kisten te bekomen, daar hier geene schrijnwerkers, maar op zijn hoogst slechts timmerlieden zijn, die de kisten te lomp en te zwaar, en doorgaans slechts met spijkers zamen slaan, zoodat zij tot het doel der reize volstrekt onbruikbaar zijn. Het is dus onmisbaar noodig, zich overal in groote steden van de vereischte kisten te voorzien. Om alle soorten van natuurlijke voorwerpen in een vreemd land behoorlijk te kunnen bewaren is het raadzaam deze kisten inwendig op eene bijzondere wijze te doen inrigten;

ten; namelijk door verscheidene bodems boven elkander, (met tusschenruimte van verschillende groote voor allerlei voorwerpen) die voor de zoogdieren en vogelen naakt blijven, terwijl men die voor de insekten met eene laag van *pitta* voorziet, zijnde het merg uit den hoogen bloemsteel der in *Brazilië* zeer algemeene *agave foetida*, dien men echter wel te *Rio de Janeiro* en op vele andere plaatsen, doch niet overal kan bekomen. Dit merg wordt in smalle lagen op de plank gehecht. Tot inpakken der voorwerpen bezigt men de katoen, die overal, en bijzonder in de binnenlanden, zeer goedkoop is. Op meer dan eene plaats heb ik de *arroba* (32 pond) voor 2 of 3 *patakken* ruim 3 guldens) bekomen; in de nabijheid van groote steden is zij duurder, en wordt veel van de kooplieden gezocht; reeds in den *Sertam* van *Bahia* gaf men daarvoor 4000 *Reis* ($12\frac{1}{2}$ gulden) en in *Bahia* zelve 8 of 10,000 *Reis*. Welgezuiverde katoen (zonder pitten) is zonder twijfel de beste stof tot het pakken van alle soorten van *naturalia*, en beveiligt zelfs tegen de vochtigheid. Daar de Reiziger altijd vrij zeker vooraf kan weten, wanneer zijne reis hem in streken zal brengen, waar deze onmisbare stof niet te vinden is, zal hij tegen zulk een geval zijne ledige kisten met een' goeden voorraad daarvan voorzien.

Om zoogdieren en vogels te verzamelen, zendt men de jagers met allerlei soorten van schiethagel vooraf, en laat alles zonder onderscheid

schieten. De dagreizen worden klein genomen; zoodat men, het nachtkwartier vroeg bereikt hebbende, nog tijd genoeg vindt, de geschotene voorwerpen te laten gereed maken. Eer men den togt onderneemt, wint men berigten in omtrent de beste jagers van het oord, sluit eene overeenkomst met dezelve, en geeft hun kruid en lood, hetwelk men uit *Europa* kan medenemen, maar in groote *Brazilische* steden zeer goed, hoewel duurder, kan koopen. Het grove schroot vindt men, hoewel van eene slechtere soort, ook in de binnenlanden. Aan de jagers geeft men de noodige onderrigtingen wegens de behandeling der geschotene dieren. Zij jagen druk, waarvoor men hun dagelijks een' gulden betaalt. Van de geschotene dieren worden alsdan de vellen terstond gereed gemaakt, de vleugels in de natuurlijke ligging, en alle veren glad en behoorlijk in orde gelegd, op eene plank, waartoe men zich des noods van de bodems uit de kisten bedienen kan. Op deze plank, die te voren zeer gelijk met katoen belegd is, zet men de voorwerpen eenige dagen in de zon, en zijn ze nog niet geheel droog, wanneer men verder wil reizen, zoo behoeft men ze slechts met katoen te beleggen, opdat zij niet verschuiven. Men moet ze terstond met een briefje voorzien, waarop het geslacht is uitgedrukt, en doet dus wel, een aantal van deze briefjes vooraf te laten vervaardigen.

Dat

Dat men de huiden met goede zeep van *arsenicum* moet bestrijken, behoef ik wel niet te herinneren. Vooral in het heete jaargetij droogt de zon in *Brazilië* alle soorten van natuurlijke voorwerpen ongemeen schielijk; de grootste vellen van viervoetige dieren worden in weinige dagen zoo hard als hout.

Anders is het in den regentijd. Alsdan droogt er niets uit hoofde der vochtige lucht, en daar deze tevens zeer warm is, zoo verrotten de pooten van groote vogels, vooral van reigers en groote hoendersoorten gewoonlijk, en dikwijls in twee of drie dagen, volkomen. Om dit te verhinderen, had de Heer FREYREISS, die in 't geheel zeer bekwaam is in het droogen van allerlei natuurlijke voorwerpen, eene blikken kist uitgevonden, waarin de vogels op katoen in de behoorlijke ligging der vederen gebragt, en over een zacht vuur gedroogd worden, terwijl men, om het aanbranden te beletten, en eene gelijkmatige uitdrooging te bevorderen, dezelve van tijd tot tijd omkeert. Het deksel der kist blijft een weinig open, opdat het vocht kan verdampen. In een of twee dagen zijn op die wijze de voorwerpen droog. Schoone vogels verliezen wel bij die gelegenheid veel van de levendigheid hunner kleuren, en bij de watervogels trekt het vet wel eens in de veren, doch men kent tot nog toe geen ander middel voor den doortrekkenden Reiziger, om in het vochti-

tige woud, waar geene zon te zien is, en men in de opene lucht zijn leger moet opslaan, belangrijke voorwerpen voor het vergaan te bewaren.

Het verzamelen der kruipende dieren (*Reptilia*) is voor den Reiziger de lastigste en ongevalligste taak. Slechts op weinige plaatsen bekomt men sterken zuiveren brandewijn; slechte is overal te vinden. De gewone (*agoa ardente de canna*) is zeer flaauw, en moet in de flesschen met *Reptilia* dikwijls vernieuwd worden, als zij niet zullen bederven. Veel beter en sterker is de *Brazilische* brandewijn (*Cachassa.*) Een hoofdbezwaar is intusschen het gebrek aan goed vaatwerk, en dit is niet te verhelpen. Binnenslands zijn nergens goede glazen of flesschen met eenigzins wijden hals te bekomen; men kan dus slechts kleine dieren, vooral dunne slangen, in wijnflesschen opzetten. Het medenemen van glazen is bovendien zeer onveilig; een ezel smijt zijne lading af, en weg zijn alle kruipende dieren; ja de brandewijn dringt misschien nog in andere voorwerpen, en bederft ook dezen. Potten van klei, van binnen verglaasd, deugen geheel niet; want deze houden den brandewijn niet lang, en ik heb door het gebruik daarvan vele zeldzaamheden verloren; bovendien erlangt men dergelijke potten slechts in de *Villas*, zij zijn niet minder broos dan het glas, en daarbij te zwaar.

Het best heb ik mij altijd bevonden, met kleine

ne diertjes in wijnflesschen te zetten, en deze in de met katoen gevulde kisten te verdeelen. Voor grootere kruipende dieren had ik, (als halve lading van een muildier) een in *Europa* zeer goed gewerkt vaatje. Het eikenhout, waaruit het gemaakt was, werd wel tot mijn leedwezen spoedig van de wormen doorboord, doch dit kwaad werd spoedig daardoor verholpen, dat men het vat sterk liet teeren, en dan met zwaar lijnwaad bewoelen. Aan de bovenzijde had het eene groote kraan, ook met lijnwaad omwonden, de opening was zoo ruim, dat men met de hand den bodem kon bereiken. Dit vat was met sterken brandewijn gevuld, en had vele kruipende gedierten in, die ik eerst in katoen deed binden, en dan in het vat leide. Om het aan den pakzadel van het muildier te hangen, had men het met riemen van ossenhuid omwonden, die aan ieder eind neerhingen. Men dient de noodzakelijkheid optemerken, om bij elke mogelijke gelegenheid den voorraad van verzamelde *Amphibien* uit het vaatje te nemen en te verzenden, hetwelk zekerlijk dikwerf vele zwarigheden heeft. Men heeft namelijk bij het reizen langs de kust meermalen scheepsgelegenheid, om de verzamelde voorwerpen naar eene gemeenschappelijke verzamelplaats te zenden. In de binnenlanden ontbreekt die gelegenheid, zoodat men alsdan verscheidene muildieren hebben moet voor de telkens aangroeijende verzame-

lin-

lingen, en ook met aanzienlijke kosten dikwerf den brandewijn moet vernieuwen. Om *Amphibien* optezetten, beloont slechts bij eenige soorten van hagedissen en schildpadden de moeite, en moet zeer voorzigtig geschieden, vermits daardoor slechts al te ligtelijk tot dwalingen en verkeerde beschrijvingen in de stelsels wordt aanleiding gegeven. Om in *Brazilië* goede vaatjes te laten maken, heeft men *viniatico*-hout noodig, maar het is moeijelijk, een' bekwamen kuiper te vinden. Het is altijd zaak voor den *Amphibioloog*, de dieren terstond versch te beschrijven, daar zelfs de brandewijn in die streken zoo snel de kleur verandert.

Op de visschen kan men het bovenzegde grootendeels toepassen; doorgaans zijn zij te groot, om op brandewijn te zetten, men moet ze dus slechts opzetten, waardoor echter de kleur verloren gaat. Zeep van *arsenicum* kan men zoo min bij de visschen als *Amphibien* gebruiken; wij hebben ons daarom van snuif bediend.

Om insekten te verzamelen, bedient men zich van een grooten voorraad naalden, die echter volstrekt niet van staal mogen zijn, daar deze door den roest spoedig vergaan. In plaats van kurk bedient men zich van de nog betere *pitta.* De versch opgestokene Insekten doodt men ligtelijk bij een heet vuur. De groote spinnekoppen worden van de ingewanden gezuiverd, en daarop vol katoen gestoken. Bij de groote

ka-

kapellen is dit ook aantebevelen, doch vereischt meer voorzigtigheid en oefening. De versch opgestokene, en zelfs de reeds drooge Insekten worden in *Brazilië* van eene oneindige menigte zeer kleine mieren aangevallen, en spoedig vernield. Zij dringen zelfs in beslotene kisten, wanneer deze niet zeer goed voorzien zijn. Er is tegen deze vijanden geen beter middel dan snuif, welken men dik over de insekten heen strooit, en naderhand ligtelijk afblaast. Tot het vangen der vliegende insekten behooren netten aan een' langen stok, daar vele kapellen zeer hoog en snel vliegen.

Wat de wormen en *Mollusken* betreft, zoo heb ik op zee *Physalia's* en *Medusa's* op wijngeest gezet, waarin zich vooral de laatsten vrij goed hielden: doch de teere zuigdraden der zeeblazen worden verteerd; slechts de blaas zelve blijft onveranderd. Alle verzameling dezer dieren gaat met vele zwarigheden verzeld, is daarbij kostbaar, en toch nog gebrekkig. Men dient uit *Europa* goede Recepten voor zeep van *arsenicum*, (die men in *Rio de Janeiro* en *Bahia* kan doen gereed maken) goede messen, scharen, en dergelijke mede te brengen.

Ongelijmd papier kan voor kruidkundige verzamelingen niet dienen; het is te zacht, en droogt moeijelijk, wanneer het eens nat is geworden. De planten van heete landen zijn doorgaans saprijker dan de onze; men kan ze dus niet lang-

zaam

zaam in de lucht droogen, want dan zoulen zij veeleer verrotten. Slechts gelijmd, sterk papier is hier te gebruiken, het moet dagelijks aan het vuur gelegd, en de gewassen er in gelegd worden, terwijl het nog warm is, iets, hetwelk uit hoofde der hette en van den rook doorgaans zeer moeijelijk gaat.

Doch zijn de planten eens droog, zoo kan men ze naderhand in ongelijmd papier leggen, en ook daarin verzenden. Zachte, saprijke planten dompelt men omtrent 8 of 10 minuten in kokend water, doch zoo, dat het vocht niet aan de bloemen komt; de bladeren, geperst zijnde, verliezen alsdan hun sap. Na lang regenweêr is het noodig, alle voorwerpen in de zon te plaatsen, den schimmel daarvan aftewrijven, en de dus gezuiverde deelen op nieuw in de zon te droogen.

Delfstoffelijke verzamelingen zijn het ligtste te *maken* en te *bewaren*, maar verreweg het moeijelijkste te *vervoeren*. Al zeer spoedig is daarmede een muildier beladen, en dus heeft men dan veel meer dieren, en bij gevolg ook menschen noodig, hetwelk de kosten aanzienlijk vermeerdert. Nieuwe muilezels kan men niet bekomen, wanneer (waarop men rekenen moet) eenige verloren gaan. Ik heb dus, uit gebrek aan lastdieren, eene verzameling van proeven steensoorten uit het gebergte moeten wegwerpen.

Kleine kisten zijn ontoereikend, groote te

zwaar,

zwaar, en te lastig door hare breedte in de naauwe boschpaden. Ik meende mijne kisten van binnen met blik te laten beslaan, om ze regt goed tegen den regen te bewaren; doch het ging niet door de zwaarte. Ook is eene ossenhuid genoegzaam, als de regen niet al te lang aanhoudt. Over 't geheel dient men in de dagen der aanhoudende stortregens de reis uittestellen, en zoo geene menschen in de nabijheid wonen, zich een afdak (*rancho*) van de groote bladen der palmsoorten, of de schors der *Bignonia's*, *Lecythys*, enz. te vervaardigen, de kisten zoo digt mogelijk naast elkander op stukken hout te zetten (ter beveiliging tegen den vochtigen grond), en er dan de ossenhuid over heen te slaan.

Vooral moet men zorg dragen, bij het vervoer naar *Europa* goede en veilige schepen te kiezen, en, zoo mogelijk, de voorwerpen in onderscheidene schepen te verdeelen, om niet alles op eens te verliezen. De kisten worden met ruwe ossenhuiden (die in *Brazilië* zeer goedkoop zijn) met het hair naar buiten, overtrokken. Dezelve moeten, eer men ze op de kisten vastspijkert, in het water liggen; droogt de huid dan, zoo is zij zoo hard als hout, en beschermt de kist tegen alle uitwendige vijanden, vooral de vochtige zeelucht, die de voorwerpen zeer ligt zou kunnen doen beschimmelen.

I I.

IETS OVER DE VOLKSTALEN DER INBOORLINGEN VAN BRAZILIË.

De onderzoeker, die het ontstaan en de vroegere Geschiedenis der volken van *Oost-Brazilië* naspoort, vindt, gelijk reeds gezegd is, noch *hieroglyphen* noch eenige andere gedenkstukken, die zijne treden zouden kunnen geleiden, daar de mensch hier nog in den ruwsten staat is gebleven. Voor onderzoekingen van dien aard is dus geen ander hulpmiddel over, dan het naauwkeurig onderzoek en de vergelijking der talen, dier eerste ruwe voortbrengselen der menschelijke rede. Derzelver kennis zal, in de diepe ruimten der oudheid, met zwakke schemering het moeijelijke pad verlichten, waarop in nieuwere tijden bekwame onderzoekers de gewigtigste ontdekkingen doen. Hoe groot ook de zwarigheid zij, naauwkeurige kunde te erlangen van de oneindig verscheidene talen en tongvallen der nieuwe wereld, zoo zeer zal die moeite beloond worden; deze toch alleen zal ons tot de kennis geleiden van de afstamming en verwantschap der onderscheidene volken, die soms over zeer ver van elkander afgelegene landen verspreid

zijn.

zij. De volkomene verscheidenheid van twee vlak aan elkander grenzende talen, die niets met elkander gemeen hebben, is waarlijk hoogst opmerkelijk voor den denkenden mensch, en geen der overige werelddeelen evenaart in dit opzigt *America*. Men heeft in de nieuwe wereld 1500 of 2000 onderscheidene talen of tongvallen gevonden, waarover VATER in den MITHRIDATES (*) de belangrijkste nasporingen heeft gedaan. Volgens hem kan men die talen tot, op zijn hoogst, *vijfhonderd* bepalen, onder welken die van *Noord-America* van het *Zuidelijke* verschillen. Slechts een lang verblijf in die landen zelve kan eene naauwkeurige kennis van derzelver talen verschaffen, en de Reiziger, welke die volken slechts ter loops bezoekt, kan op zijn best de armoede dier tongvallen, en derzelver meerdere of mindere verwantschap met elkander opmerken. Ook ik kan dus geene aanspraak maken op de verdienste, van aanzienlijke bijdragen tot de spraakkennis dier talen te leveren, maar moet mij slechts met de mededeeling van eenige proeven uit dezelve te vreden houden, die intusschen tot beoordeeling van derzelver verwantschap zullen kunnen dienen.

De verstverspreide taal in *Zuid-America* schijnt die der *Tupi*-stammen te zijn, daarom ook *Lingoa Geral* of *algemeene taal* genoemd. Zij

(*) II. *Abth.* III. *Band* *f* 372. *u. s. w.*

Zij is reeds zeer bekend, door onderscheidene schrijvers behandeld, en MARCGRAV zoowel als LERY hebben aanmerkelijke bijdragen tot derzelver kennis gegeven. Ik ga deze taal dan hier geheel voorbij, en deel slechts eenige proeven uit die der mij bekende stammen van de *Tapuyas* mede, waarin men eene geheele afwijking zal vinden van de woorden hunner onmiddellijke nabuuren, en gezworene vijanden. De stam der *Cariri* of *Kiriri*, die heden (in beschaafden staat) omstreeks *Bahia* woont, onderscheidt zich ook door eene bijzondere taal, waarvan P. LUIS VINCENCIO MANIANI, een *Jezuïten* zendeling, in 1699 te *Lisbon* eene spraakkunst heeft uitgegeven. Ik zal hieruit voor den Lezer niets afschrijven, zoo min als uit die der *Poeris*, *Coroados* en *Coropos*, door VON ESCHWEGE in zijn *Journal von Brasiliën* te vinden; ik wilde alleen mijne eigene opmerkingen mededeelen.

Hoewel de talen der *Tapuyas* onderling zeer verschillen, hebben nogtans vele derzelven eenige namen en woorden met elkander gemeen, b. v. die van het hoogste wezen, *Tupàn* (*Toepàn*, met den nadruk op de laatste lettergreep) of *Toepà*.

De uitspraak is zeer verschillend; somtijds spreken de *Tapuyas* het slot hunner woorden op de *Duitsche*, somtijds op de *Fransche* wijze uit. De eene stam heeft neus-, de andere keelklanken, een derde beiden vereenigd, een vierde geen

geen van beiden. De meeste woorden der *Tapuyas*- talen zijn rijk aan klinkletters.

De taalproeven, die ik van de *Botocoedos* zal geven, zijn de talrijksten, omdat mijn knecht QUAECK tot dat volk behoorde, en mij dus vele woorden kon mededeelen, zonder mij daarom vele inlichting te geven, omtrent de eigenlijke vorming der talen. Misschien zal hij in 't vervolg, wanneer hij de *Duitsche* taal beter verstaat, vollediger bijdragen kunnen geven tot de kennis zijner moederspraak. — Het is zeer noodzakelijk, dat de Reiziger, die taalproeven van onderscheidene volken wil verzamelen, zich dezelve onmiddellijk door lieden van dat zelfde volk doe voorzeggen; want wilde men ze volgens de uitspraak eens derden, van eene andere Natie, opteekenen, zoo zou men gedurig misslagen begaan, gelijk ik zelf bij ondervinding weet. De *Portugeezen* laten b. v. altijd in de uitspraak eene *i* op het slot hooren; ik schreef dus ook het woord *kerengcat* (*hoofd* in de taal der *Botocoedos*) altijd verkeerdelijk *kerengcati*. Dus zal men in onderscheidene Reisbeschrijvingen, vooral bij Reizigers van verschillende volken, dikwerf zeer verschillende woorden ontmoeten, die in de volkstaal slechts één zijn: in de hoofdzaak zullen hunne woordenlijsten echter overeenkomen, en dus van groot nut zijn. Dikwijls is het moeijelijk, de ruwe wilden tot veelvuldige herhaling der woorden van hunne taal te

bewegen, hetwelk echter volstrekt noodzakelijk is, zoo men die barbaarsche klanken wel wil naschrijven; somtijds gelooven zij, dat men hen voor den gek wil houden, en alsdan zijn ook de grootste beloften niet in staat, hen het verlangde te doen uitspreken.

I I I.

OVER DE TAAL DER BOTOCOEDOS (*).

Deze taal is op zich zelve zeer eenvoudig; men kan daarin de kindschheid van het verstand niet miskennen. Zij is rijk aan *onomatopœen*, d. i. van zulke woorden, die den toon, of de bedoelde zaak door den klank nabootsen. Daarbij

(*) Het volgende opstel heeft men aan den uitstekenden taalkenner, den Directeur GÖTTLING, die geleerdheid met den blik van een' man van *Genie* vereenigt, te danken, en is de slotsom zijner gesprekken met mijnen jongen *Botocoedo* QUAECK, nadat deze eenige meerdere vorderingen in de *Duitsche* taal had gemaakt. De Heer GÖTTLING heeft de goedheid gehad, mij dit opstel medetedeelen, en ik lasch het hier onveranderd in met zijne eigene woorden.

bij verdubbelt men gaarne het wortelwoord, gelijk ook bij andere volken, wanneer zij dergelijke woorden vormen, het geval is. Dus heet *Nack-nack* een meeuw, *œng-œng* een specht, om het geschreeuw van het dier aanteduiden. Dus heet eene soort van netelen *kjakœ tœck-tœck*, eene kapel of vlinder *kjakoe-kœck-kœck*, eene mier *Plick-nœck-nœck*, en de grootste landslang heeft ook den verschrikkelijk grooten naam van *Encarang-cuong-cuong-jipakioé*. Dergelijke verdubbelingen vindt men in *maun-maun*, *ziek* (een slag heet *nup-maun*) en *ton-ton*, *slecht*. *Ong* heet spreken, *ong ong* zingen, *pong* een snaphaan, *pong-àpong* met het geweer schieten, (eene nabootsing van den klank). Dergelijke zamenstellingen zijn omtrent gevormd als πορφύρεος of πορφύρα in '*t Grieksch* (purper, uit het verdubbelde πῦρ vuur, dus eigenlijk πορπύρεος), of als de kinderwoorden *pa-pa*, *ma-ma*, *dij-dij*, bij ons. Zij zijn aan alle oude volken gemeen, al is het niet zoo uitgebreid als bij de *Botocoedos*. Elke verdubbeling in de oude talen behoort hiertoe.

De *Botocoedos* kennen in hunne naamwoorden volstrekt geen geslacht. Alle deze woorden zijn dus onzijdig, gelijk in iedere taal, zelfs de rijkste, de onzijdige woorden de oudsten, en daarom het minst aan verbuiging onderhevig. Doch het is merkwaardig, dat deze wilden twee naamvallen kennen, waardoor zij de betrekking

 van

van het onderwerp tot het voorwerp kunnen uitdrukken, namelijk eenen *onderwerpelijken* naamval, als ik zoo spreken mag, die met onzen *eersten* overeenkomt, en eenen *voorwerpelijken* (*objectiven*). De eerste heeft geen uitwendig kenteeken, en de tweede wordt slechts gebruikt in de zamenstelling van twee zelfstandige naamwoorden, waarvan het tweede zich als *voorwerp* doet kennen. Deze betrekking, die hunnen tweeden, derden, en vierden naamval vervangt, wordt bewerkt door het voorzetsel *te*, (ook wel als *ti* of *de* uitgesproken) voor het tweede woord. Ook is de wilde niet stipt aan deze wet gebonden, en kan dit voorzetsel in de drift van 't gesprek weglaten; doch dit doet hij nooit bij zulke zelfstandige naamwoorden, die zekere voor hem verborgene kracht, iets Goddelijks uitdrukken. Dit blijkt duidelijk aan het merkwaardige woord *Taròe.* Oorspronkelijk beteekent hetzelve de *maan*, en waarschijnlijk de *zon*, doch ook, door eenen zeer natuurlijken overgang van denkbeelden, den *tijd.* Dat de *Botocoedos* voor het denkbeeld van tijd de *maan* gewigtiger keurden dan de *zon*, (daar de eerste die meer door uitwendige kenteekenen kan verdeelen) was welligt de oorzaak; dat de *zon* slechts den naam van *Taroè-tipò* bekwam. *Po* heet *de voet*, dus, als beteekenis der *zon*, eigenlijk *de looper aan den Hemel.* Dit komt volkomen met, den ὑπερίων (*die boven in den He-*

Hemel gaat) en λυκάβας, (die in eene *schitterende baan daarheen snelt* (*), der *Grieken* overeen. Dat echter *Taroé* oorspronkelijk ook *de zon* beteekent, ziet men duidelijk uit de woorden *Taroè-te-ning*, *opgang*, en *Taroè-te-mong*, *ondergang der zon. Ning* (komen) en *mong* (voortgaan) zijn werkwoorden, wier onbepaalde wijze hier als zelfstandige naamwoorden gebruikt worden; echter mag in dat geval de lettergreep *te* ook wegblijven, gelijk in *taroè-njep*, *middag*, van *njep*, zitten, waar de zon als 't ware vastzit. Door de opvatting des woords *Taroè* voor *tijd* laten zich nu gereedelijk de volgende woorden verklaren, *Taroe-te-toe*, *de nacht*, eigenlijk *de tijd*, *wanneer er niets te eten is*, (men denke aan de verbazende eetlust der *Botocoedos*): want *toe* heet *honger*: *Taroe-te-coeong*, de *Donder*, eigenlijk de *brultijd*, want *coeong* moet den klank des donders nabootsen, *taroe-te-merœn*, de *bliksem*, eigenlijk als men moet *pinkoogen*, want dit beteekent *merœn*: dus is dit woord juist gevormd als het *Hoogduitsche Blitz*, van *blinzen*, *pinkoogen*. *Taroe-te-koehoè*, heet de *wind*, (d.i. *wanneer het buldert*, want *koehoè* moet het geluid van den wind nabootsen).

Dit *te* vindt men ook in andere zamenstellingen, b. v. *po t'-ingerong*, *pijn aan den voet*

(*) Eerst de *zon*, daarna het *jaar*.

voet; doch het kan, wanneer het voorgaande woord in deze zamenstelling met een' medeklinker eindigt, ook weg blijven, b. v. *maak-ingerong, pijn aan het been, keran-ingerong, hoofdpijn.* In de zamenstelling met bijvoegelijke naamwoorden vindt men dit *te* nooit. Van daar *taroe-him, nieuwe maan* (*him* heet *zwart*, dus eigenlijk *donkere maan*) zoo heet ook het binnenste van de oogappel *ketam-him, de zwarte star in het oog*, omdat alle *Botocoedos* zwarte oogen hebben. *Taroe-niom*, de bewolkte Hemel, wolken (*niom* heet *wit*).

Het *meervoud* wordt gevormd door bijvoeging van het woord *roehoè* of *oerohoè*, (*meer, veel*) b. v. *pong-oeroehoè*, (*twee snaphanen*, een *dubbeld geweer;* voorts in 't algemeen *veel geweren*), *'tsjoon-oerohoè, boomen, een bosch: kjem-oerohoè, huizen, een dorp.* Ons verkleiningswoord *tje* of *ke* wordt in de taal der *Botocoedos* vervangen door het aanhangsel *njin*, een verkort bijv. naamwoord; b. v. *kroek-njin*, een knaapje, *magrang-njin*, een *droppel*, of *klein water.*

Het is eene stalen wet, dat bijvoegelijke naamwoorden niet vóór, maar achter het zelfstandige naamwoord moeten staan, waartoe zij behooren, b. v. *oeaha*, of *waha oron*, een groot lang man, *oeaha-pomack*, een *manneke.* De vergelijkende trap wordt gelijk het meervoud door *oeroe* en *oerohoe* gevormd, b. v. *amp-*

oeroek,

oeroek, *scherper*, (want *ampe-ot* heet *scherpen*), en van daar *koud*. De overtreffende trap maakt men door bijvoeging van het bijwoord *jikaràm* of *gikaram*, *zeer*, b. v. *koeang mah-jikaràm*, *zeer hongerig*, eigenlijk: *de buik is zeer ledig*.

Het persoonlijke voornaamwoord, *kjik* (*ik*) gaat steeds vooraf, b. v. *kjik-piep* ik heb het gezien, *kjik-joop*, *ik drink*. Van bezittelijke voornaamwoorden kennen de *Botocoedos*, zoo 't schijnt, slechts den eersten persoon *kjuk*; b. v. *kjik-kjuk-magnàn-joop*, *ik drink mijn water*: letterlijk, (*ik mijn water drink*). Doch schijnt dit voornaamwoord van het persoonlijke niet zeer onderscheiden te zijn, want QUAECK zegt even zeer, *kjik-maak*, als *kjuk-maak* (mijn been).

De werkwoorden hebben niet dan de onbepaalde wijze, en het deelwoord, en schijnen uiterlijk niet van het maaksel der zelfstandige naamwoorden te verschillen. Het is nogtans opmerkelijk, dat eene groote menigte derzelve met *n* begint, hetwelk beweegbaar schijnt te zijn, of met *p* eindigt. *N* schijnt voornamelijk de onbepaalde wijze aanteduiden. Het zelfstandige werkwoord (*zijn*) heet volledig *het*, (*hij*, *zij*, *het is*) doch wordt gewoonlijk in *he*, ook enkel in *e* verkort, en dan voor het werkwoord gezet, b. v. *he-mot*, *het kookt*, of *is kokende*, *he-mong*, *hij is weggegaan*, *he-nohonn*, *hij*

 zucht

zucht of *is zuchtende*, *he-ning*, *hij komt* of *is komende*, *e-rehœ* of *œ-rehœ*, *het is goed.* Van dáár, volgens de bij dit volk gewone herhaling: *he-e-e* of *he-e*, *ja*, d. i. *het is zoo*, *he-kjom m'rong*, *hij zwemt goed.* In *ampe-ot*, *wetten*, *scherpen*, schijnt *ot* eene eindlettergreep te zijn, aan het werkwoord eigen, want *amp* heet reeds *scherp;* misschien is dit *ot* uit het zelfstandig werkwoord *het* afkomstig, gelijk *j'ot zich branden.*

Van de eenvoudige wijze der *Botocoedos*, om allerlei begrippen uittedrukken, diene het volgende tot voorbeelden.

1. *Honig van wilde bijen* vinden zij in openingen van holle boomen, van daar deszelfs naam *mah-rœ* of *mah-rehœ*, eene *zoete* of *goede opening.*

2. De hoofdbezigheid der mannen is de *jagt*, *njokna* (dit noemen zij, wier rug zich nog niet onder de beoefening van een handwerk gekromd heeft, *werken*, *iopek*): de vrouwen moeten 't huis blijven. Van daar heet de vrouw *joknang*, waarschijnlijk verwant met *njokna* (want *n* schijnt het teeken der onbepaalde wijze te zijn), en *ng* of *nk*, zamentrekking uit *amnup* of *amnuck* (in de zamenstelling doorgaans *nuck*, gelijk *cam-nuck*, *een doeniet*), hetwelk *niet* beteekent: dus de *niet-jaagster.* Dit komt omtrent met het *Duitsche wijf* overeen, d. i. wier bezigheid het *weven* is. Dus staat ook tegenover het *wijf* de *degen*, (de man-

manhaftige, die den degen voert), gelijk in het oude *Saksische* Regt de *zwaardmagen* (bloedverwanten van vaderszijde) tegenover de spinrokmagen, (*spil*-of *spindelmagen*), bloedverwanten van moederszijde.

3. De wijsvinger heet bij hun *po-iopoè; iopoè* van *iòp drinken*, eerst *lekken*, dus *po-iopoe de vinger, waarmede men lekt.* Daartoe immers kan men geen' anderen gebruiken, dan den wijsvinger, die in het *Grieksch* daarom juist ook zoo heet: λιχάνὸς, *de lekvinger.*

4. *Het vuur* heet bij hen *tsjom-pœck.* Bedenkt men de wijze, hoe zij door snel wrijven van twee houten vuur maken, zoo wordt de afleiding duidelijk, uit *tsjon* (*hout*) en *iopèck* (*rasse beweging*).

5. De begrippen van *waar* en *zedelijk goed* worden op eene, bij deze wilden ligt verklaarbare wijze, uitgedrukt, namelijk *ontkennend.* Dus heet *njinkœck*, *een gaauwdief*, *njinkœck-amnup een braaf man*, d. i. *geen gaauwdief; japawin leugenachtig*, *eene leugen*, *japawin-amnup*, *waar*: d. i. *niet leugenachtig.*

TAAL-

I V.

TAALPROEVEN DER BOTOCOEDOS (*).

Aarde, *naak.*
Aap, *hiërœng.*
Aas, *moam.*
Ader, *ponim gnit* (*gn.* als in '*t Fransch*, *nj.*)
Aderlating, zweepen met de plant *giacoe-teecke tœck*, *kia-katòng.*
Alleen, *mokenam.*
Arm, (de) *kgiporock.*
Asch, *tjaco* (de *tj* als in '*t Friesch*).
Baard, *giakiiot.*
Been, (het lid) *maak*, (als gebeente) *kjiœk.*
Begraven, (eene dooden) *meràm.*
Beneden, *pawin.*
Bitter, *niangkorok.*
Blad, (eener plant) *jiam.*
Blanke (een vrouw) *Pa-i-jokunang.*
Blanke, (een) *pa-i.*

Blik-

(*) Daar deze proeven mij voor de taal van zulke ruwe, kleine, afgelegene Natiën een weinig al te uitvoerig schenen, heb ik die zeer aanmerkelijk bekort, en slechts eenige van de noodigste woorden overgenomen. De algemeene *inleiding* door GÖTTLING, als voor *onze* Lezers veel belangrijker, is in haar geheel gebleven. *Vert.*

Bliksem, *taroe-te-merœn*, (*œn* als *in* in '*t Fransch*).
Blind, (het oog is blind) *ketom-entjagemeng* (*tja* als in '*t Friesch*).
Bloed, *comtjœck* (*tj* als in '*t Friesch*).
Boog, *neem.*
Boom, *tsjoon.*
Boombast, (waarop zij slapen) *tsjoonkat.*
Boonen, (zwarte) *erà-him.*
Borst, *mim.*
Borstpijn, *mim-ingerong.*
Botocoedo, (een) *engeräck-mong* (*en* zeer kort).
Bouwen, (eene hut) *kjiem-tarat.*
Braden, *op.*
Branden, (zich) *jiot.*
Brandewijn, *magnan-coròk*, (*gn* als in '*t Fransch*).
Breed, *ae-rœk.*
Broeder, *kgiparak.*
Bruin, *npoeroek* of *nproek.*
Brullen, *hoè.*
Buik, *koeang.*
Buikpijn, *koeang-ingerong.*
Buil, *gniòng.*
Colibri, *moroknìong* (*kn* door den neus).
Dansen, *ntœck.*
Darm, *kœang-oròn* (woordelijk *het lange in den buik.*)
Diep, *mat* (de *a* als de *i* in '*t Engelsch sir*).
Dik, *ae-rœk* (dus hetzelfde als *breed*).
Donder, *taroe-te-koeong.*
Door, (van een ei) *nnack* of *nniack* (woordelijk *het gele*).

Doorn,

Doorn, *takan.*
Dorp, *kjièm - oerohoé* (vele huizen of hutten).
Duif, *koe - u - em.*
Duivel, *jantchong* (de *ch* als de *g*).
Een, eene, *mokenam* (*ke* door den neus).
Eten, *nongkoèt.*
Ei, (van een vogel) *bacan - ningkoè.*
Gaan, *mong.*
Gapen, *mpahœck* (*m* naauwelijks hoorbaar).
Geel, *nniak.*
Geestelijke, (een) *pa-i-toepán* (een Blanke Gods).
Gier, *ampeu.*
Gierig, *king* (zeer gierig) *king - gikaram.*
Groot, *gipakjoe.*
Goed, *ae - rehœ.*
Hair, *keran - kœ* (de eerste *e* zeer kort).
—— (rood) *keran npoerœk* (de *oe* zeer kort).
—— (blond) *keran - ka - niom.*
—— (zwart) *kera - ka - him.*
Hals, *kgipok.*
Hand, *pò* (even als de voet).
Hard, *meròng* (*e* kort).
Hart, *hœtong.*
Heet, *kigitià.*
Helder, *amtsjiòe.*
Hersenen, *manjak.*
Hert, (ree) *po - kling.*
Hoen, *kapœkà.*
Hoest, *oehòm.*
Hond, *engcong.*

Honger, *toè.*
Honig, *mahra.*
Hoofd, *kerang-cat.*
Hoog, *oròn.*
Hout, *tsjoon.*
Huid, *kat.*
Huis, (hut) *kjiem.*
Ja, *he-e.*
Jagen, *nio-knà* (*kn* door den neus).
Ik, *kgik* of *kigik.*
Kaal, *kran-niom.*
Kaauwen, *miàh.*
Kat, (dieren uit het kattengeslacht) *koepa-rack.*
Kat, (*yaguarondi*) *pokniën.*
Kind, *koerœk-nin* (*ni* door den neus).
Klein, *kodsji* of *pmœck.*
Knie, *nakerinjam.*
Kom, (kom hier)! *ning* (*g* naauwelijks hoorbaar).
Koopen, *comprà* (van de *Portugeezen* veranderd overgenomen).
Kool, (palm-) *pontiack-ata.*
Kracht, (sterkte, sterk) *meròng.*
Krijg, (oorlog) *kiaküem* of *jaküam.*
Lagchen, *hœng.*
Lang, *oròn.*
Ledig, (ligt, opening, (al wat *defectief* is) *mah.*
Lijk, (een doode) *koeém.*
Loopen, *emporock.*
Maag, *koeang-mniak.*

Mager,

Mager, *kniœn.*
Man, *oeahà.*
Mais, *jadniron.*
Melk, *po-kling-parack.*
Moeder, *kiopoè.*
Mond, *gnima* of *kigaak* (*gni.* door den neus).
Nabij, *nahrœng.*
Nagel, (aan handen en voeten) *po-crœng-kenat.*
Nat, *kniot* (*k* naauwelijks hoorbaar).
Neger, *engòra* (*en* naauwelijks hoorbaar).
Neus, *kigin.*
Neusgat, *kigin-mah.*
Oog, *ketom.*
Oor, *kniaknon.*
Os, *bokling-gipakioe.*
Ossenhoren, *kran-tjoeem.*
Paard, *bàcan-niangkorok* of *po-mokenœm.*
Pijl, *oeagike.*
Regen. *magnan-ipeu* (*gn* als in *'t Fransch*).
Rib, *teu.*
Rijst, *jápkenin.*
Rillen, (van koude) *ae-iee.*
Rood, *tiongkrœn.*
Rook, *tsjoon-gikaka.*
Rug, *noekniah* (*noe* door den neus).
Ruiken, *koeï.*
Schaap, *po-kling-kodsji.*
Schamen, (zich schamen) *hœ-rang* of *e-rang* (*e* zeer kort).
Schedel, (menschen) *keran-hong.*

Schild-

Schildpad, *korotjok* (*tj* als in *'t Fransch*).
Schoon, *ae-rahoe.*
Schreeuwen, *ong-merong* (d. i. sterk spreken).
Slapen, *koekjoen.*
Slang, *engkarang* (*eng* zeer kort).
Slangenbeet, *engkarang-korop.*
Slecht, *ton-ton.*
Spinnekop, *angkori.*
Spits, *merœp.*
Spreken, *ong.*
Springen, *nahang.*
Staart, (vogel-) *jokœ.*
—— (zoogdier-) *jioek.*
Steen, (rots) *karatong* (als *karatoè*).
Ster, (gesternte) *niore-œt.*
Sterven, *koeèm.*
Stooten, *noetik.*
Stotteren, *te-ong-ton-ton.*
Stom, *ong-noek* (van *amnop* of *amnoek*, de ontkenning, dus *niet sprekend*).
Traan, *ketom-magnan* (letterlijk *oogwater*).
Vader, *kgitan.*
Vallen, *gnarak* (*gn* door den neus als in *'t Fransch*).
Varken, *koerœk.*
——— (wild) *ho-koeëng.*
Veder, (van een' vogel) *gni-maak* (de *k* wel eens onhoorbaar).
Veel, *oerohòe.*
Vinger, *pò.*

Visch, *impock.*
Vleesch, *bacan-gnick* (*gn* als in *'t Fransch*).
Vleugel, *bacan-gnimaak* (*gn* als in *'t Fransch*).
Vloed, (rivier) *taiak.*
Voet, *pò.*
Voeten, (zeere) of beenen, *maak*, *gitia-gi-karam.*
Vogel, (groote) *bacaum-æ-ræck.*
—— (kleine) *bacaun-kodsji.*
Vol, *mat* (als *diep*).
Voorwaarts, (*meng-merong* letterlijk *sterk gaan*).
Vrouw, (of meisje) *jokunang* of *joknang.*
Waden, (door de rivier) *mong-manjan-ma.*
Was, *peukekat.*
Wasschen, *kijoem* (als zwemmem).
Water, *magnan* (*gn* als in *'t Fransch*).
Week, *gneniok* (*gn* als in *'t Fransch*).
Weenen, *poek.*
Weinig, *amnop.*
Werpen, *karatong-ang-ging.*
Wesp, *pangnonion.*
Wetsteen, *karatong.*
Wijd, *amoron.*
Wind, *taroe-te koehoè.*
Wit, *nniom* of *niom.*
Wortel, *kigitang.*
Zien, *piep.*
Zeer, *gikaram.*
Zwaar, *mokarang.*
Zwak, *engeniok* (*eng* kort).

Zwart

Zwart, *hijm.*
Zwanger, *koeang-œ-ræck* (d. i. *de buik is dik*).
Zweet, *koekang-eioè.*
Zwemmen, *ki-ioem.*

---

2) TAALPROEVEN DER MACHACARIS (*).

Aap, *keschniong* (*e* kort).
Arm, (de) *nipnoi.*
Borst, *itkematan.*
Blanke, (een) *kreban.*
Bloed, *idkœng.*
Boom, *abaaij.*
Boog, *tsayhœ.*
Broeder, *idnoy.*
Buik, *inion* (door den neus).
Donder, *tœtina.*
Eten, *tingmán.* (*ing* door den neus, *an* als in *'t Fransch*).
Ei, (een) *niptim.*
Gezigt, *nicagnin.*

Goud,

(*) Van de overige volken van *Brazilië* zal ik slechts eenige weinige taalproeven uit den Schrijver overnemen, om niet te langwijlig te worden op een stuk, dat door velen zekerlijk geheel zal overgeslagen worden. Ik heb mij vooral bij die woorden bepaald, welke doen blijken, dat de talen dezer naburen geheel en al van elkander afwijken. *Vert.*

God, *Toepà.*
Goud, *tagniba.*
Hand, *agnibtkaœn.*
Hart, *idkegná.*
Hond, *tsjoksjauam.*
Hout, *ke.*
Huis, *Bear.*
Man, *idpin.*
Neger, *tapagnon* (*fransche* uitspraak).
Oog, *idcay.*
Schoon, *epai.*
Vrouw, *atitiom* of *etiatun.*
Water, *kunaan.*

---

3) TAALPROEVEN DER PATACHOS.

Arm, (de) *agnipcaton.*
Bed, *miptschap.*
Been, *patà.*
Berg, *egnetopne.*
Bloed, *enghœm* (onduidelijk).
Boog, *poitang.*
Boom, *mniomipticajo.*
Broeder, *eketannoy.*
Buik, *eta.*
Colibri, *peteketon.*
Dorp, (vele lieden) *canan-pàtasji.*

Een,

Een, (alleen) *apetiaenam.*
Eten, *oknikenang.*
Ei, (een) *petetioeng.*
Geduld, *niaisto.*
God, *Niamissom.*
Goed, *nomaisom.*
Groot, *nioketona.*
Hals, *may.*
Hond, *kokœ.*
Ja, *han* (*fransche* uitspraak).
Kind, *tsjauaum.*
Kom! *nœnœ!*
Kort, *nionham - kétom.*
Koude, (koud) *nuptsjaaptangmang.*
Lang, *miptoy.*
Loopen, *topakautsji.*
Man, *Nionnactim.*
Meisje, *nactamanian.*
Moeder, *atœn.*
Nacht, *temenieypetan.*
Os, *joektan.*
Paard, *amasjep.*
Pijl, *pohoy.*
Slapen, *somnaymohan.*
Steen, *micay.*
Sterven, *noksjoon.*
Zon, *mayon.*
Zoon, *nioaktsjom.*
Zuster, *ehœ.*

---

4) TAALPROEVEN DER MALALIS.

Aap, *kuschniò.*
Aarde, *am.*
Arm, (de) *niem.*
Baard, *esekó.*
Bloed, *akemye.*
Boom, *me.*
Borst, *anjoche.*
Botocoedo, *epkosek* (langoor).
Dochter, *ekohahà.*
Donder, *scape.*
Een, *Aposé* (*é* kort).
Ei, *suckakakier.*
Gezigt, *tiëto.*
God, *Amieto.*
Goud, *toioá.*
Hart, *akesjo* (kort).
Hemel, *jamepaoïme.*
Het is goed, *epoï*, niet goed, *jangmingbos.*
Hond, *wocò.*
Hout, *me* (kort).
Kat, *jongaet.*
Kind, *akò.*
Koude, *kapaegnomingming.*
Maan, *ajé.*
Man, *alenpiep.*

Moe-

Moeder, *ate* (*e* kort.)
Mond, *ajatoco* (kort op het einde).
Nacht, *aptom.*
Neger, *tapagnan* (*fransche* uitspraak).
Paard, *cawandó.*
Schoon, *epoi.*
Sterven, *hepohó.*
Vader, *tanatœmon.*
Vrouw, *ajente.*
Water, *kecté.*
Zon, *hapem.*

---

5) TAALPROEVEN DER MACONIS.

Aarde, *aam.*
Arm, *agnim.*
Been, *idcasjé.*
Bliksem, *agnamam.*
Bloed, *inkcu.*
Boom, *abooi.*
Broeder, *tsjinan* (*an* als in '*t Fransch*).
Dochter, *atinang.*
Donder, *uptatina.*
Eten, *optoemang.*
Een, *epochenan.*
Ei, (hoender-) *amnientin.*
Gebergte, *aptien.*

 God,

God, *Toepà.*
Goud, *taïoed.*
Gras, *scheuy.*
Heden, *oonan.*
Hemel, *Becoy.*
Het is goed, *epoy.*
Huis, *baan.*
Ik, *ai.*
Kat, *koemangnang.*
Kind, *idkoeto.*
Klein, *kapignan* (als de *Fransche gn*).
Koude, *chaam* (als onze *ch.*).
Man, *ikubtan.*
Mandioccawortel, *koon.*
Moeder, *ahain* (*fransch*).
Nacht, *aptamnan.*
Neger, (*tapagnon* als bij de *Malalis*).
Neus, *insjikoi.*
Oor, *inipkoi.*
Os, *manaiti.*
Pijl, *paan.*
Steen, *comtai.*
Tanden, *etioy.*
Vader, *Tatà.*
Vogel, *petoitnang* (*e* kort),
Vrouw, *ati.*
Water, *koenaan.*
Weg, *Pataan.*
Wind, *thiam* (lang).
Zon, (de) *abcaay.*

6)

---

6) TAALPROEVEN DER BESCHAAFDE CAMACAN-INDIANEN, (MENEINS) TE BELMONTE.

Aap, *kaun.*
Aarde, *E.*
Arm, *ighia* (onduidelijk).
Banaan, *inkròe.*
Blanke, (een) *paï.*
Bloed, *iso* (*i* onduidelijk).
Boom, *hi.*
Broeder, *ató.*
Buideldier, *cansjé* (*n fransche uitspraak*).
Buik, *jondoe.*
Eén, *Wetò.*
Ei, (hoender-) *sacré.*
Gaan, (snel) *ni.*
Hals, *inkio* (met geslotene tanden uitgesproken).
Hand, *inkroè.*
Hond, *jaké.*
Ja, *inoe.*
Jacaré, (krokodil) *oeé.*
Kind, *canaioe.*
Kat, *intan.*
Kom, *ni!* (als bij de *Botocoedos*).
Maan, *Jé.*
Man, *kahé.*
Mandioccawortel, *kajoè.*

Mond, *iniatagò.*
Nacht, *oetà.*
Neger, *koatà.*
Neus, *insjiwo.*
Oor, *incogà.*
Regen, *Sì.*
Slang, *Tì.*
Ster, *pinià.*
Sterven, *Jennì.*
Zand, *Ae.*
Zon, *sjioji.*
Zoon, *kamajì.*
Zout, *sjoeko.*

---

7) TAALPROEVEN DER CAMACANS OF MONGOYOZ, IN HET KAPITEINSCHAP VAN BAHIA.

Aanmerking. Eene zonderlinge taal met vele lange barbaarsche woorden, en vele keelgeluiden, waardoor zij zich van alle voorheen gemelde zeer onderscheidt. De woorden worden op het einde op eene zonderlinge wijze verkort uitgesproken; soms hoort men neus- keel- en gehemelteklanken tegelijk. Zeer veel komt het *Duitsche ch*, vervolgens *k* en *æ* voor; *e* wordt doorgaans zeer kort uitgesproken, *a* en *o* zijn de gewone eindlettergrepen der woorden, doch worden zeer snel afgebroken, als of de spreker hier plotselijk ophield.

Aap, *kaun.*
Aarde, *E.*
Arm, *nichoeà.*
Asch, *aechkeia.*
Been, *tæchketse* (*ketse* zeer kort).
Bloem, *huanhindo.*
Boog, *coean* (*an* als in *'t fransch*).
Boom, *hauwé.*
Borst, *kniochhere* (*here* kort).
Boonen, *kegnà.*
Botocoedo, *koeanikochiæ.*
Buik, *kniooptech* (*ech* zeer kort).

Don-

Donder, *sankoray.*
Eten, *nioskoea.*
Gaan, *man* (*an* door den neus, als de *Franschen*).
Geef op, *nechò* (*ch* keelklank)!
Geven, *adchò* (*ch* keelklank).
Goed, *koiki.*
Gras, *kai.*
Groot, *irò - orò.*
Hair, *kœ.*
Hals, *ninkhediò.*
Hand, *ninkre.*
Hoog, *hoinià.*
Hout, *hoinda.*
Huis, hut, *dea.*
Ik, *echchà* (keelklanken, de tweede *ch* bijna als *k*).
Ja, *koki* (*o* onduidelijk).
Jiboya, (slang *Boa*) *kta - hiæ.*
Jonge, *krenœn.*
Leugen, *nechionœn.*
Licht, *ichke.*
Liggen, *koinoei* (snel en onduidelijk).
Loopen, *niani.*
Lucht, *anchoro.*
Kind, *koinìn.*
Koude, *sjahadioin.*
Maan, (de) *hœdiœ.*
Man, *hiièma* (de twee *i* afgescheiden).
Mond, *hœrœko*
Mulat, *kediachkà.*

Nacht,

Nacht, *hoeerachkà* of *hoeèra* (onduidelijk).
Neen, *mosjì* (kort).
Neger, *khohadà.*
Niets, *hatsjoho.*
Once, (gevlakte) *jaké-deré.*
—— (roode) *jaké-koara.*
—— (zwarte) *jaké-hya.*
—— (kleine) *kuïchhoea.*
Os, *hererò.*
Paard, *cavarò.*
Regen, *tsorachka.*
Spreken, *sjakréré.*
Steen, *keà.*
Ster, *péo.*
Sterven, *endiœnœ.*
Vader, *keandà.*
Veel, *eühiœhiae.*
Vogel, *jana.*
Vrouw, *krochediora.*
Was, *kioï.*
Wasschen, *hakegnæhœroachka.*
Wassen, (groeijen) *imaisjthané.*
Water, *sa.*
Weg, *hyà.*
Wind, *hedjechke.*
Wortel, *kase.*
Woud, *dochodia.*
Zon, (de) *hioseu.*

III.

BERIGT, WEGENS DEN SCHEDEL VAN EENEN BOTOCOEDO, DOOR DEN HOOGLEERAAR BLUMENBACH AAN DEN SCHRIJVER GEZONDEN (*).

De *Botocoedos*-schedel waarmede Uwe enz. mijne verzameling verrijkt hebt, en die even zeer tot de merkwaardigste als tot de zeldzaamste stukken daarvan behoort, gelijkt in zijne geheele gedaante (doch zonder de benedenkaak) meer naar dien van den *Orang-Oetang*, dan naar een' der acht Negerschedels die ik bezit, hoewel bij menig een' van dezen de bovenkaak sterker uitsteekt dan bij den *Braziliscchen* kannibaal.

De eigenlijke hersenpan is (met uitzondering van de smallere middellijn, tusschen de slapen) over

(*) Op bl. 7 was dit berigt achter het eerste Hoofdstuk beloofd. Bij nadere overweging is het mij voorgekomen, dat het beter bij de taalproeven der inboorlingen in deze Aanhangsels behoorde.

over 't algemeen vrij bolrond; van de vooruitstekende opening van het achterhoofd tot het midden des schedels bijzonder hoog: alle de naden waren, zoo als de jeugdige leeftijd medebrengt, nog zeer merkbaar en versch. Daarentegen puilden de holten aan het voorhoofd voor dezen leeftijd aanzienlijk uit; de geheele wenkbraauwboog was sterk geteekend, vooral was de boogsgewijze lijn van den bovensten spier aan de slapen (*musculus temporalis*) ruw, en als uitgetand. De oogholten waren diep, maar niet wijd. Het neusbeen was zeer klein; deszelfs rug naar boven smal en met eene scherpe kant; de neusholte gansch niet ruim. De wangbeenderen waren breed. De bovenkaak stak verre vooruit; daar, waar de snij- en hoektanden zitten, was hij bijzonder gewelfd. De benedenkaak was ongemeen sterk; en de benedenrand van deszelfs zijvleugels door de inspanning der daaraan vastzittende lagere bijtspieren (*Musculi masseteres*) naar buiten gebogen. De tanden waren ongemeen sterk en vast, en de oppervlakte, in weêrwil der jeugd van den man, zeer afgesleten. Slechts de benedenste snijtanden ontbreken; de openingen, waarin het middelste paar heeft gezeten, is niet slechts gesloten, maar ook naar voren in het oog loopend ingedrukt. Dit is zonder twijfel het gevolg der aanhoudende drukking der houtschijf, die de *Botocoedos* in de daardoor geweldig uitgerekte onderlip dragen, van

waar

waar het ook komt, dat bij hen algemeen reeds in de twintig jaren de benedenste voortanden uitvallen, en derzelver openingen verdwijnen.

En om nu ook nog een woord te zeggen van het algemeene voorkomen dezes merkwaardigen schedels, zoo bleek ook aan denzelven op het eerste gezigt het treffende onderscheid met den schedel der Negers, vooral door de aanzienlijke breedte der schedel- en wangbeenderen.

ZINSTORENDE DRUKFEILEN.

pag. 43	*reg.* 5	*staat*	randt	*lees*	zendt
—— 46	in de noot	——	en voud	——	vond
——	——	——	Owiroeo	——	Orinoco.
—— 57	—— 14	——	die	——	de oorlog.
—— 109	—— 11	——	en ontspringt	——	ontspringt
—— 128	—— 6	——	op dezen wijze	——	op deze wijze
——	——	——	als omtrokken	——	omtrekken
——	—— 5	——	felices	——	filices

—

